VILÁGOK ARCA

Dr. Vígh Béla

Jógit kerestem Indiában

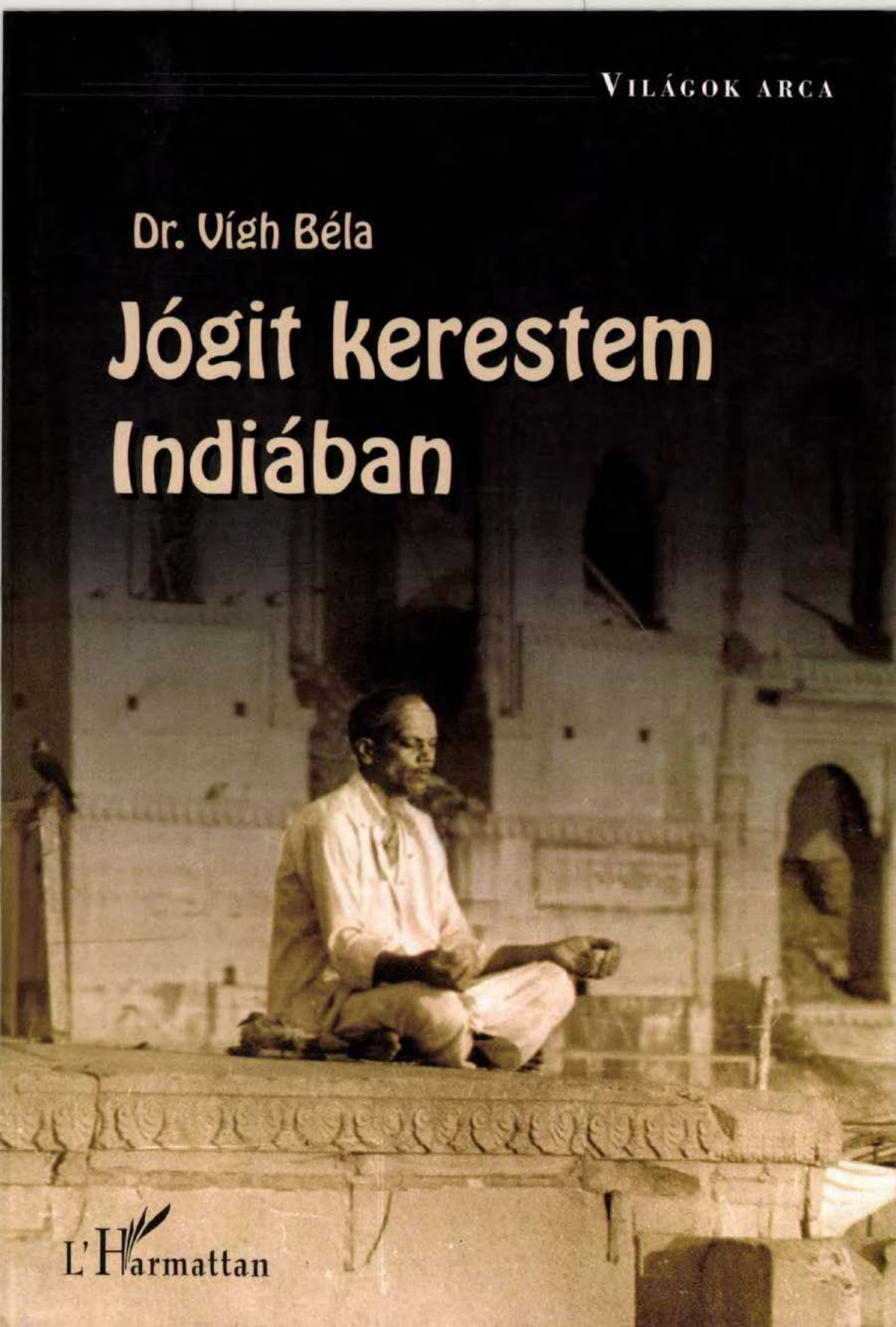

L'Harmattan

2707

Dr. Vígh Béla

JÓGIT KERESTEM INDIÁBAN

VILÁGOK ARCA

A sorozatban eddig megjelent:

Borsos Béla: *Ázsiától Ázsiáig. Tibet, Nepál, India*
Séllei Lajos: *Utazások és gyógyítások Jemenben*

Dr. Vígh Béla

JÓGIT KERESTEM INDIÁBAN

L'Harmattan
BUDAPEST, 2005

© dr. Vígh Béla, 1998, 2005
© Harmattan, 2005

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino–Italia
T. / F.: 011.817.13.88

ISBN 963 7343 62 8
ISSN 1559–6021

A kiadásért felel Gyenes Ádám.
A sorozat kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Telefon: 267-59-79
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

A borítótervet a szerző felvételének felhasználásával Földváry Tamás készítette.
A nyomdai előkészítés a Limes Kkt. és a Davalon Bt., a sokszorosítás a Robinco Kft. munkája.

Tartalomjegyzék

AZ ELSŐ ÚT
India Új Kapuja 9
Nem várt benyomások 13
Az első jógi 16
Az első indiai ebéd 21
Bombayi városnézés 23
A dzsainizmus 26
A Hallgatás Tornyai 28
Gandhi háza 30
Az Elefántsziget 33
Bejutok a Jógaintézetbe 37
Csak magam jógázom 40
Aurangabadi mogul emlékek 41
Az ellorai barlangváros 46
Az adzsantai barlangtemplomok 49
Vonaton Benáreszbe 53
Varanasi, a szent város 58
Gangesz-parti fürdőzők 66
Kirándulás Nepálba 73
Nepáli pagodák 79
Himalájai napfelkelte 83
Betegeskedés Delhiben 88
A szépséges Tadzs Mahal 94
Dzsaipur, a téglavörös város 103
Bombay, Juhu Beach 106

A MÁSODIK ÚT

A levegőbe emelkedés titka 113
Újdelhi, Ódelhi, Ősdelhi. 122
Az Orvosi Intézet és a Jógatelep 126
Az Ezüstpiac és a táncszínház 133
A régi országúton Ágrába 137
A Holt Város, Fatehpur Szikri 145
Viszontlátom Elephantát. 151

A HARMADIK ÚT

A hinduista filozófusnő. 163
A fejlődő Aurangabad 170
Adzsanta és a Bhagavad Gitá 173
Repülőgéphiba Udajpurban 176
Ágra és Varanasi 179
Benareszből Nepálba. 187
Az ősi Katmandu templomai. 191
Jógikat keresek Nepálban 196
A Maharisi-jóga mestere 199
Gyógyultan távozom Indiából 205

A NEGYEDIK ÚT

A „harmadik szem"-kongresszus 211
Végre egy igazi jógi Indiában! 215
Kutatómunka Varanasiban. 219

AZ ÖTÖDIK ÚT

Irány Raipur!. 227
A harmadik és negyedik szem 230
A raipuri jógaiskola. 231
A katmandui jógaintézet. 236
Buddhista kolostorok 242
Mumbai, azaz Bombay 246
Santinikétan, ahova (még) nem jutottam el 248

AZ ELSŐ ÚT

India Új Kapuja

Hajnali fél hatkor ért földet gépünk Bombay repülőterén – a menetrendhez képest némi késéssel. Még sötét volt, a mesés Indiából semmit sem lehetett látni.

Ez első indiai utam volt. 1975-ben sikerült először Indiába utaznom egy kis turistacsoporttal. Ezt követően még négyszer jártam Indiában (közben néhányszor Nepálba is átlátogattam), hogy a jógakultúra hagyományait kutassam. Ugyanabban a városban – egy negyedszázad távlatában – többször is megfordultam, így a jelenkor fejlődésének is tanúja lehettem. Első alkalommal a tenger felől érkeztem, akár néhány régi magyar látogató. Nem hajón, a bombayi kikötőn és a kikötőben ívelő „India Kapuján" átlépve, hanem a légikikötőn, a várostól északra fekvő Santa Cruz repülőtéren lépten India földjére.

Bombay tulajdonképpen félszigetre, pontosabban a szárazföldre ferdén sorakozó szigetekre épült. Szépen látszanak a szigetek felülről, ha nappal repül az ember, mint azt később, Aurangabadba menet és Dzsaipurból jövet is megfigyeltem. Ősztől tavaszig – tehát a száraz évszakban – egyébként mindig csodálatos kép tárul a légiutas elé Indiáról. Az esős napok száma ilyenkor gyakorlatilag nulla, így felhő sincs az égen, ami eltakarja a kilátást. Minden repülőút szinte geológiai tanulmány, szépen kirajzolódnak alattunk a hegyek, völgyek, folyók, tavak. Bezzeg Európában jobbára csak a felhőkben gyönyörködhet az ember, ha föléjük kerül!

Bombay India Maharashtra államának fővárosa. Nem ősrégi város, mint például Benaresz, vagy indiai nevén Varanasi. Volt ugyan emberi kultúra erre már ezerötszáz évvel ezelőtt is – még az ún. nagy Gupta-korszakban, de inkább csak Elephanta szigetén. Ez a sziget messzebb, vagy tíz kilométerre fekszik Bombaytől (a tervek szerint hamarosan meglátogatjuk). Maga Bombay kis halászfalu lehetett a régi időkben. A falu magja most is látható, sőt a parton terjengő enyhe halszag ma is jellemzi. Először a 16. századi iratokban lehet olvasni a városról, amikor a világfelfedező portugálok – hogy biztosítsák maguknak az Indiába vezető tengeri utat – 1534-ben elfoglalták Bombay környékét, amit Mumbainak neveztek. Nevét sokan a „bom baia" – jó öböl – portugál szavakból vezetik le.

Bombay később nem harc, hanem házasság révén került angol kézre. Második Károly angol király szerezte meg 1661-ben felesége hozományával, aki portugál hercegnő volt.

Károly nem sokra értékelhette ezt a hozományt, mert állítólag évi tíz kerek fontért adta bérbe a híres Kelet-indiai Társaságnak. Később a Kelet-indiai Társaság a 18. században itt építette ki főhadiszállását. Első utazásomig a kis halásztelepből 4-5 milliós metropolisz lett.

Azért mondom, hogy négy-öt, mert hivatalos számadatok csak a házakban lakókról vannak. Aki az utcán él, arról nincs feljegyzés. Nehéz is lenne megszámlálni őket, állandó áramlásban vannak. Éjjel lefekszenek a járdára, betakaródznak a lepedőjükbe, és alszanak. Ilyenkor esetleg megszámolhatók lennének, de még menni is nehéz közöttük, annyian vannak. Az ember minduntalan attól tart, hogy valamelyikre rálép. Elő is fordult velem, hogy az egyik begöngyölt polgárra véletlenül rátapostam a sötétben, nem lévén rendes utcai világítás. Nyilván nem először léptek már rá, mert alig mondott valamit álmában, és aludt tovább. Többnyire a fal mellett van két nagy csomag, az a férj meg a feleség, mellettük egy kis csomag, az a gyerek. Éjjel általában csak tíz-egynéhány fokig hűl le a levegő télen is, így nem fáznak meg (nem úgy, mint a szegény budapesti hajléktalanok).

Amikor viszont először India szubtropikus földjére tettem a lábamat a bombayi repülőtéren, mindent éreztem, csak meleget nem. Pedig rajtam volt még az induláskor Frankfurtban használt átmeneti kabát, zakó, (két) pulóver, meleg alsó – hogy precízen részletezzem. Indiában tehát, szűrtem le az első tanulságot, a közhiedelemmel ellentétben hideg van. Legalábbis novemberben – és reggeli fél hatkor.

Rögtön nehézségeim is támadtak. Még mielőtt kiszálltam volna a repülőgépből, leltározni kezdtem holmijaimat. Mindenem megvolt, kivéve a nemzetközi oltási igazolványomat meg az alkoholvásárlási engedélyemet. Mind a kettőt egy műanyag tasakba tettem, de hiába kutattam, nem voltak sehol. Mind lázasabban és lázasabban keresgéltem. Már mindenki leszállt, kiürült a gép, kezdtek takarítani, de az igazolványokat csak nem találtam. Végül nagy sóhajjal beletörődtem a változtathatatlanba, és kifelé indultam. Az oltási igazolvány miatt aggódtam. Már láttam magam, amint karanténba tesznek, és ott üdülhetek két hétig.

Az alkoholvásárlási engedély – „Liquor permit" – is a külföldi vendég papírjaihoz tartozik. Az enyémet még a budapesti Indiai Nagykövetség állította ki: érvényes három hónapig – áll rajta angolul. Ez idő alatt vásárolhatnék tehát alkoholos italokat Indiában – ha nem lennék egyébként antialkoholista. Tudni kell ehhez, hogy India 16 állama közül számosban alkoholárusítási tilalom van. Az utas beül a vendéglőbe, és kér egy pohár sört – de nem kap, csak üdítőitalt, ha nincs Liquor permit-je. Az utcán persze inkább lacikonyhák vannak, a mi fogalmaink szerinti vendéglő a szállodák kivételével nem nagyon látható. Jobb hotelekben „permit room" – szabad terem –, bárszerű helyiség van, ahol egyáltalán szabad alkoholos italt mérni. Nem is sikerült egyetlen részeg emberrel sem találkoznom Indiában.

Mivel alkoholt csak gyógyszerként szoktam fogyasztani, például megfázás vagy zsíros gyomorrontás veszélye esetén, a Liquor permit elvesztése különösebben nem zavart. Annál inkább az oltási igazolványé, mert akkortájt néhány oltás kötelező volt India

látogatásakor. Ezeket én is megkaptam – de az igazolvány sehol! Amint a repülőtéren a hajnali félhomályban – immár India földjét taposva – a kivilágított főépület felé ballagtam (a többi utas már rég elment), egyre azon gondolkoztam, hogy mit is mondok majd a repülőtéri egészségügyi szerveknek, ha papírjaimat kérik.

Nem kérték. Bár – miután áthaladtunk a szokásos ellenőrzésen – rögvest meg is találtam őket. Útitársam, Sz. Tibor barátom, akinek elpanaszoltam problémámat, csak legyintett egyet, és azt mondta:

– Ott vannak azok az oldaltáskádban, csak nem vetted észre.

Pusztán csak azért, hogy bizonyítsam, mennyire téved, és hogy milyen rosszul ismer, menten kiborítottam oldaltáskámat. De íme, ott csillogott a keresett műanyag tasak, benne a papírokkal! Rögtön el is határoztam, hogy ezentúl óvatosabban fogom kezelni mind az elveszettnek hitt dolgokat, mind pedig Tibort.

A vám- és útlevél-ellenőrzés viszont nem ment olyan gyorsan, ahogy elmondom, mert a rövidnadrágos hivatalnok urak legalább egy órát elbíbelődtek velünk. Ezalatt ráértem körülnézni.

Jókora teremben ácsorogtunk. A mennyezeten mindenütt termetes ventillátorok forogtak. Feleslegesen, mert hideg volt. Odakint gyorsan hajnalodott, az ég alja percről percre világosabb lett, és az égbolt sötétlilából bíborvörösre változott. Kíváncsian néztem ki az ablakon. Az egy-két percenként induló és érkező gépek között varjak keveregtek, lomha szárnycsapásokkal evezve, mint fekete árnyak libegtek a gyorsan világosodó ég színpompás hátterében.

Figyeltem az egyre érkező utasok tarka seregét. Némelyik olyan világos bőrű volt, hogy akár Közép-Európában is elmenne, mások pedig szinte feketék voltak, s e két határ közt minden átmenet képviselve volt. A sok szokatlan embertípus közt éreztem először, hogy milyen más világ is ez, mint a mienk. A legtöbb fej lekerekítettebb, az arcok kisebbek, az állak gömbölyűbbek, egészükben finomabb benyomást keltenek. Amikor visszatértem Európába, ennek a csodálkozásnak a fordítottját éltem meg: itthon mindenkinek hatalmas arckoponyája, szegletes feje és szinte (bocsánat) lóarca van az indiai kontinensen megszokott fejekhez képest. Az érdekes embertani formák mellett a sok ruhaszín is elkápráztatott. Különösen a nők öltözéke az elképzelhető legtarkább: piros, lila, bíbor, sárga, zöld, a szivárvány minden színe, ha nem is ízléstelenül, de mindenképpen rikítóan összerendezve.

A már említett rövidnadrágos útlevélvizsgálók, barna képű, katonainges urak, komótos léptekkel jártak-keltek. Némelyik dolgozott. Mi meg sorban álltunk. Az előttem lévő hivatalnok gondolt egyet, otthagyta posztját, papírjait, pecsétjeit, és elment.

Nagy sokára befejeződött a vizsgálat, kijutottunk az épületből, ahol egy busz várt már ránk. Ahogy kiléptünk az ajtón, gyerekek rohantak meg és kéregettek – mindjárt otthon éreztem magam. Egy fiatalember akadályozott meg, hogy betegyem bőröndömet a busz csomagterébe, kivette a kezemből – és ő tette be. Majd szaladt utánam, hogy honoráljam segítségét.

Budapesti közlekedési reflexeinktől vezérelve gyorsan beszálltunk a buszba. Itt ez az automatizmus haszontalan volt, mert egy kerek óra múlva is ott álltunk az épület előtt. Nem menetrendszerűen, hanem mert néhány utastárs csomagjának nyoma veszett.

A csomagok egy óra múlva sem lettek meg, de ezalatt a kárvallottak beletörődtek sorsukba. Elindultunk. Az egyik magyar házaspárról volt szó, akiknek csak a rajtuk lévő holmijuk maradt meg. A történethez tartozik, hogy amikor az indiai körút végeztével hazaindultak, a repülőtéren végül mégis megtalálták böröndjeiket.

Amíg várakoztunk, legalább jobban szemügyre vehettem az első indiai környezetet. Körülpillantva mindjárt megállapítottam, hogy az épület előtti tér sem rendezettebb annál, amit belül láttunk, de ezt az itt megforduló nagy tömeg számlájára írtam. Mindenütt régi ládák, papírok, hordók hevernek szanaszét. Szemben nagy szállodát építenek. Hipermodernnek indul, a tervezett stílus nem is csúnya. Csak az a furcsa, hogy körös-körül van kötözve bambuszrudakkal. Kiderül nyomban, hogy ez az állványozás. Ezen kapaszkodnak a mezítlábas kőműveslegények. Később megszoktam ezt a képet, mert a legtöbb új épület körül ezt láttam. Persze nem vékony bambuszbotokat kell elképzelni, a rudak vastagabb végükön legalább araszosak, nagy biztonsággal mászkáltak rajta az emberek.

Itt is rengeteg a varjú. Hogy indiai természettudományi ismereteimet bővítsem, megkérdezem az egyik sofőrtől, aki jól beszél angolul, hogy mi a neve ennek a madárnak. Ő az angol nevét mondja: crow. Azt én is tudom, de én a hindu nevét kérdeztem. Azt viszont ő sem tudja. Előbb meg kell kérdezni kollégáját. Ezen elvitatkozgatnak egy darabig. Végül mégis megtudjuk: „kola" a neve. Ez volt rápingálva a repülőgépre is – jutott eszembe –; akkor hát egy varjú nevű repülőn érkeztem Bombay varjas repülőterére.

Még mindig az épület előtt áll a busz, amikor az európai utasok között hirtelen nyugtalanság támad. Oka az, hogy a környezet beható tanulmányozása során felfedeztek egy piszkos rongyba göngyölt emberi testet, oldalt a hordók között.

– Ember ez? – kérdezi Tibor tőlem, mint bonctani szakorvostól.

– Kétségtelenül emberi test – mondom –, mert jól látszik a rongyon át a fej, kiálló orr, áll, a másik végén a felálló lábfej.

– Hogyan kerül ide egy hulla? – kérdezik.

– Csak úgy oldalra tették, és senki sem törődik vele?

Többen kiszállnak a buszból, fényképezik, filmezik.

Eszembe jutott Szabó Lajos, utazásom előtt nem sokkal elhunyt osztálytársam, aki hosszabb időt töltött Indiában. Ő mesélte a következő történetet:

„Az egyik piacon találtam egy gyereket látszólag eszméletlenül fekve. Mellette a földön egy karéj kenyér hevert, ki volt belőle harapva egy falat.

– Él még ez a gyerek? – kérdeztem a környező bazárosoktól.

– Valószínűleg már nem – felelték egykedvűen.

– De ha majd nagyon szagos lesz, elvisszük – tették hozzá, hogy látsszék, azért törődnek vele."

Most azonban a halálos gyanút megcáfolta az élő valóság. Az egyik gyerek odament a „tetemhez", felemelte a rongyot, és íme – ez megmozdult. Nemsokára álmos fiú kászálódott ki a rongycsomagból. Reggeli alvásában zavarták meg. Mindenki fellélegzett. Sokan talán elhatározták, hogy ezentúl kevesebb krimit néznek majd a tévében. A sofőrök is észrevették a tévedést, és jókat nevettek rajtunk. Tibor rosszallóan nézett rám, láttam rajta, hogy minden szaktekintélyem megszűnt előtte.

Az életre kelt fiú közben lemászott ágyáról, amely két álló vashordóra tett ajtóféléből volt összeróva. Nyomban követelni kezdte az őt felébresztő fiú szandálját. Meg is kapta. Látszott, hogy eredetileg az övé, mert automatikus mozdulattal fordította meg lábával az odarúgott szandált, belebújt és elballagott.

Nem várt benyomások

Végre elindultunk. Néhány fordulat után rátértünk az országútra, és nagy várakozással tekintettünk ki az ablakon, végre láthatjuk Indiát! Pedig amit láttunk, első nagy csalódásunkat jelentette, a Bombaybe vezető út két oldalán sorakozó nyomortanyák formájában. A háznak nem nevezhető bódék – némelyikben villanyvilágítás – félig a föld alá építve, végeláthatatlan tömegben lapulnak egymás hegyén-hátán az indiai reggelben. Az ól nagyságú építmények közül kimeredező sok pálmafa afrikai jelleget kölcsönöz a tájnak. Az akkori Budapesten még nem volt annyi hajléktalan, mint ma, ezért is lepődtünk úgy meg. Azóta e tekintetben mi is közeledtünk Indiához.

Közben öreg reggel lett, és fényözön árasztotta el az út menti ládavárost. Bearanyozta a földön heverésző embereket, gyerekeket. Helyenként hatalmas színes hirdetőtáblák magasodtak. Rajtuk amerikai jellegű hirdetések angol és hindi felirattal. Motoralkatrészeket, konzervet és miegyebet hirdetve, még nagyobb kontrasztot adva a tövükben heverésző szegényeknek, akiknek arcáról leolvasható volt, hogy eme nyomorgás természetesnek vett életformájuk. Annyira váratlanul ért a látvány, hogy még fényképezni is elfelejtettem (jobb is!), pedig a ládaváros kilométereken át sem akart szűnni. Lassan a város felé közeledünk. Itt-ott házszerű épületek jelentek meg, mind nagyobbak és nagyobbak.

A városi utcák zsúfoltak. Kocsik tömege szüntelen dudálással robog minden irányban. Bal oldali közlekedés lévén mindig azt hiszem, hogy a szembejövő kocsi nekünk rohan, mert jobb felé tér ki. Ezt később sem tudtam megszokni. Közlekedési lámpák is vannak, de piros jelzésüket csak a járművek veszik figyelembe, a nép változatlanul hömpölyög tovább. A teherautók egy-két hüvelyknyire száguldanak el az úttesten gyalogló, napbarnított férfiaktól, száris nőktől, gyerekektől. Meglátok egy kerékpárost, aki elindul az út egyik oldalán, és nyugodt lélekkel kerekezik keresztben, át a széles út másik oldalára – az autók között. Alig merek odanézni. A végén pedig semmi baja sem lett, néhány másodperc múlva vígan tűnik elő az autók közül az út másik oldalán,

és száll le a kerékpárról. Néhány évvel később Vietnamban, Saigonban járva, hasonló gyalogos átkeléseket figyeltem meg a nagy forgalmú utakon. Egy alkalommal magam is megpróbáltam keresztben átkelni egy közlekedési folyamon, de majdnem rajtavesztettem. Nagy zűrzavart okoztam azzal, hogy igyekeztem kitérni a járművek elől, és majdnem elütöttek. Rájöttem, hogy az ottaniak nem néznek se jobbra, se balra, csak mennek, így könnyebben kerülik ki őket a járművek, mint a magamfajta, folyton sebességet változtató, manőverező idegent. A szabálytalanságnak is megvan tehát a maga szabálya.

Bombay belvárosán átdudálva magunkat kiérünk a tengerhez. A Back Bay tengeröböl panorámás képe tárul elénk. Végre valami szép, India-képzetünkhöz illő kép. A parton modern toronyházak koszorúja, előttünk a part mentén hatsávos autópálya. A járdán és a partszéli betonúton persze itt is rongyokba burkolt emberek ülnek a földön, vagy heverésznek.

Ebben a tengeröbölben kell lenni valahol a bombayi Jógaintézetnek. Méghozzá itt a parton. Figyelem a tengerparti házakat. Mint később kiderült, elhajtunk a Jógaintézet épülete előtt anélkül, hogy észrevenném. Szemem az akváriumot keresi, mert tudom, hogy amellett kell lennie. De azt sem találom.

Mivel indiai utamat elsősorban a gyermekkorom óta tartó jóga-érdeklődésem motiválta, természetes, hogy alig érkeztem meg, máris jógik után kutatok. A bombayi Jógaintézet keltette fel leginkább érdeklődésemet az indiai jógaintézmények közül, mert közvetlenül a gyógyítás szolgálatában áll. Úgy is hívják: Jóga Gyógyintézet. Tulajdonképpen a Bombaytől délre fekvő Puna város melletti, lonavlai jógatelephez tartozik. Teljes nevén „Ishwardas Chunilal Yogic Health Centre". 1933-ban alakult, nevét fő sponzorától, Sir Chunilal Mehtától kapta, aki adományaival lehetővé tette megalakulását. Létrehozásának prakikus célja az volt, hogy Bombayben is legyen jógaiskola, ne kelljen a jelentős számú tanítványnak és a jógában gyógyulást kereső betegeknek az innen 128 km-re fekvő lonavlai jógatelepre vonatozni. Állítólag naponta sokan látogatják, férfiak, nők vegyesen. Ami rögtön feltűnt számomra, az az intézet egészségügyi jellege: mintha a jóga itt elsősorban a gyógyulást keresők igényét szolgálná.

Annyit már most is meg tudok állapítani, hogy elhelyezésére Bombay egyik legszebb területét, a Back Bay öböl mentén futó Marine Drive útját választották. Persze – amint mondom – egyelőre nem veszem észre, melyik épület lehet, s máris végére értünk a tengeröbölnek. Bekanyarodunk a házak közé, és nemsokára megérkezünk első indiai szállásunk, az impozáns Hotel President elé.

Hatalmas, vagy húszemeletes, hipermodern épület. Előtte szakállas, cifra egyenruhás fogadóvédő őrök posztolnak. A környék viszont nem a legszebb. Mindenütt épülő, magas házak, vagy üres, elhanyagolt rétek. Szemben földszintes bérház terpeszkedik pálmafákkal, szanaszét heverésző emberekkel és az elmaradhatatlan szétszórt hulladékokkal.

A portás kinyitja a szálló ajtaját, és belépünk a hatalmas hallba, megcsap a hideg kondicionált levegő. A berendezés fényűző. A 115-ös szobát kapjuk Tiborral, akit számos jó tulajdonsága miatt választottam szobatársul. Először is: nem horkol, tehát nem

zavarja a jógában igen fontos éjjeli nyugalmamat. Másodszor: nem dohányzik, vagyis sem belélegezhetetlen levegővel, sem korai érszűkülettel és lábamputációval, sem pedig tüdőrákkal nem fenyegeti környezetét, hogy saját magát ne is említsem. Legkárosabb szenvedélye a filmezés és fényképezés. Ezt viszont igen magas fokon űzi, így már utunk elején számos technikai fogást tanultam tőle.

Felemelkedünk az automata liften. Mindenütt londinerek, hotel-fiúk álldogálnak, kikapják a gyanútlan vendég kezéből a kulcsot, hogy borravaló ellenében megmutassák a kulcsnak megfelelő számú szobát. A szoba első osztályú, minden igényt kielégít, berendezése speciálisan indiai, de ízléses. Rövid nézelődés után visszamegyünk a hallba. A recepcióban szépségversenyről begyűjtött hölgyek. Amikor leadom a kulcsot az egyik száris leánynak, meglepetésemre így szól:

– Köszönöm.

– Oh, do you speak Hungarian? Ó, beszél magyarul? – kérdezem.

– No, I know some words only! – Nem, csak néhány szót tudok!

Mindenesetre meglep a figyelmesség és a néhány magyar szó is, amire legkevésbé sem számítottam egy indiai hotelben. Sok magyar járhatott már erre Kőrösi Csoma Sándor óta. Amikor útlevelemet visszaadja, megkér, hogy mondjak neki még magyar szavakat. Ezer örömmel – feleltem –, szívesen terjesztem e világnyelvet. Papírt vesz elő, és sorban felírjuk a hotel-viszonylatban fontosabb magyar szavakat – ő mondja a hindi megfelelőjét angol közvetítéssel:

Köszönöm = shukrya, szoba = kamra (lám ez így is, úgy is magyarul van!),

szám = ginti, igen = hán, nem = nahi, viszontlátásra = phir melerge,

jó reggelt = namaszté (erről úgy tudtam, hogy napközben köszönünk vele, de úgy látszik, reggel is).

Magának persze még azt is kellene tudni, hogy mi az az „I love you" – fűzöm hozzá szokásos közvetlenségemmel. Szegény hirtelen nem is tud válaszolni.

– It is very important for a young lady – ez igen fontos egy fiatal hölgynek – fűzöm tovább.

Eközben éppen egy tisztes hindu úr, őszülő hajjal könyököl a pultra mellettem, de nekem háttal. Ahogy meghallja, hogy mit mondok, hirtelen hátrafordul, és rám mered. Sosem fogom elfelejteni azt a csodálkozó tekintetet! De ő is olvashatott arcomról, mert egy másodperc múlva elnevette magát. A másik két recepciós díszhölgy is jót kacag a nyelvórán.

Végre a száris leányzó fogja a ceruzát, és leírja hindiül az I love you-t:

„Main tumise pyar karti hoor karta."

– Ja, vagy úgy! – gondolom magamban –, akkor már értem, miért habozott idáig, hisz ez fölöttébb komplikált!

Miközben rezignáltan állapítom meg, hogy az én koromban ezt már kár megtanulni (másrészt, hogy ehhez a komplikált kifejezéshez viszonyítva a hinduk évi szaporulata meglepően magas) – bal felől halk berregést hallok!

Rosszat sejtve odanézek: hát nem Tibor lopakodott mellém, és csevegésemet a recepciós hölgyekkel – titokban – filmre vette! Tehát a jövőben bármely megmozdulásomnál őt is mindig szemmel kell tartanom.

Az első jógi

Még korán van, délután városnézésre megyünk.

– Látjuk majd az akváriumot? – kérdezem a városnézés szervezőjét.

– Igen – feleli.

Mindenki gondolhatja, hogy a mellette lévő Jógaintézet érdekel elsősorban. Azt viszont már megállapítottam, hogy nem hemzsegnek a jógik Bombay utcáin, ahogy azt naiv lélekkel képzelhetnénk, de az is jól látszik (különösen a külvárosi nyomortanyán), hogy a szegény ember fő tartózkodási helye a föld, ahol jógaülésszerű pózban – helyesebben törökülésben – tölti idejét. Erről eszembe jut, hogy azért nem lehetett oly különös a hinduknak a jógaülés sem, mint nekünk, akik életünk java részét széken ülve töltjük. Persze alkatuk – vékony lábaik – is segítheti őket ebben. Lehet, hogy maguk a különféle jógaülések is az itt közhasználatú törökülésből fejlődtek ki.

Magam minden reggel és este gyakorolom a jógaülést (1. kép), mert a sok széken-ülés okozta egyoldalú lábtartásomat jól ellensúlyozza. Először törökülésben foglalok helyet jógaszőnyegemen (mert meg kell várni, míg az izmok feszülése alábbhagy). Ekkor még csak egyik lábamat teszem fel a másikra – fél lótuszülés –, miközben figyelem a csípőízület, térd és boka kellemes feszülését-lazulását. Nem ülök mereven, hanem lassan billegek ide-oda, előre-hátra, hogy az izmokat mindenfelől lazítgassam. Kisvártatva cserélem a lábaimat, de még mindig csak fél lótuszülésben ülök. Ha már így is ellazult minden feszülő tagom, akkor veszem csak fel a teljes lótuszülés pózát. Szemben a világszerte szokásos sportedzésszerű, katonás jógázással, kerülök minden erőszakos feszítést. A fájdalom mindig szövetkárosodást jelez, ami nem sokat használ az egészségnek, ez a gyakorlatozási mód persze időigényesebb, viszont bonyolultabb jógatesttartások is megtanulhatók vele.

Amint ekképpen elmélkedem a jógaülés eredetéről és gyógyhatásairól, eszembe jut, hogy nem várom meg a csoportosan szervezett „sight-seeing"-et, városnézést, hanem ami biztos, az biztos, íziben elmegyek a Jógaintézetbe. Tibor barátom és egy ismerős házaspár is kedvet kap sétakocsikázásra. A szálloda elé vonulunk, ahol az egyenruhás ajtónállók sípszóval terelik magukhoz a taxikat. Az egyik, kitalálva szándékunkat, máris pártfogásába vesz, és alig füttyent kettőt – mintha föld alól bújt volna elő, máris felkanyarodik egy taxi a szálló bejáratához.

A Jógaintézet felé hajtva még áthaladunk Bombay egyik kétes hírű negyedén, a Fores Roadon is. A Fores Roadról és környékéről egyik, Indiában járt barátom meglepő történeteket mesélt, amit én meggondolatlanul tovább adtam útitársaimnak is, tehát

Féllábas lótuszülés (ardha-padmászana)

Félgyertya (viparita karani)

A jóga jelképe (jóga-mudra)

Ekeállás (halászana)

1. ábra. Hatha-jóga-gyakorlatok

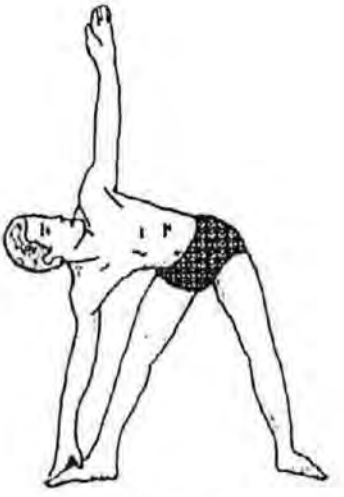

Háromszögállás (trikonászana)

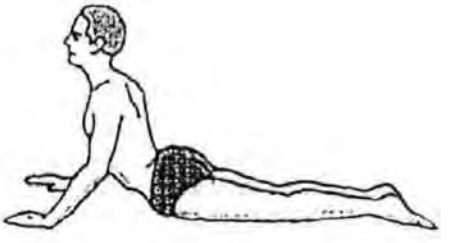

Kobraállás (budzsangászana)

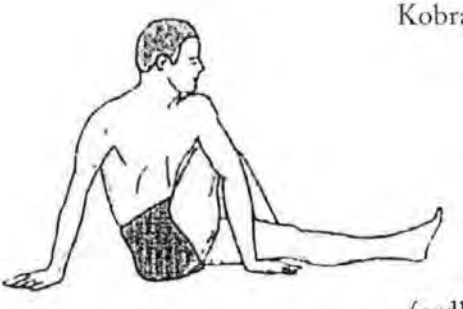

Gerinccsavarás
(ardha-maciendrászana)

2. ábra. Hatha-jóga-gyakorlatok

okvetlenül ők is meg akarták szemlélni. Az említett út arról híres, hogy itt láthatók az ún. „girl cages", vagyis a leányketrecek, ami a prostitúció sajátos formája. Ez abból áll, hogy három-négy lány és egy „főnöknő" az utcára nyíló kamrákban várakozik. A szoba utcai falát vasrács helyettesíti. A rácsot behúzzák, amint a látogató besétált, és csak akkor nyitják ki, amikor már fizetett. Kívülről látszik a berendezés is: rozoga ágy vagy szalmazsák. Szerencsére délelőtt lévén még nem volt „üzemidő", a lányok az utcán üldögéltek. Az ablakon kihajolva fényképeztünk, de a taxis gyorsan hajtott, mondván, hogy itt nem szabad fényképezni.

A tengerpartra érve a Back Bay partján kiszállok, utastársaim továbbmennek, és én gyalogosan indulok a part hosszában észak felé, felkutatni a Jógaintézetet. Balra a határtalan tenger, Bombay legszebb öblével keretezve. Forrón süt a nap. Végre egy kis szubtrópusi meleg! Odahaza bezzeg most fáznék, hiszen november negyedike van. A tengerparti sétány kicsit még a pesti Duna-partra is emlékeztet. Magasra van építve az út korlátja, biztosan idáig csapnak fel a hullámok, amikor haragos a tenger. A partra épített fal alatt egymásra dobált gátvédő kőtömbök meredeznek. Most azonban nyugodt és fenséges a víz. Kipillantok a gátról a tengerre, keresem a látóhatárt a kék messzeségben. Csak a lépcsőket hiányolom, hogy lemehessek a vízhez. A leeséstől derékig érő, egybeépített kőkorlát véd. Jó széles, fel lehet rá mászni, és ott sétálni, vagy üldögélni, lábunkat a mélybe lógatva.

Vagy fél kilométernyi séta után rájövök, hogy a Jógaintézet még valahol a messzeségben lehet.

– Ott, ahol a pálmák vannak – mondta a taxis, amikor kiszálltam. Pálmákat viszont még sehol sem látok – hacsak nem ott, az öböl túloldalán. Az pedig még jó kis séta!

Nini! Ott az utca szélén egy rendőrforma ember, attól fogok kérdezősködni!

Persze nem tudja, hogy hol a jógacentrum. Jóllehet itt kell lennie a parton, úgy két kilométeren belül. Az akváriumot viszont tudja, hol van; ajánlja, menjek busszal. A megálló visszafelé néhány lépésre van, elindulok arrafelé. Éppen most megy el egy busz, emeletes, rozoga, piros londoni autóbusz. Eszembe jut, hogy egyik útikalauz sem ajánlja külföldieknek. Elég zsúfolt, szoronganak benne a hinduk. Bár pesti embernek a zsúfoltság nem szokatlan, mégis inkább taxiba kívánkozom. Kerül is egy hamarosan. Amikor utolérjük a rendőrt, leállítja a kocsit, és ő is bevágja magát a hátsó ülésre. Na, most már hárman vagyunk. A sofőr nem szól egy szót sem, én is csak gondolok valamit. Vagy egy kilométernyi kocsikázás után a rendőr ismét leállítja a kocsit, és kiszáll. Nem mondja se Thank you, se Good by. Valamit motyog ugyan, de azt nem lehet érteni, bizonyára hindiül köszönte meg a fuvart. A taxi itt aránylag olcsó, borravalót sem szokás adni. Fillérre – azaz peiszára – visszaadnak. A taxiórákhoz képest már emelkedtek az árak (akkor zajlott éppen a nagy olajspekuláció). A sofőr – miután megállította az órát – táblázatot tol az utas elé, vagy az éppen ott fityeg a taxiórán. Az utas ebből aztán leolvashatja az új árat.

Végre megérkezünk az akvárium elé. Mellette ott díszeleg a Jógaintézet. A sofőr még

a kapu elé is bevisz, ehhez vagy száz métert előre kell menni, hogy lekanyarodhasson az autópályáról, amelyen jöttünk.

Meghatódottsággal állok meg a járdán, és felpillantok az intézet épületére. Régiesen hat a mellette emelkedő modern házak között. El is törpül mellettük, kétemeletes, hangulatos építmény. Kerítés helyett nyírt bukszusbokrok veszik körül. A kertben pálmafák keretezik a házat, és kellemesen választják el a modernebb környezettől. A széles, többszárnyas ajtó felett hosszú felirat:

„KAIVALYADHAMA ISHWARDAS CHUNILAL YOGIC HEALTH CENTRE".

Vagyis: Kaivalyadhama Ishwardas Chunilalról elnevezett Jóga Gyógyintézet. Fölötte a hindi felirat jóval kisebb helyre préselve, efelett pedig érdekes, félkör alakú óra. Éppen fél tizenegy van. Hát, vagy hat-hétezer kilométert kellett repülni, hogy fellépdelhessek ezeken a lépcsőkön, amire sok év óta vártam, egy magasabb jóga-ismeretszint elérése reményében. Fel is lépdelek ünnepélyesen – viszont az ajtót zárva találom. Többször próbálgatom, hátha csak beragadt (bár ebben a hőségben inkább össze kellett volna neki száradni). Majd kopogok, semmi életjel, pedig az ablakok nyitva vannak. Tanácstalanul állok.

Végre észreveszem, hogy a nyolcszárnyas ajtó egyik szárnyán kisebb táblácska áll. Na, nézzük csak, mi van odaírva!

Fogadási idő férfiaknak reggel 6,30–9-ig, este 6–7,30-ig, nőknek reggel 7–9,30-ig, este 6–7-ig.

Ezek szerint igen rossz időben jöttem, ráadásul azt is megtudom, hogy ma ünnep van (újév napja, 2053. év, lévén, hogy Indiában 78 évvel előbbre járnak), és emiatt zárva tartanak. Ünnepnap nem jógáznak.

Ahogy ott álldogálok, leríhatott rólam a csüggedés, mert íme egy arra haladó személykocsi hirtelen fékez és megáll. Ablakából felém kiabálnak valamit. Odasietek. A kocsiban jól öltözött hinduk, homlokukon piros pont (talán az ünnep tiszteletére), az egyik segítőkészen mondja:

– Please ring te bell – at the right side! – Csöngessen a jobb oldalon!

– Nagyon köszönte kedvességüket, hogy segítésemre még meg is álltak. Visszamenve a nyolcrétű ajtóhoz láttam csak meg, hogy az ajtók legjobb oldalán egy pici csengőgomb bújik meg. Reménykedve nyomtam meg.

Semmi válasz.

Benézek a nyitott ablakon – sehol egy lélek. Még egyszer csengetek – megint semmi reakció!

– Na, gondoltam, jól nézek ki, itt állok az Intézet előtt (hátam mögött a hat-hétezer kilométer, a sok év, meg minden...), és nem tudok bemenni!

Csak a magyar igazság kedvéért – ami három – csengetek harmadszor is. Helyesen tettem, mert íme, mozgolódás hallatszik, és kinyílik – nem az ajtó, hanem – a jobb oldali, még ez ideig csukott ablak. Fehér inges, álmos tekintetű fiú néz ki rajta. Szegényt meghosszabbított reggeli álmából verhettem fel fél tizenegykor. Kérdésemre, hogy

megnézhetem-e az Intézetet, tökéletes angolsággal és határozott hangon elküld, ugyancsak az ünnepre hivatkozva. Látszott rajta, hogy mélyen méltánytalannak tartja, hogy ezek után még mindig ott állok, ahelyett hogy elmennék, amikor ma szünet van és ilyen nagy ünnep, meg különben sincs itt senki.

– Jöjjön holnap! – mondta, és lendületes mozdulattal becsukta az ablakot. Bent biztos hűvös van. Kondicionált levegő.

Ha már tényleg annyi kilométert megtettem – kezdtem vigasztalni magamat – és annyit vártam, igazán megtehetem még egyszer ezt a néhány kilométert a szállótól idáig, és várhatok még egy napot, ahelyett hogy itt türelmetlenkedem, ami a jóga szellemével különben sem illik, meg úgy sincs itt a fiún kívül senki, meg nagy ünnep is van, amikor talán a rendes hindu nem is jógázik stb. stb. A „fogadási idő" feliratból persze nyilvánvaló, hogy elsősorban betegrendelésről van itt szó, gyengélkedőket istápolhatnak jógagyakorlatokkal. Hogy aktivitásom valamilyen eredményes tevékenységben levezetődjék, lefényképezem a házat, majd átsétálva az autópályán elindulok a tengerparton lefelé.

Lelkem mélyén csodálkoztam, hogy idestova már négy órája (!) tapostam az indiai föld porát, és még egy árva jógit sem láttam. E fiú kétséget kizáróan nem az volt, holott én úgy képzeltem, hogy majd Indiában úton-útfélen látni fogok jógikat. Alig gondolom ki kétségeimet, íme, máris megpillantok egy jógit az útfélen, amint a tengerparti gát széles korlátján ül padmászanában, lótuszülésben, és a tenger felé fordulva meditál. Érdekes és egyben szép látvány, amit csak illendőségből nem fényképezek le, és hogy meg ne zavarjam. Bár mögötte száguldanak az autók, észre sem veszi őket. Előtte a part kövein törnek meg a nyugalmas tenger lapos hullámai. A nagyvárosi nyugtalanság és a végtelen nyugalom határán ül, szinte a mai India szimbólumaként hat. Furcsa is, mert sosem jutott volna eszembe, hogy autópálya szélére üljek szemlélődni. Persze a tenger varázsa védi a lelkét. A kőgát és az autópálya között széles tengerparti sétány húzódik, rajta békés hindu polgárok ballagnak. Az út szélén szegény emberek heverésznek. Én is elsétálok a meditáló mögött, és dél felé irányítom lépteimet. Nagy a hőség. Nekem is kedvem lenne leheverni a meleg kőre, vagy inkább egy oszlop árnyékába, ahogy ezt sokan teszik.

Úgy másfél kilométeres tengerparti séta után ismét taxi után kezdek kutatni. Gyalog messze van ide a szálló, és elég bonyolult a járás a Back Bay déli csücske után. Talán még el is tévednék, mert elfelejtettem megfigyelni, hogy miként keveredtünk ki a taxival a tengerpartra.

Közben valami gyanú ébred bennem: hogyan is hívják a hotelemet?

– Elfelejtettem!!!

Persze, hogy nehéz lesz visszatalálni!

Na, jól nézek ki! Itt gyalogolok a két Budapest nagyságú Bombay szélén, és nem is tudom hol lakom, hova is megyek tulajdonképpen. Egyelőre abban bízom, hogy majd csak eszembe jut, amikorra egy taxit találok. Ilyen korban még (ott épp negyvenkettő

voltam) nem szabadna ilyen feledékenynek lenni. Többet kellene fejen állnom. Talán, ha itt most fejen állnék, eszembe jutna. Nem is tűnnék fel senkinek, hiszen Indiában vagyunk. Próbálok koncentrálni. Egyelőre csak az orvos vicc jut eszembe, hogy hány szakasza van az agyi érelmeszesedésnek? A válasz: három. Az első szakasz az, amikor csak én tudok róla. A második, amikor én is tudom, meg a környezetem is tudja, a harmadik pedig, amikor már csak ők tudják.

E felosztás szerint én most fogok átlépni a második szakaszba, mert éppen egy taxisnak intettem, aki most meg fog állni, én beülök, és azonnal be kell vallanom neki, hogy nem is tudom, hova vigyen!

Úgy is lett. Mondom a sofőrnek: „It is a pity, but I have forgotten the name of my hotel!" – Sajnálatos módon elfelejtettem a hotelem nevét, de sebaj, menjen csak erre lefelé, majd visszatalálunk valahogy.

Nem mutatkozik meglepettnek, ami számomra vigasztalólag hatott: valószínűleg mással is járt már így. Mentünk egy darabig. Egyszer csak gyanúsan balra fordul. Nem, ez már nem jó, ez előttem ismeretlen utca (no lám, az utcára mégis emlékezem – a látóagykérgem tehát még jó!), biztosan nem erre jöttem. Álljon meg!

Valami Hotel Emperorra emlékeztem, mert a repülőgép nevét kevertem tudat alatt ide, azt hívták „Emperor Radzsendra Colának", de a taxis erősen állította, hogy ilyen hotelt ő egész Bombayben nem ismer. Ez nem győzött meg teljesen, mert például a moszkvai taxisokról az a hír járja, hogy egyik sem tudja, melyik utca hol van.

Az én emberem azonban igen leleményes volt, mert ahogy ott álldogálunk a kocsival a széles út közepén, kihajol az ablakon, és odaint három jó megjelenésű hindut, akik éppen arra sétáltak. A hindu urak azonnal készségesen odasiettek, és jó angol kiejtéssel megkérdezték, hogy mit segíthetnek. Én nagyot sóhajtva (hogy lassan már egész India tudni fogja), nekik is elmagyaráztam, hogy itt állok elfelejtkezve, nem emlékszem a szállóm nevére.

– Hány emelete van az ön hoteljének? – kérdezi habozás nélkül az egyik fiatalember (milyen éles esze van neki!).

– Vagy húsz-egynéhány – feleltem.

– Akkor nem probléma – mondta –, mert Bombayben csak három ilyen hotel van, és kezdi sorolni a nevüket: a Tadzs Mahal?

– Nem!

Még egyet mondott – de az sem volt az.

– Akkor ön a Hotel Presidentben lakik!

– Ez az – kiáltottam lelkesen –, a Hotel President!

Nagyon melegen megköszöntem a hindu urak segítségét, mert bizony abban a rekkenő bombayi melegben néhány percig szuper melegen éreztem magam – hogy nem találok vissza. Tisztelettel néztem a mésztelen agyú hinduk után, és öt perc múlva csikorogva fékeztünk a Hotel President előkelő oromzata előtt.

Az első indiai ebéd

Nagy élménynek ígérkezik! Vajon milyenek azok a híres indiai ételek? A repülőn még európai kosztot adtak. Persze, már ott is ehettünk volna indiait (vagy Európában gyártott hozzá hasonlót), mert mielőtt az ételt felszolgálták volna, az utaskísérők mindenkitől megkérdezték, hogy mit kér:

– Are you vegetarian? – Vegetáriánus?

– No – nem –, mondtuk Tiborral kórusban. Bár újabban repülőn mindig vegetáriusnak vallom magam, lévén, hogy ezek az ételek minden légitársaságnál finomabbak szoktak lenni a húsételeknél.

Részemről nem vagyok húsevő, legtöbbször vendéglőben is vegetárius menüt eszem, és messzemenően szimpatizálok a növényevőkkel, de szemben sok túlzó vegetáriánussal, állati fehérjét is fogyasztok (otthon legtöbbször halat). Azt is tudom, hogy fehérjéből legalább napi 7 deka kell a szervezet saját szöveteinek restaurálásához, különben azok lassan tönkremennek. Különösen érvényes ez a fejlődő szervezetre, tehát a gyerekekre, fiatalokra. A fejlődéshez esszenciális, nélkülözhetetlen aminosavakra is szükség van, mert azt a szervezetünk nem képes előállítani. A hús, tej, tojás kellő mennyiségben tartalmaz esszenciális aminosavakat, a növényi táplálék nem. Szükség van emellett esszenciális zsírsavakra is. A vegetáriánusokhoz viszont azért húz a szívem, mert legalább törődnek azzal, hogy mit esznek. Harcolnak a túlzott fehérjefogyasztás ellen is, amiről egyébként valószínűvé vált, hogy a magas növés egyik oka, ami gyakori és ijesztő degenerációs jelként bukkant fel az újabb generációkban. A jóga szerint ezen felül nemcsak az a fontos, hogy *mit* eszünk, hanem legalább annyira lényeges az is, hogy *mikor, mennyit* és leginkább az, hogy *hogyan* – amin elsősorban az étel megfelelő megrágása és a tudatos ízlelés értendő.

– Nem szép, hogy jógázol, és húst eszel – mondta Tibor még a repülőn, miközben éppen a húst rágta.

– Ez nem a jógához, hanem a hinduizmushoz, a hindu lélekhez tartozik – felelem.

– A hindu lélekhez?

– Igen, véleményem szerint az érzékenyebb hindu lélek nem nézhette, hogy megöljék az állatokat azért, hogy megegyék. Emiatt vált növényevővé. Azt, hogy ez túlzásba vive káros az egészségre, azt még nem tudhatta, hisz a mai emberek sem veszik a fáradságot, hogy megismerjék a táplálkozástan legújabb eredményeit. A kérdés lelki részével viszont nagyon is egyetértek, mert például én sem tudtam a vágóhídon maradni, amikor medikus koromban munkaegészségügyi gyakorlaton kellett részt vennem. Részemről még túl is teszek a hindukon, mert a növények megölésére is érzékeny vagyok.

– Csakugyan?

– Igen, mert a növények lényegében pont úgy pusztulnak el, mint az állatok. Sejtjeik a mikroszkóp alatt nem sokban különböznek az állati sejttől, éppúgy szenvedhetnek, amikor meghalnak – csak éppen nem tudnak kiabálni (számunkra hallhatóan).

– Még szerencse, hogy a régi növényevők nem néztek mikroszkópba – jegyezte meg Tibor.

– Most viszont ideje lenne, hogy belenézzenek, mert Leeuwenhoek már 1670-ben feltalálta.

– Ha sajnálod a növényeket, akkor miért eszed olyan jóízűen a salátát?

– Mert ez a Nagy Természet Rendje. Az ember és az állatok táplálkozási lánca a növényekre épül. Az állat nem tudja szervetlen ásványokból felépíteni testét. Ha nem lennének növények, kiveszne az állatvilág is. A növényi sejt éppen ezért magasabb rendű – nem pedig az állati –, mivel szervetlenből is tud szerves anyagokat készíteni.

– A vegetáriusok azt is mondják, hogy a növényi étel jobban emészthető.

– A valóság ennek a fordítottja! Általában az állati eredetű emésztődik gyorsabban. Viszont a rostos növényi ételek éppen nehéz emészthetőségük miatt hasznosak, mert a jó bélműködésnek ballasztanyagokra is szüksége van.

– Akkor neked mindenképpen állatevőnek kellene lenned, úgy a szegény, néma és magasabb rendű növényeket sem bántanád – ajánlotta Tibor.

– Az ember a mindenevő élőlényekhez tartozik, ez természetes táplálkozási módja. Ezt az emberi fogazat is bizonyítja.

– Igen? És az új műfogadat is mindenevőre csináltattad?

– Kikérem magamnak, nekem még megvan mind a harminckét fogam.

– De jócskán meg vannak már plombálva – ahogy látom!

– Igen, mert nem várom meg, míg kiesnek, hanem félévenként elmegyek fogorvoshoz.

– Na, most már nem hiszek neked tovább! Az imént meg éppen arról beszéltél, hogy nem vagy a fakírizmus híve – vágott vissza Tibor.

Miközben – még a repülőgépen – „magasröptű" stílusunkban tovább cseréljük eszméinket, észre sem vesszük, hogy a mellettünk ülő hindu házaspár is megkapta ebédjét. Valami mást kaptak, mint mi.

– Nézd! Ezek is esznek húst! – súgta Tibor.

– Az nem hús, hanem valami más!

– Micsoda?

– Nem tudom. Mindenesetre nagyon hasonlít a pörkölthöz.

Nagyobb darab valamik – talán szójából készítve – fürödtek barnás lében, a szomszéd tányérjában. Mellette adag rizs, ami furcsa színben pompázott. Nekünk is ezt kellett volna rendelni!

– És kézzel esznek!

– A kéz legalább tiszta, ha megmossák, de vajon a mi villánkat hogyan mosták el?

A hindu házaspár valóban kézzel evett. És milyen ügyesen! Ha megfeszülnék, se tudnám a pörköltet rizzsel úri módon elfogyasztani evőeszköz nélkül! Előbb egy adag rizst vettek, majd belegöngyölték a pörkölt „nemtudommit", és hopp, bekapták. Persze ragadósra főzött rizs kell hozzá, a magyar szakácsok szemekre hulló rizsájával ez a művelet biztosan nem menne. Ettől függetlenül igen kíváncsi vagyok a hindu ételek ízére!

Az ebéd végén a hindu úr kért egy pohár vizet.

– Megissza, vagy a kezét mossa meg? – súgta Tibor rosszmájú mosollyal.

Kisvártatva megint a fülemhez hajolt:

– Megitta!

Mindezeket csak azért mesélem el, hogy jellemezzem várakozásunkat első igazi indiai ebédünk iránt. Lesétálunk tehát, illetve leliftezünk a hotel ebédlőjébe. Osztályon felüli berendezése – sajnos – európai ízlés szerinti: kárpitozott stílbútor, süppedő szőnyegek, a falon olajfestmények. Pedig mi már nem vagyunk angol kolonialisták, akik az otthoni stílus után vágynak, inkább eredeti indiait szeretnénk látni. Nagy bánatunkra európai utánzatú ebédet szolgálnak fel! Lelkesedésünk lelohad.

Tiborral egymásra nézünk, másra készítettük a gyomorsavunkat! De ez csak hagyján, mindezek tetejébe a sarokba települt szalonzenekar európai zenével kedveskedik az európaiaknak. Pedig se testem, se lelkem nem kívánja most az ilyen „vérszegény" zenét.

– Valami eredeti indiait, maestro! – biztatom a zenészeket. De nem hallgatnak rám, keményen végig szalonzenézik az ebédet! És még meg is kell tapsolni őket. Az előkelően öltözött vendégek minden szám után elengedik az evőeszközt (egyik sem eszik kézzel), és tapsolnak. Ez a szokás is Angliából eredhet. Mit csinálhattunk egyebet? Illendőségből – bár savanyú képpel – mi is el-eldobjuk a kanalat, hogy udvariasan tapsoljunk, miközben úgy érezzük, hogy elég furcsára sikerült első indiai ebédünk.

Bombayi városnézés

Ebéd után városnéző busz hajt a szálló elé. Állítólag minden fontosat megmutatnak nekünk Bombayben. Izgatottan készülődünk. Felszerelkezünk fényképezőgépekkel, állványokkal, villanófénnyel, objektívekkel és sok lelkesedéssel. Állítólag először a ruhatisztító kaszt munkahelyét fogjuk látni, a híres dhótikat, ruhamosókat mutatják munka közben.

A dhóti szó több mindent jelent. Így hívják a férfiak ősi viseletét, ami az ágyékkötő és a nadrág átmenete. A dhóti szót a jógázók Európában is ismerik, mert a gyomortisztítást, illetve az arra használt gyolcsdarabot is jelenti. Amíg gyülekeznek a városnézők, elmondom, hogy a jógában használatos „tisztogató eljárások" mindig megdöbbentik az orvost, ugyanis elég durva beavatkozásoknak tűnnek. A gyomrot egyszerűbb gumicsővel kimosni, mint hosszú szövetdarab lenyelésével, majd kihúzásával, ahogy a jóga ajánlja.

Részemre különösen az orrtisztítás tűnik természetellenesnek, amikor az orrüregen a garatba vezetett rongyot a szájon át kihúzzák, illetve ide-oda húzogatva tisztítják. Nem tudják nyilván, hogy az orrüreget és az orrgaratot érzékeny csillószőrös hengerhám borítja, ami nem szokott hozzá a ronggyal való sikáláshoz. Még a sós víznek az orrba való felszívása a „legélettanibb" eljárás. Fiatal koromban egy ideig gyakoroltam. A légzés akadályát

például nátha esetén azonban nem az orr szennyezettsége, hanem az orrnyálkahártya reflexes megduzzadása okozza. Ezt nem lehet se kifújással, se kitisztítással megszüntetni. Sőt, ha a duzzadt nyálkahártyát szövetdarabbal ingereljük, még jobban megduzzad. A „tisztogatás"-nak tehát nem sok értelme van. A kiváltó okot kell gyógyítani, ami többnyire túlfáradás és hideg együttes hatására keletkezett gyulladás.

Jó tudni azt is, hogy a lábszárat vagy más testrészt ért hideg reflexesen kitágítja az orr nyálkahártyája alatt lévő speciális visszeres fonatokat. Ez ősi hőszabályozási reflex. Haszna, hogy a beszívott hideg levegőt a kitágult orrerek jobban melegítik. E vénák huzamosabb tágulata viszont megváltoztatja az orrnyálkahártya anyagcseréjét. Az ott élő kórokozók elszaporodnak, gyulladás keletkezik, aminek nem oki kezelése az orr erőszakos tisztogatása.

A nátha kezdeti szakában a fordított testhelyzeti jógagyakorlatok (félgyertya, gyertya, fejenállás) vagy akár egyszerű mély lehajlás utáni felegyenesedés hatására „kidugul" az orr. Oldalfekvéskor vagy oldalra dőléskor is a felül lévő orrjárat nyílik ki. A nap folyamán magától is változik a jobb és a bal orrjárat tágassága. A nátha viszont inkább pihenést és meleget kíván, ha nem akarjuk magunkat mesterségesen immunizáltatni a létező sokféle kórokozó ellen.

Közben elindult a városnéző busz a szállótól, de alig megy néhány percet, máris megérkezünk a hindu népi mosodába. A ruhamosó dhótikról már annyiszor olvastam indiai könyvekben, útleírásokban (lásd Germanus Gyula: *Bengáli tűz*, Széchenyi Zsigmond: *Náhar*, Baktay Ervin: *India* stb.), hogy felettébb megörültem, végre láthatom az oly sokszor elképzelt indiai mosodát. Mondják, hogy a dhótik férfiak, de lám, az egyenjogúság ide is betört, mert női ruhamosókat is látok. A ruhákat erős suhintással csapkodják a folyópart menti kövekhez, vagy mint itt, a beton víztartályokhoz (szegény ruha!). Ez a művelet tölti be a mosógép mechanikai szerepét. Sorban állnak a nagy vizes tartályok egymás mellett, mögöttük pedig kötélen szárad a ruha egy része. Más része viszont a fűre van kiterítve. A fű a száraz évszakban rendkívül poros, de a folyamatos munka valószínűleg már megtisztította errefelé. A kész ruha tisztaságának megítélésekor a tűző nap fehérítő és sterilizáló tevékenységét se hagyjuk figyelmen kívül! A tartályok előtt itt-ott nagy batyukba kötve fekszik a tiszta vagy még szennyes ruha.

Fényképezés, filmezés után visszatódulunk a városnéző buszba. Mivel a kocsinak csak egy ajtaja van, utunk során a kitódulás meg a betódulás teszi ki a városnézés idejének dandárját.

Az álló busz ablakán asszonyok nyújtják be sovány kezüket, kéregetnek. Lehetnek vagy hatan-nyolcan. Az egyiknek odaadom a táskámban lévő pálinkás kisüveget. Hoztam néhányat otthonról gyógyszernek, de megfázni itt biztos nem fogok – vélem akkor tévesen –, és lassan elosztogattam az üvegeket. A szerencsés kéz tulajdonosa láthatólag örül a kisüvegnek. Egy öregasszony is van a kolduló csoport közt, ő is magasra tartja szutykos kislábasát. Valószínűleg nem lát már, mert rossz helyre tartja. A többiek kiigazítják, az ablakhoz rántják a kezét. Megható, hogy a csoport segíti, és nem tolja

1. kép. Bombay régi kikötője, középen India kapuja

2. kép. A Jógaintézet a Back Bay parti úton

3. kép. Bombayi utcarészlet

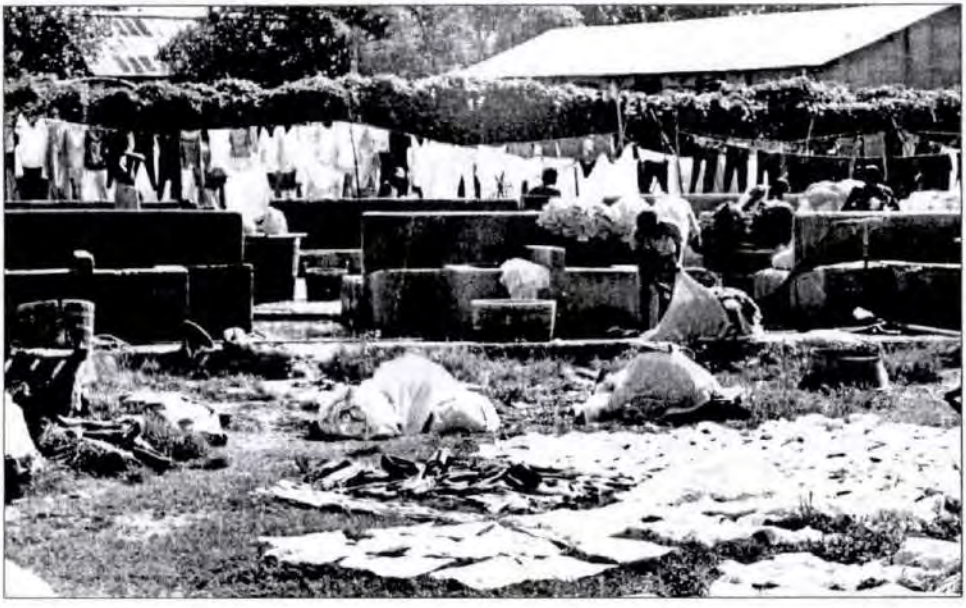

4. kép. Ruhamosók

félre a gyengébbeket. Tulajdonképpen neki szántam az üveget, de a sok kéz közt nem úgy sikerült a manőver. A néni még tántorogva tartja a kis lábost, de a busz közben elindul és gázt ad, hátrahagyva a kéregetők csoportját.

Robogunk a walesi herceg palotája felé, ami most múzeum. Kívül igen szép, pálmákkal szegélyezett hatalmas épület, gyönyörű kertben. Gondolom, itt biztosan találok majd egy-két szép darabot a híres harappai és móhendzsodárói régészeti ásatásokból, ahonnan az első jógaülés ábrázolása is előkerült. Odabenn látni néhány edényt, amit az indusvölgyi kultúrából ástak ki, de a pecsétlőt a jógaüléssel nem, még fényképet sem. Hiába érdeklődöm, nem sokat tudnak róla. Nem ismernék saját múltjukat? Ez végül is nem lep meg, mert a magyarok emlékezete is csak ezer évre futja. Fényképezni tilos.

– Kérjen engedélyt a „főnöktől"! – mondja az idegenvezető, és odahúz egy portásforma emberhez. Ő viszont határozottan megtiltja a fényképezést. Bánatosan kimegyek a külső folyosókra meg a kertbe. Ott kutatok jóga témájú emlékek után. Bentről csak a Hallgatás Tornyainak, a párszi temetőnek a makettjét láttam. Ezt viszont – úgy ígérik – rögtön meg fogják eredetiben mutatni.

Kint, a walesi herceg kertjében a baksiskérő nőket és gyerekeket ügyesen kerülgetve fényképezem az itt felállított istenszobrokat. Jól mutatnak a szobordíszek a szépen gondozott parkban. Odébb, az egyik szobor mögött az utca felől már magas házak meredeznek, modern hátteret adva a múltat idéző szobroknak.

Filmet kell cserélni, mert már minden kocka áldozatul esett a kezdeti fényképezési láznak. A csere nálam bonyolult művelet, mert a gépet ki kell szerelni tokjából. Közben a nyakamban lóg megannyi csereobjektívnek üres vagy teli tokja, villanófény és miegyéb. Ezeket előbb szakszerűen el kell rendezni, hogy mozogni tudjak. Olyan benyomást kelthetek, akár a profi fényképész. Sok hindu látogatja a múzeumot, de nem a szobrokat nézik – már unhatják őket –, hanem körülállnak, és szemmel kísérik mozdulataimat.

Végül kisétálok a palota kertjének kapuján. Az utcán képeslapokat és csecsebecséket árulnak. Megtetszik egy szép képeslap a Tadzs Mahalról, ezt elküldöm a nagynénémnek, biztosan örül majd neki. Percekig tart, amíg megtudom az árát, mert az eladó csak azt hajtogatja, hogy három darab egy rúpia.

– De mennyi egy? – nekem ugyanis most egy kell.

Nagy sokára árulja el: 50 peisza. Na végre! Itt idő kell a vásárláshoz. Mi lenne, ha még alkudnék is?

A kapu előtt különösen nagy a kéregetők és a gyalog-árusok aktivitása. Az ostromló gyerekek elől bemenekülök a várakozó városnéző buszba, de a nyitott ablakon is bekéregetnek. Annyi koldus van a látogatottabb helyeken, hogy ha csak mindegyiknek fél rúpiát adnék, kiszámítottam, hogy néhány óra múlva már én is közéjük állhatnék. Asszonyok is kéregetnek, karjukon gyerekkel. Bentről csodálom a tarka utcai tolongást. Van idő, mert utastársaim csak most szállingóznak kifelé a múzeumból.

Eközben a járdán megjelenik egy tízévesforma gyerek, utána ballag nagy komolyan egy 3-4 éves poronty, hosszú bambuszrúd van náluk. Megállnak, látszik, hogy valamire

készülnek. A pöttöm emberke lefekszik a földre, a nagyobbik a hasára teszi a bambuszrúd egyik végét, és hozzákötözi egy gurtnival. Majd ügyesen felemeli a levegőbe gyerekestől. A rúd egyik végét a vállán egyensúlyozza, a másik végén – lehet vagy három méter hosszú – a kicsi billeg. A nagyobbik nem fogja a rudat, úgy egyensúlyoz, közben ütemesen tapsol. Nem veszélytelen művelet, de a csöppség egykedvűen tekint körül a magasból. Sajnos semmi bevétel sincs. Búsan leereszti a fiú a gyereket, még egy darabig várnak reménykedve, majd elvonulnak jobb nézőközönséget keresni. Elöl megy a nagyobbik, utána baktat a kicsi, és – mondanom sem kell – a rudat neki kell húznia maga után.

A következő állomásunk a Malabar Hills – a Malabar Dombok. Előkelő negyed. A nyugat-bombayi öböl, a Back Bay északi csücske ez, amolyan félszigetforma. Félsziget a bombayi félszigeten. A tengerparton modern magas házak, szépen keretezik az öblöt észak felől. Fent a földnyelv dombján számos világhírű látnivaló, mint a Hallgatás Tornyai, a Függőkertek, a Dzsaina templom, no meg a Nehru-park, egyszóval a bombayi érdekességek központja.

Vezetőnk jó megjelenésű brahmin hölgy. Látszik rajta az árja rokonság, angolságát is elég jól meg lehet érteni. Először a Dzsaina Templomot mutatja meg, amely nem nagy, de annál díszesebb, pazar színekkel ékesítve. Tele van aranyozással, lépcsőkkel, díszekkel. A bejárati lépcsők két oldalán kőelefántok őrködnek. A cipőt belépés előtt le kell vetni. Egy kisfiú ül a lépcsők alján, és vigyáz a lábbelikre.

Odabenn még fényképezni is lehet. A szentélyben Tirtankár, Buddha-szerű szobor ül, a dzsaina világnézet alapítójának valamelyik reinkarnációja. A díszítés bent is csupa arany. A hívők folyamatosan áramlanak ki-be, közben imádkoznak. Szemük se rebben, amikor gépemmel tiszteletlenül bevillantok a szentélybe. Időnként harangok szólalnak meg.

A templom udvarán nagy a forgalom. Előkelően öltözött hindu nép forgataga. Ma ünnep lévén, a díszes szárik szinte elkápráztatják a szemet. Előkelő negyedben is vagyunk, máshol Bombay utcáin sokkal egyszerűbb ruhákat láttam. A dzsaina templomban feltűnően más a hangulat, mint a hinduista szentélyekben, ez felkelti az ember érdeklődését a Dzsaina-világnézet iránt. Valahogy kiegyensúlyozottabbnak tűnnek ezek a hívők. Vajon csak a jómód teszi? Mindjárt utána is néztem a Dzsaina-vallásnak, talán érdemes tudni róla egyet s mást.

A dzsainizmus

A dzsaina hívek nem a Tirtankárok szobrait imádják, világnézetük alapítóját és prófétáit emberként tisztelik. Céljuk a lehető legkiegyensúlyozottabb, felszabadult lelkiállapot elérése, saját lelkük „istenivé-tétele". A dzsainizmus megalapítója *Vardhamána*. Guatama Sziddhártával, a buddhizmus megalapítójával egy időben (i. e. 6. század) lépett fel. Mindketten ksatrija származásúak, tehát katonai nemesi család fiai. Itt meg kell jegyezni,

hogy a harcos kaszt jórészt a bevándorolt hun és szittya (szkíta) törzsek leszármazottjaiból áll, tehát a magyarokat bizonyos rokoni szálak is fűzhetik hozzájuk. Lehet, hogy az újszerű gondolkodás is összefügg az újabb alkati tulajdonságokkal.

A nemesi szülők jóvoltából mindkét prófétának alkalma volt a jóléti életforma ürességét fiatalon felismerni, így a meggazdagodás vágya nem akadályozta lelki fejlődésüket. A magasabb lelki szint elérése céljából szerzetesek lettek. Vardhamána később a Mahávira, „Nagy Férfi" szent nevet kapta. Fejlődése során az akkori szerzetesi formát sem tartotta elég emelkedettnek, ezért negyvenéves korában új rendet alapított. Elsősorban Észak-Indiában térített. Hívei főleg nemesemberek, előkelő katonatisztek soraiból kerültek ki, akik Vardhamánát harmincéves térítő vándorlása idején nevezték el Dzsainának, győztesnek, diadalmasnak. Vardhamána megtisztelő neve tehát: Mahávira Dzsaina.

Sem a buddhizmus, sem a dzsainizmus nem ismeri el a bráhmánok kizárólagos papi elhivatottságát, hiszen e vallások alapítói a harcos kasztból jönnek. Ezzel az addig egyedül autentikus szent szövegek, a Védák bibliai jellegű értékét is háttérbe szorítják, a bráhmánizmus vallásrendszerével együtt. Mind a buddhizmus, mind a dzsainizmus – bizonyos értelemben – a keresztény reformációhoz hasonlítható, de módszereiben inkább a jógaszerű lelki technika az, amire a régi, írásos elméletekkel szemben támaszkodik.

Később, amikor a modernizált brahmanizmus „ellenreformációt" indít és hinduizmusként újjáéled, a buddhizmust gyakorlatilag kiszorítja Indiából. A dzsainizmus viszont nem kerül ilyen ellentétbe a hinduizmussal és a brahmanokkal, így azzal párhuzamosan is fennmarad. A dzsaina technika a brahman liturgiát kiegészítve, békés együttlétben fejlődik tovább.

Azzal is tisztában kell lenni – amire már céloztam –, hogy a dzsainizmus, a buddhizmussal karöltve, nem imád személyes istent, így sokak előtt ateistának tűnhet. Ez azonban csak látszat, mert valójában az isten-fogalom lényeges eleme a dzsaina világnézetnek, csak éppen ennek értelmezése más, szinte modern, pszichológiai jellegű. A hívők Isten alatt saját tudatuk magas nívóját értik.

A személyes Istent hívő vallások lelki háttere más. Gyermekkorunkban a védelmet az anyától, a szülőtől kapjuk, később is valamilyen védő és mindenható személy fogalma az, amelyik a legkönnyebben megnyugtatja a hívő lelket. Az anyához vagy atyához rögzült érzelmi töltés könnyen átszáll a személyes (Atya)isten-fogalomra, és az idegrendszer nyugtató, ún. paraszimpatikus tónusát szükség esetén biztonsággal fokozza. Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy a személyes Istent hívő vallások egyes kiemelkedő képviselői ugyancsak saját lelkiállapotuk szintjével azonosítják Isten elérésének fogalmát (például a keresztény Avilai Teréz, vagy Johanes Yepez stb.).

Amellett, hogy a dzsaina isten-fogalom azonos az emberben lévő lélek (Dzsiva) legmagasabb szintre emelkedett állapotával, a dzsainizmus bizonyos szintű lelket minden létező dologban feltételez. Csupán a tudatosodási szint alapján állítja sorba az állatokat és embereket, vagy akár az ásványokat. Szinte sajátos fejlődési sorrendet állít fel, így némi belemagyarázással tudományos jellegűnek is tarthatjuk.

Ebben a tekintetben bizonyos hasonlóságot mutat a mai, európai „teilhardizmus" világnézetével, aminek hatására legutóbb a római pápa is elismerte a fejlődés, az evolúció egyetemes törvényét. Teilhard de Chardin eredetileg szerzetes volt, de elsősorban mint őslénytanász lett híres, a Sinanthropus pekinensis felkutatásával. Teilhard mint szerzetes nyíltan nem mondja ki, de – írásaiból ítélve – végül is úgy gondolja, hogy tízegynéhány milliárd évvel ezelőtt, a világegyetem keletkezésével, az Ősrobbanással (Big Bang) megjelent elemi atomrészecskék a lélek elemi részecskéit is jelentik. Ezek elemekké, molekulákká és élő sejtekké alakulása kapcsán a lélek is mind bonyolultabb és bonyolultabb formát öltött, míg az emberben az ismert összetettséget érte el. Az istenfogalom a „teilhard-izmusban" is mint az emberi tudat legtökéletesebb formája jelenik meg, ami ilyen értelemben is rokonságot mutat a dzsainizmus és buddhizmus felfogásával. A dzsaina hívők a többi élőlénnyel érzett rokonság miatt szó szerint a „légynek sem ártanak". Érzékenyebb híveik arra is figyelnek, hogy hova lépnek, nehogy egy bogarat eltaposssanak.

A különböző világkorszakokban a dzsainizmus huszonnégy tanítót, Tirtankárt tisztel, akik a magasabb megismerés és a lélek felszabadításának technikáját hivatottak tanítani embertársaiknak. A technika központjában meditációs gyakorlatok állnak. A dzsaina templomokban is a huszonnégy Tirtankár látható, amint lótuszülésben veszik körül valamelyik főalak – rendszerint Mahávira Dzsaina – meditáló alakját. A dzsainista szerzeteseket öltözékük miatt „svétánbará"-nak, fehér ruhásnak nevezik, mások viszont meztelen remeteként élnek a világtól elvonulva (digambarák). Legtöbb hívük ezzel szemben előkelő hindu, nyilván ezért van a most meglátogatott templom is Bombay előkelő negyedében.

A Hallgatás Tornyai

Kilépve a dzsaina templomból felveszem a cipőmet, adok a cipőőrző kisfiúnak egy 25 peiszást, és visszasétálok a távolabb várakozó buszhoz. Eközben megint körülvesznek az elmaradhatatlan koldusok. Itt a Malabar Hills területén különösen sok van, nyilván a gazdagok közt érdemes koldulni. A szegény gyerekek fáradhatatlanul hajtogatják: – Baksisz, baksíííisz! –, azaz baksist kérnek. A városnéző busz különösen vonzza őket. Delhiben figyeltem meg, hogy amint megjelenik egy városnéző autóbusz, a környék minden sarkából futva jönnek az árusok, koldusok – neki a turistacsoportnak! Hiába, Indiában nagy a létért folytatott küzdelem! Itt a Malabár Dombokon volt egy megdöbbentő koldus-specialista, a majom nő. Talán inkább lány volt, de már idősebb, majom módjára négykézláb mászott, úgy nyújtotta fel a kezét: bakszisz, baksisz!

Mielőtt a beígért Hallgatás Tornyaihoz mennénk, más nevezetességeket kell megtekinteni. Először a Nehru-parkot nézzük meg. Szépen gondozott. A bejárata előtt bételárusok telepszenek. Vezetőnőnk – hogy a bételrágást bemutassa – vásárol egy rágat

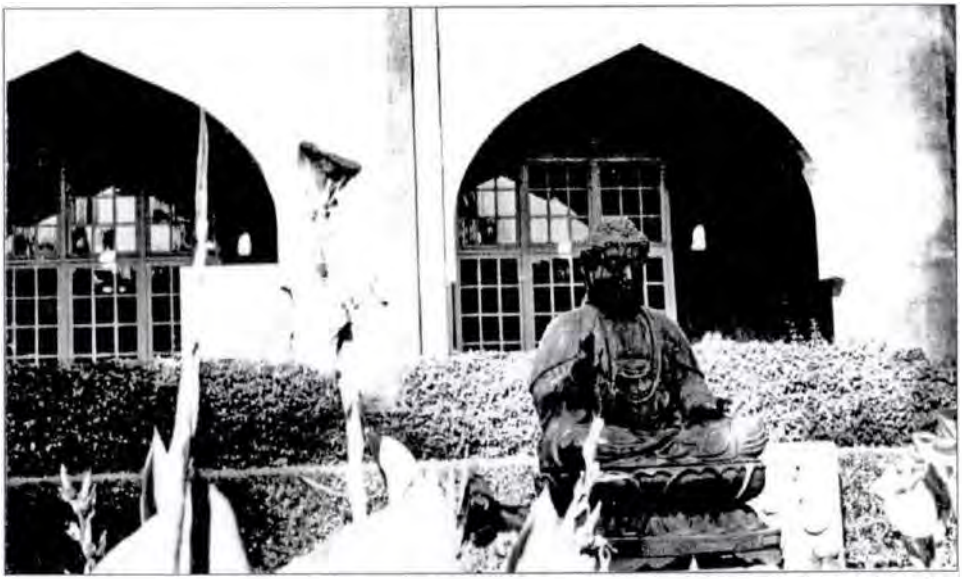

5. kép. A Bombay Múzeum kertje

6. kép. Dzsaina templom a Malabár dombokon

7. kép. Bételkészítő

8. kép. A Malabár dombok parkja a csizmaházikóval

levelet 25 peiszáért. Megfigyelem, hogyan készítik. A bételárusok kis asztalka mögött üldögélnek. Az asztalkán arasznyi, dohánylevélszerű bhánglevelek, apró tálacskák – mindenféle színű tartalommal, tégelyek, sószórók, egész patika. Az árus feláll, vesz a levelekből, és a tenyerére téve megkeni őket az egyik sárga lével – ez valószínűleg méz. Majd egy szóróüvegből hint rá valamit – ez biztosan bételdió. Az egészet végül gondosan szivar alakúra csavargatja és átadja vezetőnőnknek. Ő pedig rögtön bele is harap a csemegébe – miközben az én hátamon a hideg futkos. Ha ezt egy budapesti egészségügyi ellenőr látná, ő is menten rosszul lenne. Itt viszont minden bizonnyal már immúnisak az emberek az árukkal eladott kórokozókkal szemben, nincs számukra ismeretlen indiai bacilus. Én mindenesetre semmi pénzért nem csinálnám utána. Pedig nagyokat lehet köpködni tőle, aminek nyomát a földön nagy vörös foltok képében mindenütt láthatjuk. Ez sem kelt különösebb vágyat bennem a bétel iránt.

Következnek a „Függőkertek". Bombay vízellátó ciszternája fölé épültek. Ez a magas dombra épített ciszterna tölti be a víztorony szerepét. A rajta lévő kert japánkerthez hasonló. A keleti szemnek szép lehet, nálunk inkább a gyerekek örülnének neki. Kagylóhéjjal kirakott patakmedrek, apró hidacskák díszítik a parkot. Csizma alakú házikó, benne fel lehet menni lépcsőn a csizmaszárba, ahol erkély is van, ki lehet tekinteni. A csizma hegyében kis cseréptető. A kert széléről viszont fenséges kilátás nyílik a Back Bayre, dél felé, Bombay legszebb arcára.

A függőkertek bejárata mögött kis lugasban fiatal rendőrök üldögélnek, valószínűleg a kert, még inkább az alatta lévő víztároló őrzői. Festőien néznek ki, ahogy ott, a kispadon tereferélnek. Le kellene őket fényképezni – gondolom –, és meggondolatlanul előbb engedélyt kérek tőük.

– May I take a photo? – kérdezem hozzájuk lépve, mire ők készségesen felpattannak, és villámgyorsan egy sorba rendeződve vigyázzállásba merevednek.

Jaj nekem! Illetve jaj a képnek, oda a festői jelenet! Most fényképezhetem őket haptákban, pedig olyan eredetiek voltak üldögélve. Most már mindegy, meglövöm őket így. Mind kedves, fiatal fiú. Látom, hogy oldalukon hosszú gumibot lóg. A már idézett osztálytársam – Szabó Lajos – mesélte, hogy Indiába kerülve megcsodálta a rendőrök hosszú és különös színű gumibotját, sőt egy alkalommal meg is kérdezte, hogy milyen anyagból van. Valami különleges műanyagra gondolt. Kiderült azonban, hogy fadorongról van szó. Most én is megragadtam az alkalmat meg az egyik fiú „gumibotját", hogy anyaga felől bizonyságot szerezzek. Valóban hamisítatlan fabot fityegett az oldalán. Ki is próbáltam a botot – nehogy zokon vegyék tolakodásomat –, és néhányat a nadrágomra vertem szabad végével. A hatás nem maradt el, nagy nevetés tört ki mindegyikből, még a körülállók is jót mosolyogtak.

A park szépen gondozott. Érdekességei az állatformára nyírt bokrok. Strucc, elefánt és egyéb állatok állnak bokor lábaikon mindenfelé.

Keleti irányba tekintve az égen keselyűk köröznek. Ott vannak a Hallgatás Tornyai. A pársik földi maradványait temetik itt el a keselyűk gyomrába. Az autóbusz – az ígérettel

ellentétben – csak néhány másodpercig áll meg a tornyokhoz vezető lépcsők előtt. Épp annyi időm van, hogy elkattintsam fényképezőgépemet a tornyok irányába, már megyünk is tovább. Nem sok látszik belőlük, mert a környező pálmafák teljesen eltakarják ezt a különleges temetőt. Öt torony rejtőzik a fák mögött, a domb tetején. Három állami és két magántorony. A halott párszikat levetkőztetik, és kiteszik őket a bástyák tetejére. A keselyűk hamarosan letisztítják csontjaikat. A csontok később a lépcsőzetesen kiképzett torony belseje felé gyűlnek össze, mialatt a tűző nap lassan elporlasztja őket.

A párszik a buddhistákkal és dzsainistákkal együtt is alig teszik ki India lakosságának másfél százalékát. Ennél valamivel több szikh van, majdnem két százalék, a keresztények is majdnem két és fél százalékot tesznek ki, míg a muzulmánok száma 10 százalékra tehető, a többi, jó nyolcvan százalék hinduista.

A párszik – mint nevük is jelzi – perzsa eredetűek, az iszlám elől menekültek Indiába a 7. században, elsősorban Bombay környékére. Ma is vallják perzsa eredetű világnézetüket, ami Zarathusztrától (Zoroaszter) ered. E tanok Magyarországra is eljutottak. Magam a negyvenes években olvasgattam róla sokat. Bölcs mondásait a zoroasztrianizmus könyveiben többnyire az „Ekképpen szóla Zarathusztra..." mondat fejezte be, ami meg is maradt családunkban szállóigeszerűen (pontosabban szólva akkor alkalmaztuk, ha valamelyikünk éppen valami „bölcs megállapítást" tett).

A párszik egyistenhívők, az isteni életerő szent lángját a tűz jelképezi számukra, templomaikban is e szent tüzet őrzik. A föld is nagy tiszteletet élvez szemükben, nem is fér össze ezzel a halottak földbe való temetése. Emiatt bízzák azt a keselyűkre, a Hallgatás Tornyainak temetőjében. Bombay India üzleti életének egyik központja, a kereskedelem és nagyipar jó része a párszik kezében van. Igen jómódúak tehát, műveltek és modernek is – ősi vallásuk ellenére. A perzsa kultúra indiai szemmel mindig a klasszikus műveltség forrásának számított. Híres szépirodalmi alakja Háfiz és Omár Khajjám. Egy-egy versüket magyar fordításában egyszer meg is tanultam, valamire még emlékszem Omár Khajjám soraiból:

„Rozzant szeráj a föld és rajta át
az éji szél süvölti bús dalát,
Hány szultán nyitotta ki
És csukta be újra ajtaját!"

Gandhi háza

A Malabár-dombokról leereszkedve visszafelé megyünk, kiérünk a tengerhez. A délutáni nap ontja melegét a parton. Visszahúzódott a víz, óriási kövek meredeznek feketén a száraz partfenéken. A kövek közt a szárazon rekedt apró „herkentyűk" gőzölögnek. Mezítlábas gyerekek guberálnak közöttük ehető zsákmányt keresve.

Utolsó városnéző állomásunk az akvárium lesz, mellette a már kívülről látott Jóga-intézettel, de még előtte Gandhi házát tekintjük meg. Szinte minden valamirevaló városban, de a községek főterén is ott áll Mahátma Gandhi mellszobra, vagy teljes alakja, mezítláb, lepellel a vállán, szemüveggel, elálló fülekkel, szerényen mosolyogva. Szinte típusszobor lett belőle, akár Buddhából, mindegyik szakasztott egyforma. Nálunk is jól ismert szerény telepe, ahol puritán egyszerűséggel élt India függetlenségéért harcolva. Kevesen tudják viszont, hogy Bombay egyik jómódú negyedében háromemeletes villája volt. Éppen most értünk ide. Szép kertben szép nagy ház – most múzeum. Belépünk az előszobába, a falon üveges keretben a Gandhiról megjelent bélyegek. Ott díszeleg köztük a Gandhi százéves születési évfordulójára kiadott magyar bélyeg is.

Sok turista jár itt, nagy a tolongás. Az első emeleten el is tévedek. Nézelődöm egy darabig, aztán inkább lejövök, nehogy közben elmenjen a buszom. Így első látogatásomkor még nem látom Gandhi dolgozószobáját, amelyik egy felsőbb emeleten van. Helyette kívülről fényképezem a házat. Az egész nem fér a képbe, olyan magas, pedig a széles látószögű objektívet csavartam be a gépbe. Az utca elég keskeny, de a szemközti ház kapuja nyitva van, azon behátrálok az udvarba, jó mélyen, mire sikerül a ház tetejét is belevenni a képbe.

A Gandhi-házból angolul hibátlanul beszélő, idősebb európai házaspár lép ki. Az úrnak megtetszik a rajtam függő rengeteg fotófelszerelés, meg is kérdezi, honnan jövök.

– Magyarországról – felelem. Nem szól semmit, látszik rajta, hogy mást várt.

– Elvesztettem az idegenvezetőmet – panaszkodom nekik.

– Mondják, hogy ők is. Az idős gentleman szintén le akarja fényképezni a házat, de ő se tudja sehogy sem felvenni egészben. Ajánlom, hogy „curukkoljon" be a szemközti udvarba. Úgy is tesz. Intek neki, hogy menjen még messzebbre, de úgy látszik, így se sikerül neki. Visszajövet szemügyre veszi a gépemet:

– Oh, you have a wide angle objective! Ó, nagylátószögű objektívje van!

Persze hogy az, mással nem lehet itt boldogulni.

Sejtettem, hogy angolok, a kiejtésük alapján, de csak amikor e rövid együttlét után – se szó, se beszéd sarkon fordultak és elmentek – lettem biztos benne.

A Gandhi-ház után újból a tengerpartra megyünk, az akváriumhoz. Nem sokkal nagyobb, mint a pesti állatkert akváriumháza, de ritka állatkülönlegességekkel büszkélkedhet. Megcsodálhatjuk a félméteres vitorláshalakat, a tengeri mérges kígyókat és számos egzotikus tengeri állatot. Itt láttam először a hanyatt úszó halakat, az „up side down" úszó érdekes fajt. Fordítva úsznak, mintha számukra a föld középpontja valahol az égen lenne, a hasuk áll felfelé. Ott, ahol élnek, csak visszavert fények csapnak fel a barlangokba, víz vájta kövek járataiba. E fordított világítás miatt „fordultak fel", s ezt már annyira megszokták, hogy őseik magatartásától normális fényben sem tágítanak.

Kifelé jövet megpillantok egy szádhut, szent embert. Világos lepelben van, homlokára hosszú ék van festve, de arca különösebb szentséget nem tükröz. Érdeklődésemet látva homlokára mutat, és fényképezésre ajánlkozik. Le is fotózom, mert ilyen képem még

nincs (jó fény van, századmásodpercet exponálok). A körülálló hindu fiatalemberek is beállnak a szádhu mellé, ők is rajta akarnak lenni a képen. A szent ember a szájára mutat, adjak valamit ennivalóra. Ki is szórom a pénztárcámból, ami pénzérmém még maradt, de a szádhunak nem tetszik a dolog. Az érmék láttán méltatlankodni kezd: neki papírpénz kell!

Na tessék! Akkor igen szent kell hogy legyen, ha az apróbb érméket már el sem fogadja!? A körülálló fiúk is erősítik, hogy nagy szádhunak nagy pénz dukál. Ha tudtam volna, hogy ekkora szádhuval fogok találkozni, akkor biztosan több pénzt hozok városnézésre!

Közben erősen esteledik, visszamegyünk a szállónkhoz. Panaszkodom az idegenvezetőnek, hogy milyen kevés a jógi errefelé. Ajánlja, hogy menjek a Jógaintézetbe. Köszönöm, ma már volt hozzá szerencsém.

Vacsorára már indiaibb ételeket szolgálnak fel – ismét szalonzenére. Helyesebben: mi szolgáljuk ki magunkat, mert svédasztalt terítettek, azt járjuk körül, mustrálgatva a sokféle tálban a sokféle felismerhetetlen ételt. Kaját is mondhatnék, mert ez az indiai szó a cigányok közvetítésével nálunk is elterjedt. A legtöbb kaja-étel húsféle pörköltnek tetszik. Színük más és más, az egyik sárga, a másik barna, a harmadik zöldes. Mindegyikből lelkesen merek egy kanállal, kipróbálás végett. A tányérom közepére sonkát teszek egyszerű rizzsel – biztosítéknak. Jól tettem, mert a pörköltes főzeteket csak fűszerként lehetett használni, mindahány merő bors és curry volt, lenyelve csak lihegni lehetett utána. A mi paprikás ételünk ehhez képest diétás gyógyeledel! Ha a mi cseresznyepaprikán edzett torkunk is kitüzesedik, akkor mit köhöghettek itt például az angolok? Az ételek a túlfűszerezettségtől eltekintve nem rosszak, de ki bírja ezt gyomornyálhakártyával?

Este az ünnep tiszteletére nagy petárdázást, durrogtatást rendeznek, mintha szilveszter lenne. A szálloda ablakából figyelem a várost. Mindenfelé rakétákat lőnek a levegőbe, kisebb-nagyobb tűzijátékot rögtönöznek. Ez tulajdonképpen a Fény Ünnepe, „Holy of Lights". Az erkélyekről csillagszóró patronokat hajigálnak le. Az ablakokban itt-ott színes lámpák fénylenek. A kevésbé tehetősek ablakában gyertyácskák égnek. Mindenki világítani igyekszik – ahogy ezt a fény ünnepén illik.

Indiában az ünnepnapok száma elég nagy. Már említettem, hogy a szokásos időszámítás korábban kezdődik. 1957-től használják hivatalosan a Saka-korszak kezdő évszámát, ami a mi időszámításunk előtt 78 évvel volt. Ettől függetlenül használatos a mi időszámításunk is. Az év mindkét számítás szerint 365 naptól és 12 hónapból áll, de az év március 22-én kezdődik. Az év első hónapja a csetra (a többi hónapok: veszákhi, dzsjesth, ásárh, srávan, bhádrapad, ásvin, kártik, agrahájan, paus, mágh phálgun).

Egy darabig nézem a fényjátékot, de csakhamar elálmosodom. A repülőn töltött éjjel nem volt valami üdítő alvás. Kissé aggódva tekintek első indiai éjszakám elé: hogyan fogok ebben a nagy durrogásban elaludni? Miközben így aggódom, már félig alszom is. Még egy-két nagyobb durranásra felocsudok, majd végleg elalszom. Hajnali négykor,

legnagyobb meglepetésemre, arra ébredek, hogy fázom! Gondolhattam volna pedig, hogy éjjel hideg van, hisz tegnap reggel a repülőtéren is fáztam. Minden takarót magamra kell húzni, hogy tovább tudjak aludni.

A délelőtti program az Elefántsziget meglátogatása. Az Elefántsziget, helyesebben Elephanta, valaha a vidék kultúrközpontja volt, ma is híres a sziklába vájt monumentális szentélyéről. Sok turista látogatja. Az útleírásokból már jól ismerem a szigetet, érdeklődéssel várom, hogy milyen is a valóságban.

Az Elefántsziget

Kis, motoros bárkán indulunk el a bombayi kikötő melletti partról Elephanta – az Elefántsziget felé. A part, ahonnan indulunk, a hajózás korszakában India Kapuja, Gateway of India volt. A kapu hatalmas, diadalívszerű építmény. Tőle nem messze most kis személyszállító bárkák állomásoznak, egyikük visz majd Elephantára. A behajózás nem könnyű. Óvatosan kell lépkedni lefelé a csúszós, meredek lépcsőkön a vízen hintázó hajókhoz. A kis motoros hajók nem valami bizalomgerjesztők – különösen annak tudatában, hogy a sziget legalább egyórás hajóútra van ide. Pöfögve indul meg *Mlabdul Hamid* nevű bárkánk öreg motorja, vagy tízen ücsörgünk benne egy szerencsés vízi út reményében. Miközben lassan elhagyjuk a partot, visszanézek a távolodó Bombayre, és elmerengek a szép panorámán, vajon hogy nézhetett ki e part, ahol az európai látogató először láthatta meg Indiát, a régi időkben.

Mint már írtam, abban az időben, amikor II. Károly Bombay területét bérbe adta a Kelet-Indiai Társaságnak, Bombay még jelentéktelen halászfalu volt. Az Elefántszigeten viszont már fejlett kultúra virágzott. Amikor a portugálok világfelfedező körútjukon megjelentek a szigeten, már monumentális szentélyt találtak ott. Ezt majd mi is látni fogjuk, de elefántot ne keressünk a szigeten. Már a portugálok is csak egyet találtak – azt is kőből. Egy nagy, sziklából kifaragott monolitikus elefánt állt a parton. Erről nevezték el a szigetet Elefántszigetnek, Elephantának (portugálul az elefánt *elefante*, de mivel a sziget – *ilha* [olv.: ilja] – nőnemű, egyeztetni kell: *ilha elefanta*, ebből maradt meg végül az *elephanta* szó). Ma már az elefántszobrot is hiába keressük, Bombaybe szállították múzeumi tárgynak.

Már kint jártunk a tengeren, amikor nagyot szusszan derék bárkánk motorja, és megáll. A technikai szintet látva nem is lepődtem meg annyira (mint később, amikor mégis megindult). A defekt után rögvest érdeklődve néztem körül a vízen: vajon hány cápa lehet itt alattunk?

Sűrűn bátorítja az utasokat a négyfőnyi legénység, mondván, hogy csak legyünk nyugodtak, előbb-utóbb megjavítják a motort. A sötét bőrű, mezítlábas kormányoskapitány (mi egy ismert regényhős után csak Frednek hívtuk) átmászik a „gépházba", a hajó középső cellájába. Leszerelik a motor tetejét. Aggódva pillantgatunk át hozzájuk,

becsülgetve hibaelhárító mozdulataikat. Meg fog indulni – ismételgetik nagy hittel –, és lám, a hit csodákat művel: alig telik el tíz perc, a motor valóban megindul, sőt mi több, egészen Elephantáig ki is tart.

Vagy félóra pöfögés után lassan emelkedik ki a párás messzeségből a dombos, erdős sziget körvonala. Már alig várjuk, hogy megpillanthassuk a sziget nevezetességét, Mahésvara, illetve Mahadéva (Síva) sziklába vájt barlangszentélyét. A csodás templomot még a Rástrakuta-dinasztia alatt, a 8. (mások szerint a 7.) században mélyesztették a hegybe. Nagy központi csarnokból és két oldalsó, kisebb teremből áll, amit a középsőtől egy-egy nyitott udvar választ el. Kilenc nagy dombormű és számos szobor díszíti a szentélyt, aminek termei is – mivel sziklába vájták – legalább annyira szobrászati, mint építészeti alkotások. Három Síva-szentély van – minden csarnokban egy –, amelynek közepén a teremtőerő jelképe, a Sívalingam áll. A portugálok sajnos megcsonkították a szobrok egy részét. Ágyúval lőtték a bálványoknak tartott hatalmas domborműveket. Szerencsére az ágyúk akkoriban még elég gyengék voltak, emellett állítólag hamarosan felhagytak a rombolással. Megsejthették, hogy a háromarcú, monumentális dombormű hasonló princípiumokat szemléltet, mint amit a kereszténység – aminek védelmében tüzet nyitottak – ugyancsak tisztel.

Amint befutunk a sziget kis kikötőjébe, megkönnyebbülten szállunk partra a *Mlabdul-Hamid* fedélzetéről, és befelé lépdelünk a mólón. Lent a nedves parton apró rákok álldogálnak, és ollós karjukkal a sziget felé integetnek. Jól van, megyünk már! Le szeretném fényképezni a mutogató ízeltlábúakat, de nagyon mélyen vannak és picinyek, ezt csak közgyűrű és teleobjektív ravasz kombinációjával lehetne megtenni, mint azt Tibortól megtudtam. Majd visszafelé bajlódom ezzel, most lássuk a híres szigetet!

Hosszú lépcsősoron kell felmászni a sziget magas platójára, vagy negyedórát fújtatunk felfelé. Körülöttünk szép szálerdő emelkedik, a gyér lombkoronán áttűz a forró indiai nap. A fákon majmok bámészkodnak, az ágakról szövőpinty fészkei csüngnek alá. Az égen keselyű nagyságú vadászmadarak köröznek. Magas a part, félúton meg kell állni, pihenni. Akinek a szíve rosszabb, de a zsebe életképesebb, azt a kínálkozó bennszülöttek viszik fel. Kézi targoncába ültetik a vendéget, és úgy viszik felfelé „gólya viszi a fiát" módszerrel. Nem könnyű munka, és csak hat rúpiát kérnek érte. Végre felérünk egy keresztben futó útra. Na, talán most megpillantjuk az ősi templomot! Ehelyett oldalt nagy tábla fogad, rajta angolul:

„Vásárolj FORTE filmet".

Nahát! És még mondják, hogy a magyar áruk marketingje rossz! Pedig jó helyen áll a hirdetés, mert rengeteg a turista, s mind fényképezni óhajt. Hat-hétezer kilométert kellett utaznom – nem említve a most túlélt bárkautat, na meg a lépcsőket –, hogy ezt megtudjam. Miután zsebünkben csak Forte filmek lapultak, megnyugodva mentünk tovább. Lássuk a barlangtemplomokat!

Elképzelhetetlenül sovány bennszülött nők ácsorognak az úton, fejükön nagy sárga rézedény. Benne víz lehet, „pity, pity" kiáltással kínálják a bizonyára meleg folyadékot.

9. kép. Gandhi háza, ma múzeum

10. kép. Az Elephanta szigetére közlekedő bárkák

11. kép. A félig férfi, félig nő szimbólum szobra az elephantai barlangtemplomban

Nem vesz senki. Annál többen fényképezik őket. Sötét bőrük és a szép fényes rézedény festői hatással egészíti ki a szigeti panorámát. Persze a fényképezésért is jár valami, így jobbára dekoráció, s nem vízárusként keresik a kenyerüket.

Megpróbálom a fákon tornászó majmokat lefényképezni. Csakhamar rá kell jönnöm, hogy itt bizony gyorsan kell határozni és exponálni, különben a mozgékony állatkák egy szempillantás alatt kilendülnek a látótérből.

Idegenvezetőnk először körbevezet a szintúton, hogy a sziget másik oldalára is kiláthassunk. Nem is olyan kicsi ez a sziget, még mesterséges tó is van rajta.

– Ott, a pálmák szegélyezte távolban – magyarázza az idegenvezető – van a tulajdonképpeni hajókikötő (helyesebben volt), nem a Bombay felé néző oldalon, ahol mi kikötöttünk. Ott, a másik oldalon szálltak partra annak idején a portugálok is, még 1498-ban, Vasco da Gama (olv.: *vasku-da-gáma*, nálunk a név hibásan, átírva terjedt el) vezetésével. Ott állt a sziget névadója is, a monolit kőelefánt.

Még korábban ott szálltak partra a barlangtemplom építői is. Először az északkeleti domboldalakon próbálkoztak barlangtermek kivájásával. Több félben maradt kísérlet nyomát láthatjuk ott. Mindig odébb és odébb próbálkoztak kelet felé, mígnem a délnyugati, tehát bombayi oldalon rótták a sziklába a híres Mahádéva-szentélyt.

Felvételeket készítek, gondosan mindegyik szoborcsoportról. Ott derült ki, hogy villanófényem túl gyenge a hatalmas féldomborművek megvilágításához. A főtermet húsz hatalmas oszlop tartja. Vezetőnk bemutatja, hogy az oszlopok között bárhonnan tekintünk előre, mindegyik domborműből Síva alakja látható.

A „Síva natarádzsa", a táncoló Síva mindegyik karjának jelentését is megtudhattuk. Vezetőnk alacsony, köpcös, szemüveges, pársi férfi volt, fürgén felállt a Síva-szobor elé, és felemelte egyik lábát, ahogy mögötte a táncoló Síva. Majd az egyik karját emelte fel, aztán a másikat. Közben magyarázta a testtartás értelmét.

Amikor már mindegyik végtagja be volt állítva, kezdtem aggódni, hogy honnan veszi majd a többi kart? A szimpatikus vezető azonban rácáfolt nehézkes fantáziámra, és egyszerűen áthelyezte a már beállított végtagokat. Végül is mindenki megértette a szobor mondanivalóját, amely a lét forgatagát, életünk extrovertált oldalát jelképezi. Vezetőnk lelkesen elmagyaráz minden alakot. Nem a filozofikus, hanem a „népi" magyarázatokat meséli szellemesen és szórakoztatóan.

Az egyik domborműcsoporton ott láttuk az elefántfejű Ganésát, Síva és Párvati fiának alakját is. Erről a közkedvelt szimbólumról vezetőnk kedves legendát adott elő:

„Síva egyszer elvonult, hogy idejét elmélkedéssel töltse. Oly sokáig volt távol, hogy felesége eközben megszülte gyermekét. Amikor az atya nagy sokára visszatért, egy idegen gyermeket talált otthon, ami felett nagy haragra gyulladt, és kardjával levágta a gyermek fejét. Ekkor ért haza Párvati, és kétségbeesve látta, hogy mi történt. Saját fiad fejét vágtad le – mondta Sívának. Síva rendbe akarván hozni tévedését, elküldte feleségét, hogy hozza el annak a gyermeknek a fejét, akit először talál az anyja ölétől

távol. Párvati sokáig keresgélt, de csak egy elefántbébit talált, aki anyjától távol volt. Síva végül is ennek fejét ragasztotta gyermeke levágott feje helyébe."

„– Ganésa egyik agyara azért van letörve – magyarázza tovább a párszi úr –, mert egyszer nagyapjánál járt vendégségben, ahol rengeteg kekszet evett. Pocakja annyira megtelt, hogy hordozó állata, a patkány hazafelé nem bírta a súlyos terhet, Ganésa leesett róla, kövér pocakja kipukkadt, s a sok keksz szerteszét gurult. A telihold ezen jót nevetett, mire Ganésa felmérgesedve letörte egyik agyarát, és ezt vágta a holdhoz. Azóta vannak a holdon kráterek. Az első holdrakétát tehát tulajdonképpen Indiából lőtték a holdra."

Kisétálva a templomból az egyik útszélen filmet cserélek, és mint később Bombayben kiderült, ottfelejtem a gép csavarját. Még most is ott van, ha nem vitték el. Lassan visszaereszkedünk a partra. Most kellene lefényképezni az integető rákokat – jut eszembe. De az Arab-tenger nem a Balaton – itt dagály is van, eltűnt a homokföveny, belepte a víz a rákokat, s a víz alatt talán nem is integetnek már.

– Majd legközelebb – sóhajtok – lefényképezlek benneteket, és jobb képeket gyártok a barlangi félhomályban ülő szobrokról is.

Újra beszálltunk, szívszorongva, motoros hajónkba. Ezúttal viszont megkímélt az izgalmaktól, nem állt le. Lassan távolodik Elephanta szigete. Felettünk szikrázik a nap, s a vízről visszavert sugarak megduplázzák erejét. Körülnézek a szürkészöld tengeren. Apró hullámok táncolnak rajta, a messzeségben nagy teherhajók igyekeznek Bombay felé.

Egyszer csak jókora cápa dugja ki uszonyait kőhajításnyira tőlünk. Lehet vagy 3-4 méter hosszú. Gyorsan teleobjektívet cserélek, de ezt már nem várja meg, eltűnik a víz alatt. Csak azt a tanulságot hagyja rám, hogy jobb a távoli cápakép, mint a semmilyen. Hogy hasznosítsam az időt, nekilátok naplóm írásához.

Visszaérkezünk a Gateway of India kikötőjéhez. Kihajózás után ismét megrohannak az árusok. Ezúttal diaképárusok felhőjébe gabalyodunk. A turistazaklatók közül még ez a jobbikfajta, mert ha így szólunk hozzájuk: „Thank you, no!", akkor máris másik turistára vetik rá magukat. Csak az a baj, hogy szüntelen újabbak jönnek. Így az utazó sétája következőképpen zajlik: egy pillantás előre – egy „thank you, no!" balra, egy pillantás egy hindu szentélyre – egy „thank you, no!" jobbra, és így tovább és így tovább...

Sok energia és persze türelem szükséges tehát az indiai utazáshoz. Igazi „struggle for life" ez, létért folyó küzdelem, ahogy Darwin meglátta: az árus küzd a megélhetéséért – az utas egy idő után a létéért.

Mivel tudom, hogy a Jógaintézetben csak este van élet, délutánra bevásárló sétát tervezek Bombay üzleti negyedébe. A leghíresebb áruház itt a Kádi Emporium. Néhány utazótárssal összebeszélve taxiba ülünk – ez véd legjobban az árusoktól, és a belváros felé hajtunk. Elsődleges célom jóga tárgyú irodalom gyűjtése, de a Kádi Emporiumot sem hagyom ki, ilyen nagyáruház amúgy is kevés van a városokban.

Az áruház valóban „pompázatos", mindenütt arany-ezüst ékszerek csillognak, elefánt-

csont, szantál- és egyéb fafaragások fogadnak. Odébb ruhák, kelmék, sok selyem, szárik, egyik festőibb a másiknál. Minden árus fején Gandhi-sapka, igen udvariasak. Előkelő áruház, de azért silányabb áru itt is akad: valaki elefántcsont nyakláncra alkuszik, az árus felemeli a nyakláncot, mire az magától elszakad, a kis elefántcsont elefántok szanaszét gurulnak. Itt kivételesen nem lehet alkudni, mint a kisebb üzletekben.

Kilépve az utcára, megpillantom ugyanazt a nyakláncot egy utcai árus kezében – negyedannyiért kínálja. Kiderül viszont, hogy ez nem elefántcsont, hanem tevecsont. Szegény tevék sem élhetnek már békében! Agyaruk nem lévén, furdal a kíváncsiság, mely csontjuk faragható ilyen szépen?

Könyvüzlet után kutatok. Betérek néhány kisebb árushoz, de nem találok kedvemre való jógakönyvet. Megpillantok egy fotóüzletet. Ide is be kell menni az elhagyott csavar pótlására. Meglepetten látom, hogy Forte film is van. Nemcsak hirdetik tehát, árulják is. A boltos érdeklődéssel nézi gépemet, mutatja, hogy neki is van ilyen.

Egy nagyobb üzletben végre látok ajurvéda-könyvet, India hagyományos gyógymódjáról. Ezt megveszem, meg még három modern jógakönyvet. Elégedetten távozom első vadászzsákmányommal, bár inkább klasszikus jógairodalmat gyűjtenék itt, mint modernet.

Az utcán nagy a forgalom. Egy pöttöm, szőkés hajú kislány kéreget. Belekapaszkodik indiai módra kilógatott ingembe, úgy totyog utánam. Látszik, hogy így tanították be. Le kellene így fényképeztetni magamat – gondolom, de Tibor váratlanul egy 25 peiszást nyom a kezébe, és elküldi. Kár.

A széles, többsávos utca két oldalán mindenütt díszes üzletek, a környezet itt a központban előkelőbb. A nagy nyüzsgésben a fehér és a negritó keveredés legtarkább változatai bukkannak fel. A legarányosabb arcok a középtájon találhatók, a se túl világos, se túl sötét változatban. Talán igaza van a Káma Szútrának, a hinduk szerelmi tankönyvének, mert az is így tartja.

Bejutok a Jógaintézetbe

Bevásárló sétálgatás közben hamar telik az idő, későn veszem észre, hogy már fél hét van. Most kell kezdődnie az életnek a Jógaintézetben! Gyorsan taxiba ülni, mert még elkésem! Ilyenkor viszont nemcsak Pesten, de Bombayben sincs taxi. Nagy sokára megpillantok a túloldalon egy üreset. Átfurakszom a kocsik között, de a kocsi annyira üres, hogy a vezető sincs benne. Valahonnan mégis előbukkan, és int, hogy üljek be.

– Az akváriumhoz szeretnék menni – mondom, gondolva, hogy azt mindenki ismeri. Zavartan néz rám, látszik, hogy nem tudja, mi az. Lerajzolok neki egy akváriumot, benne művészi hallal. Erre felcsillan a szeme, és rövid kocsikázás után kivisz a tengerpartra, India Kapujához!

Azt hiába mondogatom angolul, hogy „Jógaintézet", arcán a megértés leghalványabb

fénye sem dereng, mintha ezt a szót még sose hallotta volna. Feltalálja viszont magát, és odahív egy jobb megjelenésű járókelőt, aki rögtön tudja, hogy mi az akvárium (azt is, hogy ma zárva van), sőt azt is, hogy a Jógaintézet mellette van, meg hogy miként jutunk oda. Megköszönöm a hindu úr útbaigazítását, és máris robogunk az emberek és kocsik között felfelé a tengerparton. A sofőr tisztességtudóan „sorry"-t mond a kis kitérés miatt. Idáig csak távolodtunk célunktól.

Végre odaérünk. A Jógaintézetben, csodák csodája, mozgás észlelhető. Két férfifej beszélget az egyik ablak mögött. Az egyik észre is vesz, amint felfelé lépdelek a lépcsőn, és szól a fiatalabbnak, aki elém jön ajtót nyitni. Rokonszenves fiatalember, udvariasan fogad. Egyszerű, világos ruhában van, betessékel az előszobába. Előadom, hogy mi járatban vagyok. Hellyel kínál. Megmutatom a magammal hozott jógakönyvemet, és elmondom, hogy e munkával célom a jóga orvosi, tudományos elemzése volt.

– Mi is a jógagyakorlatok gyógyhatásaival foglalkozunk – mondja a fiatalember –, a lonavlai jógatelep fiókintézete, testvérintézete vagyunk. Jó lesz az ön könyve könyvtárunk számára – mondja. Elnézést kérek, hogy most nem adhatom oda, mert csak egy példányt hoztam, és utam során még Delhiben meg Benareszben is meg szeretném mutatni, de megígérem, hogy amint hazaérek, küldök egyet.

Felírja nevét és az Intézet pontos címét. Ellát prospektusokkal. Swami Kuvalayananda *Pránájama* című könyvét mutatja, ami az ő kiadványuk, régi mesterük munkája. Ennek megörülök, mert erre is „vadásztam".

– I take it – megveszem –, mondom rögtön, de megvenném az ászanákról szóló könyvét is, amiről szintén tudom, hogy létezik, de még nem olvastam.

Rao úr, így hívják a vendéglátó fiatalembert, eltűnik a szomszéd szobában a könyvekért. Ezalatt körülnézek a hallszerű előszobában. A falon Swami Kuvalayananda arcképe. Régi szekrények, asztal, székek. Mintha az a berendezés lenne itt most is, mint az Intézet megalapításakor. A falnál könyvszekrények – ez lehet a könyvtár.

– Sajnos az ászanákról szóló könyvből jelenleg nincs – mondja Rao úr sajnálkozva. Ezt én is sajnálom.

A *Yoga Mimánsza* után érdeklődöm, amelyik a Lonavlai Jógatelep folyóirata. Szeretnék előfizetni rá, de Rao úr lebeszél róla. Először nem értem, hogy miért, de hamarosan rájövök, mert ismét eltűnik, és kisvártatva egy bibliográfiával tér vissza:

– Ez a *Yoga Mimánsza* folyóiratunkban eddig megjelent jógacikkek jegyzéke – mondja.

– Tanulmányozza át, és ha valamelyikre szüksége lesz, akkor írjon, és mi elküldjük a kívánt cikket.

Még beszélgetünk néhány percig. Sajnos – mint már korábban elmondta –, ma is ünnep van még, így szünet lévén nem láthatom a jógaórát, amelyet esténként tartanak. Invitál, jöjjek el reggel negyed hétkor, és sok érdekeset fogok látni, ászanákat, tisztító gyakorlatokat, például az orrtisztítást, a netit, meg egyebeket. Ezekre kíváncsi vagyok, bár nem vagyok az erőszakos beavatkozások barátja. Csak feltételesen ígérem meg, hogy

eljövök, mert reggel már repülünk tovább Aurangabadba, de talán lesz annyi idő, hogy előtte még visszatérjek – mondom elbúcsúzva a kedves fiatalembertől.

A látogatás megerősítette azt a gyanúmat, hogy Indiában nagyobb szerepe van a jógának a gyógyításban, mint a nyugati országokban, ahol a jól kiépített körzeti orvosi rendszer gondoskodik mindenről. Itt a Jógaintézetet felkeresők elsősorban betegek lehetnek, míg nálunk a többség egészséges, de teljesebb életre vagy a betegség megelőzésére törekszik. Pozitívumnak látszik, hogy itt megtanítják az érdeklődőket az elemi egészségügyi alapszabályokra, amit a nyugati körzeti orvosi rendelő nem tekint feladatának.

Amint kisétáltam az Intézetből, újra a Back Bay szép panorámája fogadott. Előttem az alkonyi tengerből, jobbra a magas házak nyugati jellegű koszorúja. Kellemes meleg van, végigsétálok a parton a szálló felé. A nap már lenyugodott, most készül utána az újhold. A széles tengerparti gáton és a mellette futó sétányon emberek korzóznak. Mindenki kíváncsi, de nem feltűnő pillantást vet rám. Úgy látszik, ritka itt este az európai ember. A legtöbben családostól, gyerekekkel sétálgatnak a langyos esti levegőben. Mind elegáns ruhában lépdel, talán éppen az esti korzózásra öltöztek ki. Külsejük és családias viselkedésük megnyugtató, kezdem én is otthon érezni magam Indiában. Eszembe jut az idegenvezető sértődött válasza arra a kérdésre, hogy biztonságos-e itt este sétálni.

– Nem fogja itt magukat senki sem bántani – mondta.

Valóban, az árusokon és kéregetőkön kívül – ezek most, este szintén pihenni látszanak – senki sem bántott Indiában.

Felülök a gátra, stílszerűen, szukhászanában, és nézem a vízbe süllyedő holdat. Mások is ülnek a gát széles korlátján, beszélgetnek. Nyugalom, eszményi lustaság sugárzik az üldögélőkből. Lélekben én is megbékélek azzal a sok nyomorral, szeméttel meg tülekedéssel, amit idáig láttam. Nyilván az itt élők ezzel nőttek fel, észre sem veszik.

Kis pihenő után elindulok hazafelé. Vacsoraidő csak nyolckor van, még sétálhatok egy keveset a mindkét irányban áramló, meg nem szűnő korzózásban, a fehér vagy színes ruhába öltözött hinduk, szép szárik között. Még az ünnepet jelzi, hogy egy-két megmaradt petárda robban erre-arra a városban, és a távolban rakéták emelkednek látszólag méltóságteljesen a magasba.

Hosszú a tengerből, alsó szögletében még egyszer lepihenek egy kis kőpadon. A szomszéd padon idősebb hindu házaspár tanyázik, ők is az esti sétára jöhettek ki. Diszkréten ők is jól szemügyre vesznek a gyorsan sötétedő estében.

Elhatározom, hogy taxiba ülök, mert gyalog nem fogok visszatalálni. Éppen ahhoz a részhez érkeztem, ahol tegnap a taxis elkezdett kanyarogni. Most egy turbános, rituálisan felkötött szakállú szikh taxijába ülök. Jól beszél angolul, megkérdezi, hogy milyen országból jövök. Nagy politikus, tisztában van a világ folyásával, világos és értelmes politikai előadást tart útközben, míg odaérünk a Hotel Presidenthez. Ha lehet, ezután csak szikhek taxijába fogok ülni.

A szikhek világnézete a hinduizmus és iszlám egymásra hatásából született, még a 15.

században. Ekkor élt *Guru Nának*, a szikhizmus szellemi megalapítója. Az észak-indiai nép szikh felekezete egy évszázaddal később alakult ki, és megszervezése *Guru Rám Dász* nevéhez fűződik. Katonai-politikai egységgé újabb száz év múlva *Guru Gobind Szingh* szervezte őket. Megtiltotta híveinek a hajvágást, de a dohányzást is. Hosszú, felkötött szakállukról, turbánjuk alatt kontyba fűzött hajukról ma is felismerhetők. Templomaikban az oltáron a Szent Könyv, a *Granth Szaháb*, Könyv Úr nyugszik, szertartásaik központjában a szent szövegek olvasása áll.

Csak magam jógázom

A szállóba érkezve megtudtam, hogy a repülőnk másnap korán indul Aurangabadba, ahonnan az ellorai és adzsantai barlangtemplomokat szándékozunk megcsodálni, így a Jógaintézet újabb látogatása kútba esett. Kárpótlásul magam kezdek jógázni. Tagjaim az utazás közben elgémberedtek, és az indiai jógikeresés voltaképpen megzavarta saját rendszeres jógagyakorlataimat. Talán nem is árt, ha elmondom, hogy esténként milyen gyakorlatokat végzek.

Lótuszüléssel, *padmászanával* szoktam kezdeni a hatha-jógát, amint azt már fentebb elmeséltem (1., 2. kép). Ezután csavar-póz, *ardha-maciendrászana* következik, mindkét irányban. Nem ülök mereven egyik testtartásban sem, hanem ide-oda mozgok a holtpont körül. Szememet behunyom, és figyelmemet a mozgó, húzódó, csavarodó testrészekre összpontosítom. A csavarást például annak megfelelően adagolom, ahogy a feszülést érzem. Az időt nem számolással határozom meg, hanem addig lazítgatom a megfelelő ízületet vagy izmot, amíg feszülés érzete meg nem szűnik. Ekkor új ászanát, testtartást kezdek.

A következő a kobraállás, *budzsangászana* szokott lenni. Először itt is csak felkönyökölök hasonfekvésben. Jól kifújom a levegőt, ezáltal a has behúzódik és a gerinc lejjebb száll, lassan hátrahajlik. Ha már így kilazítottam, akkor hajlok hátra, nyújtott kartámasszal, fejemet is hátrahajtom.

Ezután gyertyaállás, *szárvangászana* következik. Itt a felemelt alsó testfélből a fejbe zúduló vér nyomására figyelek. Jól hallatszik a fülben a vér megemelkedett lüktetése. Kis idő múlva a surranó pulzus-zaj csökken, a fej vérnyomása ismét kisebb lesz, bár teljesen nem normalizálódik. Ez a fő nyaki verőért (carotis) falában lévő érzékelő-szabályzó szerkezet munkája. A fordított testhelyzet tulajdonképpen ezt tornáztatja. Legalább addig kell kitartani a pózt, amíg ezt a vérnyomáscsökkenést a surrogó hang csillapodásából nem érezzük. Félgyertyában, *viparita karani*ban ez a pulzushang nem hallatszik olyan jól, mert a fej és a nyak szöglettörése is kell hozzá, ami leginkább szárvangászanában alakul ki.

Ezután szoktam a hátsó nyújtó pózt, a *paszcsimatánát* végezni: a szőnyegen ülésben, nyújtott lábakkal előrehajlok. Megfogom a bokámat, és – ismét a térdízület és a hajlítóizmok feszülésére figyelve – ritmikusan előrehajlok. Az előrehajlást kilégzés kíséri és segíti.

Majd felállok, és mindkét oldalra háromszögpózt, *trikonászanát* végzek a gerinc oldalirányú kilazítására. Az oldalra hajlás könnyebb csípőre tett kézzel. A karok oldaltartásában nehezebb, de így jobban ellenőrizhető, hogy mennyire tökéletesen végezzük: elérjük-e ujjunkkal a földet.

Ezzel végül is négyféle gyakorlatot végeztem: jógaülést a boka, térd- és csípőízület kilazítására, fordított testhelyzeti ászanát az agyi és egésztest-vérkeringés tornáztatására, és gerincgyakorlatokat, vagyis hátra-, előre-, oldalt hajlító, illetve gerincsavaró gyakorlatokat. A válogatás elve mindig ez, csak nem mindig ugyanazzal az ászanával végzem az előre- vagy hátrahajlást, hanem váltogatom a hasonló hatású gyakorlatokat.

Az ászanák után *jógafutás* következik, majd légzőgyakorlatok, *pránájáma*. A futást szobában is lehet végezni, akár helybenfutással is. A futás attól lesz jógafutás, hogy figyelmemet a mozgáselményre összpontosítom. Ha utcán futok, a figyelem-összpontosítás nehezebb, mert a környezet elvonja a figyelmemet. Nem erőltetem a futást, csak addig futok, amíg a pulzusom jól megszalad, és a légzés fújtató lesz. Egyébként mindegyik gyakorlatban a szervezetemből jövő érzetekre figyelek, ezeket *szervérzeteknek* nevezem, és véleményem szerint a legpontosabb eligazítók abban, hogy miként és meddig gyakorlatozzam. A jógagondolkodás és -magatartás lényegét is a belső érzetek jobb megfigyelésében, jelzéseik értékelésében látom.

Áhítatos jógázásomat Tibor zavarja meg:

– Be kell csomagolni, mert reggel nem lesz időnk rá, korán indul a gép!

– Hát lehet Indiában nyugodtan jógázni? – méltatlankodom –, de igaza van, csomagoljunk be, ugyanis eközben meglepetések is érhetnek. Úgy is volt, több órai munkával sikerült csak visszagyömöszölni holminkat a bőröndbe. Hamar beláttuk, hogy mennyi feleslegeset hoztunk magunkkal, továbbá az az alapszabály is kezdett kikristályosodni bennünk, hogy otthon a bőröndöt sosem szabad telerakni, mert tartalma természeténél fogva hajlamosabb a növekedésre, mint a csökkenésre.

Többszöri, sikertelen bőröndbecsukás után Tibor megszólal:

– Tudod, hogy lesz a legegyszerűbb?

– ?

– Becsukjuk a bőröndöt – és ami kilóg, levágjuk!

Aurangabadi mogul emlékek

A szálló ébresztőszolgálata még hajnali sötétben ébreszt. Reggeli után álmosan ülünk autóbuszba, hogy a repülőtérre kocsizzunk. A repülőtér belföldi része sokkal szebbnek látszik, mint a nemzetközi. Kis kövér Boeing 737-esbe szállunk be, amelyik az Indian Airlines gépe, vagyis a belföldi légitársaságé. A külföldi járatok az Air India érdekeltsége. A kis duci gép – a hasonló idomú stewardess-szel – máris meredeken a levegőbe fúrja

magát. Delhibe menő járat ez, első állomása Aurangabad. Az egyik legelső ülésen kapok helyet, körülöttem mindenütt jól öltözött hindu urak. Megállapíthattam, hogy bár helyenként nagy a nyomor, de nem kevés a gazdag ember sem Indiában. Itt a gépen minden második utas a *Times of India* című újságot olvassa. Ha az angol megszállás nem is, de az angol nyelv áldás volt Indiának, az itt élő – hivatalosan 14 – nyelvjárás népei angolul mindmáig jól megértik egymást. Van persze saját eszperantójuk is, az urdu vagy „hadsereg"-nyelv, amelyen például a különféle nyelvjárású katonák szolgálatuk alatt értik meg egymást.

A repülőgép ablakán át figyelem, hogyan bontakozik ki az érdekes táj a hajnali sötétségből. Csak most virrad, a nap még nem kelt fel. Lent a Föld barnás színű, rajta csonka gúla alakú lapos hegyekkel. Ezek a Dekkán különös platódarabkái, festői erőziós kúpokkal, számtalan folyócskával, tavakkal. Átrepülünk a Godávari folyó fölött. Eszembe jut a középiskolai földrajzóra Kozák tanár úrral: „Melyek India főbb folyói?" – kérdezte kedvelt tanárunk. Jól bemagolva daráltuk a feleletet: „Indus–Ganges–Bramaputra–Iravádi–Godavári", tetszettek a különleges nevek. Nem gondoltam arra, hogy valaha majd elrepülök felettük. Megtudtam azt is, hogy magyaros volt a hangsúly, mert például nem Godavári, hanem Godávari a helyes kiejtés. Még arra is emlékszem földrajzból, hogy a Dekkán a Föld jellegzetes ősmasszívuma, a Föld kihűlése óta nem sokat mozgott, legfeljebb csak kopott. A szél, nap, víz pusztította. Most különös a valóságban látni ezt a vidéket. Sehol egy felhő, mintha India domborzati térképe felett repülnénk.

Miután beteltem a táj szépségeivel – látva, hogy mindenki olvas –, én is elővettem az előző nap vásárolt ájurvédakönyvemet, hogy átlapozzam. Tőlem jobbra, az ablaknál ülő bajszos, középkorú úr figyeli, hogy mit olvas az európai. Megnyerhettem tetszését azzal, hogy az ájurvédát, a hagyományos indiai orvostudományt tanulmányozom, mert nemsokára barátságosan oldalba bök, és kimutat az ablakon a nem mindennapi látványra: a Nap nagy vörös korongja most emelkedik a láthatáron a dekkáni masszívum fölé.

– Beautiful! – csodálatos, nyilatkozom, de rögtön eszembe jutott, hogy a hindunak ez több mint csodás napfelkelte repülőről nézve. A hagyományos napistent, *Szuandrát* is látja benne, a mindent éltető sugárforrást, a fenséges égitestet, és mindazokat a csodás emberi érzéseket, amit látványa belőle kicsal. Többször láttam hindukat, még előkelő szállodák vendégei között is, akik a nap kelését vagy nyugvását lótuszülésbe ereszkedve szemlélték végig. E tiszteletre utal a napüdvözlet nevű jógagyakorlat-sorozat is, ahol maguk a gyakorlatok nem is olyan különösek, mint az a hangulat, amelyet a felkelő nap rájuk sugároz. Szomszédommal együtt én is elmerülök a felkelő nap csodálatában.

Visszatérve az indiai hagyományos orvoslásra, hadd mondjam el, hogy az Ájurvéda (Élettudomány) első írásos összefoglalása Csarakától és Szusrutától ered, korát kétezer évesre becsülik. A hagyományos orvosi szakma a bráhman-kaszthoz kötött, és mestersége apáról fiúra száll. Könyvekből komplett ismeretét nehéz ellesni. A régi ájurvédikus orvosok feltehetően ismerték a vérkeringést, köztük a magzat speciális keringését, a

himlőoltáshoz hasonló eljárást, feltételezték a mikroorganizmusok létét is. Fejlett volt a vízgyógymód és a masszázsterápia. Persze vannak még a maharadzsák szolgálatában álló orvosok, akiknek fő feladata alkalmazójukat afrodiziákumokkal ellátni, amelyet méregdrágán árusítanak. Emellett kötelessége az ájurvédikus orvosnak minden hozzá forduló betegen segíteni, és csak a felajánlott honoráriumot elfogadni.

Sajnos, az ájurvéda mind a mai napig az ókori „föld–víz–tűz–levegő–éter" elem felfogáson alapszik, amin már jócskán túljutottunk. Helyes viszont azon felfogása, amely az embereket alkat szerint osztályozza, mert más alkathoz többnyire más betegség is tartozik. A betegség megállapításban a pulzust vizsgálja – akárcsak a kínai hagyományos gyógymód –, emellett a nyelv, arc, köröm stb. állapotát is figyelembe veszi, de a mai orvostudomány diagnosztikus módszereitől már sok fényévre elmaradt módon. Inkább a terápiában lehetnek olyan elemek, amelyek felhasználása kiegészítheti a mai gyógymódokat, mint például a jógaszabályok alkalmazása. A most vásárolt ájurvédikus könyv egyébként nem nagyon nyerte meg tetszésemet, keveset ismertet a régi eljárásokból és – feltételezhetően nyugati hatásra – jobbára a kemoterápiás gyógyítás alapján áll. Amíg az ájurvédakönyvet tanulmányozom, lassan meg is érkezünk.

Úgy negyvenperces repülés után a Boeing 737-es formájú stewardess mikrofont vesz elő, és bemondja: – Aurangabadba értünk! – Egyenletesen süllyedve máris ráfordulunk egy kis kifutópályára. Az akkori szovjet gyártmányú magyar gépekhez szokva meglepődtem, hogyan fogunk ezen a kis, postabélyegnyi helyen leszállni. De a pilóta bezzeg nem töpreng, hanem jó meredeken ráereszkedik a betonra, és rövid gurulás után megáll. Hát ezt meg hogyan csinálta?! Furdal a kíváncsiság, mivel kora gyermekkorom óta (még a múlt század első felében) – amikor is pilótának készülve az első rossz vekkert légcsavaros motorrá alakítottam – minden repüléstechnikai részlet érdekel (csak a saját készítésű sárkányrepülőmmel való megrázó földet érés ábrándított ki ebből a szakmából).

Tibor barátom – aki szintén értékeli a jó technikát – szerencsére hátrább, pont a szárny mögött ült, s lelkesen magyarázza, ami ma már nem újdonság: a kis Boeing felszálláskor behúzza, leszálláskor kitolja szárnyfelületének vagy egyharmadát. Sőt, a végén a szárny vége önmaga alá hajlik, és jókora féklapok emelkednek fel rajta. Amikor földet ért, a hajtómű fúvókájának a teteje is kinyílik, és a gázsugár ennek ütközve segíti lefékezni a gépet. Így tudott ezen az apró kifutópályán olyan ügyesen leereszkedni. Első indiai utam alkalmával vagy hatszor emelkedtünk fel meg ereszkedtünk le a városok között közlekedve, és ha lehetett, mindig a szárny mögé ültem, hogy figyelhessem a szárny háromlépcsős kitolását meg behúzását, annyira tetszett a dolog.

Mialatt a gép a földön a repülőtér épületéhez döcög, érdeklődéssel nézünk ki az ablakokon, de az „Aurangabad" feliratú épületen kívül csak pusztaságot látunk. A város valahol távolabb lehet, a levegőből sem vettük észre. Lekászálódunk a gépről, és a betonon begyalogolunk a modern vonalú épületbe. Bent az egyik idegenforgalmi irodához sétálok, és keresgélek a kirakott prospektusok között, tárképeket szeretnék

találni. Megkérdezem, hogy az állam nevét (Maharashtra) Maharásztránák vagy Maharástránák kell ejteni? Egyik sem jó, mert „Mahárástra" a helyes ejtés, mondja a prospektusokat osztogató férfi. Ahogy kimondja, szeme csillogásából látszik, hogy ez az ő szeretett hazája, amire igen büszke. Lehet is büszke rá. Mahárástra állam fővárosán, Bombayen és Aurangabadon kívül híresebb az egyetemi város Nagpur, na meg Pune, vagy Puna, ami mellett található a már említett, jógatelepéről híres Lonavla. Aurangabadot a régi mogul kultúra emlékein kívül saját barlangtemplomai és a közeli Ellora és Adzsanta barlangvárosai teszik híressé. Alig várom, hogy láthassam a barlangcsodákat, persze ott is jóga tárgyú emlékeket remélek felfedezni.

A repülőtér épületéből kilépve ki buszba, ki taxiba száll, és megindul karavánunk a város felé. Elég jó minőségű úton haladunk, csak az a különös, hogy még mindig nincs semmi nyoma a városnak vagy akár egy szál háznak. Mintha a Hortobágyon kocsikáznánk, talán annál valamivel dombosabb terepen, de száraz kórókon, és szellő kavarta poron kívül egyebet nem látni se közel, se távol. Végre egy kanyar után, hirtelen a pusztában álló, hipermodern szálló épülete tűnik elénk. Körülötte is csak kiszáradt fűszálak meredeznek, de bévül annál szebb, mindenütt tisztaság, ízléses berendezés.

Ahogy belépünk, sárga büdöske-virágból – rengeteg van belőle az indiai kontinensen – hűs koszorút akasztanak mindegyikünk nyakába. Az új vendégnek kijáró tisztelet jele. Az ára benne van a szoba árában. Ezzel a térdig érő füzérrel őgyelgünk a tágas hallban, és Hawaiiban is érezhetnénk magunkat. A kertben kristálytiszta, kék vizű úszómedence. A kertre nyaló üvegajtónál egyenruhás, bajuszos hindu áll, akárhányszor átmegyek az ajtón, tiszteleg. Mintha most szerelt volna le a katonaságtól. Sok európait ez meglep, nem tudják, hogy minden alkalommal visszaköszönjenek-e, vagy sem. Van, aki mindannyiszor visszaszalutál. A recepciós formaságok után ki-ki szobájába siet, hogy végre letehesse nyakából a virágláncot.

Reggeli európai módra. Teát kapunk, amelybe tejet öntenek. Ez a keverék indiai tejjel és indiai teával különlegesen jóízű. A „ham and eggs"-et elfelejtik felszolgálni, már a vendégek fele elment, mire kiderül, hogy ez is jár a reggelihez. A délelőtt szabad, csak délután indul az idegenvezetős túra Ellorába. A hotel előtt álldogáló taxisok kétórás városnézést kínálnak Aurangabadba. Magam is betársulok az egyik kocsihoz. A taxis egyben idegenvezető is, bevisz a közelben lévő városba, meg kihoz, és mindent meg is mutat – ígéri. Lássuk Aurangabadot!

Aurangabadnak van ugyan repülőtere, mégsem város a mi fogalmaink szerint, inkább nagyközség és falu keveréke. Legvárosiasabb részét a régi mogul paloták közelében épült modernebb házak alkotják. Először a Tadzs Mahal másolatához érkezünk, ami valóban szép. Ha nem a Tadzs kicsinyített mása lenne, talán meg is csodálnánk. A *Bibi-ka-Maqbara* – így hívják az épületet – a Kham folyó partján fekszik, és 1680-ban épült Rabia Durani, Aurangzeb legkedvesebb felesége síremlékeként.

A Bibi-ka-Maqbara előtt – és mindenütt a városban – mogul kori emlékek a 17. századból, romok, palotamaradványok formájában. A régi falakon indiai mókusok

szaladgálnak, el-elbújva a kövek között. A romokat érdekes táj keretezi, ernyő alakú fáival az afrikai szavannákat idézi. A távolban hegy mered az ég felé, tetején düledező várral. A közelben sátoros hinduk üldögélnek, teleobjektívvel lefényképezem festői heverészésüket. Észreveszik mesterkedésemet, és barátságosan integetnek.

Visszasétálunk a taxihoz, ami a híres vízimalomhoz szállít tovább. Szép, árkádos, szökőkutas, tavakkal ékesített mogul kert szélén áll. A kert falai alatt mély vizesárok, benne épp egy kígyó lubickol. Nem várja meg, míg lefényképezem, pedig ő indiai útjaim egyetlen szabadban látott kígyója. A száraz évszakban ugyanis – amikor a látogató többnyire Indiába merészkedik – a szegény kígyók a kiszáradás elől „téli álomra" vonulnak, csak a vizek közelében maradnak aktívak.

Bekocsikázunk a régi faluba, akarom mondani – városba. Tarka néptömeg mindenütt, tehenek, bivalyos szekerek, üzletek. Az egyik fal mozaikszerűen teleragasztva laposra gyúrt tehénlepényekkel. Így szárítják az értékes trágyát. Egy asszony éppen szedte le a keményre száradt darabokat. Le akartam fényképezni, szóltam a taxisnak, hogy álljon meg, de ő nem is lassított. Úgy tett, mintha nem hallaná, amit mondok, és tovább robogott.

Két üzlet előtt állt meg – nyilván innen kapja a százalékot –, az egyik nyers féldrágaköveket árult. Sok kisebb-nagyobb, ibolyaszínű ametiszt feküdt egy egyszerű asztalon és néhány faszekrényben. Valahol itt gyűjthették a köveket a közelben.

A következő állomás a kelmeárus boltja volt. Az üzlethelyiség mögötti szobában volt a szövőszék, fiatalember dolgozott rajta. Nem volt nálam villanófény, így a rosszul világított szobában nem tudtam megörökíteni a régi szövőszéket. Szakértő szemmel figyeltem a szövést, mert volt egy korszakom, amikor – éppen Gandhi mozgalmának hatására – magam is összetákoltam egy kezdetleges szövőszéket, és néhány sálat szőttem rajta magamnak. Ezen a szövőszéken sem volt semmi különleges technikai megoldás. Egyik-másik szövet viszont igen érdekes mintázatú volt, ízlésesen színezve. El is kelt belőle néhány, a boltos és a taxis nagy megelégedésére.

Amíg a többiek a szövetekre alkudoztak, kimentem a bolt elé nézelődni. Elsétáltam egy utcányit mindkét irányban. Kinéztem a közeli főutcára is, de egy kifestett, felcicomázott alakon kívül semmit sem láttam. A kifestett ember a legtarkább színeket kente az arcára, testére. Sajnáltam, hogy nem volt nálam éppen színes film, feketefehéren nem sokat ért a látvány, pedig emberem ugyancsak ajánlkozott fényképezésre. Egészen az üzletig követett. A bolt előtt állt a sofőr, és mérgesen elkergette a papagájembert, hiszen most az ő védence voltam. Ezért érdemes vezetőt fogadni, mert az mindig megvéd a tolakodóktól. A többi utas még kitartóan vásárolt az üzletben, leültem hát a bolt előtti járdaszegélyre, hogy jobban beleolvadjak az indiai környezetbe. Melegen aszalta a nap a falusi út porát, a levegő forrón vibrált felette. Néhány ember ácsorgott a falnak dőlve, igen ráérősnek látszottak. Semmi dolguk sem lehetett, vagy a forró nap csigázta el mozgáskedvüket. A szikrázó kék ég alatt igazi keleti hangulat áradt a bolt előtti csendéletből a poros aurangabadi utácskán.

Visszakocsizva a hotelbe, egyikünk kifizette a taxisnak a harminc rúpiát, mi meg nekiadtuk a ránk eső részt. Ez a sofőrnek szemmel láthatólag nem tetszett, úgy szisszent fel, mintha valami nagy kár érte volna. Mindenesetre valami mást várt, talán fejenként gondolta a harminc rúpiát? De hát ennyiben egyeztünk meg induláskor! Aztán szó nélkül zsebre tette a pénzt, és elment.

Az ellorai barlangváros

Délután Ellorába indulunk. Ahogy autóbuszunk Aurangabádot elhagyva északnyugat felé igyekezett, a földről is megcsodálhattuk a repülőről már látott Dekkán hegyes fennsíkját, lapos tetejű hegyeit. Két másik várost is fogunk útközben érinteni, az egyik közülük Daulatabád. Fellegvárának romjai már tíz kilométer kocsikázás után feltűnnek a távolban. Daulatabád dicső múlttal rendelkezik, a 14. században rövid ideig India fővárosa is volt. A hegyeken húzódó várfalak, erődítések romokban is sejtetik a hajdani nagyságot. A városban áll a magas Csandr Minar, a Győzelem Minaretje, amit a 15. században építettek. Felajzott fényképezőgépekkel várjuk, hogy mikor állunk meg a várost megnézni. Hiába várjuk, mert a busz csak rohan tovább, fel a domboldalak szerpentinjein, Ellora felé.

– Majd visszafelé megállunk – mondja az idegenvezető. Meg is álltunk, de az alacsony nap miatt már nem lehetett fényképezni – de akkor ezt még nem tudtuk.

Újabb tíz-egynéhány kilométer robogás után elhagyjuk a másik várost is, Kualabadot, ahol Aurangzeb nagymogul sírja van. Itt sem álltunk meg, hanem hajtunk észak felé, Ellora irányába. Annyira rohanunk, hogy csodálkozásunkra még Ellorában – úti célunknál – sem álltunk meg. Nem azért, mert a fék elromlott volna, hanem mivel a barlangváros, Elapura még három kilométerre Ellora után húzódik az egyik lapos tetejű dekkáni domboldalba mélyesztve.

Elapurában hosszan sorakoznak egymás mellett a panorámás domb oldalában a kisebb-nagyobb templomok. Először elgyalogolunk a jobb szélső barlangtemplomhoz, mert ez a legrégibb. Miután ez elkészült – feltehetőleg a papság száma is nőtt –, építették a második templomot, tőle balra. Később a harmadikat, negyediket, és így haladtak bal felé. Tizenkét barlangtemplom buddhista. Ezek egyszerűek, falaik simák, rajtuk számtalan lótuszülésben kifaragott Buddha-alak üldögél.

Amikor fényképezni kezdek a barlangi félhomályban, akkor veszem észre, hogy a buszban hagytam a villanófényt. Rohanok vissza a rekkenő hőségben. Lehet vagy negyven fok, a sziklafalak duplán verik vissza a napsugarakat, okos jógi ilyenkor inkább a hűs barlangban meditálna. A domboldalba vájt útról lefelé loholva látom, hogy a busz közben még néhány száz métert odébb gurult, ahol néhány fa nyújt némi árnyékot. Nemsokára a villanófénnyel felfegyverkezve lelkesen futok vissza a dombra, hogy valamit az idegenvezető mondókájából is halljak.

12. kép. A Bibi-síremlék Aurangabadban

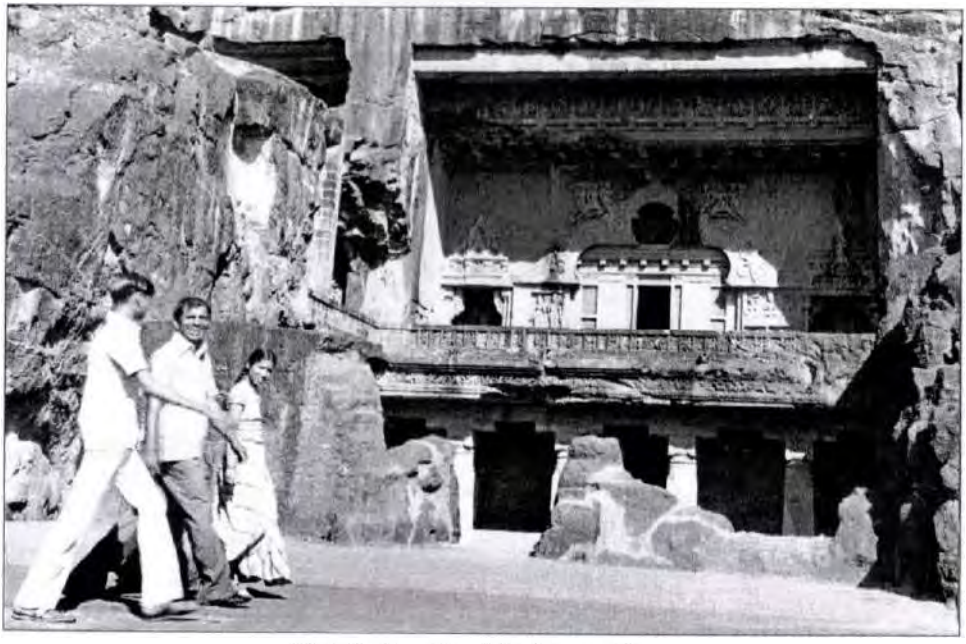

13. kép. Egy ellorai barlangtemplom

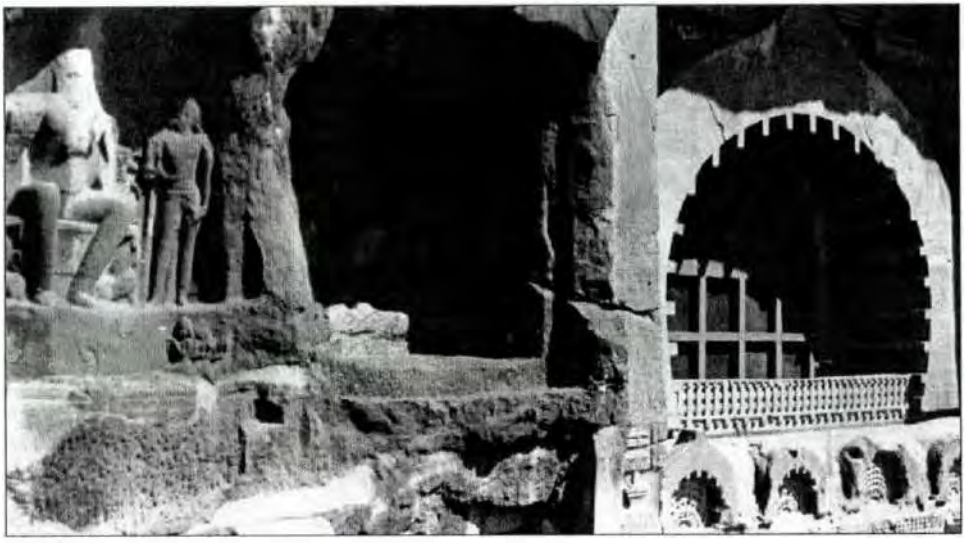

14. kép. Ellorai barlangtemplomok

15. kép. Közép-indiai falusi életkép

A vezető szövege miatt pedig kár volt annyira futni abban a nagy hőségben. Hamarosan kiderül, hogy jócskán mellébeszél, nem is ismeri úgy az indiai kultúrát, mint elephantai szikh vezetőnk. A második barlang után újabb meglepetés ér: kifogyott a filmem, a pótlás ismét csak a buszban pihen. Persze, mert nem volt mellettem Tibor, aki minderre figyelmeztessen. Nem is merem neki említeni, mert hallgathatnám epés megjegyzéseit a köztünk lévő korkülönbségről meg az ebből eredő feledékenységről. Őszintén szólva, kissé fel is lélegeztem, hogy nincs több filmem, végre nyugodtan nézhetem a látnivalókat, fotózási kényszercselekedetek nélkül!

A 15. barlangtemplom már hinduista szellemben készült, jelezve a buddhizmus hanyatlásának korát és a régi brahmanizmus újjáéledését reformált, hinduista alakban. Itt látszik, hogy a jógaelemeket a buddhizmus vitte a hindu világnézetbe: az új templomokban jógamotívum alig van.

Az újabb hinduista szentélyekben csak mutatóban maradt meg egy-egy lótuszülésben meditáló istenség, a falfelületeket mindenütt elárasztják a nagy hindu istencsalád alakjai. A buddhista barlangok fennkölt nyugalma megszűnik, mozgalmas életüket élik benne az istenek, s valószínűleg az emberek is. Az első hinduista templomokban ez nem is olyan szembeszökő, de az újabbakban mind feltűnőbbé és feltűnőbbé válik. A feléledt istenek viszont szobrászati remekműveket inspirálnak.

A legcsodálatosabb kétségtelenül a 16-os, a *Kailásza* templom. Ez a világhíres alkotás monumentális nagyságú, nem is barlang, hanem a lapos hegy teljes magasságából kivésett, kiszobrászkodott templomcsoda. Nemcsak minden egyes figurája, de minden lépcsője, terme, folyosója, terasza, korlátja az egységes hegyből lett kivésve. A művészi alkotás mellett bámulatos technikai bravúr is például a mennyezetek kifaragása, aminek értékét alig csökkenti az a természeti adottság, hogy a Dekkáni fennsík vízszintesen rétegzett, így teremformára „könnyen" kivájható.

A Kailászát hegynek és völgynek körülmásztam, átkutattam, de csupán egy szál, jógaülésben ülő szobrot láttam, aki szinte kötelességszerűen látszott elmélkedni, hogy valami komoly motívum is díszítse az istenek élettől pezsdülő hadát. Úgy látszik, hogy a jógaelemek, amelyeket Buddha is újításként vett át a jógából, a hinduizmusban szinte teljesen kiszorulnak a templomból. Valószínűleg a városokból a jógik is a remetelakokba húzódnak, s a szentélyben – a meditáló alakok helyett – a Shivalingamot, a teremtőerőt jelképező „férfioszlopot" látjuk.

A 32-es, a 33-as templom dzsainista. Ez is érdekes történelmi tanulságot ígér. Itt újra felbukkannak a buddhista egyszerűségben ülő szobrok, sőt mintha még puritánabb formában látnánk viszont őket. Úgy tűnik, hogy a buddhizmus hanyatlása után szerepét – reaktív egyszerűséggel – a dzsainizmus vitte tovább; puritán jellegét jól érzékeljük, ha a hinduista faragványok buja nyüzsgésével hasonlítjuk össze. Nyilván erre való ellenhatásként, ellenpólusként futott tovább a dzsainizmus a gyakorlatilag kipusztult indiai buddhizmus helyén, és fut ma is azok számára, akiknek egyéniségétől távolabb áll a családias istenhad kalandos, mindennapi életének megélése.

Az ellorai templomok jellegének változásából nemcsak a lelki igények változása, hanem a tudás és a hatalom váltakozó uralma is leolvasható. A Kailásza monumentális remekművét nemcsak nagy tudású, de jól szervezett és jól fizetett művészek tömege hozhatta csak létre. A gazdasági háttérnek nyilván hatalmi alapja is van. Buddha megvilágosodásából lassan a buddhizmus államhatalmi filozófiája, majd az ellenreformátor *Samkaracsárja* politikai éleslátásából a hinduizmus állami filozófiája fejlődött ki, nemcsak a történelem, hanem e templomok tanúsága szerint is. Az egyik forduló után feltűnő, meditáló Síva-szobor emlékeztet: mégis megmaradt valami a jóga pszichotechnikájából, lélektani tudásából a sívaista Kailásza templomban.

Kérdezhetnénk, hogy vajon mivel ad többet a jógatechnika, a személytelen belső Isten kutatása, ha a „külső" személyes Isten imádata is – mint korábban utaltam rá – olyan mély lélekfejlődési alapokon nyugszik? Szerintem ez egyrészt életkor, de alkat kérdése is, hogy ki melyik istentípussal jut inkább egyensúlyba. Annyival azonban biztosan többet nyújt a jógatechnika, hogy ismeri és elkerüli azokat az idegrendszeri okokat (rendszerint a helytelen energiaháztartásból eredő túlfáradást), amitől egyáltalán egyensúlyvesztésbe kerülhet valaki. Ha pedig stresszhelyzetbe jutott, ismeri a módját az idegrendszer pihentetésének, ami az egyensúlyát biztosabban visszaadja, mint valamely pozitív személy átélésének – gyakorlatilag tüneti, és nem oki – lelki kezelése.

A személyes istenhit veszélyt is rejt magában. Sok ember, amikor felnő, ateista és egyben lelki sérült lesz, ha természettudományos ismeretei bővülésével rájön, hogy a külvilágban személyes Istent hiába keres.

– Én megöregedtem, de Istent még sose láttam – mondta egyszer apósom apatikusan, amikor lelki dolgokról került szó köztünk.

– Istent nem látni lehet, hanem érezni – rögtönöztem a gyors választ.

Látszott rajta, annyira megszokta, hogy Istent a felhők fölött képzelje el szakállas atya formájában, hogy képtelen ezt az ókori-középkori képzetet áthasonítani egy „modernebb" isten-fogalomra. Bár azon, hogy Istent inkább érezni lehet, elgondolkozni látszott.

A jógában a „modern" istenmagyarázat legalább évszázadok óta, ha nem régebben, adott. Ezenfelül, a jóga-típusú belső érzékelés – interocepció – kimővelésével, és a külvilági benyomások – exterocepció – átélésével a „személyesség" is modernebb pszichológiai magyarázatra lel, mert *magunkból vetítjük* azt *ki*, saját valódi személyünk istenivé tökéletesített lélekformájaként.

Ahogy a lélekről meditálva álldogálok az ellorai barlangtemplomoknál, elmélkedésemből az idegenvezető zökkent ki, amint éppen a Kailásza templom nagyságát méltatja, mert a látottakkal ellentétben kifejti, hogy „a templom építésekor még nem volt fejlett technika az építészet és a szobrászat segítésére". Ezt már nem tudom tétlenül hallgatni, és hangosan beleszólok előadásába:

– És a *Silpasásztrák* könyve mi volt?

– Ja igen – javítja ki magát gyorsan –, az tényleg a szobrászat szakkönyve volt.

Már néhány barlanggal előbb sem álltam meg, hogy bele ne szóljak ismertetésébe,

mert egyszerűen kihagyta, hogy a buddhizmus előtt a brahmanizmus is létezett. Ez olyan hiba, mint amikor nálunk folyton a magyarok ezeréves történelmét emlegetik, megfeledkezve eredetünk további, teljességében mintegy hatezer éves előzményeiről.

Lassan visszasétálunk a fák árnyékában várakozó buszhoz. A fák közt kantin is vár a vendégekre, hideg Coca-Colával, frissítőkkel. Rövid pihenő után elindulunk vissza Aurangabádba.

Ahogy a busz távolodik a templomsortól, búcsúzóul visszapillantunk, s íme, a Kailásza megjutalmaz bennünket, mert szinte a legszebb nézetében tűnik elénk, és marad meg búcsúképnek a csodálatos ellorai barlangtemplomokból!

Az adzsantai barlangtemplomok

Hosszú porfelhőt húzva magunk után kocsikáztunk vissza Ellorából Aurangabadba. Adzsantát, a másik híres templomsort is aurangabadi hotelünkből közelítjük meg. Eredeti tervünk szerint nem jövünk már vissza Aurangabadba, hanem Adzsantából Bushawalba visz az autóbusz, ahol felszállunk az indiai Central Railways egyik gyorsvonatára, amelyik átszelve a fél kontinenst a szent városba, Benáreszbe – mai nevén Varanasiba – szállít bennünket.

Estefelé kiderült, hogy a megígért első osztályú kocsik helyett csak másodosztályú különvagont kapunk. Ettől bizony megijedtünk, lévén, hogy a második osztály tulajdonképpen a harmadosztállyal azonos, mivel a mi fogalmaink szerinti első osztálynak az ún. légkondicionált felel meg. Ezután jön az első, majd utána a másodosztály. Eddig is az út legizgalmasabb részének ígérkezett ez a vonatozás, de most lelki szemeim előtt felderengtek az indiai vonatokról hallott és olvasott inkább riasztó, mintsem megnyugtató hírek. Mit fogunk például inni a hosszú úton? Mintegy 24 órát vonatozunk majd India szívében, de legalább megismerjük a kontinenst a szárazföldről is! Legjobb lesz, ha korán lefekszünk – egyeztünk meg Tiborral –, hogy legyen erőnk a várható megpróbáltatásokhoz.

Reggel korán ébresztenek. Vegyes érzelmekkel telítve fogjuk telegyömöszölt bőröndjeinket, hogy elhagyjuk az aurangabadi luxushotelt, és nekivágjunk a kalandos útnak.

Először lássuk Adzsantát!

Adzsanta messzebb van Aurangabadtól, mint Ellora, és északkeleti irányban fekszik, pontosan 105 kilométerre. Adzsanta előtt Sillodot érintjük. Sokáig kísér a település az országút mentén, végig amolyan „falu vége" jellegű. Kétszer is találkozunk halottas menettel. A hordágyszerű „Szent Mihály lovát" férfiak viszik, rajta szövetbe göngyölve a megboldogult. Több-kevesebb kísérő megy utána – nyilván a rokonok, ismerősök –, minden különösebb sírás-rívás nélkül. Más itt a halál értékelése, mint nálunk.

A mi kultúránk a túlvilág fogalmával védekezett a halálfélelem ellen. Ennek a fogalomnak többnyire hasonló a sorsa a személyes isten fogalmáéhoz: a természet-

tudományos műveltséggel egyenes arányban ábrándulnak ki belőle az emberek, bár ez a kiábrándulás nem teljesen jogos. Nagybátyám mesélte, hogy egyszer a Dunában úszva örvénybe keveredett, ami lehúzta a víz alá, és csak az eszméletvesztés szélén sikerült kivergődni belőle. Amikor már a fulladás határán volt, hirtelen megváltozott az időérzéke, és az egész élete – nyilván másodpercek alatt – lepergett előtte. Félig tehát már a túlvilágon volt, vagyis az idegrendszer olyan állapotában, amikor például az időérzékhez szükséges idegsejtek már másként működtek. Ilyen állapotban mindazok a jelenségek, amit tisztítótűznek, pokolnak vagy mennyországnak hiszünk, könnyen érezhető valósággá válhatnak, sőt a végtelen élet érzetét is felkelthetik az időérzék átalakulása miatt. A túlvilág tehát biztosan nincs a felhők fölött vagy a föld mélyén, de nagyon is valószínű, hogy az idegrendszer működésének fokozatos megszűnése alatt teljes valóságában átélhető.

Korábban kitaláltam egy túlvilág-elméletet – magam vigasztalására –, amiben a teilhardi lélekfejlődés-elmélethez (lásd Teilhard: *Az emberi jelenség*) hasonlóan, de azzal ellentétes előjellel feltételeztem, hogy az ember nem a legmagasabb, hanem legalacsonyabb életérzési szint képviselője. Furcsa módon, a kutyák magatartását nem tudtam értelmezni a fokozatos lélekfejlődést hirdető teilhard-izmus szerint. Úgy tűnt, mintha eb barátaink nálunk nem felületesebb, hanem mélyebb érzelmi töltéssel élnének a világban. Ennek hatására az evolúció egyszerűbb állatait kezdtem tanulmányozni, és úgy tűnt, mintha lefelé haladva nem csökkenne, hanem nőne a tudat feszültsége, amennyiben ezt egyáltalán meg lehet ítélni. Az emberben inkább bonyolódni látszik a lélek, de érzetfeszültsége esetleg éppen emiatt csökken. Tegyük fel, hogy nem nekünk, hanem az egysejtűeknek van a legmagasabbrendű tudatuk, akkor – éppen a teilhard-i gondolatot követve, az evolúció ismeretében a vegyületek „kémiai tudatát" még magasabbra kell helyeznünk. Végül az Ősrobbanáskor kialakult elemi részecskéknek, illetve a csillagoknak kell a „fizikai tudatot", szintet képviselni. Ha ez igaz (ami egyáltalán nem biztos), akkor viszont, ha valaki meghal, magasabb kémiai tudatállapotba kerül! (?)

Az orvos sajnos számos embert lát meghalni. Az eszméletvesztés folyamatának tanulmányozása során – bennem legalábbis – szinte teljesen megszűnt a halálfélelem; optimistán arra gondolok, hogy a mennyország, és nem a pokol átélésével fogom szerves életem befejezni. Ilyenkor mindig nagyapámat látom magam előtt, akinek arca, amikor meghalt, teljesen átlényegült, nyugodt derű ült ki rajta. Részemről végül is bizonyos értelemben egyetértek a Sillodban látott hindu halottas menetek kevéssé tragikus formájával.

A mostani leírástól eltekintve nem nagyon terjesztettem „kémiai tudat"-elméletemet, de nem is kell félnem, hogy nagyon elterjedne. Egyszer, amikor elmeséltem egyik ismerősömnek, még a magyarországi materialista államvallás idején, komolytalanul így szólt:

– Kémiai tudat? Van ilyen! Akkor érzem, amikor már harmadik órája ülök a párttaggyűlésen!

Sillodban útközben még egy teve-osztaggal is találkozunk. Három jól megtermett

teve lépdelt egymás után. Hasábfával voltak megrakva. Közben az útszéli fákhoz nyújtották fel hosszú nyakukat, és sétáltukban legeltek. Fától fáig legelték magukat, anélkül azonban, hogy ez a művelet menetsebességüket különösképp lassította volna. Látszott, hogy nagy gyakorlatunk van már ebben a gyalog-legelésben.

Az egyik kis falunál megáll autóbuszunk. Mindenki kíváncsian száll ki fényképezni. Lássuk, hogy milyen is a hamisítatlan vidéki indiai település! Magyar faluhoz nem hasonlítható, a házak legtöbbje csőszkunyhószerű. Hasonló külleműek az üzletek is, csak feliratos tábla is díszlik rajtuk. Az egyik bádogbódéban szabó ül, előtte régi Singer varrógép, szorgalmasan forgatja. Az utca közepén gyerekek ügyelegnek. Egy 4-5 éves fiúcska fején kis kosarat visz. Benne frissen gyűjtött tehéntrágya. Szorgalmas gyerek, viszi haza a növénytermesztés fontos kellékét. Miután körülnéztünk a faluban, visszakapaszkodunk az autóbuszba, és hamarosan megérkezünk az adzsantai templomokhoz.

Adzsanta templomvárosa ív alakú, zöldellő völgyben fekszik. A völgy egyik oldalát szegélyező alacsony hegy középmagasságában – több száz méter hosszan – húzódik a templomok, csarnokok, szerzetescellák sora. A völgy bejáratánál szép lépcsőkkel kis szerpentin út van kiépítve, hasonlít a Gellért-hegyi sziklakápolna feljáró-sétányához. A feljáró előtt kis tér, ahol az autók, turistabuszok megállhatnak, s a bódé-üzletekből üdítőket, emléktárgyakat vásárolhatnak. Gyalogárusok, koldusok tömege fogadja itt is a látogatót. Egy dhótis férfi vonja magára a figyelmemet, ahogy az egyik fa árnyékában jógaülésben ül. Az ülésétől eltekintve nem látszik jóginak, két barátjával tereferél. Nézik a látogatókat, és közben nagyokat unatkoznak.

Az adzsantai barlangtemplomok az ellorainál is régebbiek, több mint kétezer évvel ezelőtt (i. e. 300-ban) kezdtek építéséhez. Az utolsó templomot a 7. században faragták, tehát vagy ezer éven át hosszabbodott a templomok sora. A mohamedán hódoltság alatt nem fejlődött tovább, a szerzetesek és zarándokok elhagyták. A nedves völgyből felkúszó növények benőtték az oszlopokat, a lehulló kövek betemették a faragványokat, az egész barlangváros feledésbe merült. Csak 1819-ben fedezték fel újra a mai kor számára, mégpedig az angol megszállás pozitívumaként – angol katonák. Néhány évtizeddel később, ugyancsak angol kezdeményezésre, megindult a barlangok megtisztítása, restaurálása, s ma a világ egyik legértékesebb művészi alkotásaként csodálhatjuk.

Felbaktatunk a domboldalba, a barlangok előtt futó út kapujához. A bejáratnál jegyszedő, minket az idegenvezető fizet. Itt megismétlődik az ellorai feledékenységem (biztos a nagy melegtől van), megint a buszban hagyom a villanófényt. Mindig csak az első barlang láttán fogom fel, hogy itt bizony nem szikrázó napfény, hanem hűs sötétség vár ránk, és ebben kell majd fényképezni. Visszaloholok a buszhoz, előkotorászom a vakut, és szaladok ismét felfelé. Alig kapok levegőt a rohanás, a lépcső meg a nagy meleg együttes hatására. Lassabban is mehetnék, de akkor ismét elmulasztom az idegenvezető mondókáját.

Sűrűn kattogtatom a gépemet, mert még jantraszerű rozettákat is találok. Megkérdezem az idegenvezetőt, hogy ezeket meditációhoz, jantra-ábráknak használták-e, de

nem nagyon tud felvilágosítani, ő is csak amolyan betanult szöveget recitáló vezető. Szépek a barlangok falfestményei. Kár, hogy nagy részük már a felismerhetetlenségig lekopott. A huszonnegyedik órát élik, hogy egyáltalán restaurálni lehessen őket, de sok nyomát nem látni a muzeológusok megőrző tevékenységének. Egymás mellett sorakozik vagy harminc barlangtemplom, követik a völgy kanyarulatát. Nem egy magasságban épültek, hol feljebb, hol lejjebb megyünk a templomokat összekötő, lépcsőkkel váltakozó úton. Befelé haladva, balra lent ásít a völgyfenék, jobbra fent, a hegy meredek sziklafala emelkedik. Nem csak külföldiek, de sok hindu is látogatja a templomokat, csodálja a szép kőfaragványokat. Indiai iskolák is jönnek látogatni, a tanulók tisztán, jól öltözöttek. Ahogy a völgy néhány száz méter után hirtelen balra kanyarodik, sekélyebb lesz a mélység, és megszűnnek a barlangok. Visszasétálunk a völgy bejáratához.

A bejárat előtti téren sok kristályt árulnak a gyalogárusok, „bwana", „mon ami" és egyéb megszólítással nyújtják felém a drágán ajánlott féldrágaköveket. Az egyik bódé előtt jégszekrény áll, abból árusítják a jéghideg kólát, három rúpiáért. Az árus öntudatos, nem lehet nála alkudni. Olcsó banánt kínálnak: egy rúpiáért tizet is adnak. Átküzdöm magam az árusok felhőjén, és lemegyek a bódék mögé, ahonnan le lehet ereszkedni az adzsantai völgy fenekére. Itt kis folyócska – inkább nagyobb patak – folyik lapos medrében. Vagbóra vagy Vaghora a neve. Az esős évszakban bizonyára folyóvá duzzad. Évezredes munkája vágta ki a völgyet, és adhatott italt a templomok lakóinak, így Adzsanta neki is köszönheti megszületését. Betekintek a völgybe. Alján zöld bokrok, fák, fent a templomsor impozáns koszorúja látszik.

A patak partján rengeteg gömbölyű kő hever. A nagyobb vízhozam görgethette ide őket a lapos partra a hegy belsejéből. Hasonlítanak a budai – kristályokat rejtő – tüszőkövekhez. Feltűnik, hogy sokuk szét van törve, és íme, belőlük csillan elő a fenti téren árusított féldrágakő. Tehát valóban a budai tüszőkövek távol-keleti rokonai. Itt termelik hát ki a malachitot vagy achátot, és húsz méterrel odébb a feljárat körüli bódékban árusítják. Észrevettem, hogy nem akarnak leengedni a vízpartra az árusok, ez lehetett az oka, hogy fel ne fedezzem a kövek lelőhelyét. A völgy fenekéről is készítek fotót a barlangokról, majd egy mérges légy tarkón csíp, ami visszavonulásra késztet.

A buszon ebédelünk a velünk hozott előre gyártott ebédcsomagból, amit még a szállodában osztottak ki. A hideg ebéd időközben jócskán megmelegedett a 30 fokos hőségben. A franciasalátát mindjárt el is távolítom a dobozból, és csak szendvicset és egyéb, kevésbé gyanús tápanyagot fogyasztok. Ketten már betegek körülöttem. Adok nekik széntablettát meg troparint. Csodálatos módon rögtön jobban lesznek tőle.

Ebéd után búcsút intünk Adzsantának, és visszafelé indulunk a kanyargós úton, majd Bhusawal felé fordulunk. Bhusawal városa Adzsantától északra fekszik, úgy 70 kilométernyire. Ott érjük majd el délután a bombay–benáreszi gyorsvonatot. Útközben monguzt, helyesebben mungót meg majmokat látunk, miközben megművelt, de nagyon száraz földek között porolunk tovább. Nemcsak élő állatot látni. Egy helyütt, az útszélen kimúlt bivaly alussza örök álmát, itt érhette utol szegényt a végelgyengülés.

Félúton leszállunk rövid sétára. Forrón tűz az indiai nap. Amerre a szem ellát, mindenütt megművelt alföldi táj, kétoldalt gyapotültetvény. Néhány métert besétálok az egyikbe, még nem láttam közelről gyapotcserjét. Töviről-hegyire megbámulom a vagy egy méter magas bokrokat. Szép rózsaszín virágok díszlenek rajta. Ugyanaz az ágon nagy, farkasalmára emlékeztető bimbók is ülnek. Ezeknek a tokoknak a hegye nyílik fel, és ahogy a bőrszerű levelek kifelé hajlanak, kibuggyan belülről a hófehér gyapot vattás tömege. Le is tépek egyet emlékbe. Ennyivel rosszabb lesz az idén az indiai gyapottermés.

De nini, odébb paprikaültetvény! Ezt is meg kell nézni közelebbről; remélem, itt nem hemzsegnek a kígyók. Hátra-hátra nézek, hogy közben el ne menjen a busz, mert gyalogosan messze van még Bushawal. A csilibokrokon apró, vékony, néhány centiméteres paprikák függenek. Ebből is kell egy párat szakítani, hogy lássák otthon, hogy milyen is az az indiai paprika. Még szerencse, hogy kevés turista jár erre, különben baj lenne, ha mind szakítana egy-egy emléket.

Visszamászom az autóbuszba, és rövidebb utazás után bepöfögünk Bushawalba. A város előtt széles folyómeder hídján kelünk át. Lenn emberek dolgoznak. A folyó már nagyon elapadt, látszik rajta a száraz évszak beköszönte. Sekély, gyér vizében gyerekek fürdenek. Megállunk egy pillanatra fényképezni. Kár, hogy a fullasztó hőséget nem lehet a képek mellé rögzíteni, mert enélkül sokat vesztenek indiai eredetiségükből.

Vonaton Benáreszbe

Benáresz – hindi nevén Varanasi – különös hangulattal körített név az indiai városok között. Mintha a legindiaibb indiai város lenne. Ennek megfelelően sokat is vártam tőle, a nagy, szent várostól, amelynek történelme a múlt homályába vész, és legalább évszázadok óta az indiai kontinens zarándokközpontja. Mondanom sem kell, hogy képzeletemben egészen másként élt, mint amilyennek végül a valóságban láttam, holott sok leírást olvastam róla, sok képet megnéztem építményeiről, a Gangesz-parti fürdőzőkről. Kívülről megtanultam az egyes partszakaszokat, hol lehet jógikat találni, merre érdemes csónakázni, milyen templomokat, vízparti palotákat kell megcsodálni. Mindezen ismeretek és felkészülés ellenére a legnagyobb meglepetést ez a város szolgáltatta számomra. Hogy mi volt ennek az oka, azt mindjárt látni fogjuk. Lássuk előbb az odautazást, ami nem kevésbé volt élménydús, és jól felkészített Benáresszel való első találkozásomra.

Bushawal, ahol felszálltunk a Benáreszbe menő vonatra, szintén amolyan falu övezte község, akárcsak Aurangabad. Az állomás ezzel szemben jó nagy, és az ott nyüzsgő tömeg még nagyobb. Tarka, barna, utazásra kész sereg hömpölyög a vonat körül. A vonat ugyanis érkeztünkkor már bent áll, de nem kell félni, hogy lekéssük, mert mozdonya még nincs. Az állomásépületet kívülről megkerülve közelítjük meg

a vonatot, loholunk egészen a végére. Erről később kiderül, hogy az eleje, amikor megjelenik a mozdony, és rácsatol két másodosztályú kocsit számunkra. Máris lehet beszállni.

A piros turbános hordárok – ez a hordárok praktikus, messziről felismerhető jele – a kocsik poggyászpolcaira felrakják bőröndjeinket. A poggyásztér minden kocsi végén, a peronon van kiképezve: egy lezárható ketrec polcokkal, biztonságos helye a bőröndöknek. Bent az üléstérben csomagtartó nincs, csak kézi csomagoknak van helye. Hálókocsiban utazunk, amit az aljától a tetejéig fekvőhelyekké alakítanak. A fekvőhely lehajtható meg felhajtható, és kész az átalakítás.

A kocsi külleme nem valami bizalomgerjesztő. Az idő barnásfeketére edzette, nem lehet kivenni, hogy mi volt az eredeti színe. Az ablakok egészen kicsinyek, rajtuk ujjnyi vastag vasrudakból kinyithatatlan vasrács – üveg nélkül. Az ülések fából vannak. Valamilyen vegyszer szaga van mindennek – talán fertőtlenítő lével mosták le? Mindenesetre nem poros. Ezt az út elején még nem lehetett észlelni, csak később, amikor a rohanó vonat felkavarta a puszta porát, ami mindent vastagon belepett. Ebből következtettünk arra, hogy az út elején valószínűleg kitakarították.

Hálókocsi azért kellett, mert délután szálltunk be, és másnap délután értünk Benáreszbe, Varanasiba. Mindjárt ki is osztották a hálófelszerelést, egy derékalj göngyöleget, kispárnát huzattal és két lepedőt. A derékalja a faágyra teendő, rá a lepedő és a kispárna. Erre fekszik az utas, és betakaródzik a másik lepedővel. Idegenvezetőnk, aki Benáreszbe kísért bennünket, mindent elmagyarázott. A takaró-lepedő jó lesz a por ellen, hideg nincs, de a por máris kezd beáramlani a nyitott ablakokon. A vonat ugyanis közben nagy sípolás után nekiindult, sőt a vagonokat és az alépítményt sem kímélve ugyancsak rákapcsolt. Legalább kilencvennel roboghatott, ha – helyenként – nem többel. Tiborral felhurcolkodunk a felső priccsekre, amelyek a csomagtartó helyén függenek. Jobban szeretek fent utazni. Már katonakoromban is a csomagtartóban utaztam a katonavonaton. A legkényelmesebb hely, ott nem háborgatja az embert senki.

A nap épp lemenőben van, de sugarai elég erősek ahhoz, hogy fülledő meleg legyen. Egyik szakállas turista mágneses hőmérőt hozott magával, ráragasztotta a kocsi falára, és reménykedve pillantgatott rá, mikor száll lejjebb. Éppen most jelentette, hogy már csak 32 fok van. Ismeretes, hogy az emlősállatok (az ember is) 30 foknál van hőegyensúlyban a környezetével – ha nem mozog –, tehát reményünk van rá, hogy hamarosan megszűnünk izzadni, ha nyugton maradunk.

Az ablakrácsokon át kémleljük az indiai tájat. Kopár, alföldies kép, de mindenütt megművelt földek között haladunk. Nagy a szárazság. November van, ez már a száraz évszak kezdete, hetek óta nem esett eső. Néhol víztócsák csillannak meg, de azok inkább régi vizes gödrök lehetnek. Amerre csak elrobogunk, mindenütt nagy porfelhőt kavarunk fel. A vonat elején utazunk, milyen por lehet a végén?!

A mikrokörnyezetet felfedezendő, elsétáltam a kocsi két végére. Megszemléltem

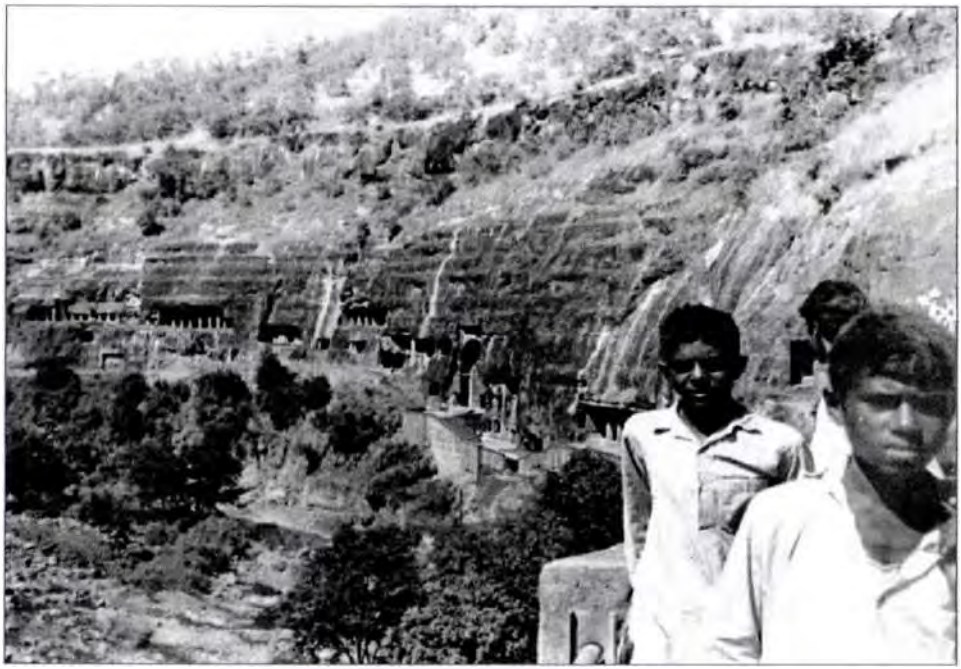

16. kép. Az adzsantai barlangtemplomok völgye

17. kép. A vasúti alkalmazott fegyelmezi a kéregető gyereket

18. kép. Varanasi (Benáresz) vasútállomása

19. kép. Ha ló nincs, teve is jó

az egészségügyi berendezéseket. Kézmosó víz van. Ez az első víz, amit reggel óta be tudtunk szerezni, és még másnap délutánig ebből kell megélni. Tiborral kiiszogattuk már a kulacsomat, így kénytelen-kelletlen ezzel a vonati kézmosó vízzel töltöttük meg, és neomagnolt adagoltunk hozzá. Olyan szomjasak voltunk, hogy nem vártuk meg a két órát, ami alatt a neomagnoltól állítólag végleg elhunynak a vízben lévő baktériumok, hanem már egy óra elteltével jót húztunk belőle. Rettenetes keserű íze volt a sok tablettától, de legalább egy időre elment a kedvünk az ivástól.

A WC-t is szemügyre vettük. Az volt a legcsodálatosabb. Mintha forgalomba állítása óta sosem tisztították volna ki. Persze nem angol WC-ről van szó, csak egy lyuk van a padlón, mellette meg két hely a lábnak. Akár ki is lehetne esni a sínek közé, ha egy kicsit nagyobb lenne a nyílás. Tibor nem mulasztotta el, hogy rögtön ellásson életmentő utasításokkal: „Ha netán egy zökkenőnél kiesnél a padlón, csak tedd hirtelen oldaltartásba a kezed, és akkor fennakadsz."

A modern kényelem itt sem hiányzott teljesen, mert a falon sörösüvegnyitó volt felszerelve. Ezt is bevonta az idő patinája.

Néhány kisebb megálló után beesteledett. Úgy fél kilenc tájban nagyobb állomásra értünk. Idegenvezetőnk kiszállt, s rögvest pincérek lepték el a kocsit, hozták a vacsoránkat. Kis tálcán apró termoszban kávé, mellé hideg vacsora, meg egy üveg kóla. Nagy sebbel-lobbal tevékenykednek, kiosztják a tálcákat, és amíg eszegetünk – áll a vonat. Egy helyi vendéglátóval szervezték meg az étkeztetést. Ami azt illeti, elég ügyesen, mutatva, hogy a hinduk árja szervezőképességüket még nem vesztették el teljesen. Amikor mindenki megvacsorázott – részemről csak a felismerhető és bizalomgerjesztőbb ételeket fogyasztottam el –, ismét jönnek a pincérek, összeszedik a tálakat, termoszos kannácskákat, és már indulhat is tovább a vonat.

Indul bizony, méghozzá neki is iramodik, hajmeresztő sebességre kapcsol – talán be akarja hozni a táplálkozásunk okozta késést. Mindig azt vártam, hogy a kocsi rögtön kiugrik a sínről. De nem ugrott, csak fájdalmasan nyikorgott, miközben nyeltük a kilométereket és a sűrű port India kellős közepén, észak felé száguldva. Széchenyi Zsigmond a híres vadász-író jut eszembe, aki indiai vadásznaplójában Nagpur városának nevét „Nagypor"-ra magyarosította. A térképemen nincs is messze ez a város.

Lefekszünk a priccsre ruhástól, és magunkra húzzuk a lepedőt. Mindenki elszenderedik, én is holtfáradt vagyok, de még egy éjjeli sétát engedélyezek magamnak. Érdemes volt. Az alvó magyarok pont úgy néznek ki, mint az alvó, városi hinduk az indiai utcákon: mindenütt fehér göngyölegek hevernek, az orrukra húzták a lepedőt valahányan, és a fejüket is betakarták.

A kintről beáramló levegő most hűs ugyan, de annyira poros, hogy inkább becsuktuk az ablakokat – mert bezárni azt lehet –, zsalukat lehet ráhajtani a rácsra. Így is nagy porpermet süvít be az ujjnyi réseken.

Éjjel minden állomásnál kigyulladnak a villanyok, hogy lehessen látni a le- és felszállásnál. Indulás előtt akkorát sípol a vonat, hogy mindenki felébred – közel

vagyunk a mozdonyhoz. Ahogy kigurulunk az állomásról, eloltják a vonat lámpáit, hadd aludjon a nép. Tiborral egész nap annyit élcelődünk a stresszhatás levezetésre, hogy el is fáradunk, így rögtön mély álomba merülünk.

Éjszaka nagy hidegre ébredünk, de a fáradtságtól újra elnyom az álom. Amikor megint felébredek, nézem az órát: fél hét. Nagyobb állomáson fékez a vonat. Kitekintünk. Allahabad. Tehát már elértük a Gangesz magasságát, átfutottunk a nagy kontinensen. Az állomáson nagy ricsaj, kiabálás, árusok kínálják éneklő hangon áruikat.

Megnézzük a térképet: csupán 100 kilométerre vagyunk Benáresztől. Nem értjük viszont, hogy miért fogunk csak délután odaérni. Idáig mintegy kilencszáz kilométert tettünk meg úgy tizennégy óra alatt. Idegenvezetőnk szerint 1 óra körül fogunk megérkezni, vagyis a hátralévő 100, legfeljebb 150 kilométerhez újabb hét óra lenne szükséges?!

Később kiderült, hogy valóban így van. Mégpedig azért, mert Allahabaddal elértük a sűrűn lakott Gangesz vidékét, ami rögtön meg is mutatkozott a sűrűsödő megállók formájában. Emellett ácsorgással és lassú cammogással bizony sikerült a vonatnak elhúznia az időt egész ebéd utánig.

Még Allahabadban ismét megrohant bennünket néhány pincér, és felszolgálta a reggelit. A vonatablakon át sok koldus kéreget, köztük számtalan gyerek. Itt még előttünk lebegett az éhező indiai gyermek tévtana (utunk során ilyet nemigen láttunk), és az egyik romantikus hölgy kivett reggeli csomagjából egy szendvicset, és kinyújtotta az ablakon az egyik kolduló gyermeknek. A szendvics zacskóban volt, a gyerek fogja a papírt és kibontja, de amikor látja, hogy szendvics, akkor mérgesen hajítja vissza az induló vonat ablakán. Alig tudtunk elhajolni, hogy a széthulló szendvics darabkái pofon ne vágjanak bennünket. A gyerek nem lehetett az éhhalál szélén, mert felháborodottan kiabálta utánunk: rupí, rupíí! Rúpia kellett volna neki, nem ennivaló. Később felvilágosítottak, hogy sok a bérkoldus gyerek, és naponta szép jövedelmet hoznak megbízójuknak. A szendvicsből persze semmi jövedelem nem származik, csak az idejét vesztegette velünk. Ezért lehetett olyan mérges. Még Elephanta szigetén történt, hogy a kolduló gyermekeknek egy másik lágyszívű hölgy cukorkát osztogatott. Megsimogatta fejüket, látszott rajta, hogy sajnálja őket. Azoknak legalább a cukorka kellett, mert az egyik váratlanul kikapta a hölgy kezéből a cukros zacskót, és elinalt vele.

Az egyik állomáson vasúti alkalmazottnak kinéző hindu hessegette el az ablaktól a kéregetőket. Az egyik gyerek – valami faléc is volt a kezében – visszalopakodott, amikor az alkalmazott elfordult. Szerencsétlenségére a vasutas mégis észrevette és mérgesen visszajött. Kivette a gyerek kezéből a botot, és azzal jól elverte. A gyerek a földön fekve kapálódzott és kétségbeesetten kiabált. Amint elment a vasutas, a gyermek ismét ott termett, és mint akivel mi sem történt, kéregetett tovább. Egy másik helyen felugrott a kocsinkra egy fiú, miközben a vonat kifelé húzott az állomásról. A kocsink le volt zárva a két végén, így nem lehetett továbbmenni a többi vagonra. Az idegenvezető erélyesen lezavarta a fiút. Már javában ment a vonat, de ő kényszerítette, hogy leugorjék.

Később nagy vashídon robogunk át, alatta a szárazságtól összezsugorodott folyócska. „Dzsumná", dörmögi vezetőnk, azaz hindire fordítva: a Dzsammuna folyón kelünk éppen át, amelyik a Gangesz leghíresebb mellékfolyója. Ennek megfelelően szintén szent víz folydogál benne – elég sötét színű. Az érdekesebb állomásokon leszállunk fényképezni. Minden indulás előtt figyelmeztetőleg nagyot füttyent a mozdony. Az egyik állomáson majdnem lemaradunk, mert a vonat elfelejt füttyenteni, csak se szó, se beszéd elindul. Nagy riadalommal ugrálunk fel a mozgó vonatra. Jól néznénk ki, ha itt maradnánk egy szál fényképezőgéppel a kezünkben! Valamelyik megállónál sikerélményem is adódik. A felszálló alkalmazott a helyeket számlálja: „ek, do, tin, csár" – egy, kettő, három, négy –, lám, milyen jól megértem a számokat! Pontosan úgy ejti ki, mint ahogy én otthon tanultam. Az útra való előkészületeim során, a hindu köszöntés megtanulása után, első dolgom volt a számok bemagolása. Tízig szemrebbenés nélkül, sőt, ha megerőltettem magam, százig, nagyobb tételekben ezerig is el tudtam számolni. A kiejtés helyességében persze nem voltam biztos, s most íme megtudtam, hogy négyig jól ejtem ki a számokat. Az ezer nem nehéz, mert a „hazar" tulajdonképpen magyarul van. A szahaszra is ezer, amit a kundalini-jógából az ezerlevelű érzőkörből ismer a magyar jógázó (szahaszrára-csakra).

A Gangesz völgyében mindenütt szorgos földművelés jelei látszanak. – Jéé! Ott egy faeke! – kiált fel az egyik turista. Visszaértünk a középkorba! – Ott egy másik faeke! Kisvártatva rájövünk, hogy ez nem is olyan különleges dolog itt, mert ahány helyen szántottak, ott mindenütt csak faekével dolgoztak. Hegyes, szarvszerűen előregörbülő csúcsban végződik, ezt nyomják a földbe – a szegény bivaly meg húzza. Meglepett minket a régi munkaeszköz, de állítólag előnnyel is jár, mert nem forgatja úgy át a földet, mint a vaseke, s a felszínen fekvő magok valami nedvet is kapnak a reggeli párától. Később viszont, csak a tárgyilagosság kedvéért jegyzem meg, egy traktort is láttunk. November lévén nem mindenütt szántottak, a legtöbb tanyán a tehéntrágya szárításával voltak elfoglalva. Mindenütt gyűjtötték az értékes anyagot. Az egyik helyen látszott, hogyan kell földbe vájt gödörben keverni a szárításra készülő trágyát. Talán pelyvát is kevertek hozzá. Ezután nagy darabokra osztották el a sűrű masszát, és az adagokból lepényt formáltak, hogy a napon kiszárítsák. A legtöbb helyen szabályos íveket, sorokat raktak ki belőle a földön. Nem lapjával feküdtek a meggyúrt lepények, hanem meghajlítva élére állították őket. Többnyire körívek mentén sorakoztak, hogy a nap minden oldalról érje őket, és gyorsan száradjanak. A hindu parasztok szikár, zörgő csontú, komoly arcú emberek, egészen mások, mint az idegent körülrajzó kéregető vagy árusító városi nép.

Az egyik útkereszteződésnél sorompó mellett robogunk el. A sorompó mögött illemtudóan áll egy elefánt, hajtójával a fülei mögött. Várja, hogy a vonat elhaladjon. Ő az első indiai elefánt, amelyet láttam. Ezalatt közeledünk Benáreszhez. Idegenvezetőnk összeszedi az alváshoz kiosztott matracokat, lepedőket, mi meg a csomagjainkat. Megilletődve várjunk Benáreszt, a legszentebb várost.

Itt van a Banaras Hindu University, India egyik híres egyeteme. Egyik indiai kollégám, dr. Satianesan is itt dolgozik. Még Budapestről táviratoztam neki, hogy mikor érkezem. Szerettem volna meglátogatni az egyetemet, és hoztam neki a tudományos kutatásban használható speciális idegszövet-festéket, amit itt nehezebb beszerezni. Kíváncsi voltam, vajon vár-e az állomáson.

Varanasi, a szent város

Végre megérkezünk! A vonatok közti járdákon nyüzsög a színes tömeg. Ki aktatáskával, ki batyuval, ki bőrönddel, ki kerékpárral igyekszik kifelé vagy befelé. Figyelem, hogy dr. Satianesan nem vár-e valahol, de hiába fürkészem a tömeget, nem látom sehol.

Bőröndjeinket kirakják a vonatból. Az idegenvezető intézkedik a piros turbános hordárok között, akik kiabálva veszekednek egymás közt. Nem tudjuk, mi a baj, de valószínűleg semmi, csak egyszerűen megbeszélik, hogy ki mit vigyen. Lassan elül a lárma, és felrakják fejükre a bőröndöket. Van, aki hármat is a fejére rak – erős nyakcsigolyái lehetnek. Biztos ő kiabált legjobban – feltéve, ha bőröndönként kell fizetni. Ha nem, akkor meg ő lehetett a leghalkabb.

Megyünk a hordárok után, akik megindulnak felfelé a lépcsőn, mert a pályaudvarról csak nagy felüljárón lehet kijutni az állomás elé. Nem fogom szem elől téveszteni a hordáromat, mert neki nemcsak a turbánja, hanem még a kabátja is piros. Később rájöttem, hogy a kabát úgysem látszik a nagy tömegben, legjobb esetben a fej – elég tehát, ha a turbán piros. A felüljárón előbb balra kell menni, korlátok terelik a népet. Majd jegyellenőrzés, le kell adni a lejárt jegyet. Ezután visszakanyarodunk egy másik magas folyosón, s végre lejutunk az állomás elé. Sok lehet a potyautas, hogy ennyire vigyáznak.

Az állomásépület előtt sok kerékpáros riksa vár utasra. Egynémelyik motoros riksa, még rozoga taxi is van. Mindez vegyítve az elmaradhatatlan kéregetőkkel. Végre megpillantok egy szent tehenet, helyesebben ökröt. Az első, Indiában látott szent állatként üdvözlöm, de nem is lehet nagyon szent, mert kocsi elé van fogva. A kocsi viszont modern, mert gumirádlis. Le is fényképezem a járművet, amint békésen áll a benáreszi állomás felüljárója előtt.

Autóbuszok is ácsorognak ott, az egyik ránk vár, beszállunk hát. Dr. Satianesan nem jött el; mint később megtudtam, táviratomat csak akkor kapta meg, amikor már elutaztam Benáreszből. Indulás előtt egy héttel táviratoztam, tehát kb. 10 nap alatt érhetett Indiába. Ezzel nem számoltam. Érdekes viszont, hogy, mint később megtudtam, kétszer érkezett meg, holott én csak egy ízben adtam fel.

Előzőleg már levelet váltottunk, és akkor írta kollégám, hogy valószínűleg a Clark's hotelben szállunk majd meg. Honnan gondolja – csodálkoztam magamban? Még inkább csodálkoztam, amikor tényleg oda is mentünk. A titok nyitja egyszerű: ez itt

a legnyugatibb stílusú szálló. A többi hotel indiai jellegű, más berendezéssel és más egészségügyi fokozattal.

Az autóbuszunk igen modern, ablakai szürke üvegből vannak. Hosszas huzavona után – ami valószínűleg csak a természetes munkamenet – megindulunk. Ismét község jellegű utcákon át visz az út, néhol kőkerítés is látszik, talán valami régi maharadzsa uradalom kerítése lehet. Hamar a Clark szálló elé érünk, behajtunk az udvarra. Nem nagy épület, de elegáns. Szép kertje van, gondozott, virágokkal, pálmákkal ékes. A gyep szélén két hindu áll, az egyik mungót tart a kezében, a másik meg kígyót. Talán a kígyófogó mungó jelenetét akarják bemutatni, szegény kígyóra ez végzetes lehet.

Kicsi, de szépen berendezett, hosszúkás hallba lépünk. Tele van padokkal, mázas cserépdíszekkel. Néhány, még a repülőgépről megismert turistával találkozom ismét össze. Tiborral elfoglaljuk a szobánkat; valóban európai jellegű. Ebéd után Szárnathba készülünk. Szárnath, más néven Isapatana nincs messze Benáresztől, úgy jó hét kilométernyire lehet. Mielőtt Varanasit megnéznénk, először erre a híres buddhista emlékhelyre zarándokolunk. Állítólag itt tartotta Buddha első prédikációját az ún. Szarvas-parkban. Már az i. e. 6. században vallásos központ alakult itt ki, és több mint 1000 évig virágzott, számos szép építészeti emléket hozva létre. Ne várjuk azonban templomok és sztúpák tömegét, mert alig néhány élte túl az uralmi dogmák viharát. Az iszlám uralom alatt sikerült olyan tökéletesen lerombolni, szinte a föld színével egyenlővé tenni, hogy el is felejtkeztek róla, akárcsak Adzsantáról. 1794-ben így újra fel lehetett fedezni. Azóta számos ásatást végeztek itt, és a leleteket múzeumban gyűjtötték egybe. Először ezt a múzeumot nézzük meg.

Szárnath megközelítésére át kell előbb gurulni a Varuna folyón. Ez a folyócska (egészen közel folyik el a Clark's Hotelhez) az Asi folyócskával együtt Benáresz névadója: Varuna + Asi = Varanasi. Vagyis Benáresz azon a mintegy hat kilométeres területen épült, amelyik a két kis folyónak a Gangesz torkolata között fekszik. A Varuna folyót egyébként még Barnának is mondják, nem tudom, hogy belőle alakult-e ki a „Benares" név?

A múzeumot szép kertben, hosszú földszintes házban találjuk, benne modern összeállításban a sok relikviát. Elsőnek mindjárt a bejáratnál áll az Ashoka-oszlopfő a három oroszlánnal, ami azóta India jelvényévé vált. Szobrok, faragott lótuszvirágok, kőbe vésett jelenetek Buddha életéből. A szobrok közt nagy villanyventilátorok állnak. Nyáridőben itt nagy meleg lehet, most ősszel alig száll a hőmérő 30 fok fölé.

A kiállítást végignézve az az érzésem, hogy az ezeréves virágzáshoz mérten édeskevés a műemlék. Valószínűleg nem azért, mert keveset alkottak volna, inkább a rombolás lehetett művészi tökélyű. Na, majd az ásatáson többet látunk – gondoltam –, de mint kiderült, megint túl optimista voltam.

A múzeumtól nem esnek messze az ásatások. Nagy igyekezettel bujkáltam a kiásott romok között, hogy jóga témájú emlékeket találja, de néhány lótuszvirágnál egyebet nem leltem. Egy fiatalember bukkant elő a föld alól (valamelyik archeológiai rétegből), és invitált, hogy menjek odébb, ott találom az érdekesebb látnivalókat, majd ő elkalauzol

– ajánlkozott. Már ismertem az önkéntes idegenvezetőket, nem bíztam benne, csak állhatatosan bujkáltam tovább a faragványokkal díszített romok között.

Odébb valóban feltűnőbb emlékek is voltak, például a 46 méter magas kerek Nagy Sztúpa, vagy Dhamékh Sztúpa. Mire odaértem, hivatalos idegenvezetőnk már el is hadarta, amit tudni illik róla. Az 5–6. századból való, téglából épült. A téglái viszont még régebbi – Maurja-kori (i. e. 200) – sztúpa bontási anyagából erednek. Geometrikus díszítései helyenként még szépen látszanak.

A terep feletti panorámát a modern hindu stílusban épült *Mulagandhakuti* templom foglalja el. De ki megy be ilyen „fiatal" templomba, amikor ezredéves romok között kószálhat? Én nem, mert megpillantok két sárga ruhás tibeti lámát, amint áhítatosan őgyelegnek a romok közt. Le is fényképezem őket, mivel még eddigelé eleven tibeti lámát nem láttam. Többen is felfigyelnek kopaszra nyírt fejükre, kámzsájukra és méltóságteljes lépteikre. Alakjuk a szárnathi romok között jó fotótéma, többen is fényképezik őket. Minden egyes ilyen alkalommal udvariasan megállnak. Nagy az empátiájuk. Már vagy az ötödik turista állítja meg őket, de az ő türelmük – úgy látszik – ilyesmin nem borul fel. Végül még Tibor barátom is feleszmél, hogy filmezni kellene belőlük egy darabot, de már továbbálltak. Elszántan rohan utánuk. Fotós felszerelései minden irányban fityegnek oldalán szaladtában. Megállítja őket. A lámák buddhai mosollyal fordulnak meg, és hagyják, hogy filmre vétessenek. Sőt, mi több, megelégszenek egy „thank you"-val, nem kérnek rúpiát a sok zaklatásért. Kár is volt őket annyit piszkálni, mert íme, a nagy park kijáratánál (ami az ásatásokat körülveszi) egész csoport láma jár-kel.

Megtudjuk, hogy szemben a kijárattal zarándokoknak való szálló is van, nyilván itt laknak. A sok láma láttán eszembe jut, hogy valami okosat megtudhatnék tőlük a szimbolikus ábrázolásokról, és megcélozva a két legkomolyabbat, meg is szólítom őket. Udvariasan fogadnak, de kérdésemre – hogy ismert-e összefüggés a buddhisztikus jelek, faragványok és a jantra-jóga ábrázolások között – inkább elkódösülni látszik tekintetük. A jantra-jóga fogalma nem nagyon kelt visszhangot bennünk, mintha nem is ismernék. A közelben álló idegenvezetőnk, aki hallgatja beszélgetésünket, siet segítségemre – még inkább a lámák segítségére –, és felvilágosít, hogy ők csak nyelvet tanuló fiatalok, és még képzetlenek, ilyen összetett kérdésre még nem tudhatnak válaszolni.

Túl fiatalnak azért már nem néztek ki. Hasonló koromban már hallottam egyet s mást a jantra-jógáról, ami arra mutat, hogy egy magyar gyerek nincs is ilyen szempontból rossz helyzetben – ha a tibeti gyerekekkel hasonlítjuk össze. Ettől eltekintve az is valószínű, hogy a buddhista oktatásban nem nagyon hangoztatják, szimbólumaik közül mi minden ered a jógából.

A bételtől piros nyelvű idegenvezetőnk megnyugtat: majd ha visszamegyünk Benáreszbe, az óvárosban mutat nekem igazi jantra-ábrákat. Megnyugodtam. Vezetőnk nem volt rosszul tájékozott, mindenre tudott válaszolni. Egyik alkalommal valamelyik összetett hindu nevet magyarázta a következőképpen: „ez két névből van összetéve, akárcsak Budapest a Buda és Pest szóból" –, na lám, még Benáreszben is vannak Közép-Európa-ismerő emberek!

Az időközben veszélyessé duzzadt kéregető tömeg elől az autóbuszra menekülünk, és Benáresz felé hajtunk. Hamar vissza is érünk, és amint az óváros felé közeledünk, az utcai népsűrűség nőttön-nő – az utcai hulladéksűrűséggel egyetemben. Már szerencsére esteledik, ahogy a Szent Parthoz közeledünk, és félhomályba burkolódzik a város. Amit látunk, mégis kiábrándító: a híres benáreszi part fő lejárata mintha egy falu vízhez futó szemetes főutcája lenne. Kétoldalt boltok, a földön heverésző emberek, koldusok, leprások kéregető sora. Itt támad csak ránk igazán az árusok, dudások, kéregetők száskahada.

Sokszor elképzeltem magamnak, milyen is lehet a híres benáreszi Ghat, sok fényképet is megnéztem róla, de a képzelet megszépíti a dolgokat, a valóság sokkal prózaibb! Ahogy a Gangeszhez közeledünk, az út véget ér, lejteni kezd, s vagy tíz-egynéhány lépés után már ott is van a Szent Part. Jobb oldalt kivilágított, színesre dekorált kis templom tűnik fel, éppen kezdődik a szertartás. A parton az esti félhomályban mindenütt fabódék, kikötőstégek látszanak, olyan állapotban, mintha a múlt század óta nem részesültek volna főjavításban.

Amerre ellátunk, emberek töltik meg a fapallókat, heverésznek, üldögélnek. Itt-ott lámpások gyulladnak, megvilágítva a barnásszürke szent vizet, amely inkább szennyvízre emlékeztet. Nekünk riasztó látvány, pedig az itt ülőknek az örök lelki béke hírvivője. Átbukdácsolunk néhány víz fölé nyúló fapalló között, hogy kipillanthassunk a nyílt vízre. Sajnos, már nem sokat látni, mert közben egészen beesteledett.

Van egy nagy templom is a közelben, de mi nem arra, hanem a fő bazársikátor felé megyünk. Ez innen nyílik, a parttal párhuzamosan húzódik kelet felé. A tömeg itt is nagy. Az idegenvezető feltartja a karját, hogy lássuk, merre töri nekünk az utat. Még előtte figyelmeztetett bennünket, hogy vigyázzunk, itt sok a zsebtolvaj!

Zsebtolvaj? – gondoltam magamban –, na várj csak, te, zsebtolvaj, majd pórul jársz velem: és máris a külső zsebembe csúsztattam egy megmaradt kétforintost (akkoriban még ért valamit). Most már jöhettek – biztattam őket magamban, amint a tömegbe fúrtam magam –, és jókat derültem, ahogy elképzeltem, hogy a tolvaj fáradságos manőverekkel kiügyeskedi a zsebemből az áhított kerek érmét, és azután a világosságnál megnézi. Később, amikor a hotelbe visszatértem, eszembe jutott a csali kétforintos, és megnéztem a zsebemet. Még benne volt a pénz. Nem vette ki senki (vagy rögtön megnézte és visszatette).

Lássuk a bazár főutcáját, a benáreszi Váci utcát. Lehet vagy három méter széles, ha leszámítjuk a bazárosok standjait. Két oldalán szorosan üzlet üzlet mellett. A legtöbbje kis butik, olyan búcsús standféle, éppen csak elfér benne az eladó. A fennmaradó tér megtömve csillogó-villogó, káprázatos színekben pompázó, ezerféle „nemtudommivel". A legtöbb „nemtudommi" emléktárgy. Van emellett egy-két nagyobb üzlet is, ahol jelentős értékek rejtőznek faragványok, képek és ékszerek formájában.

Tibor még Bombayben vett néhány szép és eredeti festményt: levelekre pingált miniatűrt, tenyérnyi nagyságú levelekre festett képecskét. A nagy leveleket előbb

kefével kiütögetik úgy, hogy csak a levélerek maradnak meg. Még a legfinomabb levélerek is látszanak, levélcsipke lesz belőlük. Erre a finom hálózatra festik rá valamilyen olajfestékkel a képet. Elég ízléses és eredeti. Itt is ezt kerestem, de egyet sem találtam – lehet, hogy bombayi specialitás?

India különböző tájain más és más eladnivalót kínálnak a helybéliek. Itt, Benáreszben a furulyákat és a tökdudákat árulták tömegével – legalábbis ottjártamkor. A kötelékben támadó árusok éktelen tilinkózás közepette rohamozták meg a gyanútlanul nézelődő turistát. Lelkesen és zaftosan fújták a sok kígyóbűvölő szerszámot – majd beledugták a vevő szájába: fújja ő is! Ha kígyót talán nem, de elég sok vevőt megbűvölnek vele. Néhány rúpiáért ki-ki visz haza, a világ minden tájára, benáreszi baktériumokkal megrakott fújó alkalmatosságot – talán épp a gyermekükre gondolnak (hadd kapjon az is direktben ízelítőt az indiai baktériumflórából).

Ahogy vitetjük magunkat a bazár kis utcáján hömpölygő tömeggel, egyszer csak oldalról jókora lökés penderít félre. Lódultomban odanézek, hát egy szent tehén lökött meg, az törtet előre a sűrű tömegben, jobbra-balra taszigálva az embereket. Én nem estem el, de mellettem a földről tápászkodnak fel az emberek. Egy hindu hölgy jajgatva fogja a lábát – kivágott szandálos lábujjaira hágott rá a tehén. Szerencsére az itteni tehénkék nem érik el a magyar tarka méreteit, de erejük azért érezhető.

Hamarosan kiderül a tehén-pánik oka is: az egyik ifjú huligán (milyen a mai indiai fiatalság!) jókora karateütést mért a tömeggel jámborul együtt tolakodó tehén hátára, mire ez, a szokatlan bánásmódtól megriadva futásnak eredt. Tessék elképzelni, hogy olyan tömegben, ahol amúgy is Braun-féle mozgással hemzsegnek az emberek – futásnak ered egy tehén. A hatás pusztító. Amint ki-ki feltápászkodott az ámokfutó tehén nyomán, fájdalmasan veszem tudomásul, hogy a szent állat jókora csípődobást alkalmazott rajtam. Ezenfelül szép, fehér ingemhez törölte szent, tárgyával ékes oldalát! Na, most jól meg vagyok áldva! Előzőleg ingemet a nadrágomon kívülre tettem, hogy a nagy melegben szellős legyen ölтözékem – itt mindenki így jár. Most viszont ott virít ingem oldalán a tenyérnyi sárga folt. Mit tegyek a rákenődött nemes anyaggal?

Tanácstalanul álldogálok. Nincs mit mást tenni, felhajtom az ingen alját, és az így becsomagolt folttal megszentelve baktatok tovább. Később, a szállóban lerántottam az inget, egy vödör vízben lekapargáltam a nagyját, gondosan kiszedegetve az emésztetlen szalmadarabokat, majd ráöntöttem a magammal hozott, finom nyugatnémet mosópor maradékát – reggelre csak lemarja róla a foltot. Közben azon morfondíroztam, hogy jó, hogy egy brahmin sem látta e szentségtörő műveletet.

De még a bazársoron vagyunk. Odajön az idegenvezető, és meg akarja mutatni a jantra-ábrákat – lám, nem felejtette el, hogy mit ígért Szárnathban. Bevezet egy gazdag régiségüzletbe. A kereskedő nincs ott, csak valami kisegítő, aki érdeklődésünkre mandala-képeket tesz elém. Most látok először „valódit", ha ugyan ezek nem utánzatok. Kérdezem, hogy mennyibe kerül. Ezer rúpia – mondja. Szemem se rebben, pedig rögtön világossá válik, hogy nem vehetek. Nyilván hasonlíthatok valamelyik amerikai bankárra,

aki itt szokta tölteni a nyarat – akarom mondani: a telet (a régi angol hivatalnokok is indiai nyárnak „Indian summer"-nek tartották az itteni telet, amit sajnos mindenütt tévesen „indián" nyárnak fordítanak). Az is lehet, hogy az eladót a rólam lelógó sok fotófelszerelés vezetheti félre pénztárcámat illetőleg, majd máskor a táskámba rejtem, ha vásárolni akarok. Még Benáresz felé jövet az egyik állomáson kiszálltam az álldogáló vonatból, miközben egyik hindu fiatalember csodálattal nézte hosszú teleobjektívemet, amit éppen indiai fotózás céljaira vásároltam. Meg is kérdezte, hogy mennyibe került? Bizony az is megvolt ezer rúpia – újonnan. Én persze használtan vettem, de ez nem látszik rajta. Nem kell tehát csodálkoznom, ha a gazdag ember benyomását keltem az indus eladókban.

Eredetileg csak fényképezni akartam jantra-ábrákat vagy mandalákat – persze vennék is belőle, ha olcsóbb lenne, elsősorban jantra-képet. A jantra-ábrákat viszont az eladó nem találja. Reggel itt lesz a főnök, ő majd hoz. Jó – mondja az idegenvezető –, reggel úgyis erre járunk, mert meg akarjuk nézni a gangeszi napfelkeltét. Majd visszajövünk.

A mandalák is érdekelnek, de bennünk sok a buddhisztikus elem, ezzel szemben a jantra-képek – bár szintén meditációra alkalmas képek – többnyire mértani jellegű ábrakompozíciók, tisztább jógaábrázolásokat képviselnek. Mandalákat egyébként majd fent, Nepálban is láthatok még, hiszen innen Nepálba készülünk.

Mindenképpen furcsának találtam, hogy itt, Indiában, ahol naiv elképzelésem szerint számos jóginak kellene lenni, nemcsak hogy jógit nem látni, de még jantra jellegű ábrázolásokat sem! Ha jól végiggondolom, eddig még egyetlen igazi jantra-jóga képpel sem találkoztam. Legfeljebb a szárnathi romok alaprajzait vehetném annak, mivel azok ilyen ábrák körvonalai alapján épültek – de azok sem mind. Valójában a jóga nem látszik közéleti kultúrtényező szerepét játszani az indiai átlagemberek közt. Itthon még magam pingáltam le a híres *Sri Jantra*-ábrát (3. kép). A kép körökből, lótuszszirmokból, háromszögekből van összeróva, amelyek voltaképpen kilenc koncentrikus zónát, meditációs szintet adnak ki. Használatakor, mint vizuális segédeszközzel, kívülről befelé haladva kell elérni a figyelem-összpontosítási szinteket. Ez lévén a leghíresebb látási meditációs kép, talán illendő ismerni a kilenc kört.

1. A szemlélődést a külső képudvarnál kell kezdeni, ez a *Trailokja-mohana csakra*, voltaképpen a külvilágot, a külső környezetet jelenti. Itt azokra a tarka érzetkombinációinkra kell figyelni, amit a külvilág változatos képei keltenek bennünk. Az udvar kapui az érzékszervek, amelyek már mint belső érzetet közvetítik a külvilágot, ezzel voltaképpen önmagunkat vetítve a környezetbe. Azért mondják, hogy a környezet megismerhetetlen, mert csak érzékszerveink tolmácsolásával szerzünk róla tudomást. Az érzékszervek viszont már csak a belső érzeteink változásaira átkódolt információt adják, és a tudatba is csak ez jut el. Emiatt alapvető világszemléleti hiba, hogy a legtöbben összetévesztik önmagukat a külvilággal.

2. A következő kör a külső, 16 levelű lótusz, a *Szárvása-paripúraka csakra*, ahol az egyes érzékszervek saját jelentéseit, a látást, hallást, szaglást, tapintást mint speciális

sajáttest-érzetet figyeli a jógi. Erről mindig a nemrég – 93 éves korában – elhunyt tanítóm, *dr. Weninger Antal* jut eszembe. Még orvostanhallgató koromban kerestem fel először, kérve, hogy mint tanítványnak jógaismereteket tanítson. Másfél évig jártam hozzá hetenként két ízben, és minden alkalommal tanultam valami újat. Később csak időnkint kerestem fel, valamilyen speciális kérdéssel. Leginkább fénymeditációi voltak nagy hatással rám. Egyik alkalommal azt a feladatot kaptam tőle, hogy a fényről mint saját énem részéről meditáljak. A fény természete tulajdonképpen ismeretlen – mondta, amin nem a fény hullám- vagy korpuszkuláris természetének problémáját értette, hanem azt, hogy amit fényként látok, az csak a szemnek a fény hatására történt állapotváltozása. Ha megnyomjuk a szemgolyónkat, ugyanezt a belső, szem eredetű fényt láthatjuk, minden külső fényhatás nélkül. Erre a belső fényre kellett figyelni meditációs gyakorlatom alatt. Weninger Antal a Rákóczi úton lakott; amikor kijöttem tőle, hazafelé a Rózsák terét kereszteztem. Láttam, hogy ott éppen nyitva van a templom kapuja, és beültem az egyik padra. Bent áhítatos csend és félhomály volt, csak az oltárnál világított egy lámpa. Fénye szinte önként adta a meditációs helyzetet, amiben hirtelen világossá vált számomra, hogy az a fény én vagyok. Helyesebben, hogy a fizikai fény az a tiszteletre méltó, de ismeretlen valami, ami bennem a fény csodálatos érzetét kelti fel. E belső fényreakció eredete igazán csak az evolúció évmilliárdos ősteremtésének közvetítésével kapcsolódik a külvilág létező, de ismeretlen realitásához.

3. A Sri Jantra harmadik köre a belső nyolclevelű lótusz, a *szárva-szanksobhana csakra*. E lótuszt szemlélve a jógi az egyes érzékszervek jelei által kiváltott aktivitásokra figyel. Ezek a kiváltott aktivitások jórészt reflexesek, e reflexek akár egész életünk alatt fogva tarthatnak bennünket. Lényegük megértése által a jógi e reflexektől akar szabadulni. Vigyázzunk, mert a jóga a „szabadulás" alatt sosem azt érti, hogy valamely, eddig reflexesen lezajló életjelenséget most akaratlagosan kell irányítani. Nem, erről szó sincs! Ezt én egyenesen „antijógának" nevezem! A legtöbb jóga iránt érdeklődőnél azt tapasztaltam, hogy azért akar jógázni, hogy akaratát rákényszerítse szervezetére. Akaraterőn biztosan nem azt kell érteni, hogy akarati tevékenységünket erősítjük. Ez mindenkiben születésétől kezdve igen erős. Sőt, legtöbben énjüket akaratukkal azonosítják, ami rengeteg bajt okozó másik alap-tévedés. Inkább *akaratmódosítást* kell tanulnunk a természettől, hogy ne akarjunk olyat véghezvinni, ami e törvényekkel ellentétes. Mit is írt báró Eötvös József még a múlt században?

„Mentül tovább élünk, annál inkább látjuk által, hogy az ész, melyre oly büszkék vagyunk, az embernek nem azért adatott, hogy a természet felett uralkodjék, hanem azért, hogy azt követni s annak engedelmeskedni tanuljon."
(Eötvös József: Aforizmák)

4. A negyedik ábraszint a külső 14 szögű öv, a *Szárva-saubhágjadájaka csakra*, a középső háromszögek együtteséből, azok szélén adódik. Itt az aktivitások és azok

3. ábra. A Sri Jantra ábrája

4. ábra. Pandey Ashoktól kapott jantra-kép

eredményei közti összefüggésről meditál a jógi. Cselekvéseink eredményei erős lelki hatással vannak ránk, sikertelenségi vagy sikerélménnyel újabb aktivitást ösztökélnek. Ha ezen összefüggések automatizmusát megértjük, máris elvesztik bennünket irányító erejüket. Még akkor is, ha nem változtatjuk meg őket, a mechanizmus puszta megértése is kihúzza e kényszerpályák hatásának méregfogát. Máris előbbre léptünk a lelki szabadság felé. Régi emlékeim elevenedtek fel erről, amikor a minap bekapcsoltam a televíziót, és éppen a fiatalkoromból ismert, „Bagdadi tolvaj" című mesefilmet adták. Ebben van egy jelenet – talán sokan látták –, amikor az óriás dzsinn a palackból kiengedve elnyeri végső szabadságát, és száll a hegyek között. Ez a jelenet számomra a cselekedetek rabságából való felszabadulás szimbóluma.

5. Az ötödik szint, a külső 10 szögű kör, a *Szárvátha-sádhaka csakra*. Ugyancsak a tevékenység lényegéről kíván felvilágosítani, amikor a sikeres tevékenység, vagyis a sikerélmény belső érzetére koncentrál. Ezt az élményt konkrét eredmény váltja ki, de amit kivált, az újfent nem egyéb érzelmeink belső változásánál, így természetére nézve a külvilágtól független idegműködésünk. Ennek átlátása a meditáció kapcsán a cselekedetekkel való kényszerkapcsolását, egyben a cselekvési kényszereket szünteti meg. Ez az aktív, cselekvő életnek nem akadálya, csak a függőséget oldja. Sőt ezután, ha sikeresek vagyunk, a sikerélmény még élénkebben érezhető.

6. A hatodik Sri Jantra-szintet a belső 10 szögű ábra, a *Szárva-ráksákara csakra* adja. Itt a függetlenségről meditál a jógi. Arról, hogy a függetlenség érzete milyen belső érzelemkombinációt jelent. Itt emlékeink közül kell olyanokat keresni, amelyek megszabadulás-érzéssel jártak. Végig kell gondolni, hogy mindegyik külső esemény hasonló belső érzetet váltott ki. Az érzet tehát bennünk van, a sajátunk, csak most esetleg éppen nem váltja ki semmi. Figyeljük meg, hogy leginkább nem más, maga a szabadságvágy az, ami a szabadságérzet kialakulását zavarja. Egyszer láttam a metrón egy fiút, ingére angolul rá volt írva: „a ketrecben nincs szabadság". Nagyon úgy nézett ki, mint aki a ketrecet a környezetében látta, és attól menekült. Nem akartam megszólítani, de szívesen mondtam volna neki, hogy te magad vagy a ketrec, a környezeted elől való futással e rács közül sosem menekülsz, sőt inkább jobban beleszorulsz.

7. A hetedik zóna a *Szárva rogahara csakra*, a 8 szögű háromszöges ábra. Ez a „minden betegséget megszüntető" jantra. Az egészség, harmónia fogalmára, helyesebben a fogalom felkeltette érzetre kell figyelni. A betegségek megszűnése kifejezés nem azt jelenti, hogy valamilyen szervi elváltozás esetén elég e csakráról meditálni, és egyszeriben egészségesek leszünk. Nem erről van szó. Majdnem az ellenkezőjéről. Az egészséges közérzet rendszeres meditatív figyelésével hamarosan rájövünk, hogy a külvilágra adott kellemetlen reakciók erőssége egészségi állapotunk függvénye. Pont Indiában tapasztaltam ezt leginkább, amikor állandó bélfertőzéssel küszködtem, hogy milyen érzékenyen érintettek a külső hatások. Amikor nem voltam beteg, mindent könnyebben vettem. A külvilág ártalmait tehát nemcsak a külvilág változtatásával vagy kerülésével, hanem saját lelki ellenállásunk növelésével szelídíthetjük meg.

8. A nyolcadik – utolsó előtti – zónát a legbelső háromszög, a *Szárva sziddhiprada csakra* képviseli. A legerősebb érzelmi változásokat: a nyugalmat-félelmet, szeretetet-gyűlöletet, örömöt-bánatot figyeli a jógi, és érzelmi tartalmuk belső eredetét érti meg. Ezzel legfőbb problémáinak kulcsát kapja kézbe. Ismét nem úgy, hogy akaratilag ezeket közvetlenül változtatni tudja, hanem bizonyos függetlenséget nyer a kellemetlen behatások mindenhatóságát tekintve. Inkább indirekt, közvetett magatartásvezetéssel tud elkerülni olyan stresszállapotokat, amibe éppen magától a stressztől való félelem hajtja bele. Természetesen csak akkor juthat egyáltalán vészhelyzetbe, ha a pozitív érzelmek keletkezéséhez nélkülözhetetlen alapenergiáját meggondolatlanul elfecsérelte. Ehhez még más jógatechnika is nélkülözhetetlen, amit elsősorban a Kundalini-jóga ismeretei nyújtanak.

9. A kilencedik, egyben utolsó meditációs állomás a Sri Jantra-kép közepén rejtőző pont, a *Szárvánandajáma csakra*. A pontot nézve a „minden kívánság beteljesülése" érzetre kell figyelni. Az előző gyakorlatokból következik, hogy ez sem a külvilágtól vagy akaratunk teljesedésétől függő valami, hanem attól függetleníthető, *belső érzetkonstelláció*. Elérése nem valami izgalmi állapotot jelent, amit sok jógázó helytelenül keres a meditációkban. Inkább szabad, egyensúlyi állapot, amely sokkal magasabbrendű, mint bármely – akár pozitív – izgalom. Fáradtan egyébként nem lehet meditálni, ez éppen az elmondottakból következik. A kellemes érzetek erőszakolása meditáció alatt szintén a gyakori jógaszerű tévedések közé tartozik, hatására pont a kellemetlen érzetek fognak felerősödni. Fáradtan csak pihenni szabad, amire az egyszerű alvás vagy jóga-pihenés nyújt lehetőséget.

Gangesz-parti fürdőzők

A jantrás régiségkereskedésből kiáramolva, visszagyürkőzünk a bazársor tömegén át a Gangeszhez vezető főutcára. Ismét a dudások és nyakláncárusok felhőjébe kerülünk. Menekülés az autóbuszba, ami legalább részleges védelem. Részleges, lévén, hogy az ablakon is benyújtják áruikat. A Gangesz-partra leszállt az este. Az útszélen mindenütt emberek fekszenek a félhomályban. Ki-ki alszik, mások békésen üldögélnek a földön.

Hazahajtunk. Ahogy elhagyjuk a partot, az utca világítása rohamosan csökken, csak egy-két üzlet előtt ég lámpa. Beljebb a városban, amerre elhaladunk, koromsötét az utca. Fél tíz van, amire visszaérünk a hotelbe. Kár, hogy ilyen késő lett, mert eddig nem tudtam felhívni a Banaras Hindu Egyetemen ismerős kollégámat. Most már biztosan nincs bent az egyetemen. Azért telefonálok, hátha valaki megmondja, hogy hol lakik, esetleg van otthoni telefonja. Felveszem a kagylót, de nincs vonal – mintha otthon lennénk. Megkérem a hotel recepciós emberét, ha lesz vonal, hívja fel az egyetemet, és kapcsolja fel a szobámba.

Reggel fél hatkor ébresztenek. A telefont este nem kapcsolták fel, így kollégámmal

megint nem sikerült beszélni. Teát hoznak, mert korán, hatkor kell indulni, hogy a reggeli szent fürdőzést megnézhessük. Reggel a nap felkeltekor illik alámerülni a Szent Vízbe. Reggelizésre most idő nincs, majd eszünk, ha visszajöttünk.

A Gangesz-part reggeli világításban sem sokkal bizalomgerjesztőbb, mint este. Ahogy kiszállunk az autóbuszból, megpillantjuk az első leprás embert. A vízhez vezető lejtőn nagy a tömeg, hangos dudaszó, kiabálás tölti be a levegőt. Leereszkedünk az emberi forgatag közepette a vízhez. A nép jó része „szentre" festett emberekből áll. A hordalékos partra leérve beszállunk egy nyugdíjas állapotú ladikba. Vagy tízen férünk bele. Egy szál fiú evez. Nagy sebesen indul felfelé a part mentén. Vékony legény, de gyakorlott izmai lehetnek, mert ugyancsak bírja árral szemben. Szerencsére a parton a Gangesz nem folyik olyan sebesen, inkább úgy indiai módra komótosan áramlik. Mi pedig csónakpáholyunkból fényképezzük a parton nyüzsgő életet.

Minden gáton emberek ülnek, mosdanak, fogukat tisztogatják, vagy alámerülnek a gyanúsan sűrű, sötét vízben. Egy kisfiú nem akar alámerülni, de lám, gondos édesapja lenyomja a víz alá. A part eredetileg lépcsőkkel volt kirakva, de az alsókat már ellepte az évszázados iszaphordalék. Helyenkint megdőlt vagy víz alá süllyedt szentélyek nyújtják segélykérő tornyaikat a part felé. A szentélyek nem nagyok, csak néhány méteresek. Odébb templomromok. Másutt bástyaszerű paloták, erkélyekkel, félig romosan emlékeznek hajdani szépségükre. A vízen, vízszélen fapallók, téglákkal, kövekkel alátámasztva, némelyik felett tető. Mindenütt hatalmas kerek napernyők, színesek, egyik-másik új, legtöbbjük régi, szakadozott; mint dülöngélő napraforgók díszítik a partot.

Feljebb evezve – ez nyilván a Shivala-gát – jógik ülnek. Lám-lám, mégis vannak jógik Indiában! Sőt még Benáreszben is, csak az lehet a baj, hogy folyton rossz helyen keresem őket. Lázasan fényképezem a jógaülésben ülő, többnyire középkorúnak látszó férfiakat. Nőt nem látok jógázni. Rossz szokásom, hogy mindenből leltárt csinálok, a jógikat is számba veszem: egy, kettő, három... ott még kettő, az összesen öt! Az egyik férfi éppen légzésgyakorlatokat végez. A másik, amikor látja, hogy fényképezem, zavarba jön, és abbahagyja a gyakorlatot. Na tessék! Még ezt a néhány jógázót sem hagyják gyakorolni a tolakodó turisták! A legtöbb zarándok vagy szent ember egykedvűen ücsörög a parton, hosszú hajában mélázva turkál, és a szomszédjával beszélget.

Egy másik partszakaszon nők fürdenek ruhástól. Szinten minden fürdőzőnél van valamilyen edényke, egyszerű cserép, vagy szebb, díszes rézkancsó. Ezzel merik a vizet, hogy a fejükre locsolják, Hogy szent a víz, abban nincs jogom kételkedni, de hogy benne még valami feloldódjék a test felszínéről, az a sűrűségét tekintve alig hihető. Ránézésre telített oldatnak látszik. Arrébb egy másik lejáratnál csupa idős, meztelen, pontosabban ágyékkötős férfi mosdik. Az egyik partszakaszon kerek lyukakkal ellátott betongyűrűk álldogálnak egymás mellett. Betonfülkék, elkerített mosdóhelyek. Mint megtudtam, csak a szegényebbek mosdanak itt lenn a parton, a jobb módúak a part menti házakban, palotákban fürdenek, ahová bevezették a Gangesz vizét.

A part tetején lévő épületek formája jellegzetes. Többnyire iszlám stílusban készültek, de az idő már mindegyiket megviselte. Itt-ott a falakon nagy, szanszkrit betűs feliratok díszelegnek. Nem értem, mit jelentenek, de a stílusból ítélve csak politikai jelszavak, pártok aktivitásának nyomai lehetnek. A háttérben egy-két szebb templomtorony emelkedik a magasba. Próbálom úgy fényképezni őket, hogy a környező romok ne látsszanak, amint azt indiai útleírásokban láthatjuk – de sehogy sem akar sikerülni. Abban az időben már szerkesztőségben volt *A jóga és az idegrendszer* című könyvem. Hazaérve megmutattam a főszerkesztőnek legszebb Gangesz-parti felvételeimet. Amikor az egyik teraszon jógaülésben ülő hindu férfihez ért, lelkesen felkiáltott:

– Ez igen! Ilyen kép hiányzott még a könyvből!

– De ez a környék – szólt kissé közelebb hajolva a képhez –, ez valami romos terület?

– Nem – feleltem –, sajnos ilyen az egész benáreszi fürdőgát.

De evezzünk tovább felfelé a Gangeszen! Éppen elhagytunk néhány kisebb csónakot. Nagy, emeletes bárkákat is beérünk, tele vannak zsúfolva pénzesebbnek tűnő turistákkal. Körülöttem is mindenki fényképez, filmez. Majd lassan elfogynak a part menti épületek, és csupasz, földes parthoz érkezünk, ahol ruhamosók tanyáznak. Evezősünk megfordítja a csónakot, és visszaindul. Azt hittem, hogy felmegyünk az Asi folyóig, de nem láttam sehol a beömlését. Érdekes, hogy itt is sok nő mosott a parton; elnőiesedik ez az eredetileg férfimesterség.

Ahogy lefelé halad a csónak, egyre csak a víz vonja magára a figyelmemet. Előre kell bocsátanom, hogy régen volt már az, amikor még hallgató koromban közegészségtant, higiéniát tanultam, de ilyen szennyezett vizet még sosem láttam. Önkéntelenül is felmerül az emberben, hogy miként tűrheti az itteni közegészségügyi szervezet e folyó szennyezett állapotát. Ez nem más, mint egy nagy, fertőző góc! Mi más is lenne ez a part, India minden tájáról idesereglett beteg fürdőzőkkel! Ahogy így tűnődöm, egyszer csak egy törökülésbe merevedett, puffadt tetem úszik el a ladik mellett. A turisták megborzadnak. Én is, de nem a tetem láttán – ahhoz az orvos sajnos hozzászokik –, hanem a teljes felelőtlenséggel kezelt egészségügyi viszonyokon. A szegény hindut itt, a parton érhette a halál. Az idevalósiaknak fel sem tűnt. Sokan, ha már végük közeledtét érzik, meghalni jönnek ide.

Odébb a parton füstölög a halottégető. A fürdőző part kellős közepén! Ezt nem engedik fényképezni, de lassan már feltételezem, hogy nem az antihigiénés viszonyok miatt szégyellik magukat, egyszerűen kegyeleti okokból nem illik a fényképezés. Ahogy a halottégetőhöz érünk, éppen halottat hoznak le a lépcsőn. Fahusángokból összekötött saroglyán, amolyan „Szent Mihály lován" eresztik le a partra a megboldogultat. Lepelbe van csomagolva. Először lemennek vele a vízhez, és megmártják a Gangeszben – hadd kerüljenek az ő kórokozói is a hívők szájába, hiszen lejjebb – saját szememmel láttam – fogat is mosnak a vízben. Közvetlenül a halottégető mellett pedig pont úgy fürödnek, mint másutt. Ezután visszakapaszkodnak a parton rakott máglyához, és ráteszik, amúgy

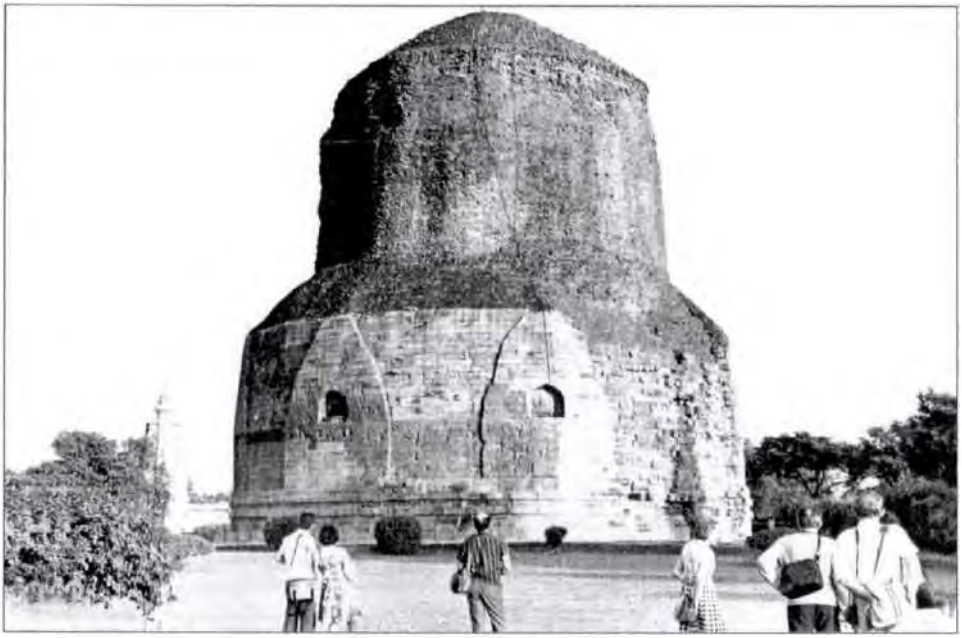

20. kép. A szárnáthi Nagy Sztúpa

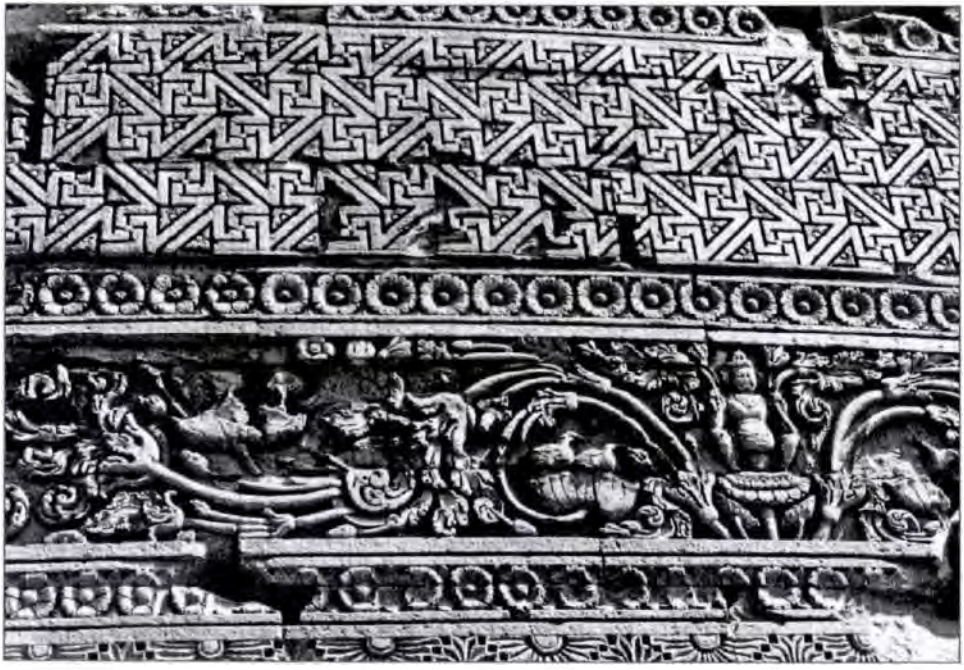

21. kép. A Nagy Sztúpa megmaradt díszítése

22–23. kép. Városnéző csónakok a Gangesz partján

„gangeszvizesen", a „miháli"-val (a csömöri temetőben így hívják a „Szent Mihály lovát") egyetemben. Oldalabbra már félig leégett máglyák füstölögnek. Nem messze ide is ül egy jógi párkányszerű kiemelkedésen. Őt is körüllengi a halottégető máglyák füstje; figyelem, hogy nem jógalégzést végez-e? Közben vékonydongájú, barnára égett, dhótis férfiak piszkálják a tüzet. A hamut – mint ismert – a végén megint a Gangeszbe fogják szórni. Az legalább már nem fertőz.

Csónakunk tovább úszik lefelé. Közben utolérjük az úszó tetemet, mert valaki spárgával kikötötte az egyik part menti csónakhoz. Nyilván jóhiszemű cselekedet volt, hogy ne ússzon el a szent partról. Egyik férfi, térdig gázolva a vízben a közelébe megy, és kegyeletteljesen vizet locsol rá a tenyerével. Arcán látszik a jó cselekedet érzése: segít a halottnak bűneit lemosni. Az lett volna a jó fénykép, ha sikerül megörökíteni, amint odébb a Gangesz vizében fogat mosó fiatalember előtt úszik el a tetem. Innen nem fér bele a képbe mind a kettő. A halott nem is úszhat most már lejjebb, kikötve állandóan biztosítja az áramlás irányában fürdőzők aktív immunizálását.

Hónapokkal később itthon Budapesten látogatott meg egyik hindu orvos. Érdeklődött indiai utazásom felől, és ráterelődött a szó a Gangesz vizére is. Megkérdeztem, hogy mi a véleménye a Gangesz-parti fürdőhely higiénés viszonyairól. Megdöbbentő véleménye volt, szerinte a Gangesz vizének baktériumölő képessége van. Ezt laboratóriumban is megvizsgálták Amerikában – mondta. Látszott rajta, hogy erről orvosi diplomája ellenére meg van győződve. Persze minden természetes víznek van öntisztuló képessége, ez nem vitás, de ami ott a fürdés égisze alatt folyik, az nem más, mint a jóhiszemű nép megfertőzése és a gyengébbek eltétele láb alól. Orvos ebbe sosem egyezhet bele!

– Igen, de a vizet messze városokba is elszállítják, ahol semmi fertőzést nem okozott – válaszolta. Sőt ampullázzák is – toldja még hozzá a hindu orvos.

– Tudom, India minden templomának egyik kiadása, hogy szent Gangesz-vizet szállíttat magának. Sőt, minden magára adó hinduista családnak is van otthon Gangesz-vize, de ezt nyilván nem a benáreszi parton merítették. Egy szó, mint száz, látszott, hogy kollégámmal nem lehet elfogulatlanul beszélni, semmi kivetnivalót nem talál a gangeszi fürdőzés higiénés körülményeiben.

Később énbennem is letisztult az első megrökönyödés élménye, és beláttam, hogy ezen változtatni legalább is egyelőre nem lehet. Más szemmel kell nézni a dolgokat. Úgy is elkönyvelhető a szent fürdőzés, mint egy hatalmas ingyenes oltóállomás, ahol mindenki kap egy keveset a kontinens létező fertőzéseiből. Aki megmarad a betegségek után, az védett lesz. Aki meg nem..., de leginkább emberhiányban nem szenved a kontinens. Így legalább egy ellenálló embertípust termeltek ki az évszázadok vagy évezredek.

Egészen megkönnyebbültem, amikor a Gangesz-parti csónakázásról visszaérve végre kiszálltunk a ladikból. Az evezős fiú – a viteldíját már előre kifizettük – külön baksist kért, hosszan követve bennünket a parton. Hallom, a szomszédos bárkában az evezős kijelentette, hogy tilos fényképezni, csak ha fejenként két rúpiát fizetnek. Mindenki lefizette a két rúpiát. Hiába, szemesnek áll a világ – ahogy a közmondás mondja –, vaknak az alamizsna.

Felfelé lépkedünk a sáros, iszapos, hulladékos parton, hogy körüljárjuk a környéket. A part menti óváros keskeny sikátorokból áll. A régebbi építkezés miatt szinte kinyújtott karral el lehet érni az utca két oldalát. Földszintes, egyemeletes házak, régi templomok, egy-két méter magas szentélyek állnak sűrűn egymás mellett, inkább egymás hegyén-hátán. Mindegyik szentélyben színes szobrocskák, virágok. A szobrok előtt az isteneknek áldozatul odatett ételek romlanak, sajátos illataláfestést adva a környéknek. Elmegyünk egy ajtó előtt – mutatja az idegenvezető –, itt írják össze a halottakat, akiket a parti égetőhelyre visznek. Az adminisztráció tehát már képviselve van. Azt is tudni kell, hogy csak azokat égetik el, akiknek megfizetik a fa árát. Egy máglya plusz kiszolgálás nem kevesebb, mint 30 rúpiába került abban az időben. Akinek nem tudják rokonai kifizetni, vagy nincsenek is rokonai, az egyszerűen elúszik a vízen.

Mindenütt zarándokok őgyelegnek. Az egyik kifestett ember, amint szembejön egy part menti sikátorban, hozzám fordul, és festékporba mártott hüvelykét a homlokomra akarja nyomni, hogy bepirosítson.

– Holy man – szent ember – mondja. Tudom, hogy egyes ünnepeken udvariasan tetőtől talpig bepirosítják egymást a járókelő ünneplők.

Egy kis téren – csak pár méter átmérőjű – megszemléljük a híres Aranytemplomot. Nem sok látszik belőle, annyira egymásba van építve a sok régi ház. A téren, a földre terített kendőkön nagy halom rikító színű festékport árulnak. Sokfajta szín van, elsősorban a piros és lila árnyalatai.

Hogy jobban láthassuk az Arany templomot, fel kell mászni a szemben lévő ház emeletére. Sötét lépcsőn botorkálunk fel. Egy ember áll az egyik fordulónál, és gyertyát tart a kezében. Lefelé senkitől sem kap baksist, pedig a gyertyát biztosan nem ingyen kapta – itt is minden vállalkozás rizikó.

Az emeletről szemben láthatjuk az Aranytemplom csillogó kupoláját és aranylemezekkel borított tornyait. Az Aranytemplom eredeti neve Vishvanath-templom. Az első változatát még az 1300-as években lerombolták. A mai templomot Indira Maharánija 1750-ben építtette újra. Azóta az össze-vissza, köré- és hozzáépített házakkal annyira „befalazták", hogy szinte sehonnan sincs teljes rálátás.

Továbbsétálva egyszer csak kifordulunk a tegnap esti fő bazársorra. Az utca most szinte kihalt az esti nyüzsgéshez képest. Elmegyünk a régiségkereskedés előtt. Az idegenvezető betessékel, nézzük meg a jantra-ábrákat. Kijön a tulajdonos. Vékony, törökös arcú, alacsony ember, kezével mutatja, hogy fáradjak be. Itt vannak a jantra-képek. Leülök a földre az üzlet közepén, de ő udvariasan az egyetlen kis székecskére akar leültetni. Nagy paksaméta kartont tesz elém, mindenféle képet. Lapozgatja. A legkülönfélébb indiai műalkotás, de nem értékesek. Jantra-kép alig van. Ahogy lapozgat, az egyik kartonon női és férfi akt tűnik elő.

The art of love – a szerelem művészete – mondja pirulva, és teszi tovább a képet, holott a kép egyáltalán nem feltűnő. Ha nem mondja, eszembe sem jut, hogy itt szerelemről van szó, egy kisméretű ülő női akt és a mellette nem messze lévő férfi láttán.

Na végre, jantra-képek is előbukkannak, de olyanok, mintha egy gyerek rajzolta volna. 13 éves lányom biztosan összetépné, és újat kezdene, ha csak ilyet produkált volna.

– Itt van egy eredeti mandala – mondja –, meg egy másolata.

– Mennyibe kerül?

– Az eredeti 300, a másolat 50 rúpia.

Az eredeti még csak megérne ötven rúpiát, de a másolat, az egyenesen csapnivaló mázolmány. Ha ingyen adná, se kellene.

Legalább egyet vegyen – mondja a kereskedő. Az egyik, leginkább jantra jellegű ábra még a legjobb az összes között, középen Dávid-csillagra hasonlító két háromszöggel.

– Ezt mennyiért adja?

– Ötven rúpia – mondja, lassan lejjebb ereszkedve az árakból. A tegnapi ezer rúpiához viszonyítva, amivel kezdtük, ez már valóban közeledik a valósághoz.

– Nekem sok, mondom, 20-at adok érte.

– Nem lehet, mondja a boltos, és rakja el a képeket.

Nyugodtan kifelé indulok, de az ajtóban utolér:

– It is morning time – reggel van –, mondja, és ez az alku ideje: legyen huszonöt rúpia.

Már kint vagyok az üzletből, de visszafordulok, gondolom, nem olyan csodálatos rajz, de mégis jantra, meg Benáreszből való, meg tényleg reggel van. Veszem elő a pénztárcámat.

Kinyitom az erszényt, kiveszek húsz rúpiát, odanyújtom, hogy majd az ötöt a másik oldalról kihalászom, de ő méltatlankodva rázza a fejét, és visszamegy az üzletbe. Először nem értem, mi ütött belé. Csak később realizálom, talán azt hitte, hogy csak húszat akarok adni, pedig még az ötöt is adtam volna, csak nem várta meg. Most fussak utána? Á, nem, majd látok én még ilyet, sőt, különbet is – gondolom optimista lélekkel, és ez az optimizmusom Nepálban bizonyságot is nyert.

Tibor mellém csatlakozik, amint kifelé megyünk a bazársorból, ő sem talált vételre érdemes dolgot. Végre kiérünk a főutcára. Az idegenvezető mindenkinek fogtisztító pálcikát osztogat. A vonatról láttuk az első fogtisztító embert, amint az állomás mellett egy farakáson ült (helyesebben csak Tibor látta, mert mire én odanéztem, már továbbment a vonat).

– Képzeld – mesélte Tibor –, fapálcika volt a kezében, és annak a végét rojtosra köszörülte a fogán. Olyan volt, mint egy kis seprű. Most ezekből a pálcikákból kaptunk emlékbe. Vagy tíz centiméteres, zöldesbarna gallydarabok ezek. Egyik vékony, a másik vastagabb. A végük hamar felrostozódik, és fogkefe, helyesebben fogecset lesz belőle. Szépen lehet vele tisztítani a fogat – különösen az elülsőket. Hátra már nehezebb benyúlni vele. Én azért inkább maradok a fogkefénél. A benáreszi fogtisztító gallyat elteszem emlékbe. Még ma is őrzöm, bár már teljesen elszáradt.

Beszállunk a buszba, és örülünk, hogy elhagyhatjuk az óvárost, kifújva orrunkból az oltárokon romló ételek miazmás gőzét. Aki még Pesten kioktatott a megnézendőkre, Benáraszról hasonlóan nyilatkozott:

– Nem mehetsz el úgy Benáreszbe, hogy egy leprás ne fogja meg a bokádat – biztatott.

– Ott ülnek az út két oldalán, szörnyű, eltorzult testtel, és alamizsnáért könyörögnek.

Szerencsére én csak a busz ablakából láttam néhányat, de barátom színesen ecsetelte, hogyan másznak hason csúszva a tehéntrágyában a Gangesz partja felé a végtagjukat is elvesztett szerencsétlen leprások, mert remélik, hogy a Szent Víz meggyógyítja őket.

Az orvos persze a leprától fél legkevésbé, tudván, hogy az csak hosszas együttélés és megfelelő életmód esetén terjed, mégis fellélegeztem, amikor valami szebb látnivaló, mégpedig az ugyancsak híres Majom-templom felé vettük utunkat.

A „Majom-templom" név nem eredeti, hanem a turistáktól ered, akik a legérdekesebbnek az itt élő majomfalkát látták. Eredeti neve Durga-templom. A 18. században épült egy szent tó mellett. Durga, vagy Káli, Síva feleségének, Párvatinak vérszomjas, szörnyként ábrázolt formája. Az élet vérszomjas eseményeit, jelenségeit szimbolizálja. A templom ezzel szemben igen szép. A középső, szentélyt is tartalmazó részt magas körfolyosó övezi. Amint a lépcsőkön felfelé mentünk, láttuk, hogy lent a szentélyben éppen szertartás folyik. Felérve egy férfi fogadott, és mindenkinek a már ismert sárga büdöskevirágból font koszorút akasztott a nyakába – akár akarta, akár nem. Ennek megint az lett a következménye, hogy baksist nemigen kapott senkitől. Ez is rossz üzlet lehet.

Körbejárunk az erkélyen, és fényképezünk. Jó kilátás nyílik innen. Legnagyobb sajnálatomra ez a filmem elromlott, pedig egy édes majomcsaládot is levettem, amint a mama a csecsemőjét szoptatja. A torony ezer faragványa és dísze között káprázatos ügyességgel mászkálnak, kapaszkodnak a majmok. A templom csúcsát drótsövénnyel látták el, mert a rakoncátlan majomsereg leszaggatta a csúcs cifra faragványait. Az egyik majom Tiborra támadt, még virágát is leszakította. Nagyon vissza kellett tartani magam, hogy ne tegyek megjegyzést, miért is pont őt választották ki a majmok. Önmegtartóztató viselkedésem helyesnek bizonyult, mert alig telt el néhány nap, Ágra közelében nekem támadt egy idősebb majom. Majd kaphattam volna kamatostól vissza az epés megjegyzéseket.

A hosszú séta alatt megéheztünk. Láttuk Benáresz díszes és dísztelen arcát is, gyerünk vissza a szállóba! A szálló kövér portása még reggel jelenthette, hogy sikerült felhívnia az egyetemet, de nincs ott dr. Satianesan, akit keresek, mert ma vasárnap van, és otthon telefonja sincs, hogy felhívhatnám. Eközben már elment jócskán az idő, és fel sem kereshetem otthon, mert hamarosan – 11.50-kor – indul a repülőgépünk Katmanduba. Na, ezt jól megszerveztem, gondoltam magamban. Még este ki akartam menni az egyetemre taxival, de állítólag csak hat darab kocsi van az egész városban. A közvilágítás, mint már említettem, gyakorlatilag nulla, és az esti városnézés után kissé visszariadtam az éjjeli kocsikázástól. Pedig már Tibor is felajánlotta segítő kíséretét. Abban maradtunk, hogy a portán leadom a kollegámnak hozott szövetfestéket – meg

24. kép. Félorrlyukas légzés a Gangesz-parti teraszon

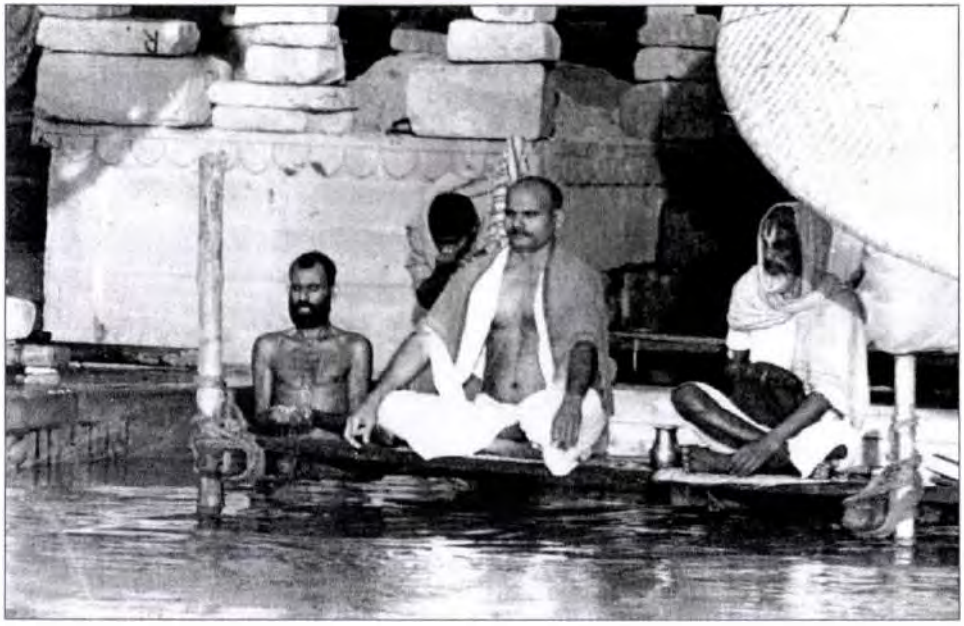

25. kép. Jógi a víz felett

26. kép. Gangesz-parti halottégetők

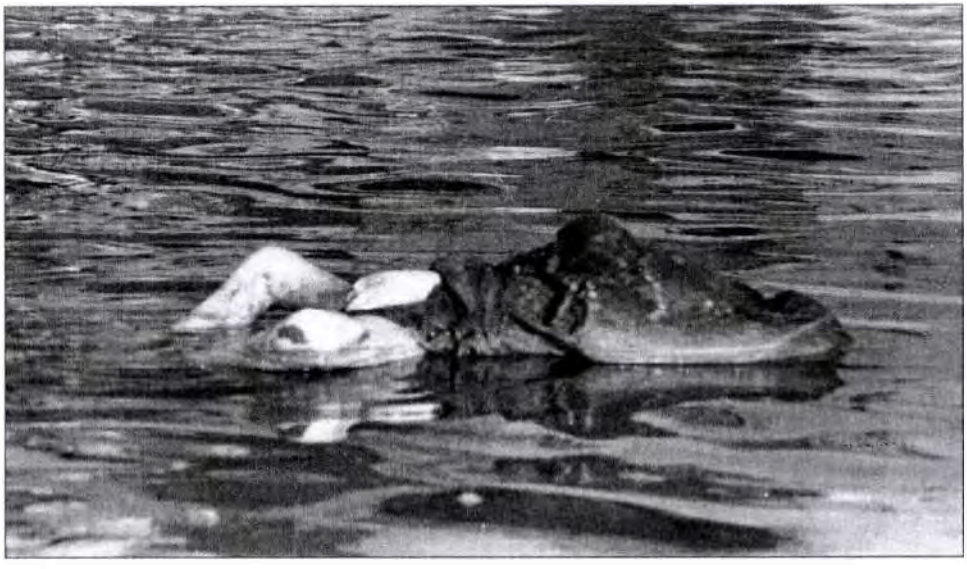

27. kép. Az idősek meghalni jönnek a szent Gangesz partjára

az üveg tokajit –, és a portás (egy kis üveg barackpálinka fejében) másnap reggel beszól az egyetemre, hogy vigyék el a csomagot. Eleinte gyanakodtam, hogy ez a manőver sem fog sikerülni, de kishitűnek bizonyultam, mert később, miután hazaérkeztem Budapestre, a benáreszi kollegám levele is megjött. Megírta, hogy tényleg telefonáltak neki, és köszönettel nyugtázza a szállodában hagyott „értéktárgyakat", végtelenül sajnálja, hogy nem találkoztunk stb. stb.

A történet epilógusa, hogy később egy németországi kongresszuson kellett volna találkoznunk, de oda meg ő nem tudott eljönni, elküldte viszont előadását, hogy én olvassam fel helyette. Szomorú befejezése a barátságnak, hogy azóta már nem él. Halála után tudtam meg, hogy mennyire tisztelik India-szerte, mert most egyetemi tankönyvet is szerkesztenek emlékére. Megtiszteltetés volt számomra, hogy felkértek az egyik könyvfejezet megírására, így hozzájárulhatok emlékének megörökítéséhez.

Kirándulás Nepálba

A hotel modern kényelme közepette rögtön elfelejtettem az óváros riasztó képeit, és már kezdtem is sajnálni, hogy indulunk a repülőtérre, egy nepáli kirándulásra. De talán majd visszatérek még. Különösen az egyetem, az ott tenyésztett majmok és egyéb különleges kísérleti állat csábított, nem beszélve a jógikról és egy-két szép templomról, amit még nem láthattam.

Bőröndjeinkkel megrakodva lassan kifelé hurcolkodunk a hotelből. A szálloda udvarán ismét ott ül a mongúzos ember, meg az óriáskígyós, akárcsak megérkezésünkkor. A kígyóevő mongúz nem a kígyót hivatott megenni – mint azt régebbi indiai útleírásokból ismerjük –, hiszen egy ekkora kígyó neki is nagy falat lenne. A kígyós ember a nyakára tekeri az óriási állatot – lehet vagy húsz kiló –, és megengedi, hogy 5 rúpiáért lefényképezzük. A végén megelégszik 1 rúpiával is (ez sem a legjobb üzlet).

A hotel előtt nagy elefánt jelenik meg, mindenki kitódul a kapun, hogy megnézze. Nyakában ül a mahout, a hátára pedig nagy halom széna van kötve (mármint az ormányosnak). Szénásszekér-elefántnak használják. A mahout, látva a turistákat, megállítja az elefántot, és szembefordítja a kapuval. Mindenki fényképez. Utána mutatja, hogy dobáljuk fel a fotómodell-díjakat. Valaki közben elkiabálja magát, hogy indul a busz a repülőtérre! Mindenki rohan vissza a hotel udvarára, ahol a buszok várakoznak. A hoppon maradt mahout hadonászik az elmaradt rúpiákért, de a hotel kapuján az elefánttal nem mehet be. Rosszabbul járt, mint a kígyós ember.

Éppen beszállunk a buszba, mikor az ablakhoz jön egy férfi, ajánló könyvvel a kezében, és jóginak vallja magát. Na végre, látok valami újat, gondolom, és leszállok, de alig állok szóba a gyanús képű férfival, tényleg megindul a busz. Otthagyom faképnél (úgy látszik, ma mindenkinek rossz napja van), mert egy állítólagos jógiért sem akarom lekésni a repülőgépet.

A reptér felé menet megint Benáresz csúnyább arcát, a külvárost láthatjuk. Sokáig kísér az országút mentén a település széle, amolyan falu vége.

Eszembe jut, hogy ma kell bevenni a következő heti maláriaellenes gyógyszert. Előveszem a tablettát meg a forralt vízzel teli kulacsot. Vesztemre nyeltem le a gyógyszert, mert íziben megfájdult a hasam tőle. Pedig a maláriát terjesztő Anopheles szúnyogot egész Indiában nem láttam, de még rendeset se többet kettőnél (ezek is Tiborra szálltak), lévén, hogy a száraz évszakban nemigen van a szúnyognak hol fejlődni. A lenyelt víztől viszont megindult az első hascsikarásom, ami jelezte, hogy itt inkább bélfertőzés kezd kialakulni, az új bacilusok toxinjait nem szenvedheti emésztőtraktusom. Maláriám biztosan nem lesz már, de sem a koszt, sem az ismeretlen baktériumflóra, sem a folyamatos vízvedelés nincs rám jó hatással.

Hiába igyekszik a jámbor külföldi betartani itt a közegészségtan szabályait, hiába iszik forralt vizet, hiába mossa a kezét neomagnolos vízben. A por, amit a piszkos útról a szél felkavar, egyenesen a szájába repíti a legzamatosabb baktériumokat. Hónapokig nem esik az eső; hogyan is kívánjuk, hogy tiszta legyen az út! Napközben többnyire nem iszom. Este aztán a szállóban egy liter teát készítünk Tiborral a merülőforraló segítségével, és teleöntjük magunkat folyadékkal. Most is forralt víz van a kulacsomban, de az út felkavart pora a fogam között ropog. Egyelőre persze nagyobb baj nincs, majd csak elejét veszem valahogy a kórnak.

Lassan végleg elfogy a város szegényes külterülete, és gondolatban előttünk áll az ígéretes Nepál, ahova rövidesen átrepülünk.

Végre odaérünk a repülőtérre! Először hosszas pecsételgetések következnek, mert egyelőre elhagyjuk India területét, Benáreszből egyenesen Katmanduba, Nepál fővárosába repülünk, s csak onnan térünk vissza ismét Indiába. Ez az útvonal sokkal rövidebb, mivel Benáresz és Katmandu között csak háromnegyed órás repülőút van. Később, Nepálból visszatérve Delhiben folytattam az indiai utat, és új vízummal ismét Indiába érkeztem.

A benáreszi repülőtér modernsége éles kontrasztban áll az óváros évezredes elmaradottságával. Kis, 737-es Boeing gépbe szállunk. Még ma is megvan a beszállókártyám Benáreszből „Babatpur Air port, Varansi" – áll rajta. Gépünk fürgén kigurul a kifutópályára. Tibor lök oldalba: nézd, repülő-starttal akar indulni! Tényleg, a kis duci gép alig fordul be a kifutó egyenesébe, azon gurultában gázt ad, és felgyorsulva a levegőbe dobja magát. Először csak India lankásabb északi tájai felett repülünk. Ott jobbra, a sejthető messzeségben, vagy négyszáz kilométernyire fekszik Dardzsiling, ahol a temetőben Kőrösi Csoma Sándor csontjai porladnak. Nemsokára dombosabb vidék jelenik meg a láthatáron, az már Nepál lesz és a Himalája előhegyei.

Ahogy elhagyjuk India lapályos vidékeit, Dél-Nepál vékony csíkja fölé érünk, ahol dzsungel borította síkvidék váltja egymást mezőkkel, művelt területekkel. Ezután dimbes-dombos táj következik, majd alig telik el fél óra, máris Nepál csodálatos hegyei között szállunk. A levegő tiszta, s a hegycsúcsok körvonala élénk színekkel rajzolódik ki

alattunk. A hegyek között völgyek kusza hálózata húzódik. Rövidesen pedig feltűnnek a Himalája hófödte csúcsai.

Fenséges látvány, amint az ember legelőször megpillantja a Himaláját. Nem csoda, hogy minden ember számára az indiai kontinens szimbólumává vált, és a legmagasabbat, az elérhetetlent, a megközelíthetetlen magasságokat jelenti. Fehéren és sárgáspirosan fénylik a hatalmas csúcsok égbetörő csipkéje a sötétzöldes-lilás nepáli előhegyek felett. Ott a hegyek peremén húzódik a nepál–tibeti, most kínai határ.

Mi sem természetesebb, hogy amint az első csodálkozásból felocsúdtunk, máris előtör belőlünk a fényképezési reflex, és lázasan dolgozni kezdünk – azaz, hogy csak kezdenénk, mert rögtön bemondják a hangosanbeszélőben, hogy fényképezni tilos. Egy olasz hölgy ül mellettem, egészen felháborítja a fényképezési tilalom. Miért nem szabad? – kérdezi indignált hangon, mint akit nem szoktattak hozzá gyermekkorában, meg később sem, ahhoz, hogy ezt nem szabad, meg azt nem szabad. Nem is vették a tilalmat olyan nagyon szigorúan. Ha valaki feltűnés nélkül fényképezett, akkor úgy tett a személyzet, mintha nem látná. Üzlet is lehet a tilalomban, mert, mint másnap kiderült, külön repülőjárat indul a Himalája fölé fényképezési lehetőséggel, ez viszont potom 35 dollár személyenként. A mi zsebünkhöz képest szintén „Himalája". Megkérdeztem az egyik utast, akinek volt annyi pénze, hogy milyen a különgépről a hegyvidék? Azt mondta, hogy semmi esetre sem szebb 35 dollárral.

Még ki sem gyönyörködtük magunkat a tájban, máris száll lefelé a gép Katmandu repülőterén, és – kellemes csalódás – itt minden milyen tiszta! Az az első benyomásom, hogy ilyen szép repülőteret még nem is láttam, amit világjáró utastársaim is megerősítenek. Nem a technikai berendezés vagy az épület adja a szépségét, hanem a kilátás: a repülőtér körül ott díszlik az okkerszínű-zöldes előhegyek koszorúja, és mögötte a fenséges fehér himalájai csúcsok.

A szálló felé hajtva jó benyomásunk csak erősödik. Mongoloid arcok bukkannak fel az emberek között, és lapos, hosszú, türk jellegű fejek. A turbánt felváltják a kis, magas oldalú sapkák. Az emberek udvariasabbak, talán a viccet is jobban értik, mégis mintha zárkózottabbak lennének, a lányok is komolyabbak – és (elnézést) csúnyábbak.

Szállónk, a Narajani Hitel, akkor még új volt, fent dolgoztak rajta a kőművesek. Nem osztályon felüli szálló, de a tisztasági fok elsőrangú. Talán még arra a meggondolatlanságra is hajlandó lennék, hogy igyak a vízcsapból kifolyó vízből. Az ételek jók, viszont csigalassúsággal szolgálnak fel. Mindennel sokat pepecselnek. A pincér többször odarohan az asztalhoz, hogy egy villát vagy hamutartót megigazítson – de az ennivalót nem hozza. Indiában mindezt nagyvonalúan és gyorsan intézték. Itt az ebéd – mértem az időt – kb. másfél óráig tart.

Szétnézek az ízlésesen berendezett hallban. Egy házaspár ül az egyik asztalnál, nem lehet pontosan megítélni, hogy japán vagy kínai. Engem nem is ez lep meg, hanem az, hogy a nő szemének felépítése, szemhéjának redői összetévesztésig hasonlítanak

a sajátoméhoz. Csak nem japán–kínai géneket gyűjtöttek valahol ősszüleim? Ilyen részleteken tűnődöm – ebéd közben van is rá mód.

Délután Katmanduba, a főváros belvárosába megyünk. A szálloda kijjebb fekszik, inkább a régi főváros, Patan közelében van. Nagy távolság nincs a három nagyobb ősi város, Katmandu, Patan és Badgaon között, talán olyan forma a viszony közöttük, mint Pest, Buda meg Óbuda között volt a múlt században. Az egyik közeli dombról egyszerre lelátni mind a három városra. Az is látszik, hogy hamarosan össze fognak épülni.

Ahogy Katmandu felé megyünk, elismerésünk Nepál iránt tovább nő, nincs a városszélen ládaváros, és putrik se nagyon látszanak. Annál több az ősi hangulatot lehelő emlékmű. Először Katmandutól északkeleti irányba autózunk. Vagy 6-7 km-re a központtól van a világ legnagyobb sztúpája, a Bodhnat-sztúpa. Olyan, mint valami óriási, fehérre meszelt búbos kemence – a hegyében templomtoronnyal. A kemence alján mélyedések, fülkék vannak (vagy 80 darab), mindegyikben Buddha képmásával. Az egész építmény alapzata magas, nyolcszögletű emelvény. A legérdekesebb a toronynak mind a négy oldaláról a messzeségbe tekintő, hatalmas, színesre festett szempár. A „szemes sztúpa" első látásra meglep: épület, aminek szeme van, a tárgy és a személy keveréke.

Két kilométerre innen – a városhoz visszatérve – megállunk a Bagmati folyó partján. Ez lehet itt a Duna, vagy inkább a Tisza, mert aránylag keskeny. A kis folyó két oldalán szebbnél szebb templomok, régi, faragásokkal díszített házak. A folyón kőhíd vezet át, közepén éppen egy tehén heverészik. Teheti, mert autóforgalom alig van. A hídfő mellett régi üzlet, fala telides-tele aggatva rézből domborított mandalákkal. Ez igen; amit Indiában kerestem – azt Nepálban találom meg! Nagyon megörültem, mert egyik szebb volt, mint a másik. Rögtön megnéztem az árát is, de ez lehangolt kissé, mert legtöbbje 100–300 nepáli rúpia, szerény tehetségemet meghaladó értékű. Mindenesetre lefényképeztem őket. Éppen két láma sétált el a folyóparton, ezeket is belevettem a képbe. A bolt ajtaja magasan nyílott, ott fenn feküdt a boltos, háttal a vevőknek, és olvasott.

A folyóparton hullaégető helyek, az egyiken éppen kínai „vendéget" hamvasztottak, aki itt talált elhunyni. Tíz-tizenöt Mao-ruhás kínai állt a parton, és némán, egy helyben állva várták a hamvasztás végét. Csak a szemük járt körbe-körbe, élénken figyeltek bennünket, nyugatiakat, bizonyára otthon Kínában – akkortájt – ilyet nemigen láttak. A kis Nepál egyébként igyekszik két óriás szomszédja között egyensúlyt tartani. A kínaiakkal való barátkozást nem csodálom, mert India korábban már jókora darabot kiharapott az eredeti Nepál területéből. Kína viszont Tibetet nyelte le a „modern népvándorlás" akciójaként.

Átsétálunk a kőhídon – óvatosan megkerülve az út közepén szieszt ázó tehenet – és balra, a Bagmati folyó nyugati partján máris megpillantjuk a nepáli hinduisták legszentebb templomát, a *Pasupatináth*-templomot. Pasupatináth mellesleg Nepál védőszentje (kicsi lévén Nepál, rá is szorul a védelemre). A templom kapuja ezüsttel díszített, a kupola pedig csillogó aranylemezekkel van borítva. Csak az a kár, hogy annyira szent,

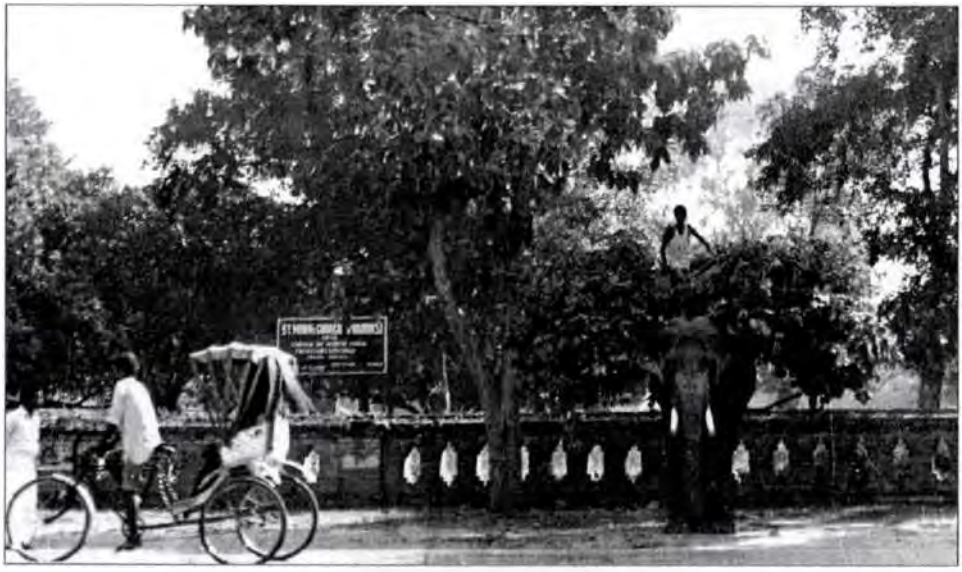

28. kép. Teherhordó elefánt a benáreszi hotel kapuja előtt

29. kép. A Bodhnáth-sztúpa szemei a messzeségbe tekintenek

30. kép. Tehén pihen a Bagmati folyó hídján

31. kép. Mandala-képek egy nepáli üzlet előtt

hogy a magamfajta hitetlent be sem engedik, csupán Síva hívei léphetnek be. Állítólag a kerítés résén baksis ellenében be lehet nézni. Belül Nandit, Síva hordozó bikáját láthatnánk, a szentélyben pedig a Sívalingamot.

A másik parton a *Bachaleshwari*-templom emelkedik lépcsőzetesen a magasba. Ahogy elhaladok a partszéli ház mellett, látom, hogy a teraszán néhány férfi üldögél, és különleges, szent éneket énekelnek. Az egyik a földön ülve, kézi harmóniumon játszik. Nagyon hangulatos jelenet. A többiek előtt szent könyv fekszik kinyitva, abból énekelnek.

Mielőtt a város főterére mennénk, elkocsikázunk a várostól keletre, két kilométerre emelkedő másik szemes sztúpához, a *Szvajambunath*, vagy egyszerűen Szvajambu-sztúpához. Már messziről is impozáns képet nyújt. Bár kisebb, mint a Bodhnath-sztúpa, de Gellért-hegy nagyságú, kúpos domb tetején épült, így messzire ellátszik. Már a domb alján számtalan árus-bódé fogadja az idegent, ahol a legkülönfélébb emléktárgyakat lehet vásárolni. Meredek, kikövezett út vezet fel a dombon lévő kis térre. Oldalt majmok kergetődznek egy szemétrakáson, és a kutyákkal marakodnak a kidobált hulladékokon. Érdekes, hogy a kutya – hasonló testsúly esetén – erősebbnek bizonyul, mint a nála magasabb rendű majom.

A Szvajambu-sztúpa megtévesztésig hasonlít a Bodnáthhoz, de annál sokszorta díszesebb. Kikövezett téren áll, tucatnyi apró, 4-5 méter magas sztúpácska között. Tornyát aranyos hengerek díszítik, szemeivel sejtelmesen mered a messzeségbe. Felmászom az egyik kis fia-sztúpára – a rajta csücsülő majom ijedten lemászik –, és innen fotografálom a csodálatos színekben pompázó Buddha-emlékművet. A templom alját kovácsoltvas kerítés veszi körül. Egyrészt díszként szolgál, másrészt számtalan réz imahengert tart. Az imamalmok engedelmesen forognak az áhítatos hívők kézlegyintésére, és forgatják a rájuk vésett, domborított, számtalan „om mani pedme hum"-ot, mantrikus imaszöveget. Állítólag az „om mani pedme hum" szavakból kopott össze a mi „amen" szavunk: ha gyors egymás után mondjuk e szavakat – ahogy a mantrikus meditáció egyik szakaszában szokás –, hamarosan „omen", vagy „amen" lesz belőle.

Sokan látogatják a szent helyet. Éppen három vénasszony járja körül a szupát – természetesen a tisztelet jeleként balról jobbra („pra daksina"), és mindegyik imamalmot megpergetik. Íme, ez is az ősi technika csodája: másodpercek alatt imák százait mondták el: ahány malmot megperdítettek, méghozzá amennyiszer és azon ahányszor volt kiverve az om meni, ezek szorzata adja az elmondott imák számát. Például egy 50-es imamalmot jól megperdítve az ötször megfordul, és – megmértem – fél perc alatt legalább tízet meg lehet pergetni, az már több mint kétezer ima! Még mondja valaki, hogy nem praktikus imádkozási forma ez.

A templomtér körül évszázados házak. Amerre tekintünk, szinte minden kő valamilyen emlék. A templom állítólag kétezer-valahányszáz éves. A tér szélén kis üzletek, festett mandalák tucatjaival díszítve. A boltos az ajtóban áll, és békésen tűri, hogy lefényképezem a kirakatát. Igen sok a színes nepáli maszk is.

Felmászunk a sztúpára, meredek, korlát nélküli lépcsőkön. A toronyból a földig

kötelek lógnak a szélrózsa minden irányába, teleaggatva színes, szél lengette imazászlókkal. Vajon hogyan akasztják ezeket fel oda, a magas torony tetejére?

Lenézek a földre, és hirtelen mosdótálnyi rézöntvényre leszek figyelmes, amelyik a templomtér kövezetébe van süllyesztve. A rézöntvény tetején pedig szabályos, finom vonalakkal bevésve egy eredeti jantra-ábra! Mondanom sem kell, hogy mennyire megörültem. Fél sarkam lekopott, míg hiába kerestem őket Indiában, s íme, itt hever Nepál földjén! A rajzolat eléggé elmosódott, mert számtalan láb koptatta, a kép nehezen vehető ki. Rögtön lefényképezem, bár nem vagyok meggyőződve, hogy jól fog látszani. Körüljárom a teret, és még öt darab „jantra-követ" találok, vagyis az úttestbe mélyesztett, vésett jantra-ábrával díszített nagy kőtömböt. A szívem vérzik, hogy a zarándokok taposnak rajta. Az egyik sajnos pontosan egy útelágazásnál fekszik, teljesen lejárták róla a jantra-ábrát. Annyira megörülök a leletnek, hogy el sem akarok menni. Tulajdonképpen ezért utaztam Indiába, hogy ilyeneket fényképezzek. Szinte véletlen, hogy Nepálba is el tudtam látogatni, s íme, itt találtam meg őket. Nepál egészen az ötvenes évekig el volt zárva a külvilágtól, így jobban megőrizte múltját, mint a nyitott India. Az indiai kontinens régi hagyományait kutatva tehát ide feltétlenül el kell jönni.

Lassan sötétedni kezd, amikor végre behajtunk Katmandu városába. A darbár tér, a főtér, kihallgatási tér igen hangulatos, de az egész városközpont is szebbnél szebb pagodákkal ékeskedik. Nem tudja az ember, hogy merre forduljon, melyiket bámulja. Nagyon sok a fafaragású templom, a házakon is sűrű fafaragások tömege díszlik. Éppen – tisztelettudóan balról jobbra – körüljárom az egyik fafaragásos pagodás templomot, amikor fiatal, európainak kinéző pár megy el mellettem. Rám figyelnek, majd a férfi elmarad a hölgytől, és megszólít:

– There are the pornographic pictures – ott vannak a pornográf képek –, és felmutat a tetőt tartó faragott faoszlopok aljára.

Az első pillanatban nem értem, mit akar, de csakhamar rájövök: a híres nepáli szexuális jeleneteket ábrázoló templomi faragásokat mutatja. Láthatta, hogy amint körbejárom a templomot, nem nézek a tető felé, és tovább akarok menni. Jóindulatúlag figyelmeztetett az épület „leghíresebb" díszítéseire. A szexuális jelenetek nem feltűnőek, mindegyik tetőoszlop legaljára vannak festve; aki nem tudja, hol keresse, tényleg elmehet mellette. Vagy tizenhat oszlop tartja a legalsó pagodát, mindegyik alján van egy jelenet, mind más és más. Már erősen alkonyodott, és mivel színes film volt a gépemben, ami félhomályban nem a legkedvezőbb, haboztam, hogy fényképezzek-e. Próbaképpen mégis becsavartam a teleobjektívemet, és felszereltem a villanófényt, majd megcéloztam néhány jelenetet a magasban. Itthon láttam, hogy a felvételek egytől egyig jól sikerültek. A feltehetően angol utazó párnak köszönhetem.

A tér mellett van Kumari, az élő istennő palotája. Nepál azzal dicsekedhet, hogy neki élő istennői is vannak. A leghíresebb a katmandui Kumari istennő, helyesebben leánygyermek, mert csak első havivérzéséig viselheti e tisztséget. 3–5 éves korában választják ki az aranyművesek kasztjából. A hindu Káli (nepáliul Bhagavati) istennő

reinkarnációjának tekintik. Sorsa nem különösebben irigylésreméltó, mert palotájából, a Kumrai Bahalból csak egy évben egyszer jöhet ki, szeptemberben, amikor is ünnepélyesen körülhordozzák Katmandu utcáin. A palota zárt, szűk udvarára viszont bárki bemehet, és ha hívő ember kiált fel érte, hogy: Kumari!, akkor egy pillanatra előjön az istennő, megjelenik az emeleti erkélyen. Nekünk, európaiaknak nem jön elő, de segít ezen sok élelmes bennszülött fiú: egy rúpiáért felkiált az istennőnek, és így bárki megláthatja. Ha már nagylány lett, nyugdíjba vonul, az államtól életjáradékot kap. Férjhez nem mehet, mert úgy tartják, hogy aki feleségül veszi, az egy éven belül meghal.

Első utam alkalmával tulajdonképpen nem láthattam az istennőt, mert a városra boruló esti sötétségben eltévedtem. Az élő istennő palotája a darbár teret szegélyezi, de én valahogy betévedtem az egyik utcába, és csak több száz méter keresgélés után jöttem rá, hogy nem erre kell menni. Közben koromsötét lett. Rövid bolyongás után végre sikerült a térre visszatalálnom. Csodálatos látvány fogadott, mert közben meggyújtották a pagodákat koszorúzó színes villanykörtéket. Természetesen a pazar képet meg akartam örökíteni. Itt már villanófénnyel úgysem érek semmit – gondoltam –, ezért a föld felé tartva kisütöttem. Előttem éppen egy diáklány-féle haladt, szegényke rettenetesen megijedt a villanástól. Nagyot szisszent, és biztosan valami villámszóró szörnyeteg jutott eszébe. Felállítottam a fotóállványomat, és többféle időt exponáltam. Egyik kép sem lett jó. Így csak emlékeimben rögződött a romantikus keleti kép a sűrűn egymás mellett emelkedő pagodákkal, körülöttük a színes villanylámpákkal és a templomokból kiszüremlő sejtelmes sárga fénnyel.

A sötétség ellenére az utcák nem voltak félelmetesek, sok ember járt-kelt bennünk. Itt-ott egy-két nyugati autó gurult tovább az emberek között. Szinte otthonos hangulat áradt a tér körül. A pagodák kivilágítása valószínűleg a királynak szólt, akinek éppen aznap volt a születés- vagy névnapja. Tiborral is összefutottam, aki betalált a Kumari istennőhöz, és jót nevetett rajtam, hogy eltévedtem. Viszonzásul „pornográf" felvételeimmel bosszantottam, amit viszont ő nem látott.

A kellemes városnézés után visszakapaszkodunk a buszba, és hazagurulunk. A szállóban hosszadalmas, de finom vacsora. Utána ingmosás, naplóírás, filmrendezés. Tibor modern blower bruch-jával, pumpás ecsetjével gondosan megtisztítunk minden objektívet, felkészülve a másnapi kirándulásra.

Nepáli pagodák

Reggeli után – most már idegenvezetővel felszerelve – Badgaon városába utazunk. Badgaon, hindi nevén Bhaktapur, kb. 14 kilométerre van Katmandutól keleti irányban. Még i. e. 888-ban alapította Ananda Deva király. Utazásomkor mintegy 90 ezer lakosa volt. A városban a legtöbb épület középkori, így egyszeriben visszaröpítik a látogatót több száz évvel a történelemben.

A centrum itt is a darbár tér – a fogadási tér. Tágasabb, mint Katmanduban. Legféltettebb műemléke az Arany Kapu. Egész Nepált – ezt az élő régiségkereskedést vagy élő múzeumot – kemény törvények védik a rongálók, emlékgyűjtők és csempészek ellen. Az emlékművek csekély megrongálásáért akár húsz év fegyházat akaszthatnak bárki nyakába, ami az itteni viszonyokat tekintve nem életbiztosítás.

Badgaonban is a pagodás templomépítkezés tűnik ki. Állítólag innen terjedt el a pagoda stílus a Kelet többi országába, Kínába, Japánba, Mongóliába. Alig kell egy-két lépést tenni a városban, máris újabb csodás faragású templomban gyönyörködhetünk. A mandalafestészet is élő hagyomány itt.

A mandalák a jantra-képekhez hasonló, meditációs vagy imazászlók. Rajtuk az egyes fogalmakat nem mértani ábrák, hanem istenképek szimbolizálják. Ezek egy része számunkra ijesztő, démoni alakként hat. Ilyenek a nepáli maszkok is. Sokat töprengtem azon, hogy mi a magyarázata ezeknek a kínai kultúrát idéző démonoknak. Csak úgy tudom értelmezni, hogy ez a nép félelmi reakcióktól terhesebb, ezek elhárításáért imádkozik, lelki problémáit nagyrészt ez képezi. Áldozatait a félelmetes istenek kiengesztelésére mutatja be. A félelemérzet és a nyugalom a köztiagy aljának, a hipotalamusznak két nagy vegetatív idegprogramja: elől a nyugtató, egyben szexuálisan aktív program, hátul a félelmi-támadási reakció programja található. Ezek izgalmától vagyunk hol nyugodtak, hol rettegők. Normálisan a két terület egyensúlyban van egymással. A hátsó félelemközpont akkor szokott begerjedni, ha az elülső kifáradt, többnyire szexuális kimerülésben vagy hasonló, fáradásos állapotban. Ezért a félelmi állapotok legegyszerűbb gyógyírja a pihenés.

Az ún. *tantrikus*, szexuális jóga jellegű hagyományt tibeti eredetűnek tartják. A kundalini jóga is hasonló ismereteket nyújt: az ember szexuális ritmusát szabályozva jut magasabb életnívóra. A kundalini jógában a nemi energiát a Kundalini kígyó szimbolizálja, amit a test alján lévő csakrában, erőközpontban képzel el. A Kígyó éber állapota a szexuális potenciát, alvó állapota a nemi kimerültséget jelöli. A Kígyó periodikusan ébred fel, és felfelé kúszik, a testben elképzelt hét csakra, erőközpont lépcsőin (1. nemi szerv: Muládhára, 2. bél: Szvadisthána, 3. gyomor: Manipura, 4. szív: Anahat, 5. garat: Visuddha, 6. szem: Adzsna, 7. Agy: Szahaszrára csakra – 4. ábra). Ekkor „életre kelnek" a csakráknak megfelelő szervek, ami magasabb egészségi állapottal, egyben jobb életérzéssel jár. Ezek legnemesebbje, a Szamádhi tudatállapot akkor áll elő, ha a Kundalini a legfelső csakrát is elérte. Ez csak a szexualitás korlátozásával érhető el.

Az emberek szexuális ciklusa igen különböző, mind alkat, mind kor szerint. Amerikai statisztikák középkorúaknál többnyire négynaponkénti nemi kielégülést találtak. Ekkor az első napot kielégülési napnak, a másodikat hiperaktivitási napnak nevezzük (mivel a biológiai stresszre a szervezet túlműködéssel reagál), a harmadik nap a depressziós nap (a hiperaktivitás negatívja, rossz közérzet, ingerlékenység), majd a negyedik nap a regenerációs nap (a szervezet biológiailag regenerálódik). Ha nem történik újabb nemi aktivitás, akkor +1, +2 stb. napokról beszélünk. Hosszabb nyugalom után a nemi

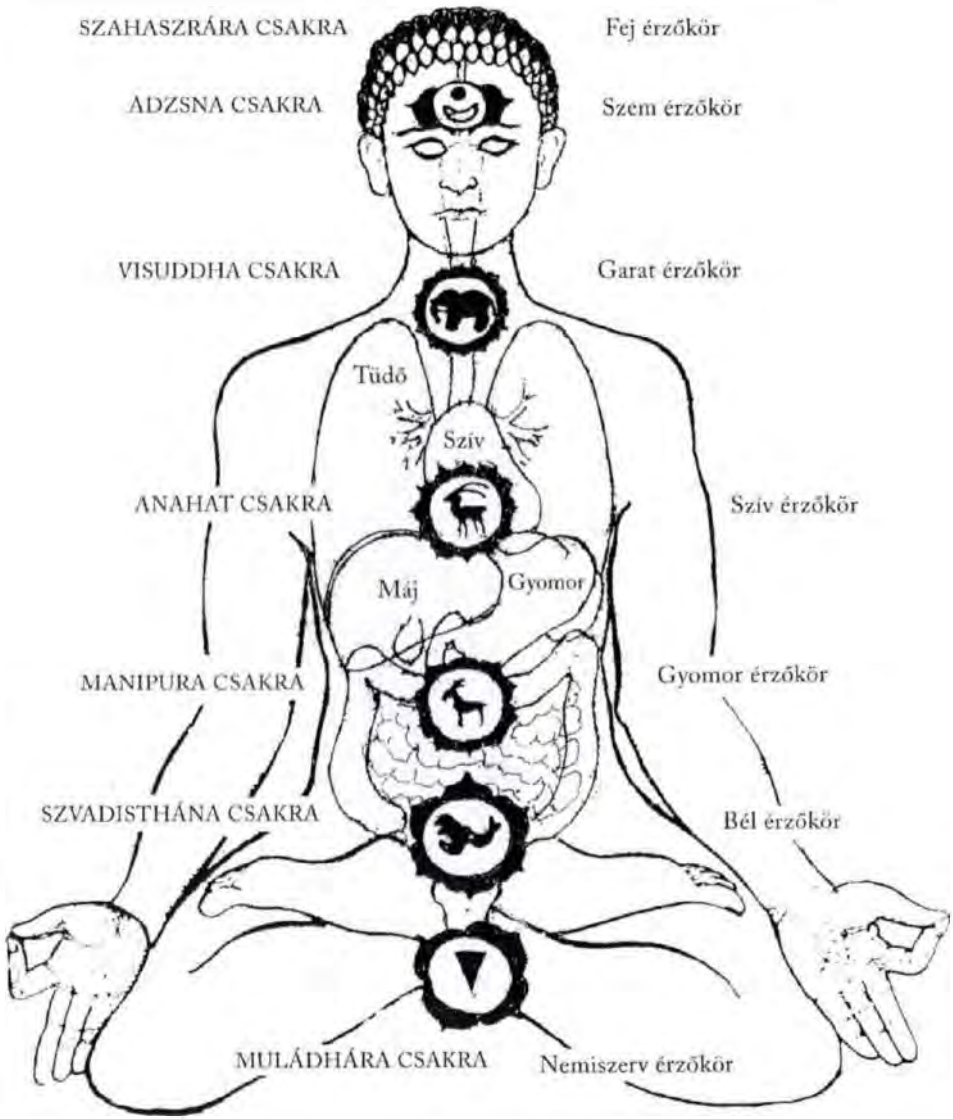

5. ábra. A csakrák szervterületei

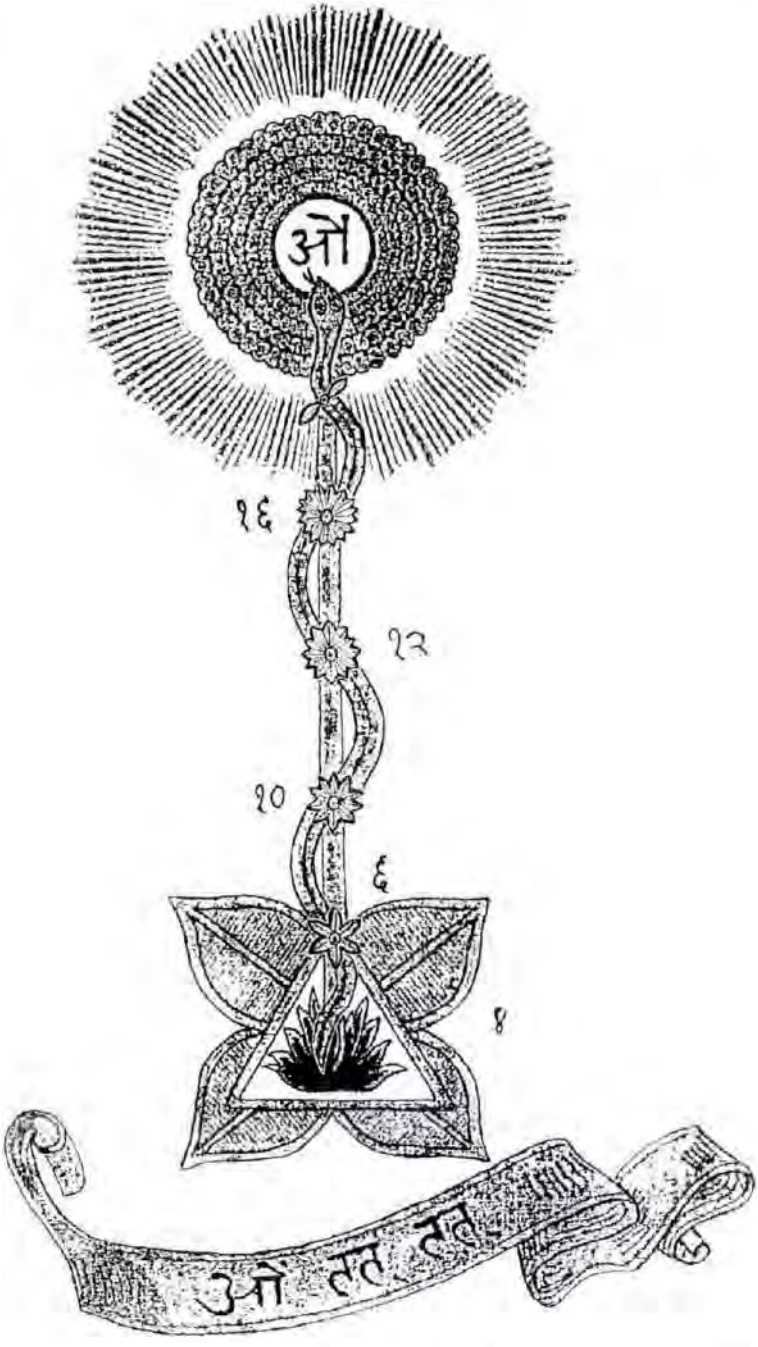

6. ábra. A Kundalini kígyó felszállása

szervek automatikusan is működésbe lépnek (férfiakban spontán magömlés, nőkben hasonlóan többnyire álomban – automatikus nemi működés).

A jógahagyomány szerint a szervezet természetes nemi ritmusát az automatikus működések egymásutánja jelzi, és ez a ritmus általában lassúbb az aktív nemi életnél. A kundalini-tan szerint aktív nemi életünk is akkor normális, ha megfelel a szervezet automatikus ritmusának. Ezt az automatikus nemi ritmust – sajnos – kevesen ismerik, mert többnyire sosem várják meg szervezetük teljes regenerálódását. Ha a természetes ritmus ideje előtt történik újabb kielégülés, akkor –1, –2 stb. napokról beszélünk. Ennek káros hatása a depressziós nap mélységében mutatkozik, az életkedv általános süllyedésében. Ekkor az emberek lelkileg érzékenyek, összevesznek egymással, agresszivitásuk nő. A depressziós napon jelenik meg például az erre hajlamosak fejfájása. A gyerekek ugyancsak depressziós napon lázasodnak be, mert a szervezet immunreakciói is csökkennek. A nemi szervek működése (önkielégítés, ónánia, maszturbáció formájában) már gyermekkorban megkezdődik, lányokban többnyire 3-4 éves korban, fiúknál valamivel később.

A legveszélyesebb a halmozott orgazmus, mert utána igen mély a depresszió, az erre hajlamosak ilyenkor lesznek öngyilkosok, vagy követnek el erőszakos bűncselekményeket. A nepáli templomokon lévő szexuális ábrázolásokat sokféleképpen magyarázzák. De mindettől függetlenül sok probléma lenne elkerülhető, ha nyugaton is jobban ismertté válna a jóga szexualitásról gyűjtött tapasztalata.

Badgaon híres temploma a *Nyatapola*, az ötemeletes pagodájú templom. Már messziről látszik, ahogy magasan kiemelkedik a házak közül. Az emeletekre fel lehet menni, tetejéről szép kilátás nyílik a környező házakra. Ahogy nézelődöm az egyik emeletről, észreveszem, hogy a templomtér szélén álló egyik ház ablaka tárva van. Be lehet látni a szobába, ahol egy europid nő ül az ablak előtt, látszólag a messze távolba merengve. Látszik, hogy idetartozik, valami okból itt él Badgaonban. Elgondolkoztat, hogy vajon milyen lehet itt élni Európa vagy Amerika szülöttjeinek. Rövid ideig biztosan érdekes, de vajon bele lehet-e illeszkedni ebbe az életformába olyannak, aki a mi európai világunkban nevelkedett. Sajnos sokan az itt liberálisabban kezelt kábítószerek miatt jönnek ide. Körbejárok a templom emeletein. A felső körfolyosón bennszülött anya csecsemőjével fényképezteti magát a turistákkal: hogyan szoptatja a nepáli nő gyermekét.

A város központjában annyi a műemlék, hogy szinte elkápráztat bennünket. Kószálásaim közepette – magamhoz híven – ismét eltévedek, szerencsére rövidesen újra kiismerem magam. A templomtér kapuja elé érve, gyümölcsárusok fogadnak ízlésesen rendezett gyümölcsöket kínálva. Éppen gabonabetakarítás lehet, mert az emberek vállukon átvetett rúdon, két nagy iszákban szállítják a szemeket. Nyújtott futólépésben viszik a nehezen egyensúlyozható terhet; úgy látszik, hogy így talán kevésbé himbálódznak a zsákok. A kaputól nem messze, az út szélén asszonyok kezelik a termést. Kb. 5×5 méteres járdaterületeket sárral kennek ki, majd hagyják megszáradni. A férfiak erre a platformra öntik a zsákok tartalmát. A nők kiteregetik, szárítják, tisztítják, szelelik a

learatott és kicsépelt szemeket. Az egyik asszony lapátolja a szemeket, a másik minden lapátoláskor széles, gyékényből font koronggal rálegyint egyet, s a pelyvát kiszeleli belőle.

Az asszonyok mögött méteres apró oltárok emelkednek. Az egyik Ganésa oltára, látszik az elefántfejű szobrocskáról. A hívők egy tálban eleséget is tettek az oltár elé. Két kutya is táplálkozik belőle. A kutyák egyébként itt is egyetlen fajhoz tartoznak, és pont olyanok, mint Indiában: mintha mindegyik egy szülőtől eredt volna.

Ebéd után a Szvajambu-sztúpához kalauzolnak, amit tegnap már röviden láttunk. A sztúpától a városban vezető úton jövünk vissza. Reggel idejövet láttuk, amint ezen az úton próbálták ki az új trolibuszokat. A felső vezeték már készen van; ha legközelebb erre járunk, már modern trolibuszokon utazhatunk a sztúpához. Indiában trolibuszt nem láttam. Bizonyára Nepál gazdag villamosenergia-termelése miatt választottak elektromos meghajtású közlekedési eszközt. Visszafelé a szálló előtt elhajtva Patanba megyünk. Ekkor vettem észre, hogy Patantól alig egy kilométerre lakunk, de egy kis emelkedés eltakarja a várost.

Patan, vagy hindi nevén Lalitpur, a Szépségváros, megérdemli nevét, mert talán az előző városoknál is szebb. Templomváros. Pagoda pagoda hátán, egymás felett, egymás oldalában, sztúpa sztúpa mellett áll. A sok szép pagoda koronájaként pedig a főutca végén a Himalája hófedte csúcsai látszanak. Patant i. e. 299-ben Vera Déva alapította. Nemcsak a Katmandu-völgynek, de egész Nepálnak ékszere. A Katmandu-völgyet – amiben a három város áll – a legenda szerint nagy tó töltötte ki. Az ovális medence úgy keletkezett, hogy egy szerzetes tanácsára a tóból levezető patakot kiszélesítették, kilépését kimélyítették, és az egész völgyet lecsapolva termékeny területet nyertek – több ezer évvel ezelőtt.

A sok templom között egyedülálló a terrakotta sztúpa, felszínén tízezer Buddha-díszítéssel; Buddha anyjának szentelt emlékmű. Amerre tekintünk, mindenütt bámulatos faragások, díszes udvarok. Az egyik házban vízmedence. Lemegyek az egyik szentélyhez, benézek, és be akarok fényképezni, de egy fiatalember szól: nem lehet. Már le, a szentély elé sem nagyon illett volna menni.

A darbár téren sok ember sürög-forog, az árusok standjaik mellett ácsorognak, beszélgetnek, gyerekek mászkálnak, játszadoznak mindenütt. Hogy el ne feledjük a modern kort: itt egy-egy modern autó. Emellett szent tehén itt is van elég. Mind sötétek. Itt sem tartják nagyobb becsben őket, mint Indiában. Látom, amint az egyik répatolvaj tehenet ugyancsak tettlegesen utasítják rendre. De tisztelik is őket, azt is módomban állt megfigyelni még Badgaonban: az egyik kígyós vízmedencéjű és gyönyörű faragású kertből (ami katonai telep, és csak az előkertje látogatható) kijövet szent tehenet láttunk állni keresztben az ajtó előtt. Az egyik hívő befelé jövet áhítatosan megérintette a tehenet, és az így megszentelt kézzel érintette, szentelte meg saját magát.

Patanból visszajövet könyvesboltot pillantok meg, ide még vissza kell jönnöm! Előtte még az egyik rézműves üzletébe is bekukkantok. Kis réztálra alkuszom, 40 rúpia.

Drágállom; Patan legdrágább üzletsorának látszik, ahová az idegenvezető vezetett bennünket.

Vacsora előtt naplót írok. Másnap korán kell majd kelni: felvisznek 2500-2600 méterre, a Himalája előhegyei közé, hogy megnézzük a himalájai napfelkeltét.

Himalájai napfelkelte

Még a Napot megelőzve sikerült felkelni hajnali négy felé. Lent, a szálló előtt már berregtek a személygépkocsik, amivel a hegyekbe szállítanak bennünket, mivel az utak a busz számára keskenyek. Később a személykocsik is megálltak egy ponton, és gyalog kellett folytatni utunkat. Még a szobámban készítettem teát, és felhajtottam, szerencsétlenségemre, mert később a Himalája előhegyeiben kiszállva a kocsiból, hascsikarásos problémákat okozott. Csak két kocsira való elszánt ember indult az egész szállodából neki a – bizony hideg – éjszakának. Tibor meg én persze köztük voltunk. Jó háromnegyed órát kocsiztunk. Néhány falun átfutottunk mind feljebb és feljebb kanyarogva a hegyekben. Itt-ott lepelbe burkolódzott emberek bukkantak fel és tűntek el az út szélén az autó sugárkévéjében. Két nagy ködfelhőbe is beszaladtunk, amitől módfelett megijedtünk, mert ha odafönt is köd lesz – ami ritkán ugyan, de előfordul –, akkor semmit sem látunk a híres himalájai napfelkeltéből.

Végre odaértünk. Csak mindössze 30-35 km-re vagyunk Katmandutól, de jóval felette. Kiszállunk egy kis erdős magaslaton. Még nem virrad, a fák sötéten rajzolódnak ki a csillagos ég előtt. Rövidesen kiderül, hogy csak az autózható útnak van vége, innen gyalogosan kell felfelé menni. Egy ideig a hascsikarásommal vagyok elfoglalva, mivel a bélfertőzés most kezd elhatalmasodni rajtam, majd zihálva futok a többiek után. Csodálkozom, hogy miért kell úgy lihegni. Csak nem ez a két és fél ezer méter magasság lihegtet annyira? Persze az emelkedő is erős. Végre, húsz perc után kiérünk a domboldalba vágott szerpentinről egy hegyfokra. Pontosan szemben a Himalája hatalmas, sötét tömbje terpeszkedik. A hajnalodó fényben észrevesszük, hogy egy-két ház is van itt a hegytetőn. A hideg hajnalban egy mezítlábas gyerek szalad utánunk: Helló! Baksísz! Helló! Baksíísz!! – hajtogatja szünet és kifáradás nélkül.

Kopár hegytetőn táborozunk le a félhomályban. Némán állunk a hegy fokán, és kelet-északkelet felé nézünk, várjuk a pirkadást. Tiborral állványra tettük gépeinket. Minden lövésre kész. Türelmesen várunk. Mind jobban kivilágosodik. Most az egyik hegycsúcs sejtelmesen kezd világítani, majd egyszer csak tűzpirosan felcsillan a legmagasabb hegycsúcs. Csodálatos látvány. Szemlátomást nő a pír. Majd egy másik csúcs is felvillan – és sorban gyulladnak ki a hegykirályok hófedte csúcsai.

Lassan a nap irányában is erősen világosodik – arra irányozzuk a fényképezőgépeket, és amint a nap vékony csíkja megjelenik a Himalája mögött, sűrűn csattannak a felvevőgépek, berregnek a filmkamerák.

Gyönyörködésünket csak a mind több és több kéregető gyerek szakítja meg. A megvirradt táj közelképe is szép, már egészen tibeti jellegű. A hegyoldalakban mindenütt, amerre a szem ellát, teraszosan megművelt földek, itt-ott kis, kőből rakott házak.

Közben teljesen világos lett. Lassan visszaindulunk. Az egyik gyerek figyelmeztet, hogy a kövön, amelyen ültem, ottfelejtettem a zsebkendőmet. Odaadom neki, azt hívén, hogy ez valami ajándék lesz, de nem kell neki. Visszaadja, és pénzt kér helyette. Pénzt nem hoztam magammal, mire visszakéri a zsebkendőt.

Emlékül ki akartam ásni egy pici páfrányt a hegyfokon, de mire sikerült a sziklából kiszabadítani, eltörött. Visszafelé látom, hogy ilyen típusú páfrány rengeteg van a szerpentinút sziklába vágott falában. Kiszedtem néhányat, és egészen hazáig dédelgettem őket. Sajnos otthon elpusztultak.

Visszabaktatunk a kocsikhoz, majd továbbrobogunk a szépen megművelt teraszok között. A sötétben nem is láttuk, hogy milyen ápoltak a völgyben a földek. Sok helyütt dolgoznak, rövid nyelű, baltaszerű kapával kapálnak. A kapát jellegzetesen, a nyelénél és a fejénél ragadják meg munka közben.

Reggeli után felbiztatom Tibort, hogy jöjjön velem a Szvajumbunath-sztúpához, szeretném a jantra-ábrákat újonnan kitalált technikával megörökíteni. Menjünk taxival – indítványozom –, úgy gyorsan odaértünk. A portás kisétál velünk a szálló udvara elé, és hipp-hopp, máris elkap egy taxit. Az utolsó megmaradt pálinkásüveggel jutalmazom, és beülünk a tömzsi, barna sofőr mellé, aki jól beszél angolul. Sokat mesél az úton Katmanduról, a nyelvről, a kétezer éves hagyományokról. Megmutatja, hogy hol van a Káli-ünnepség meg az egyetem. Biztat, hogy az ünnepen jöjjünk ide. Jó is lenne! Egészen elszontyolodik, amikor megtudja, hogy másnap indulunk vissza Indiába.

A sztúpa lábához érve kiszállunk és felfelé baktatunk a már ismert úton. Most veszem észre, hogy már itt az út kövezetében is vannak csakra-lótuszok. Kőtömbből vésték ki őket, és elszórva az úttestbe építették. Később otthon, a fényképeken vettem észre, hogy nemcsak a Szvajambu, hanem más sztúpák körül is vannak a kövezetbe süllyesztett mantra-ábrák. Így gyalogol el az ember észrevétlenül afölött, amit keres! A katmandui Jógaintézettel is így jártam: elmentem előtte anélkül, hogy észrevettem volna, csak később, a szállodában hallottam, hogy van itt Jógaintézet – amikor már mentünk hazafelé.

A sztúpa körüli térre érve papírzsebkendővel letörülgettem a rézből öntött díszeket. Tegnap egy rakás rőzse volt rátéve, az ágakat előbb le kellett szedegetni. Korábban bosszankodtam, hogy minek is csomagoltam be sok fölösleges holmit, közöttük például babapúdert. És íme, hajnalban (akkor még jó a gondolattársítás) hirtelen rájöttem, hogy nélkülözhetetlen. Éppen Katmanduban, és éppen utazásom céljának elérése szempontjából, vagyis a mantra-jóga képek gyűjtésére. A kérdéses rézöntvények tetején ugyanis vékonyan volt bekarcolva a jantra-ábra, és ha igaz, hogy kétezer-néhányszáz éves, akkor nem csoda, ha kissé meg is kopott. Emiatt volt oly nehezen fényképezhető. Miután papírzsebkendővel letisztítottam, szépen behintettem babapúderrel, és az

egészet újra letöröltem. A púder a sima felületekről lejött, de a vájataiban megült, és szép fehéren kiemelte a csodás rajzokat.

Sajnos, már sok részletet simára csiszoltak a járókelők, egyes helyeken pedig rücskös foltokká oxidálódott a rézöntvény, de egy kivételével – amelyik majdnem simára kopott – sikerrel megörökíthettem mindegyik réztömböt. Az emberek körülálltak és figyelmesen nézték, hogy mit csinálok. Úgy hajlongtam az ábrák felett, mint valami buddhista zarándok. Egyszer csak Tibor közeledett rémült arccal, nyomában tömzsi, kínai képű suhanccal.

– Te, te – dadogja Tibor –, már félek ettől az embertől, nem hagy békén és állandóan követ.

Valóban, a kínai képű bennszülött különlegesen viselkedett, valamelyik nepáli nyelven – amiből egy szót sem értettünk – állandóan ostromolta Tibort. Azt sem lehetett kivenni, hogy mi a célja, a tetejébe kissé retardált elméjűnek nézett ki.

– Maradj itt mellettem – mondtam Tibornak –, majd megunja a zaklatást, és elmegy.

De nem így a kínai! Ahogy Tibor mellém állt, a suhanc bennem talált új alanyra. Elkezdett énekelni, és körültáncolt, mialatt az utolsó mantra-öntvényt igyekeztem lefényképezni. Időnként oda-odadobbantott mezítelen lábával a réztönk mellé, ahol fényképeztem. Próbáltam finoman távol tartani. Nem kéregetett, egyáltalán nem lehetett tudni, mit akar, inkább csak ingerkedett, bosszantani akarta az idegeneket. Úgy tettem, mintha süket lennék, és a lencse élesre állításával bajlódtam. Ekkor elővett egy zsebkendőféle rongyot, és odadobta a jantra- kő mellé. Pont beesett a látótérbe. Gyomorpanaszaim miatt nem voltam egészen egészséges, meg fáradt is lehettem, mert egyszeriben méregbe gurultam. Képes lettem volna a termetes suhancot egy cselgáncsdobással a földhöz csapni. Nyilván a hátsó hipotalamuszom jött izgalomba, de hamar lecsendesítettem magam. Csak odébb rúgtam a rongyot, és nemzetközileg félreérthetetlen mozdulattal nagypofont ígértem a kínainak. Valószínűleg meglátta szememben a düh tüzét, mert egyszeriben megjuhászodott. Odébb ment néhány méterrel, és leguggolva némán figyelt bennünket. Érdekes utóhangja a történetnek, hogy itthon, amikor felvételeimet előhívtam, megtaláltam az odadobott rongy képét is. Kiderült, hogy bár tisztasági foka rendkívül alacsony volt, mégis ki lehetett venni, hogy szépen hímzett finom zsebkendő volt új korában.

A sztúpa másik oldalán meredek lépcső vezet le a városba. A sztúpa körüli tér korlátjáról szép a kilátás a környékre. Két európai fiú sétál el mellettünk. Szakértőknek látszottak, megszólítom őket, hogy merre mehetünk Katmanduba.

– Do you speak english? – szólítottam meg az egyiket. Nagy örömmel válaszolt, mint a vízfolyás, látszott, hogy anyanyelve. Első nézésre nem látszott angolnak. A szép kilátás panorámájában megmutatták a város központját. Majd elbúcsúztunk, megköszönve a felvilágosítást, és elindultunk lefelé a széles, de meredek lépcsőn. Jobbra-balra számtalan Buddha-szobor, helyenkint egész erdő szegélyezte az utat. Az egyik pihenőnél nagy halom ún. mani-kő hevert. Egymásra helyezett hálaadó kövek ezek, mindegyikre „Om

mani pedme hum" szöveg van vésve, mindegyikre más és más, kicsi, nagy, szögletes vagy kerek betűkkel. Én is faragtathatnék egyet hálából, hogy a sztúpánál megtaláltam a jantra-képeket. Majd otthon faragok egyet, és legközelebb elhozom. Hadd növelje a kőrakást.

Az út körül mindenütt szép fák, a fákon sok majom foglalatoskodik. Leérve a sztúpa dombjának tövébe, meglehetősen jól kikövezett úton indulunk a város felé. Még itt is látok egy jantra-követ az útba süllyesztve. Ezt is bepúderozom, hogy megörökíthessem. Közben Tibor jókat derül rajtam. Kommentálja fanatikus kőpúderozó tevékenységemet. Már éppen exponálni akarok, amikor egy nyugati kocsi nekem robog, majdnem elüt, mert a kő az út közepén volt, én ott guggoltam és tisztogattam. Alig tudok elugrani. A mikor visszamegyek, látom, hogy ugyancsak megcéloztak, mert a kerék pont a jantra-kövön ment át, rajta hagyta a nyomát. Kezdhetem a púderozást elölről. A kocsi után nézek, ami továbbhajtott, majd a sztúpa aljánál megállt, és jól öltözött, előkelő vendégek léptek ki belőle, hogy felmenjenek a sztúpához.

Tiborral lassan tovább ballagtunk az érdekes, egzotikus hangulatot árasztó úton, a sztúpa-hegy és a település határán. A város felé közeledve mind több és több ház jelent meg az út szélén. Az egyik falán trágyapogácsák száradtak, akár Indiában. Másik helyen fiatalasszony ült a ház előtti lépcsőn, és orsóját pergette. Fonalat sodort nagy ügyességgel. Csípőből rálőttem a fényképezőgéppel, de nem tetszhetett az asszonynak, mert szemérmesen lesütötte a szemét. Tibor is felocsúdott, hogy ez bizony jó „téma". Odament, hogy ő is lefényképezze a pergő orsót, de az asszonynak ez már sok volt a stresszből, abbahagyta az orsó pergetését, és elfordította a fejét. Tibor hiába kérlelte, méltatlankodva nemet mondott.

– Nem nyerted meg a tetszését – vigasztaltam rosszmájúan Tibort.

– Te sem, csak te nem kérdeztél, hanem lőttél! – vágott vissza Tibor.

Lassan beértünk a városba. Jobbra kis hentesüzlet tűnt fel. Ezek bezzeg nem hinduisták, mert cégérnek levágott marhafej volt kitéve. Legyek szálldostak rajta. Beljebb friss húsok feküdtek alacsony asztalfélén. Bent elég sötét volt, kisgyerekek álltak az ajtóban. Ide is befényképeztem, a kicsinyek szégyenlősen kukucskáltak ki a szárny nélküli ajtókereten. Odébb mind több és több üzlet bukkant fel az út két oldalán, és az egyik helyen az út kettéágazott. Most merre menjünk?

Tibor biztatott, kérdezzem meg, hogy merre kell menni. Ehhez persze előbb azt kellett volna tudni, hogy merre akarunk menni. Egy európai nő húzott el mellettünk kerékpáron bevásárlótáskával, és befordult az út jobb felé vezető ágába – mint aki itt született. Kövessük a hölgyet – indítványozom Tibornak, és mi is jobbra térünk. Kevés kóborlás után taxit találunk, megállítottuk és Patan felé irányítottuk – lévén ez az egyetlen itteni név, ami eszünkbe jutott.

Patanba érve a főtéren kiszálltunk, majd Tibor rövid úton elköltötte maradék pénzét, és bánatosan visszaindult a szállóba, ami Patan főterétől alig volt negyedórára. Nagy segítőkészséggel elvette tőlem nehéz, fényképész oldaltáskámat, és visszaindult. Egyedül

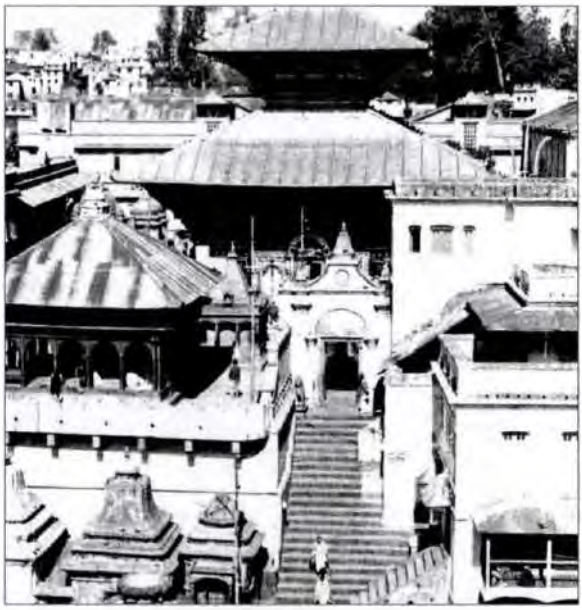

32. kép. Pasupatinath, a hinduisták szent temploma

33. kép. Az egyik templom tetőtartóját díszítő szexuális jelenet

34. kép. Az ötemeletes Nyatapola

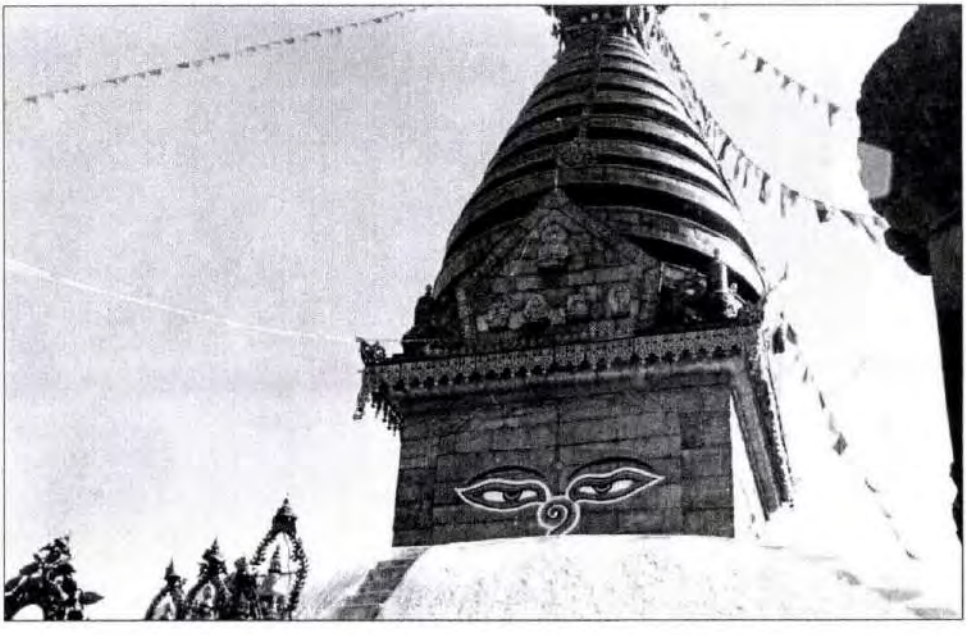

35. kép. A Szvajambhunáth-sztúpa szemei

nekiláttam, hogy szintén túladjak maradék pénzemen. Visszasétáltam a főtérre. Közben benéztem a könyvkereskedésbe. Megláttam Evans Wentz *Tibetan Yoga* című könyvét, legújabb kiadásában. Ezt bizony jó lenne megszerezni, de sajnos túl drága. Már csak kevés nepáli rúpiám van.

Ballagtomban a darbár térről jobbra fordulok, ez a rézművesek utcája. Sűrűn egymás mellett apró bódék, műhelyek, telides-tele aggatva mindenféle réztárggyal. A műhelyek nem nagyon tágasak, akár a pesti cipészműhelyek a nagykörúti házak udvarában. Ahogy végigérek a rézműves utcán, lassan elfogynak az üzletek, és kiérek a városszélre. Az út kiszalad a rétre, valami kacsaúsztató-féle látszik odébb, mellette lovak állnak. Visszafordulok, és sétálgatva válogatok a műhelyek falán kiakasztott réztárgyakban. Az egyik műhelyben megtetszik valami, bemegyek. Bent egy lélek sincs, hiába hellózom. Újra kijövök, de kint sincs senki, sehol. Kevés lehet itt a tolvaj. Átmegyek a másik boltba, ferdén átellenben. Itt van egy fiatal lány. Kiválasztok egy tálat, kérdezem, mennyibe kerül. Alkuszom rá. Nem nagyon tudnak angolul, még a számokat sem tudják. Mennyire más emberek ezek, mint az indiai árusok! Mintha nem is akarnának nagyon eladni. Nem engednek az árból sem. Megyek a harmadik üzletbe, ott szép nyomatok vannak. Egyik rézedényt kiválasztom, kérdezem, hogy adja. A boltos jó húsban lévő ember, a bolt közepén ül. Lassú mozdulattal felemel egy nagy serpenyős kézi mérleget, ráteszi a tálat, hogy megmérje. Úgy látszik, hogy súlyra megy itt az ár, bár lehet, hogy kívülről tudja a súlyát meg az árát, csak szimbolikusan teszi a mérlegre, és emeli magasra a mérleg láncát. Ezalatt gondolkozhat: – 60 rúpia – mondja.

– Ez sok nekem. – A kisebbikre mutatok. Arról kiderül, hogy 35 rúpiát nyom.

– Összesen 30 rúpiám van – mondom őszintén, mert valami rokonszenvet érzek ezekkel az iparos emberekkel, nem olyan szemtelenárus-félék.

Néhány másodpercet gondolkodni látszik, majd bólint: jó.

Papírt, katmandui képesújságot vesz elő, és becsomagolja a rézveretet.

Visszamegyek az utcára, vissza a darbár térre. Még egyszer végignézek a pagodák erdőjén, és balra fordulva a főutcán, hazafelé baktatok. Hónom alatt a réztál. Örülök neki, pedig az akkor viszonyokhoz mérten elég drágán vettem. Több európai jön velem szemben. Egy család kerékpáron közlekedik. Még az utca elején van kerékpárkölcsönző, ott bérelhették őket. Így egyedül sétálva, a kéregetők nem is támadják az embert. A díszesen faragott faablakból nézik a bennszülött pataniak, amint lassan ballagok a Narajani Hotel felé. Valahogy otthonosabban érzem magam, mint Indiában.

Hirtelen taxi kanyarodik mellénk.

– A taxi, sir? – kérdezi udvariasan a sofőr.

– Thank you, no – felelem, és meg vagyok hatva, hogy itt még „szőr"-nek szólítják az embert. Bezzeg Angliában ez már kiment a divatból. Amerikában pedig lassan mindenkit „Jack"-nek titulálnak.

A város szélén még egyszer megcsodálom a gabona szelelését. Az út szélére szórt maghalmok körül itt is asszonyok tevékenykednek, míg a férfiak a gabona szállítását végzik.

Ebéd után elbuszozunk a Narajani Hotelből. Visszanézek a lapos tetőre, ahonnan szép kilátás nyílott Katmandura és a Himalájára. Még előző nap sok szép képet készítettem a tetőn.

A repülőtéren is megnézzük még egyszer a havas csúcsokat. Nehezen tudunk elszakadni tőlük. Még várnunk kell egy ideig a gép érkezésére. A váróteremben üldögélünk, közben valahonnan harsogó tücsökciripelés hallatszik. A padokon mindenütt utasok üldögélnek, a gépek indulását várják. A vámosok már mindenkit megmotoztak. Egyiktől-másiktól hatalmas késeket húznak elő – ez itt kedvelt exportcikk, és egyelőre nem tilos a gépre felvinni, visszaadják. Apró hegedűket is látunk az ajándéktárgyak közt. Közben a tücsök harsány éneke csak nem szűnik. Olyan erős, hogy a váróterem visszhangzik tőle; nem lehet kivenni, honnan ered. Idővel mégis rájövök, hogy az ajtó mellett lévő szemetesládából jön a hang – a mi tücskeink hangerején messze túltevő csótányzene. Valaki udvariatlanul belerúg a szemetesládába – a tücsök abban a minutában elhallgat. Többet nem is mer mukkanni.

Búcsút véve a szép repülőtértől és országtól, beszállunk a gépbe. Alig emelkedünk a levegőbe, máris felkészülök, hogy orvlövészetet rendezzek, és a tilalom ellenére lefényképezzem a Himalája hófehér, csipkés gerincét. A mellettem ülő hölgy segít falazni. Ebédet is osztanak, de gyomrom nemigen tud semmit bevenni. Elröpülve, a Himalája-vonulattal párhuzamosan Delhi felé száguldunk.

Betegeskedés Delhiben

Nepálból jövet alig hagytuk magunk mögött a Himalája hófödte csúcsait, repülőgépünk – ismét kis Boeing – máris India lankái felett repül.

Tibor a gép másik oldalán kapott helyet, mellettem egy hölgy ül, akit szinte egész úton a jógáról tartott előadásommal untatok. Közben kihordják a lunch-öt. Finom sütemény is van benne, de én szigorú böjtöt tartok, emésztőtraktusom elég rossz állapotban lévén.

Az egyik testes repülőtiszt – a gép saját személyzetéből való – fel s alá járkál köztünk. Beszédbe elegyedik az egyik hölggyel, aki még nem sejti, hogy milyen indokok vezérlik a tisztet. A pilóta egy pillanatra eltűnik kabinjában, majd nagy alkoholos üveggel jelenik meg, és megkéri újdonszerzett ismerősét, hogy nem tenne-e el – az indiai vám végeztéig – néhány üveg alkoholt. Szegény nő mit tehet – igent mond. A helyébe képzelem magam. Itt lebegünk 8000 méter magasan a Himalája és a Gangesz-síkság között, kiszolgáltatva az elemeknek, és akkor jön a pilóta és kérdi, hogy nem tennénk-e el néhány üveg alkoholt. Tagadja meg az ember a bűnrészességet? Nem tagadhatja meg!

Az igazi komplikáció e történetben csak a leszállásnál keletkezik. Nem azért, mintha a vámnál felfedezték volna az üveget. Nem! Hanem egyszer csak csörrenés hallatszik: a bűnrészes hölgy táskája nekiütődik valaminek, és mit tesz Síva, pont az egyik dugi üveg törik el! Már csöpög is ki a nemes lé a táska alján! No, ez aztán szép helyzet! Nem

elég a csempészés kísérlete, ráadásul még nem is sikerül, így a pilóta is mérges lesz, a végén pedig mindent ki kell majd mosni, tisztítani a táskában.

A vámnál kiderül, hogy valóban sok problémát okoz az indiai szesztilalom. Egy másik repülőtisztnél (nem a mi gépünkről való) az ellenőrző közegek találnak egy plusz üveg alkoholt. A vámos csillogó szemmel elkobozza (esetleg lelke mélyén már hátsó gondolatai támadtak az üveggel kapcsolatban?). De a pilóta sem rest, elmegy a fő-fő vámtiszthez, aki nyilván a barátja, mert kedélyesen beszélgetve jönnek vissza a vámhivatalnokhoz. A fő-fő vámtiszt, széles váll-lapokkal díszítve, láthatólag „eligazítja" a kis vámtisztviselőt. Valószínűleg tájékoztathatta a vámnál követendő alapelvekről, és ahogy katonáéknál mondani szokás, megmagyarázhatta neki, hogy merre van előre. A vámos pedig csodák csodája – morogva, de – visszaadja az üveget.

Delhi repülőtere szép nagy, ez már illik India hírnevéhez. Az épület is modern. Itt is madarak repkednek, mint ahogy Bombayben láttuk; csoda, hogy a sok vasmadár nem zavarja őket. Minden ígéretesen tiszta; azt a reményt kelti, hogy Delhi szebb, mint az eddig látott indiai városok.

A levegőből nézve is biztató volt a főváros: modern magas házak, újonnan épült lakóházsorok, világvároshoz hasonló. Közelről – ahogy a repülőtérről befelé hajtatunk – már nem olyan szép, mint madártávlatból. Előtűnik az itt is elmaradhatatlan rendezetlenség, ettől eltekintve az eddigi városok közül még mindig a legjobb benyomást kelti.

Este Tibor belázasodik, gyomrát fájlalja, lefekszik. Ellátom gyógyszerekkel, és lemegyek a gyönyörű ebédlőbe, ami a Három Testőrhöz van címezve. Ennek megfelelően a falon nagyméretű freskók e történetből ábrázolnak romantikus jeleneteket. Valamelyest giccs jellege van, de nem ízléstelen. Elkövetek egy nagy ballépést: megfeledkezve az óvó rendszabályokról, kikanalazom az elém tett tejszínhabos fagylaltot. Éjjel szörnyű gyomorfájásra ébredek – én is megbetegedtem. A legrosszabbkor, mert másnap szándékoztam meglátogatni az itt lévő Jógaintézetet.

Reggel alig állok a lábamon, Tibor viszont már jobban van, még reggelizni is lemegy. Én étlen-szomjan, gyomromban szénnel, troparinnal és enteroseptollal felkapaszkodom a városnéző buszra, hogy legalább lássak valamit a nevezetességekből.

Először a *Vörös Erőd*be vonszolom fel magam. Hatalmas építmény, vörös homokkőből. Sahdzsehan építtette az 1640-es években. Könnyű volt neki, bezzeg nálunk hiába épített volna ilyet homokkőből, mert télen hamar szétfagyott volna. Itt persze ez a veszély nem fenyeget. A falak 16 méter magasak. Több kapuja van, de a nyugati, ún. Lahore-kapun lehet bejárni. Előbb tágas, hosszú, boltíves folyosóra jutunk. Olyan nagy, hogy kétoldalt még a bazár és az üzletsor is elfér benne. A befelé sétálók rögtön elláthatják magukat eredeti helybeli csecsebecsékkel.

A folyosó végén elénk tárul a külső udvar, aminek végén a belső udvarra juthatunk. Inkább kertek ezek, mint várudvarok, szép parkokká alakították őket. A belső udvaron áll az általános kihallgatási terem. Van még legbelső udvar is, ahol a magánkihallgatási terem áll. Itt volt a híres páva-trón, arannyal, ékkövekkel és gyöngyökkel telerakva.

Az épületek is szépek lehettek valaha, most már kissé kopottak. Még a falukba berakott, csiszolt féldrágaköveket is kikapargálták itt-ott. A perzsa felirat viszont rendületlenül hirdeti az egykori pazar pompát: „Ha van a földön paradicsom, az itt van, itt van, itt van".

Ma már biztosan nincs itt. Akik paradicsomban érezték itt magukat, azok csontjai is rég elporladhattak már, a trónt, a kincsekkel, a perzsák elszállították, a szép épületetek felett pedig jó háromszáz év szállt el, nem nyomtalanul.

Az erőd lenyúlik kelet felé egészen a Dzsamuna folyóig. A folyóval már találkoztunk Benáresz felé menet, amikor vonattal átrobogtunk rajta. Elég gyéren folydogál most víz imitt-amott a széles meder fenekén. Közvetlenül a fal alatt, a parton mutatványosok hívják fel magukra a figyelmet. Hárman-négyen lehetnek. Kezükben kis dobocska. Ezzel csapnak éktelen lármát, hogy a fent járkálók figyelmét magukra tereljék. A dobok érdekes, automata, önverő szerszámok. A kisméretű dobokat fél kézzel fogják, két végükhöz dobverő golyók vannak erősítve, rövid zsinóron. A golyók az ütemes rázogatásra pont a dobok fenekéhez verődnek. Érdemes lesz odafigyelni, mert itt láthatjuk a híres levegőbe emelkedési trükköt.

A földön nagy ponyva van leterítve, közepén arasznyi lyukkal. Amikor a mutatványosok látják, hogy elég sokan figyelik őket, az egyik befekszik a ponyva alá, és a fejét kidugja a középső lyukon. A ponyva többi részét, mint egy óriási gallért, leterítik a földre. Lehet vagy öt méter átmérőjű. Most kezdődik a mutatvány.

Éktelen dobpergés közepette a ponyva közepe lassan emelkedni kezd, pont úgy, mint amikor levegőt fújnak alá. A ponyvával együtt emelkedik az alatta fekvő is, persze csak a feje meg a nyaka látszik ki. Néhány másodperc lebegés múlva ismét leereszkedik, majd kibújva a ponyva alól, és kezét karba téve hanyatt fekszik a füvön, mintha a ponyva alatt is mindvégig úgy feküdt volna.

Az egyik mellettem álló utazó – akivel előzőleg már beszélgettem a jógik csodás képességeiről – álmélkodva kérdezte tőlem:

– Hát ezt meg hogyan magyarázza?

Látszott rajta, hajlandó elhinni, hogy a hindu fiatalember a ponyva alatt a levegőbe emelkedett. Mielőtt magyarázatba kezdhettem volna, másik néző szólalt meg:

– Egyszerűen állt a földön! A ponyva alatt!

Lefényképeztem a mutatványt – sajnos ezt is, tudtomon kívül, üres géppel. A betegség miatt való szédelgéstől nem vettem észre, hogy már vége a filmnek. Csak este a szállóban jöttem rá minderre, amikor megvizsgáltam felszerelésemet. Elővigyázatosságból az egyik ruhásszekrénybe zárkóztam a filmcserére. Még a villanyt is eloltottam a szobában. Helyesen tettem, mert ahogy kilépek a szekrényből, látom a félhomályban, hogy a film nem tekeredett vissza, ott tündöklik a szétszedett gép másik orsóján. A lélegzetem is elállt, mert a szép himalájai felvételeim is ott voltak a film elején. Habozás nélkül, tigrisugrással vetettem vissza magam a szekrénybe. Berántottam az ajtót, hátha még megmenthető a film. A szobában nem égett villany, de a kertből egy lámpa fénye bevilágított az ablakon,

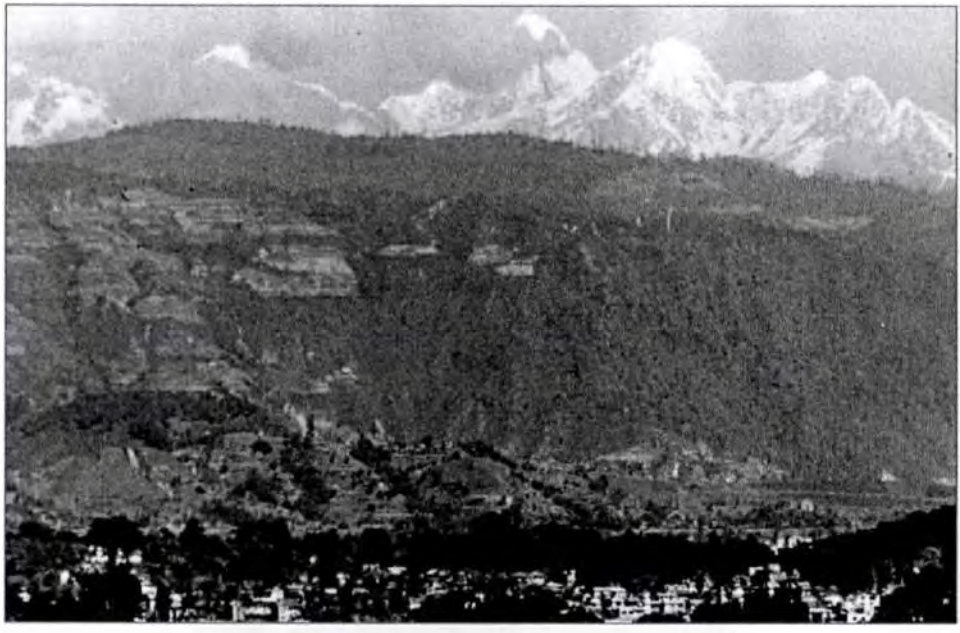

36. kép. A Himalája csúcsai Katmandu előhegyei felett

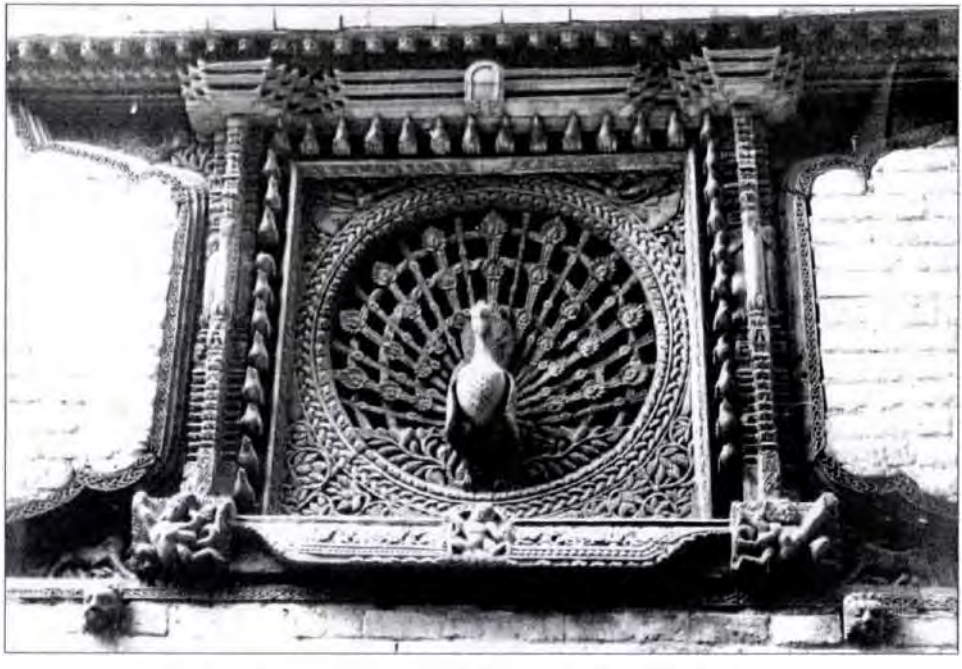

37. kép. A pávaablakon a tollak közti réseken lehet kitekinteni

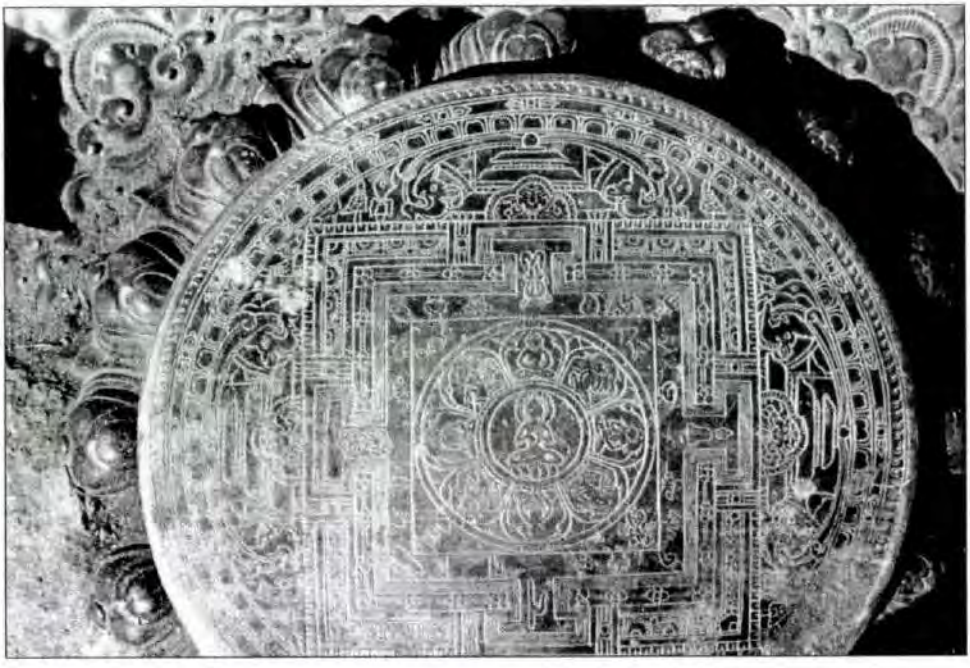

38. kép. Jantra-képes rézöntvény

39. kép. Hálaadó Mani-kövek a kis sztúpák lábánál

mivel redőny nem volt. Hátha ez a megvilágítás még nem jön elő a szokásos hívási idő alatt – reménykedtem a szekrény mélyén –, amint visszaügyeskedtem a filmet a kazettába. Az érzékenyebb lelkűek számára máris elárulom, hogy a legkisebb fátyolt sem láttam a 21 DIN-es filmen, előhívás után.

A baj inkább ott, a szekrényben támadt. A nagy sietségben teljesen berántottam magam mögött a szekrény nehéz tolóajtaját, ami olyan szorosan illeszkedett a falához, hogy – belülről semmi fogantyú nem lévén – nem tudtam újra kinyitni. Felszíne csúszott, mert fényesre volt polírozva. Készítésekor nyilvánvalóan nem gondoskodtak arról, hogy a szekrényajtó belülről is nyitható legyen. Ráadásul szobatársam, Tibor lent üldögélt az ebédlőben. Vacsorázott; az ő gyomra már annyira megjavult, hogy felhagyott a koplalással. Először arra gondoltam, hogy megvárom a szekrényben, amíg megvacsorázik. A hely nem volt szűkös, és levegő is volt benne elég, viszont jól tudtam, hogy Tibor három napig ezen fog hahotázni, ha meghallja a szekrényből jövő segélykiáltásaimat. Ezért maradék erőmet és ügyességemet összeszedve résnyire megmozdítottam a beszorult tolóajtót, annyira, hogy a résbe akaszkodva végre kinyithattam.

De térjünk vissza a Vörös Erődhöz. Még reggel, kijőve a Red Fortból a hatalmas Dzsama Maszdzsidhoz, a Pénteki Moséhoz mentünk. Madártávlatból is megmutatták. Úgy is, meg közelről is impozáns nagyságú, vörös-fehér színű mecset. Állítólag a világ legnagyobb alapterületű mecsete, moséja. Szép lépcsőkön lehet felmenni, ahol beteg, béna és egészséges koldusok zónáján átjutva a külső udvarba léphet az idegen – ha levetette a cipőjét. Olyan gyenge voltam akkor, a fejem szédült, tűzött a forró nap, hogy a cipőmet se tudtam levenni.

Ha most lehajolok a cipőmig – gondoltam –, ki tudja, hogy ki tudom-e fűzni, és aztán újra fel tudok-e állni? Nem beszélve arról, hogy még a cipő újra felvevést is bele kell a műveletbe kalkulálni. Tibortól kellene segítséget kérni, de nem látom sehol. Nem! Inkább kint maradok! – döntöttem belső érzékelésemre hallgatva. Szép ez a Dzsama Maszdzsid, állítólag Germanus Gyula is prédikált benne, de én akkor sem tudok bemenni. Nem is nagyon tudnak megindítani az iszlám indiai építészeti emlékei, mert ilyet – ha nem is ilyen nagy méretben, de – még Magyarországon is láthatok. Így kellően megideologizálva erőtlenségemet, visszabotorkáltam a lépcsőkön, és elhatároztam, hogy inkább körülsétálom kívülről az épületet. Ezt az elhatározásomat sem bántam meg, mert sok érdekeset láttam ott. Az egész kör alakú templom alapfalazatát körbe-körbe szorosan egymás mellé épült régiségpiaci bódék ölelték körül (ezt azóta megszüntették) a templom magas alapzata szintjében. Úgy tíz perc alatt körbe lehet sétálni, gyönyörködve a keleti bazár tarka képeiben. De micsoda modern szerszám-, gép- és egyéb felszerelési tárgyakat árulnak itt használt tárgy címen! Édesapán éppen egy kis lapos fogót keresett otthon már hónapok óta hiába. Itt az egyik bazár falán tucatjával lógtak laposfogók a legkülönbözőbb nagyságban. Nem mertem megvenni, mert mit szólna, ha Indiából – a Dzsama Maszdzsid lábától – laposfogót hoznék neki emlékbe?

Más érdekesség is látható itt. Rögtön a templommal szemben nyilvános férfivécé

díszíti a falat. A „nyilvános" szó szerint értendő. A piszoárszerű alkalmatosságok minden takarás nélkül ékesítik a falat. A járókelők egymás után állnak oda, vagy guggolnak le, és végzik a dolgukat. Miért ne, végül is nem szégyen az, hanem természetes biológiai folyamat, csak az európai szemnek kissé meglepő.

Ezután a modern bevásárlóközpontba megyünk, ami innen néhány kilométerre, már Újdelhi területén van. Aránylag rendben tartott tér szélén emelkednek az európai stílusú, néhány emeletes házak. Földszintjükön európai jellegű – méregdrága – üzletekkel. Ismét azokba az üzletekbe megyünk be, amelyek az idegenvezetőnek százalékot fizetnek. Én persze könyvesboltot keresek, de a közelben sehol sem találok. Az utca sarkán sok a háromkerekű motoros riksa – taxiórával felszerelve. Ezek olcsóbbak, mint a rendes taxik, amelyek itt, Delhiben aránylag drágák. Egy rendőr figyeli a forgalmat. Tilosban parkoló riksát kap éppen el. Előveszi a noteszét, de csak ijesztésnek szánja, mert amikor a motoros odébb hajt, nyugodtan visszateszi a zsebébe.

Ebéd után – azaz részemről teaivás és gyógyszerbevevés után – még rosszabbul érzem magam. Fekszem egy darabig a kereveten. Bejön a takarítónő a szobámba, bekapcsolja a rádiót, és kimegy – rám se néz. Miután nem jön vissza, feltápászkodom, és lehalkítom. Újra bejön, és ismét felcsavarja, majd csak akkor vesz észre, hogy ott vagyok elterülve a díványon: lehalkítja a zenét.

Kis pihenő után felkapaszkodom a városnéző buszra, hogy egész délután émelygő gyomorral nézzem a nem a legtisztább utcákat, városrészeket. Még a kulacsomat is a szállóban felejtettem, így a nagy melegben lassan kiszáradtam, nyelvem taplószárazan, beszédképtelenül hevert a számban. A kisebb helyeken nem is szálltam ki, nem is emlékszem rájuk. A *Kutab Minart* viszont mindenképpen látni akartam, ha már olyan híres. Szép parkban van, valóban impozáns torony, hetvenegynehány méter magasságával és jelentős szélességével. Csak az első emeletig, az első körfolyosóig lehetett felmenni. Én persze csak lentről néztem. Mellette másik, félbehagyott minaretcsonk mered az égnek. A kettő között pazar mintázatú falrajzolatok a romokon. Szép park, padokkal veszi körül a látványosságokat, amelyekhez a híres rozsdaálló, csupasz vasoszlop is tartozik, amit nagy szerencse reményében mindenki igyekszik – háttal állva – körülnyalábolni.

Az utcai árusoknál alkudni is lehet. Éppen diasorozatot árul az egyik fiú 5 rúpiáért. A vevő már gyakorlott lehet, mert kettőt ígér érte. A fiú először négyet mond, lassan azonban három lesz belőle. Közben oldalról közeledik egy másik fiatalember, aki ugyancsak diákat árul (rendszerint az indiai templomokon is látható ún. pornográf szobrokról). Mielőtt odaért volna, az első árus a konkurenciától félve oldalra sandít, és gyorsan odaadja a diákat két rúpiáért.

A park pázsitján leányiskola növendékei játszanak. A lányok igen előkelően vannak öltözve, látszik, hogy gazdag szülők gyermekei, tiszta egyenruhában, önfeledten játszadoznak. A legtöbbjük bőre egészen világos.

Elrobogunk a jógaáshram előtt is. Elég ócska telepnek néz ki, apró házakkal. Csak

annyi erőm van, hogy utánafordúljak, pedig ma akartam meglátogatni. Szerencsétlen dolog ez a betegség!

Újdelhi nyugati részén van az új *Birla Mandir*, a hinduk fő temploma. Szépséges. A piros szín dominál rajta. Sok a márványborítás a falakon, a padlón, csak mezítláb szabad csoszogni benne. A Birlák gazdag családja építette. Bent a templomban már fázom, a hőemelkedésem miatt, kijövök a kicsi, de szépen gondozott kertbe, odaülök az őrködő kőelefántok mellé napozni.

Estefelé nagy Manufacturer's Emporiumba hajtunk be autóbuszostól. A nagykaput külön nekünk nyitják ki, mert tulajdonképpen már bezárt az üzlet. Érdemes volt idejönni, mert a legszebb dolgokat nekünk is elérhető áron kínálják. Képzelem, milyen keveset fizethetnek a készítőknek. Megtetszik egy szép, halványzöld színű tál, ezüstös arabeszkekkel. Ezt megveszem ajándéknak, szép lesz falitányérnak, és csak 16 rúpia. Kint a kertben a főbb hindu istenségek félméteres szobrai sorakoznak. Mindegyik alá a neve is oda van írva. Itt az alkalom, hogy végre megjegyezzem a szokásos ábrázolási szabályokat. Le is fényképezem a főbbeket, nem tudva, hogy már reggel óta üres gépre fényképezek.

Már sötétedik, amikor megérkezünk a Néptánc Intézetbe. Kis színpad, mozi nagyságú nézőtérrel. Várakozással ülünk be. Egyelőre csak a nézőket nézegetem. A világ minden tájáról láthatunk itt embereket. Még Indiából is van néhány. Végre elsötétül a nézőtér, és fekete hajú bemondónő jelenik meg a mikrofonnál, hogy bekonferálja a táncokat. Előbb még füstölőpálcikát gyújt meg, hogy kellemes illatot keltsen, holott már vagy tucatnyi ég a színpadon, sűrűvé téve a levegőt. Megszólalnak a hangszerek, és máris láthatjuk a Ganésa-táncot.

Legelsőnek egy elefántfejű táncos lejt a színre, és néhány mozdulat után jellegzetes pózban megáll a háttérben. Ezután jönnek a többi táncosok, akik tulajdonképpen neki táncolnak, amíg ő – szegény – egész idő alatt ugyanabban a pózban áll. Nehéz lehet. Csak a végén lejt le a színpadról, néhány kecses mozdulat kíséretében.

A legtöbb tánc igen nehéznek látszik, a táncosokat ugyancsak igénybe veszi. Alaposan megizzadnak egy-egy szóló után. Közben minden oldalról – még a színpadról is – villanófénnyel lövöldöznek a turisták. Tibor is szaporítja a villanásokat, részemről annak is örülök, hogy tudok ülni.

Az előadás közepén néhányan felállunk, hogy a nemsokára kezdődő fény- és hangjátékokra siessünk a Vörös Erődbe. A táncokból már sokat – ha nem is eleget – láttunk, de a Vörös Erőd-beli előadás egyedibbnek ígérkezik. Este egész más az erőd, sokkal hangulatosabb. Áthaladunk a kapun, majd a bazáros folyosón. A sok kis üzlet szépen ki van világítva. Nagyon kell sietni, mert már kezdik az előadást. Le is maradok. A sötétben loholok át a külső és belső udvaron, már ismerős a járás. Mire odalihegek, már elkezdődött a játék, amely a Vörös Erőd történetét mutatja be. Mint hang- és fényjáték nem a legjobb, de mint történelmi színkép nagyon tanulságos. A színészek jó BBC-angolsággal beszélnek, váltakozva gyulladnak ki a színes fények, hol a kihallgatási teremben, hol a

háremben, hol a fürdőben, és lepereg előttünk a Vörös Erőd véres-tanulságos története. Hogyan váltották egymást a legkülönbözőbb népfajok, számtalanszor kifosztva Delhit, és lemészárolva, leigázva az itt élőket. Az angolok bevonulása volt az egyike a legjobb részleteknek: a fákon körben elhelyezett hangszórók közül előbb hátul, majd oldalt, végül elől hallatszott a katonák ütemes masírozása, ahogy végigmennek a Vörös Erődön.

A végén a jelen korról is mondtak néhány mondatot, és végül a himnuszra mindenki felállt a pázsiton elhelyezett padokról. Kifelé botorkáltamban elolvasok egy táblát, ami a belépődíjakat mutatja. Az Idegenforgalmi Hivatalban majd háromszorosát fizettük ki.

Este kilenckor érünk haza. Besűrűsödött véremet végre felhígíthattam teával, majd vacsoraként megeszegettem a gyógyszereket.

Reggel, ahogy kiléptünk a szobából, az ajtó előtt a földön újság: *The Times of India*, rajta köszöntőcédula: good morning – jó reggelt. Figyelmesek a vendéggel. Érdemes belelapozni a különös, nyomdafestékszagú újságba, mindenről informálja az embert, ami Indiában és a világban éppen zajlik.

A szépséges Tadzs Mahal

Korán kelés, reggeli. Kissé jobban érzem már magam. Bepréselődőm a buszba, miután búcsút mondtam a hotelnek, és bőröndömet is elrakták. Előbb megnézzük a Dzsamuna partján Gandhi síremlékét. Modern, parkos rész, lapos, puritán egyszerűségű síremlékkel, nem messze a Red Forttól. A sírnál sok a hindu látogató; látszik, hogy mindenki tiszteli Gandhi emlékét. A busz ablakából a kígyóbűvölőket fényképezem teleobjektívvel (sajnos ezek a képek sem sikerültek), majd nekiindulunk az Ágrába vezető úton, és elhagyjuk Delhit. Ha nem lettem volna Delhiben éppen beteg, biztosan tetszett volna a város. Így sem vagyok vele elégedetlen, csak azt sajnálom, hogy nem tudtam meglátogatni a jógaáshramot.

Útközben megállunk egy kis modern épületnél. Szép parkban áll, egyemeletes, olyan eszpresszóféle. Az Ágrába igyekvő nagytömegű turistát hivatott félúton felüdíteni. Itt látom először, hogy milyen ügyesen kezelik a parkokat. A kertkultúra fejlettebb itt, mint nálunk. A fűre termőföldet szórnak és azt léccel egyenesre simítják. A szép virágok között először látom meg India jellegzetes, veréb nagyságú színes fecskelepkéjét. Kecsesen billeg a virágos bokrok ágai között.

Egy óriáskígyós ember is előkerül. Néhány rúpiáért akárki nyakába akasztja a nagy kígyót, és le lehet fényképezni. Tibor vállalkozik rá hősiesen, hogy a hüllőt a nyakába rakják. Két ember fogja mindkét oldalon a hatalmas állatot – középen meg a sápadozó delikvens. Tibor szerint vagy harminc kiló jutott neki a hideg állat tekervényeiből. Közben még igyekezett mosolyogós képet is vágni, amíg vagy öten lefényképezték. A művelet után újra visszaszállunk a buszba, s ahogy indulunk, az egyik suhanc is felugrik közénk. Mint kiderül, a kígyós emberekhez tartozik, és az egyik fényképező nem fizetett

40. kép. A delhi Vörös Erőd egyik palotája

41. kép. Kilátás a Nagymecsetről Ódelhire

42. kép. A Kutab Minar

– utánaszaladt behajtani a modelldíjat. Nagy rutinjuk van már a bliccelők felderítésében. Amikor a számla kiegyenlíttetett, a sofőr megállt, a fiú leugrott a kocsiról, és megindult a már elhagyott resti felé. Nem lehet itt csak úgy meglógni!

Mivel a táj Ágra felé elég egyhangú, az előző napi nemalvások erőt vesznek rajtam, és elszundítok. Alszom majdnem Agráig. Mint később kiderült, szegény szomszédom – volt orvostanhallgató tanítványom – tartott helyben egész idő alatt, hogy ki ne essem az ülésről. Az alvás viszont határozottan visszaadta erőimet. A dalai láma mondta nemrég az egyik tv-interjúban, hogy ha van mit enni és lehet eleget aludni, akkor nagy baj már nem lehet. Igaza van, szerintem is jobb az alvás, mint akármelyik pihentető jógagyakorlat.

Egyszer felkeresett egy ápolónő azzal a kívánsággal, hogy szeretné megtanulni a jóga pihentető gyakorlatait. Azt olvasta ugyanis az egyik jógakönyvben, hogy ezek a gyakorlatok az alvást is helyettesítik, és akkor elvállalhatna két állást, az egyiket éjjelre, a másikat meg nappalra, s az alvást közben jógagyakorlatokkal pótolná. A szemléletet igen gyakorlatiasnak találtam, mégis ki kellett ábrándítanom őt a jógapihenés mindenhatóságába vetett hitéből.

A *sawászana*, jóga-lazítás mindenképpen ajánlatos, de nem az alvás helyettesítésére. A gyakorlat lényege, hogy csökkenti izmaink tónusát, idegrendszerünk feszülését, és ezzel segíti egyensúlyban tartani napi energiaháztartásunkat. A lazítás technikája egyébként egyszerű. Felhasználja a feszítő és hajlító izmaink között lévő természetes ellentétet: ha például karunkat behajlítjuk, ez idegi úton törli a karfeszítők tónusát, és fordítva, feszítéskor a hajlítók ernyednek el. Nem kell tehát mást tenni, mint hanyatt fekvésben, vagy akár ülésben, sorba venni a felső-, alsóvégtag, törzs stb. izmait, és például minimális karhajlítással megszüntetni a karnyújtók tónusát, majd minimális karnyújtással a karhajlítókét. Ha így összes izmaink fölösleges feszülését kiiktattuk, még tovább fekszünk vagy ülünk néhány percig, ami kitűnően pihentet, vagy akár könnyen el is alszunk, de a tónuscsökkenés egymaga az alvást nem pótolja.

Ágra előtt *Szikandránál* állunk meg. Amolyan elővárosféle. Már messziről látszik Akbar sírja: négy vékony minaret mered a magasba. A bejárattól nem messze turistabuszok parkolnak, kobrás, mungós emberek szórakoztatják őket. Minket skorpiós ember riogat, hatalmas állatot tesz ki közénk a földre. Mászik a szegény ízeltlábú, s közben az egyik turistanő mögé kerül, aki nem veszi észre, még hátrál is egy kicsit felé, figyelem, hogy mikor fog rálépni. A vastag cipőt ugyan nem fogja a skorpió átszúrni, de ha rálépnek, az állatnak bizony vége lesz. Néhány feszült pillanat után a nő – anélkül, hogy észrevenné a leselkedő veszélyt – elmegy. A skorpió gazdája vagy másfél méterre ül a földön, látszólag nem idegesíti a veszélyes szituáció. Néha felkapja az állatot, és odébb teszi, végül belerakja egy dobozba.

Az egyik kobra is eredeti. Amikor leemelik kerek kosárkája fedelét, nem akaródzik felkelni. Álmos lehet. Végre kiemelkedik, de a tilinkózás is altató hatású rá, mert mind lejjebb és lejjebb lógatja a fejét. Gazdája hátulról odanyúl, és fellöki az állát: állj már

rendesen! De az csak kókadozik. Néhány percig valami más terelte el a figyelmemet, s mikor visszanézek, látom ám, hogy a kobra szembefordult a gazdájával, felfújta ernyőjét, és ugyancsak izeg-mozog, ahogy a fiú mozgatja előtte a tilinkó trombitáját. Biztosan felmérgesedett, hogy ebben a déli hőségben sem hagyják aludni.

A kobrások furulyája többnyire egy lopótökféléből van, a vége gyakran trombitaszerűen kiszélesedik. Csak pár lyuk van rajta, és ne képzeljünk valami dallamos zenét, hanem 3-4 hangot, amit – mintha kisgyerek furulyázna – össze-vissza ismételnek. Amilyen primitív felépítésű hallószerve van a kígyónak, nagy zenei érzéke nem is lehet. De annak sem, aki fújja. A furulyát viszont állandóan ide-oda mozgatják, amelyet – ha indulatba jön – a kígyó feje is követ. Nyilvánvaló, hogy inkább ez a mozgás, mint a hang az, ami „megbűvöli".

Megnézzük Akbár sírját is közelről. Hatalmas, pazarul díszített kapun lépünk be. Vörös és fehér szín dominál rajta, ember nagyságú virágokkal, ízléses arabeszkekkel. Belépve a nagy kertbe, a Bahistabad-parkba jutunk, ennek a közepén áll a nagy síremléképület. A kertben szépen zöldellő fű, égig érő pálmafákkal. A levegőben ölyvek keringenek. A kövek közt a kistermetű, csíkos, indiai mókus futkároz. Csóka is sok van, komótosan ballagnak a gyepen, csak a kergetődző majmok közelítésére rebbennek odébb. Egy ember majomeleséget kínál, mutatja, hogyan kell etetni őket.

Akbár a világnézetek nagy egyesítője volt, a kevert lakosú Indiában ez biztosította legjobban hatalmát. Rájött, hogy elődei azért buktak el, mert csak az egyik népcsoportra támaszkodtak, és a többit tűzzel-vassal irtották. Akbár politikai törekvése építészeti stílusában és sírján is kitűnik. Az épületen hinduista, dzsainista, buddhista jelek, motívumok keverednek a mohamedán, Nyugat-Európában mór stílusként ismert elemekkel. A mauzóleum egészében ízléses, megéri a megtekintést. Ötödik emeletén – ahol állítólag a híres Kohinoor gyémánt tündökölt a homlokzaton – Allah 99 nevét olvashatja az, aki el tudja az írást olvasni.

Kifelé jövet megbámulom a majmokat. Feltartott farokkal futkároznak a parkban. Egy öreg, ősz majom ül a sétány mellett, még lábát is keresztbe rakja a térdén, ahogy emberekhez illik. Egy másik nagy példány egészen közel van, letérdelek, és közelről rákattintom a fényképezőgépet. Ezt már nem tudja elviselni, felugrik, és fogát vicsorítva nekem támad. Kénytelen vagyok hátralépni. Még egy majomharapás hiányzik nekem Indiában!

Ahogy elindulunk Szikandrából, máris Ágrában vagyunk. Várakozással tekintek elé, mint minden új város elé. Ágra külvárosa persze pont olyan szegényes, mint a többi városé. Apró viskók a városszélen, ugyanaz nagyobban és kifestve beljebb.

Ismét Clark's Hotelban szállunk meg. A turistakönyv szerint ez itt az első számú hotel, tehát most részünk lesz a nagy fényűzésben. Tényleg fényűzően van berendezve. Az ebédlő hatalmas és csodálatos. Minden asztalnál turbános huszárok igazítják el a vendéget. Éppen le akarok ülni az egyik asztaltársaság mellé ötödiknek, de a huszár hadonászik, hogy nem lehet, majd ő mindjárt szerez nekem helyet. Nem vagyok még

jó bőrben, nincs erőm vele hadakozni, de új helyemen a kihozott levest már el tudom fogyasztani. Pulóveremet ráterítem a székemre, táskámat is leteszem. Ebéd után felállok, és mindent ott felejtek. Tibor – aki a szomszéd asztalnál ült – észrevette, hogy otthagyom a holmimat, és ő hozta utánám a szobába – megfelelő szöveg kíséretében adta át. Zavartan a betegségemre hivatkoztam, de láttam, hogy ez a magyarázat nem elégítette ki.

Majdnem elfelejtem a legfurcsábbat elmondani. A nagy ebédlőben a közönség is előkelő – nemcsak a berendezés. Sok az amerikai, de egy-két japán is feltűnik. Látszik, hogy Ágra az, amit minden egyes turista megnéz Indiában. A legtöbben csak iderepülnek, megnézik a Tadzs Mahalt, és már repülnek is vissza Európába, Amerikába. A hotel nagy csillogása sem tudta viszont elterelni a figyelmemet a jellegzetes szagról. Egy darabig szaglásztam, hogy talán tévedek, de nem, ez hamisítatlan porszag. Finom por az, ami itt, a nehéz ezüst evőeszközök közül szálldos. De honnan ered? Ezt is hamarosan kiderítettem. Az egész terem padlóját egyetlen hatalmas szőnyeg borította. Impozáns darab. Ekkora szőnyeget életemben nem láttam, és biztosan nem is fogok. Méghozzá milyen vastag! Lehetett vagy ötcentis szőrzete. Ebben csúszkálva lótott-futott a sok pincér, és lám, innen száll felfelé a finom por! Azt elhiszem, hogy nem lehet ezt az óriásszőnyeget könnyen portalanítani, de szerintem egy asztalon látott ezüst étkészlet árából meg lehetne venni azt a nagyobb teljesítményű porszívót, ami kulturáttabbá tenné ezt az agyondíszített ebédlőt.

A kertben fürdőmedence, körülötte fák és bokrok. Ahogy a fák felett, szobánk ablakából kitekintek, megpillantom a távolban a Tadzs Mahal jól ismert, szépséges kupoláját. Poharamból teát szürcsölgetve hátradőlök székemben, és talán először érzem magam otthon Indiában. A Tadzs képe varázslatos hatású, felér bármely jantra-ábra idegnyugtató hatásával. Ahogy szépségében elmerülök, igazi vizuális meditációt gyakorolok az ágrai hotelben.

Egy hindu sétál be nagy medvével az udvarba. Kint a kapunál pedig óriáskígyós kiabál befelé. Biztos nem szabad bejönnie, a kapun nyújtogatja befelé a hatalmas állatot. Mi pedig nem sokkal ebéd után a Tadzs Mahalhoz loholunk. Tibor lelkesen magyarázza terveit, filmfelvételt is akar a síremlékről készíteni. „Úgy kezdődik majd a film" – meséli –, „hogy az előtte álló tó vizéből veszem fel a tükörképét, előbb beledobok egy követ, és akkor kezdem a felvételt: ahogy elülnek majd a hullámok, kirajzolódik a Tadzs tükörképe." (Magyarországra visszatérve találkozót beszéltünk meg az útitársakkal, hogy felvételeinket egymásnak bemutassuk, a találkozón szebbnél szebb diákat és filmeket láthattunk, Tibor felvételei igen jók voltak.)

Már a bejárati kapu is illik a Tadzs nagy híréhez. Mind a mérete, mind az építészeti megoldása, mind pedig a díszítése nagyszerű. Itt is a vörös és fehér színek uralkodnak. Ugyanilyen a nagy kerítés is, ami körülöleli a síremlék parkját.

Nagy a tömeg. Ahogy belépünk a kapun, minden fej egy irányba fordul, minden szem egyfelé néz: az emberek állnak a lépcsőn, és szemlélik a Tadzs Mahal lenyűgöző

látványát. Egy fiatal, nyugati lány oldalt elvonulva ül a kert egyik kőlapján és meditálva, belefeledkezve mered a park fái közül kiemelkedő síremlékre.

Valóban igaz – amit sok utazótól hallottam –, hogy ezért az egyetlen látványért is megérné a fáradságot Indiába utazni. Sőt – ha szabad valamit hozzátennem –, még jobban is jár, ha csupán ezt látja, mert így csak a szépet viszi magával emlékként Indiából.

Ahogy mind közelebb és közelebb sétálunk a kertben a síremlékhez, mind szebb és szebb alakban nő elénk a fehér márványalkotás. Sűrűn kattogtatom a fényképezőgépet. Bámulatba ejti az embert az 1600-as évek építészeinek tehetsége. Az is látszik viszont, hogy csak hordszéken vitték itt az előkelőségeket, mert lépcsőt – azt bizony nem tudtak vagy nem akartak építeni. A Tadzs épületéhez vezető főlépcső ormótlan fokait járva mindenki meggyőződhet megjegyzésem igazáról. Korlátra sem pazarolták a pénzt, az épület körüli teraszról le lehet szédülni a mélybe, mert ott bizony semmi korlát sincs. Egy odaakasztott zsinór jelzi, hogy itt állj meg, ha nem akarod a Tadzs Mahalt látni – és meghalni.

A Tadzs közvetlen közelről is olyan szép, mint távolabbról. Falait a „pietra dura" díszítése szépíti a márványba besüllyesztett és szintbe csiszolt féldrágakövekkel. A belső körfolyosót már eléggé bemocskolták a látogatók. A fehér márványfalakon százmilliók piszkos keze nyoma fénylik: mindenki meg akarta simogatni. Bent a sírkamra két méter magas, kerek, kő spanyolfallal van körülvéve. A kerítése finoman áttört márványcsipke. Díszítését ugyancsak színes, virágos, becsiszolt drágakövek adják. Megszámoltam, hogy egy-egy kis díszvirág mintegy 40-50, különféle színárnyalatú drágakőből van kirakva és olyan tökéletesen összecsiszolva, hogy még egy méter távolságból is festménynek nézi az ember. Érdemes közelebb hajolni. Egyetlen zöld levelet például többféle színtónusú kőből raktak ki, hogy látható legyen a levél csavarodása. Az egyes kövek közti határvonal alig látszik, olyan finoman vannak összeillesztve. Helyenként vandál kaparászás is látszik a díszítményeken; valaki ki akarta szedni a köveket – de hát háromszáz év alatt ilyesmi is előfordulhat.

A márvány csipkekerítésen belül pont a kupola alatt van a két szarkofág, Sahdzsehán és felesége, Mumtaz-Mahal, a „palota koronája", igazi néven Ardzsumand Banu emlékére. Sahdzsehán eredetileg nem ide szándékozott temetkezni, e sírhelyet csak feleségének készítette. Mivel az épület a Dzsamuna folyó egyik partján fekszik, a folyó másik partjára nem fehér, hanem tiszta fekete márványból a Tadzs Mahal mását tervezte magának felépíttetni. A kettőt a folyót átszelő aranyhíd kötötte volna össze. Csakhogy időközben kimerült az államkincstár, és Sahdzsehán fia, Aurangzeb jobbnak látta apját a közeli várba csukatni, mielőtt újabb nemes cselekedetével teljesen felborítja az államháztartást. Az apa védelmére viszont szeretném felhozni, hogy fia sem volt kevésbé pazarló az építkezés terén.

Sahdzsehán szarkofágjának sarkán egy csomó fémpénzre és néhány papírpénzre lettem figyelmes. Először nem tudtam mire vélni az adományokat, de eredetük csakhamar kide-

43. kép. A hinduista Birla templom

44. kép. Pávatollas népi táncosok

45. kép. Kígyóbűvölő várja a megbűvölendő turistákat

46. kép. A mogorva majom

rült. Megszólalt ugyanis a mellettem álló férfi, és érces hangon beleüvöltött a kupolába. Többen megijedtek erre az ordításra, de az érdekes visszhang rögtön magyarázatot adott a kiáltás értelmére. Akinek aztán ez az élvezet megnyerte tetszését, gyarapíthatta egy-két rúpiával a pénzhalmot.

Természetesen csak papucsban lehet járkálni az épületben, amit egy rúpiáért készségesen az ember lábára köti a feljáratnál az egyik indus. A tulajdonképpeni sírkamra a díszszarkofágok alatt, egy emelettel lejjebb van. Oda lépcsőn lehet lejutni, ahol egy nagyobb és egy kisebb koporsó rejti Sahdzsehán és felesége földi maradványait. Lassan visszafelé sétálunk a kertben, ami ebből a nézetből is csodálatos. A kapuból még egy búcsúpillantást vetünk a Tadzs Mahalra, és az ágrai erőd felé indulunk.

Az *ágrai erőd* – akárcsak Delhi erődje – vörös erődnek is lenne nevezhető, mert ugyanolyan vörös homokkőből készült, viszont méretei a delhi várét is túlszárnyalják. Falai vagy két és fél kilométer hosszan ölelik körül az erőd területét. Kettős falazata van, a falak közt várárkokkal. A belső fal 21 méter magas. A falakon belül mintegy 500 különféle épület vagy annak romja látható. A világ legnagyobb erődítményei közé sorolják. Akbár építtette, akinek sírját nemrég láttuk Szikandrában.

Legszebb kapuja az ún. Delhi-kapu, a szokásos bejárata viszont délről, az ún. *Amar-Szingh*-kapun át nyílik. A falakon belülre kerülve hosszú, lassan emelkedő útra érünk. Itt is van nyilvános és magánkihallgatási terem, ahogy azt Delhiben láttuk. Számos palota, templomok, háremek, fürdők váltják egymást, első látásra mind összekeveredtek az emlékezetben.

Leginkább még a nyolcszögletű jázmintoronyra emlékszem. Erkélyéről szép kilátás nyílik a Dzsamuna folyóra, és oldalról láthatjuk a vízpárába takart Tadzs Mahalt. Állítólag innen nézte meg halála előtt is az öreg Sahdzsehán felesége emlékművét. Fia az erődnek ebbe a részébe záratta be apját. Ahogy feküdt halálos ágyán, tükröt akasztottak a falra, és ebből láthatta a Tadzsot. Az idegenvezető kis zsebtükröt tesz a falhoz, és sokan meggyőződnek róla, hogy valóban lehet tükörből is látni a síremléket. Mindenki mélyen beleéli magát a haldokló Sah helyébe, és elgondolkozik, hogy milyen bensőséges kapcsolat lehetett köztük, ha ennyire szerette feleségét. Nekem is talán legszebb képeimet sikerült itt készíteni teleobjektívvel a Tadzs Mahalról. Jó szögből az erkély áttört csipkekeretébe tudom illeszteni a távoli síremléket. Még egy darab a vár alatti útból is látszik, pont egy tevekaraván vonul el rajta, de mire exponálni tudok, már csak a tevék farka hegyét meg egy utánuk ballagó tehénkét sikerül megörökíteni.

A vár alatti út, a folyóparti *Strand Road* csak távolból romantikus. Egészen véletlenül sikerül közelebbről meglátni, mert a városnéző busz lekanyarodik a várkaputól, és egy darabon elhajt a „strand úton". Azért halad erre, hogy átpillanthassunk a folyó túloldalára. Két híd is átszeli itt a Dzsamunát. A második híd után, a túlparton, vagy egy kilométernyire innen emelkedik tömzsi tornyával Mirza Ghias Bég síremléke, az *Itimad-ud-Daula*. Nevezetessége, hogy ott alkalmazták először Indiában a drágakő-berakásos fali díszítést, a már említett „pietra durát". Mögötte kell lennie a *Cshini-ka-Rauzá*nak,

a kínai sírnak, amelyik fajanszdíszítéseiről ismert. A busz azonban csak egy pillanatra áll meg, és már fordul is vissza, semmit sem látni belőle. Annál több látszik a Strand Roadnak nevezett bazársorból. Nagy por, sok hulladék, a busz után loholó gyerekek. Az üzletek apró fabódék, mindegyik rikító színekre van festve. Ha csak a díszítés fele energiáját tisztogatásra szánnák, nem nézne ki olyan rettenetesen.

Visszamegyünk a szállóhoz. Néhányan – köztük Tibor is – vállalkozik, hogy megnézi a Tadzs Mahalt még egyszer, a nem egész háromnegyed hold fényénél. Én a szálló ablakából nézem inkább, és örülök, hogy végre ágyba kerülhetek. Nagy lelkendezve érkezik később Tibor, igen tetszett neki az esti séta. Le is fényképezte a Tadzsot, vagy 15 percet exponált rá. Közben elment körülnézni. Amikor később elkészült a film, az expozíció kitűnően sikerült, csak az a baj, hogy olyan fényes lett az épület, hogy senki sem hiszi el róla, hogy éjjel, holdfénynél készült. Azt a sejtelmes csillogást persze nehéz visszaadni, amit a fehérmárvány falakon megtörő holdsugár kelt. Nem beszélve a környezet romantikus hatásáról, ami lefényképezhetetlen.

Másnap reggel ismét korán kelünk, mert busszal megyünk *Fatépur Szikribe* (Fatehpur Sikri), Akbar elhagyott kastélyvárosába. Fatépur és Szikri két közeli épület-együttesből áll. Szépen rendezett és közel eredeti állapotában megmaradt palotacsoport. Épségét annak köszönheti, hogy vízhiány miatt, még az ezerötszázas évek végén, néhány évi használat után elhagyták. Nevezetességei az ötemeletes Panch Mahal épülete, Akbár trónja, meg a hatalmas kapu, a Buland Darwáza. Fatépurt még csak meg tudtam nézni, de Szikri palotacsoportjába már nem tudtam bemenni, annyira elfáradtam. Befényképeztem az ajtón, és visszafordultam. Kint a szent bivalyokat, hindu családokat, rikácsoló őshonos papagájokat, meg egyéb érdekességeket örökítettem meg. Így első utamon nem láthattam Akbár oszlopra épült trónját. A nagy kapuhoz, a Buland Darwazához busszal mentünk le. Ki sem szálltunk, mert az idegenvezető félt, hogy olyan tömeg kéregető támad majd ránk, hogy elveszünk benne. A kapu különben hatalmas, lépcsőstől több mint ötven méter magas. Ázsia legnagyobb kapujaként tisztelik.

– Azért nem jöttél be, mert le kellett volna húzni a cipődet – csipkelődik Tibor kisétálva Szikriből. Nem válaszolok, mert egyrészt válaszoltányi erőm sincs, másrészt meg van igazság abban, amit mond. Persze könnyű neki. Ő a gyógykezelésem, na meg fiatalos életereje hatására egy nap alatt meggyógyult, nekem ez nehezebben megy.

Kint is láttam sok érdekességet, például eredeti, nyugati mintájú (méghozzá tiszta!) WC-létesítményt. Az út mellett, a fák alatt borbély működik. Előtte ül a kliens, kezében tükörrel, és minden egyes nyisszantás után megnézi magát. A borbély türelmesen guggol mellette, és egykedvűen nyírbálja. Beállítom a jelenetet, és lefényképezem. A körülállók jót nevetnek rajta, mintha mondanák, na, ez az idegen még borbélyt sem látott életében! Egy kerékpáros kisfiú jön felém. Intelligens képű. Megáll mellettem, és megszólít:

– I am collecting foreign coins – idegen pénzt gyűjtök, milyen országból jön?

– From Hungary, felelem. Ilyen ország pénze még nincs neki. Találok a pénztárcámban egy érmét, és odaadom. Mennyit ér? – kérdezi a fiú. Na, ezt nehezebb lesz pontosan

megmondani, de körülbelül kiszámítom neki. Megköszöni a pénzt, és elégedetten néz újabb idegen után.

Két kislány meg egy kisfiú nagy vizeskancsóban vizet visz. Jó fotótéma. Az egyik turista meg is állította őket, hogy lefényképezze. Valami pénzt is adott érte. A gyerekek nagyon megörültek a pénznek, látszott, hogy most kaptak először. Nézegették a tenyerükben. Nem is mentek tovább, hanem odaálltak a patota bejáratához, hátha más is leveszi őket. Élelmes gyerekek – otthon meg várhatta a mama a vizet.

Újra bepréseltük magunkat a buszba. A préselés nem túlzás, mert ezúttal az Idegenforgalmi Hivatal gyerekeknek vagy japánoknak vélhetett minket, olyan picurka ülőhelyes kocsit küldött. Letértünk a főútról, és nekivágtunk Dzsaipurnak. Az út igen fárasztó, vagy négy órás kocsikázás, Dzsaipur úgy 240 km-re van Ágrától. Körülbelül ugyanennyit jöttünk Delhiből is Ágráig, csak az elsőrendű műút volt. Ahogy letérünk a műútról, hatalmas port kavar fel a robogó kocsi. Először azt hisszük, hogy átmenetileg, de akkor kezdünk csak aggódni, amikor kiderül, hogy ez így megy majd 4 órán keresztül. Nem hazudtak. A végén már nem ismertük fel egymást (a sok portól). Aki nem mozgolódott eleget, azt teljesen betakarta a por.

Útközben is volt néznivaló. A nagy közép-indiai vonatozáshoz hasonló képek. Mindenütt agrárterület, szépen megművelve. Itt is faekével szántottak, de ez nekünk már fel sem tűnt. Egyik helyen teve húzta az ekét. Másutt boronáltak. Tibor elöl ül a sofőrnél, és az ablakon át fényképez. Teheti, mert polárszűrőt is hozott magával, ami az ablak tükrözését megszünteti. Első indiai utamon nekem még nem volt szűrőm (Tibortól tanultam meg, hogy ilyen is van), így ablakon át nem tudtam fényképezni. A következő pihenőt az egyik faluban tartottuk. Ahogy megáll a kocsi, Tibor rögtön hátra jön:

– Láttad a döglött bivalyt az út szélén?

– Láttam, hogyne, éppen egy kutya rágta.

– Akkor egy másik bivalyt láthattál, mert amit én láttam, azt nem rágta kutya. Pontosabban harmadikat láthattál, mert én kettőt láttam, de a másodikon meg keselyűk ültek.

– Akkor az már négy, mert én is láttam keselyűket, de azok alatt viszont nem volt bivalytetem.

– Nem négy, hanem három! Csak a te keselyűid a negyedikek. Három döglött bivaly és egy csapat keselyű. Ez a helyes leltár!

Mindenképpen pozitívan értékeltem ezt a magasröptű eszmecserét, mert a bolondozási kedv visszatérte a gyógyulás jelének látszott.

Nemsokára vályogtégla falun mentünk keresztül. Mint idegenforgalmi nevezetességet, megmutatták a falu végén a nyilvánosházat, pontosabban nyilvánoskunyhót. Ha jól emlékszem, az volt a legnagyobb kunyhó a faluban, félig a földbe mélyesztve. Három lány ült az ajtóban, utánunk nevettek.

A következő falu, ahol kiszálltunk, sokkal nagyobb volt; csinosított utcalány jött elsőnek a kocsinkhoz. Fel volt cicomázva ékszerekkel, vagy negyed kiló rézkarika

csörgött mind a négy végtagján. Mohamedán falu lehetett, mert a nők kendővel voltak letakarva. Érdekes, hogy az utcalánynak is volt pici arckendője. Ebbe időnként elrejtette az arcát, és a kacérság netovábbja lehetett, amikor kimosolygott mögüle. Egy csoport kéregető is ostromolta a kocsit. A legeredetibb köztük egy fiatal süketnéma volt. Nem tudott beszélni, csak nyögdécselt. Érdekes volt látni, ahogy az egyik kéregető próbálta elzavarni a többit a kocsitól. A süketnéma nagy taglejtésekkel és széles mozdulatokkal járt fel s alá. Egyáltalán nem nézett ki értelmetlennek, és erkölcsi érzéke is fejlett lehetett, mert nekitámadt az utcalánynak, és kényszerítette, hogy vegye fel a fátylát. A lány engedelmeskedett is, de egy pillanat múlva ismét fedetlen arccal billegett az ablak előtt. A süketnéma erre méregbe gurult, és elkergette a lányt a kocsitól. Az csak nevetett, s egy perc múlva ismét ott termett.

A kéregetők mögött négy-öt fiatalember valami tüntetésfélébe kezdett. A kocsink felé néztek és ütemesen kiabáltak. Nem lehetett tudni, hogy mit akarnak; ők sem tudhatták, hogy ki ül a kocsiban, látták, hogy sápadtarcúak vagyunk, és rázendítettek valamilyen jelszóra. Nem voltak rosszul öltözöttek. Az egyik, aki láthatólag diktálta a mondanivalót, a legjobb ruhában volt. Lám, mennyien bemutatkoztak néhány perc alatt: a politika itt is messze jobb üzlet lehet, mint a kéregetés vagy akár a prostitúció.

Hirtelen nagy, légkondicionált busz áll mellénk, eltakarva a kilátást. Abban bezzeg nem szorongtak. De nézd csak – mondja Tibor –, afrikaiak is vannak köztük; mennyivel jobban öltözöttek, mint mi! Hamarosan kiderült, hogy amerikaiak. Hiába, a keményvaluta, az keményvaluta!

India számos kisebb államból tevődik össze. Utunk alatt – már Ágrába menet is – több indiai államhatáron kellett áthaladni. Mindegyik határátkelőhelyet sorompó zárta le. Mellette rozzant házikóból hivatalos testtartású személyek léptek ki, és – természetesen – mindenütt határátlépési díjat kellett fizetni. Aztán feleresztették a sorompót, és mehettünk.

Dzsaipur előtt a táj képe megváltozik. A síkságon itt-ott kúpos, lekopott tetejű dombok jelennek meg, majd mind többen lesznek, és mind nagyobbak és nagyobbak. Végül két kopár hegy közti bevágásba kanyarodik be az út. A hegyoldalon szép vár áll őrt, kétoldalt ízlésesen épített és gondozott nagy házak vagy palotarészletek tűnnek fel. Mintha valóban más országba léptünk volna be. A dzsaipuri maharadzsa valamelyik palotája lehet. Már azt hittük, hogy ez lesz Dzsaipur, de a táj hirtelen újra ellaposodik. Ugyanakkor a messzeségben megpillantjuk az első városszéli házakat. Ez Dzsaipur-újváros.

47. kép. A csodálatos Tadzs Mahal tükörképe

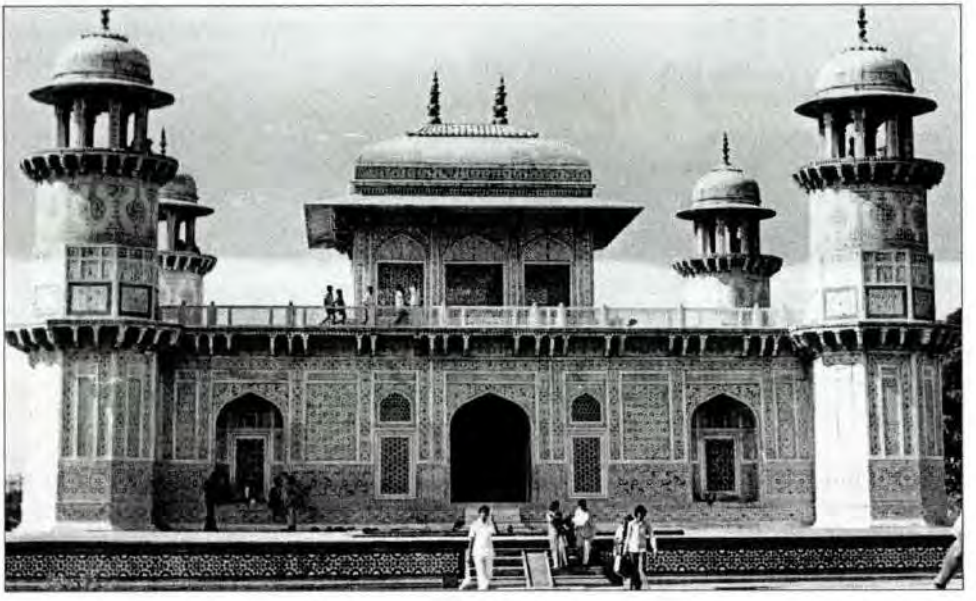

48. kép. A pénzügyminiszter drága síremléke

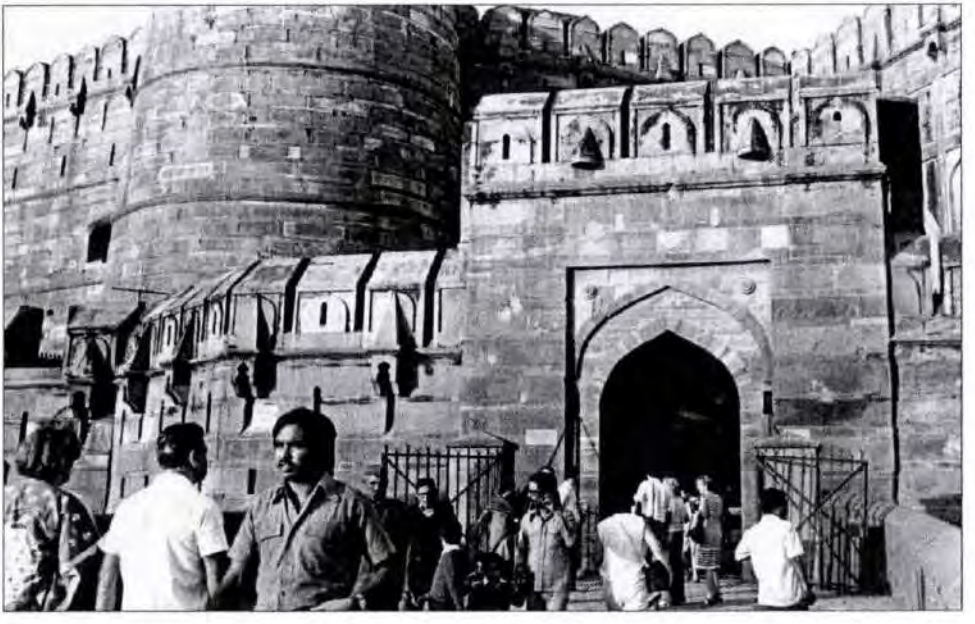

49. kép. Az ágrai vár kapuja

Dzsaipur, a téglavörös város

Dzsaipurt rózsaszín városként, Pink Cityként emlegetik, mivel a maharadzsa kiadta: minden házat fessenek rózsaszínre – ez ugyanis a jószerencse színe. Azért írtam téglaszínűnek, mert ha bent járunk a városban, hiába keressük a mi fogalmaink szerinti rózsaszínt, valójában minden téglavörös – fehér díszekkel szépítve. Olyan, mint Akbar sírja, a Tadzs Mahal kerítése, meg még sok más épület Indiában.

Egyelőre mi még nem látunk semmiféle színt, mert nagy pusztaság közepén robogunk az országúton. Jobbra modern épület, nagy szemetes puszta közepén. Már messziről látszik a felirat, Clark's Hotels. Ide kanyarodunk be. Amilyen kopár a környezet, olyan szép kis oázist varázsoltak a szálló köré az építők. Maga a szálló is osztályon felüli a pesti fogalmak szerint. A földszinten, a hall mellett, üzletsor kirakatai tarkállanak. Makulátlanul tiszta és rettenetesen drága.

Dzsaipur az eddig látott városok közül a legtisztább. Bár egy kis utcai hulladékért itt sem mennek a szomszédba. Kéregetők, leprások, egy meztelen, fejlődési rendellenességben szenvedő fiú is járkál közöttünk, kéreget. Az utcák képe azonban valamelyest hasonlít a mi fogalmaink szerinti városrendhez.

Az óvárost szép téglaszín, akarom mondani: „rózsaszín" fal veszi körül. A falon annyi kapu nyílik, hogy akárhol jövünk ki az óvárosból, sosem lehet tudni, hogy a város melyik oldalán állunk. Az óváros aránylag fiatal, 1728-ban alapították, modern elvek szerint. Szimmetrikus, derékszögű, széles utcák hálózzák be. A terület egy hetedét a maharadzsa palotája foglalja el. Az óváros körüli újváros már nem olyan szabályos, de aránylag rendes.

Legelőször a *Dzsantar-Mantar*hoz, a csillagvizsgáló telephez hajtunk. Hatalmas, legalább szobányi műszerek, emeletes emelvények állnak tucatjával egymás mellett. A nappályát vizsgáló és mutató műszer például medenceszerűen van a földbe mélyítve. A medence gömbpalástja képezi az eget, rajta pontos szögbeosztás, az ekliptika vonala és számos tájékozódási pont. A „medence" felett vastraverzen nagy korong van kifeszítve. A korong közepére lyukat fúrtak. A nap a lyukon átsütve jól látható pontként esik a lemélyesztett félgömb felületére, ahol precízen leolvasható pillanatnyi állása és elmozdulása. Különleges szerencsémre az egyik műszer felett megpillantom a délutáni égbolton is jól látható holdat, és stílszerűen befényképezem a műszerek fölé. Igen precíz építmények ezek, emellett nagy méreteik is elősegítik a pontosságot. Felületükön a márványlapok és rajta a beosztások, feliratok dacolnak az idővel.

Idegenvezetőnk, molett indus asszony, bevisz a ruhamúzeumba. Nagyon szép, de a ruha inkább a nők öröme. Pontosan zárás előtt osontunk be, és nagy rohanva néztük végig a kiállítást. A Dzsantar-Mantar és a palota között áll a múzeum, alig néhány lépésre van az egyik a másiktól. Ahogy kifelé megyünk az udvaron, faszén felett már olvasztják a viaszt – pecsétviaszt –, ezzel fogják lepecsételni a kapukat zárás után. Ezt a biztonsági ceremóniát állítólag minden este elvégzik.

Dzsaipurban legszebb a maharadzsa palotája. Az aranyos kapu előtt két őr áll uniformisban. Mellettük jobbra-balra két kőelefánt. Egy papa segít kisfiának felmászni a kis kőelefánt hátára. Addig megy a játék, amíg az őrök észre nem veszik őket, és le nem zavarják a fiút a szoborról. A palota néhány terme múzeumnak van berendezve arra az időre, amíg a maharadzsa távol van. Ilyenkor meg lehet tekinteni belülről is. Most sincs itthon, addig pénzért mutogatják a házat. Bemegyünk, s talán az addig látott legszebb indiai épületben találjuk magunkat. Nemcsak a termek, folyosók, udvarok szépek, hanem az is, ahogy mind be van rendezve. Élő palotát láthatunk, olyat, amilyen régebben is lehetett, amíg egész Indiát a maharadzsák uralták. Jelenleg a még meglévő maharadzsa-uradalmakat nem távolították el ugyan, de gyermekük vagy másvalaki nem léphet majd örökükbe, velük együtt kihal a maharadzsaság.

Amerre nézünk, mindenütt nehéz szőnyegek, szebbnél szebb festmények, ruhák, fegyverek. Az elmaradhatatlan kihallgatási terem is szépen be van rendezve. A könyvtár megdobogtatja a szívemet – ritka klasszikus könyvekkel van tele. Egyik üvegasztalban 1700-as évekből származó jógakönyv kinyitva. Sokfajta eredeti *Bhagavad Gitá*, mind szankszritül. Szerencsétlenségemre éppen elfogy az Ágrában elkezdett film (a többit természetesen a városnéző buszban felejtettem). Ha lenne nálam vaku, a tilalom ellenére lefényképezném ezeket a könyveket. Körbe-körbe járkálok, alig bírom elhagyni a könyvtárat.

Egyik udvar erkélyéről szép mosébe lépünk. Előtte tábla:

„Please take off the shoes" – tessék levenni a cipőket. Az idegenvezető nyilván nem az iszlám híve, mert nem veszi le a cipőjét, és természetesen mi is az ő példáját követjük. Amikor kijövünk az imaházból, jön rá az egyik őr a kihágásra, és jól összeszid bennünket.

A palota méretei lenyűgözőek, mégis a szépsége, és nem a nagysága az, ami miatt úgy érzem – a Tadzs Mahaltól eltekintve –, ez a palota tette rám a legnagyobb hatást Indiában.

A híres *Szelek palotája* szintén a maharadzsa palotájának része. A forgalmas főutcára nyílik; magas, többemeletes, díszes homlokzatú. Belülről csak folyosósorokból áll, kis fülkékkel, ki- és beugró falazattal tarkítva. Az ablakok nem üvegből, hanem egytől egyig finom arabeszkekkel faragott rácsokból állnak. Ezek mögött húzódnak a folyosók, de csak közvetlenül az utca mellett. Az egész úgy néz ki, mint valami hatalmas színfal. Rendeltetése mégsem csak díszítés, hanem az életfogytiglan bezárt háremhölgyek szórakoztatása. Ezen falak mögött nézegettek le az utcára a maharadzsa feleségei. Ők kiláttak az ablakok rácsain, de őket senki sem láthatta. Minden emeleten más és más rangú háremhölgyek kukucskálhattak le az utcára.

A maharadzsai palota felett ott lobogott saját zászlója. Nem is sejtettem viszont, hogy ő maga hol lehet. Csak itthon tudtam meg, amikor egyik hindu ismerősömnek meséltem indiai látogatásomat. Megemlítettem, hogy Dzsaipurban a maharadzsa éppen nem volt otthon, ezért megtekinthettük a palotáját.

– Nem volt otthon? – kérdezte mosolyogva. – Azt elhiszen, hogy nincs otthon, mert éppen le van tartóztatva!

– Csak nem??

– Bizony, valami politikai ügy van a dolog mögött. Azt pletykázzák, hogy átkutatták a házát, és a pincében be nem vallott ékszereket találtak. Persze nemigen van maharadzsa, aki minden ékszerét bevallotta volna adóztatásra. A kérdés inkább az, hogy kinél veszik a fáradságot, hogy megkeressék az aranyat, és kinél nem.

A palota megtekintése után az idegenvezető-nő ékszerüzletbe tuszkol be bennünket. „Borzasztóan" előkelő. Megnézem a legvékonyabb elefántcsont karperecet, az is 100 rúpia, ami abban az időben (több mint negyed évszázada) nem kis pénz volt. A jobb gyűrűknél, nyakláncoknál ezresekben is beszéltek. Nem a megfelelő helyre hozott ez az idegenvezető bennünket! Az üzletben süppedő karosszékek. Az elősiető eladók hideg Coca-Colával kínálnak. Az az érzésem, hogy a néhány rúpia colabefektetés sem fog megtérülni most nekik. Így is lett, mindenki megijedt a nagy áraktól. Az a hír járja, hogy Dzsaipur a leggazdagabb indiai város! Dicsekednek is, hogy itt nincs munkanélküli. Ezzel szemben megfigyelésem szerint a koldusok száma alig látszik kevesebbnek, mint másutt (őket biztosan bevándorló munkaerőnek nevezik). Sokan persze csak „bérkoldusok", ami gazdag városban jövedelmezőbb foglalkozás lehet, mint másutt. Az utcák képe viszont tagadhatatlanul civilizáltabbnak tűnik, mint egyebütt.

Befordulunk egy másik üzletbe. Nem olyan előkelő, de itt is szabott árak vannak. Nahát, már Kelet is kezd leromlani; még alkudni sem lehet? Megpillantok egy szantálfából faragott csinos nyakláncot. Apró elefántocskák képezik a nyaklánc szemeit. Mivel lehetőségemen belülinek találom, megveszem kislányom számára, ennek biztosan fog örülni. A szantál szaga is elég kellemes.

Dzsaipur a rézművességéről is híres, nézzünk csak egy ilyen üzletet! Betévedek az egyikbe, de lám, itt is szabott árak vannak! Minden serlegre rá van írva az ára, és abból nem engednek egy peiszát sem. Ki hallott már ilyet? Előbb egy érdekes világnaptáron akad meg a szemem, ezt is megveszem. Alig tudok kimenni az üzletből, annyi szép holmi van itt felhalmozva. Az egyik polcon fali réztál, rajta a Táncoló Síva, Shiva Natarádzsa. Ez valami eredeti dolognak néz ki! Ezt is megveszem, most már van minden családtagomnak valami szerény ajándék.

Lassan alkonyodik. Éppen az egyik városkapu mellett sétálunk – a sok közül. Tibor banánt vásárol az utcai gyümölcsárusnál. 4 rúpia egy köteg. Alkudni próbál, de ez az árus sem enged. Úgy látszik, itt mindenki szabott árakkal dolgozik. Miközben alkuszik, hátulról egy szent tehén oldalog oda. Az áru banánkötegei nagy kétkerekű kordén vannak szétteregetve, akárcsak nálunk a piacokon. Miután a szent tehén becserkészte a kordét, egy óvatlan pillanatban elkap egy köteg banánt. Sejtettem a tehén szándékát, ezért már előre figyelem, hogy mi lesz ebből a dologból. Az árus – ahogy megpillantja a rabló tehenet – visszakézből, ököllel akkorát húz annak szent fejére, hogy az menten elengedi a még alig megfogott banáncsomót, és rögtön odébb is sompolyog másik beszerzési

forrást keresni. Nepálban is láttam hasonló esetet, olyat viszont sosem tapasztaltam, hogy engedték volna a szent teheneket például a kirakatból csemegézni.

Miközben sétálgatunk, besötétedik. Színes villanyok gyúlnak ki, az út másik oldalán a „rózsaszín" városfal sötéten rajzolódik ki az égbolton. Néhány perccel ezelőtt esküvői menetet is láthattunk. Igazi indiait. Még ló is volt, sőt, a vőlegény mellett még öccse is ott ült a lovon, ahogy illik (a jószívű vőlegény meg szokta engedni kisöccsének a lovaglás ritka élvezetét). Le is fényképeztem a menetet, bár az alkonyat miatt nem sok látszik belőle.

Egy dolgot viszont elmulasztottam egész indiai utam során: lefényképezni a levelesládát, ami itt angolos divat szerint nagy kerek vasoszlopra emlékeztet. A másik érdekesség a „Public carrier", az indiai városi autóbusz. Ez a jármű rendszerint egyszerű teherautó, amibe üléseket szereltek, és fedéllel is ellátták az esős évszakra gondolva. Számtalan szaladgál ilyen India-szerte. Állandó jellegzetessége a régi mivoltán kívül, hogy rettenetesen ki van díszítve. Hupikék és jajvörös színek váltakoznak papagájzölddel és kanárisárgával. Az üresen maradt helyeken feliratok. A kocsik elejét többnyire hatalmas OM-jel, vagy valamilyen hindi istenség díszíti. Szalagok, művirágok és egyéb csöngő díszek is „széppé" teszik ezt a közlekedési alkalmatosságot. Számtalanszor ráfogtam már valamelyikre a gépemet, de túl gyorsan haladnak ahhoz, hogy jó képet lehessen készíteni róluk.

Ahogy sétálgatunk az esti utcán, árusok tűzifa nagyságú faragványokat kínálnak. Ez is eredetinek látszik, viszont pénzünk – az már nincs. Tibor odaszól hozzám, miközben egy árus ugyancsak szorongatja: hogy mondják angolul, hogy nincs pénzem?

– I have no money!

– Tibor megismétli az árus felé, aki, csodák csodája, azonnal leválik róla! Nahát – mondja Tibor –, megtaláltuk az indiai varázsigét! Ezután mindenkinek ezt fogom mondani.

Ki is próbálta mindjárt többször, még ott, az utcán. Csodálatos hatása van. Kár, hogy ilyen későn fedeztük fel! – panaszkodott.

Az egyik turistának nagyon tetszenek az afrikai módra kifaragott fahasábok. Rendesen valamilyen alakot, emberfejet ábrázolnak: alkuszik rájuk. Huszonöt rúpiánál kezdik, a végén négyért megveszi.

Lassan visszasétáltunk a dzsaipuri éjszakában a városkapunál várakozó autóbuszhoz, hogy hazakocsizzunk. Este vacsorázom, már teljesen jól érzem magam. Fél szelet halat, meg banánt eszem. Holnap reggel ismét korán kell kelni: repülünk vissza Bombaybe.

Bombay, Juhu Beach

Még Dzsaipurban vagyunk. Reggel háromnegyed öt. Most keltenek telefonon. A fülem mellett csöng, az éjjeliszekrényen. Félálomban felemelem a kagylót, és a fülemhez teszem.

50. kép. Fatéhpur Szikri, a Holt Város

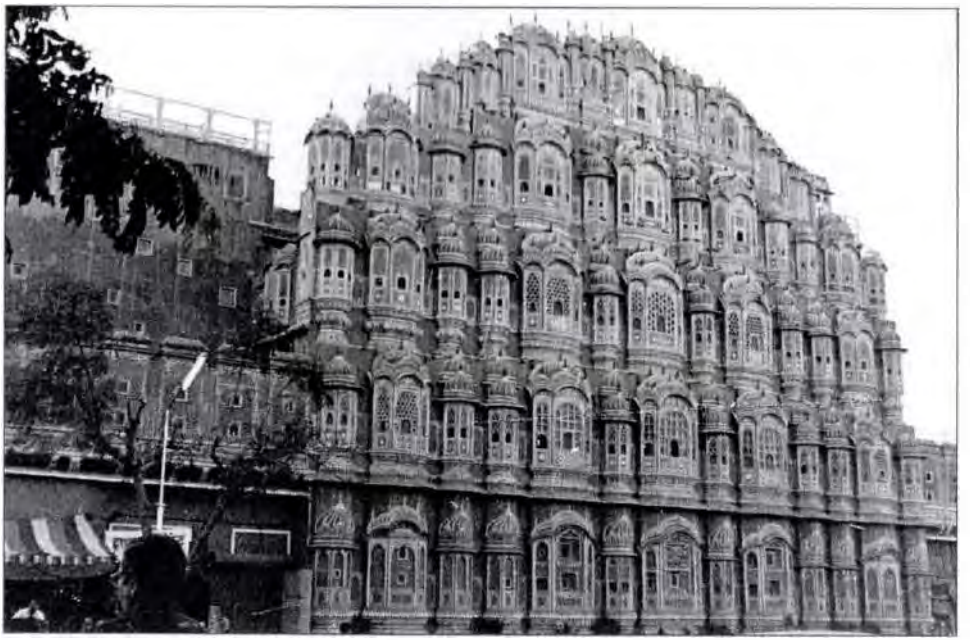

51. kép. A Szelek Palotája Dzsaipúrban

52. kép. A Jantar Mantar csillagvizsgáló műszer-építményei

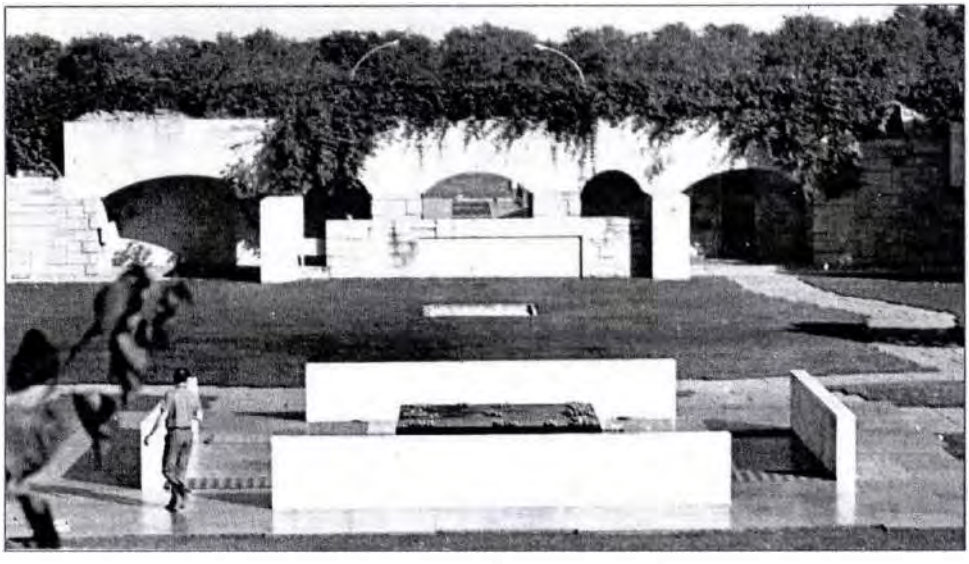

53. kép. Gandhi egyszerű síremléke

– Helló – szólok bele rekedten.

– Blablablabla... – mondja a telefonáló.

– Nem értem, mit mond, de nem probléma, mert nem mondhat egyebet, mint azt, hogy háromnegyed 5 van, és szíveskedjék felébredni.

– Thank you – felelem, amikor már úgy érzem, hogy vége a szövegnek, és megpróbálom félálomban, sötétben, visszatenni a kagylót a helyére. Csak az, aki már ilyet csinált, tudja megérteni, hogy ez milyen nehéz. Végre leteszem a kagylót. Rossz helyre kellett hogy tegyem, mert hallom, hogy még mindig beszél. Biztosan kétségbeesetten szólítgat, hogy tegyem vissza a kagylót, mert nem kap másik vonalat. Kénytelen vagyok felgyújtani a villanyt, hogy lássam a telefon villáját. Tibor is felébred, és máris lohol a fürdőszobába. Ezt örömmel konstatálom, mert akkor legalább még tíz percet szundíthatok.

Reggeli után a repülőtérre megyünk, és ugyanazzal a géppel, vagy legalábbis ugyanazzal a stewardess-szel repültünk vissza Bombaybe, mint amivel és akivel ideérkezésünk után, Aurangabadba repültünk. Nagy örömünkre le is szállunk Aurangabad már ismert repülőterén. Közben érdeklődéssel figyeljük a kis Boeing komplikált szárnymozgásait. Aurangabadban osztrák fiú ül mellénk. Az adzsantai és ellorai barlangokat látogatta meg, most Bombayből megy tovább Bangkokba. Nem is lenne rossz vele menni. Igen barátságos ember, sokat beszél, közvetlen. Elmondja, hogy Bécsben esik az eső, lehet, hogy Budapesten is.

Ahogy közeledünk Bombay felé, először az Arab-tengert pillantjuk meg a magasból. Nemsokára kibontakozik a Bombayi-félsziget is. Végre megértem, hogy miként is fekszik a város, mintha térkép felett repülnénk. A kifutópálya a tenger felől lehet, mert előbb kirepülünk a tengerre, és éles kanyarral visszafordulva célozzuk meg a repülőteret. Sokat utaztam már repülőgépen, ez a negyvenvalahányadik utam, de igazán csak most élveztem a repülést, ahogy a mozgékony gép szép kanyart csűrve mutatta be az alatta fekvő partot, a sima tengert és a szárazföld apró útjait, építményeit.

A repülőtérről a Bombaytól északra lévő üdülőpartra, a *Juhu Beach*re buszozunk. Célunk, hogy tiszta tengervizet láthassunk. A Bombaynél lévő part ugyanis elég szennyezett, így a tenger vize nem sok örömet kelt. Vajon hogyan nézhet ki az itteni Riviéra? Ahogy a part menti szűk sikátorok közé érünk, illúziónk megcsappan. El is tévedünk. A busz alig tud a szűk utcában megfordulni, végre kiérünk a parton álló Sun-n-sand szállóhoz. A kapun kívül még megkötözött szent tehén áll, de belül már osztályon felüli kényelem és tisztaság fogad. Lerakjuk a csomagjainkat. Tibor fürdőruhára vetkőzik, hogy a tengerbe vesse magát, de én egyre intem, hogy a tengerben fürödni nem tanácsos, mert itt mindenütt fertőzött, elsősorban bilharziával. Addig rontom a gusztusát, míg tényleg lemond róla, és megelégszik a tenger lefényképezésével. Annál is inkább, mert a szállónak szép úszómedencéje van, tiszta kék vízzel, abban kiúszkálhatja az utazás utáni maradék erejét. A medence vize valóban tiszta, csak néhány hüvelyknyi fekete óriástücsök fürdőzik a víz túlfolyó párkányán.

Lesétálok a tengerpartra. Egy kis kapu nyílik a kertből, ahol lépcsőkön lehet lemenni

a homokos partra. A kiskapunál csipkéket árulnak. Egy kéregető is nyomomba szegődik. A víz állítólag 27 fokos. Ilyet még a Balaton is tud néha produkálni.

Sokan fürödnek a tengerben, nyilván nem volt alkalmuk megismerkedni a tenger higiénés viszonyaival. Én csak a kisujjamat mártom bele. Egy lovas fiú áll a parti homokon, nézi a külföldieket. Közben a ló, hogy tisztább legyen a környezet, elvégzi a dolgát, nedvesíti a parti homokot. A tenger alig hullámzik, mégis nagy zúgással törnek meg a sós habok a part lapos homokján. Kagylóhéjakat keresek a homokban, de erre egy szem se látható.

Visszaballagok a szálló kertjébe. Tele van pálmákkal. A szálló szomszédságában is sűrű pálmás kerítés látszik. A szépen gondozott gyepen kemény fapadok állnak. Mindenütt előkelő vendégek őgyelegnek. Ez az első hely, ahol németeket látok, amott pedig francia szó hallatszik. Indiai vendég alig van. Leülök a pálmák alá, és figyelem, hogyan érik a kókuszdió. Két-három pincér is lebzsel a kertben, várva a vendégek utasításait. Vannak, akik az evés idejére sem óhajtják megszakítani a kellemes bőrgyulladást okozó napozást.

Ebéd a kondicionált levegőjű étteremben. Ebédre érdemes jól felöltözni, mert megfázik az ember. Az egyetlen jó, ami bennem Indiában osztatlan elismerést keltett, az a nappalok kellemes melege. Itt ezt is elrontják a kondicionálással. Ebben egyébként igen nagyok az indiaiak, és messze felülmúlnak bennünket. Egész épületeket képesek hűteni. A szomszéd szálló hűtőgépe is ház nagyságú, egész nap morog a kert végében.

Ebéd után alszom egy keveset, majd elindulok, hogy megnézzem a parti városrészt. Elég előkelő negyed, nagy kertes villákkal, benne gazdag hindu családok. Az elszórt hulladék minimális, az utcák – a közvetlen partot kivéve – szélesek. Ahogy kilépek a kapun, taxis ajánlkozik, hogy megmutatja a várost, de inkább gyalog megyek. Nem messze a hoteltől kórházra bukkanok, éppen látogatási idő van, özönlik be a nép. Érdekes – ezt már Nepálban is tapasztaltam –, ha egyedül sétál az ember, akkor támadnak rá legkevésbé az árusok és kéregetők. Kellemes meleg délután van, séta közben utolsót sütkérezem az indiai napon, mert holnap indulunk hazafelé. Este a Sun-set-roomból nézzük az utolsó indiai naplementét. Az egyik vendég jógaülésben ül a part felé fordulva, úgy nézi a naplementét; de kár, hogy a fényképezőgépet már elraktam!

A fürdőszállóból átköltözünk a szomszéd Horizont Szállóba, itt fogunk aludni. Nagy szálló, hatalmas ebédlővel. Talán a legköltekezőbben berendezett, giccses hatású étterem az eddig látottak közül. A vacsora viszont itt a legrosszabb. A szépséges, teltkarcsú főnöknő ott ücsörög a vacsoránál, és miután befejeztük az evést, minden asztalhoz odajön, hogy megkérdezze, meg vagyunk-e elégedve. Udvariasan felelünk, hogy igen. Rövidesen kiderül, hogy kávé is volt a menüben, de azt elfelejtették felszolgálni. Lefekszünk, hogy utolsó indiai éjszakánkat végigaludjuk. Azaz, hogy csak majdnem végig, mert reggel természetesen ismét korán indul a gép.

Reggel a repülőtéren már nyitva van egy könyvüzlet. Ezeknek sosem tudok ellenállni. Betérek, hogy megmaradt rúpiámon újabb jógakönyveket vásároljak. Pénztárcám meg-

könnyebbülvén, oldaltáskám megnehezülvén, búcsút mondok a zsúfolt váróteremnek, és kilépek az ajtón.

A repülőtéren ugyanaz a kép fogad, mint amikor ideérkeztem. Még sötét van, alig dereng a hajnal, a levegőben varjak libegnek. Beszállunk a hatalmas Jumbo-Jetbe. Akkora hasa van, mint egy kisebb hajónak. Az egyik stewardess is ismerős, vele utaztunk idefelé. Az ablak mellett kapok helyet, és mivel előbb Delhibe repülünk, újra végignézhetem India északnyugati partját. Felszállás után a tengerpart mentén repülünk, majd elhagyva az Arab-tengert, a szárazföld fölé kerülünk. Városok felett húzunk el, ismét mintha a térképet néznénk. Végigcsodálom India nyugati vidékeit az egyik legszebbnek mondható repülőutamon. A Bombay–Delhi út nem is rövid, 1200 km! Delhiben állunk egy órát, miközben megtelik az addig üres gép. Majd újra a levegőbe emelkedünk. Délnyugat felé szállunk – Pakisztánt óvatosan elkerülve. Akkoriban még légi járat sem közlekedhetett a két ország között a politikai feszültség miatt. Előbb egy kisebb tengeröbölnél változtatunk irányt, majd láthatjuk az Indus folyó hatalmas és felülről igen érdekes deltáját. Az öböl előtt aprócskának tűnő tengerjáró hajók látszanak, majd az északi part mentén lassan kirepülünk a tengerre, hogy Kuvaiton keresztül újra Frankfurtba szállítson a hatalmas légi hajó.

A MÁSODIK ÚT

A levegőbe emelkedés titka

Most utazom másodszor Indiába. Tulajdonképpen harmadszor, miután első alkalommal mindjárt kétszer voltam. Ugyanis Benáreszből átrepültem Nepálba, majd vissza Delhibe, tehát el kellett hagyni az országot, és visszajönni (közben a vele járó vám–útlevél–motozás–ácsorgás-procedúrákon magunkat át kellett küzdeni).

Ezúttal családostól jöttem. Ennek oka, hogy otthon annyi hajmeresztő dolgot meséltem Indiáról; ezt mindenki látni akarta. Lányom 13 éves volt akkor, őt sem hagyhattam otthon. Az újabb indiai tartózkodásunk nagyon kellemes volt, például mindjárt az elején sikerült megfejteni a levegőbe emelkedő mutatványosok trükkjét. Persze maga a repülőút sem volt minden izgalom nélküli, de menjünk szépen sorjában!

November 8-át írunk, 1976-ban. Fél hatkor édesapám ébresztett fel: indulni kell, mert elkésünk!

Lassított felvételszerű mozgással másztam ki ágyamból, s ezzel kezdetét vette a kalandos utazás. Már jóval 7 óra előtt Ferihegyen voltunk. Szendergő állapotban szálltam ki a taxiból, s majdnem egész délelőtt megtartottam ezt a ködös állapotot. Ahogy le akartuk adni a csomagjainkat, rögtön kiderült, hogy a moszkvai repülőtér nem fogad (ezúttal Moszkvában szándékoztunk felszállni az Air India London–Delhi-járatára). Biztosan rossz az idő Moszkvában, tehát várni kell. Vártunk is váltakozó türelemmel pontosan déli 12 óráig. Heverésztünk a repülőtér foteljeiben. Én meg arról álmodoztam, hogy milyen jót alhattam volna, ha mindezt előre tudom. Végre elindultunk, és pont 2 óra 10 perckor érkeztünk Moszkvába. A város felett még mindig vastag a felhőtakaró. A gép nem nagyon mer beleereszkedni, minduntalan újra felemelkedik. Ezen nem is csodálkozom. Ilyenkor az utasok is feszültebben figyelnek. Egyszer csak egyik utas felkiált:

– Nini, ott egy torony!

– A hideg futkos a hátunkon, tényleg torony, a moszkvai tévétorony hegye emelkedik ki mellettünk a sűrű felhőből, de a gép halálmegvető bátorsággal ereszkedik bele a tejfehér felhőtömegbe. Már régen esett ilyen jól, amikor végül is szerencsésen földet értünk a ködös repülőtéren.

– Na, ezek meleg percek voltak! – vallja be a toronylátó utas, de rögtön lehűti kedélyét a repülőtér szélén halmozódó nagy jégtáblák látványa. Meglepetésnek hat a

hideg, mert otthon még aránylag meleg ősz volt. Azt még nem sejtettük, hogy hosszasan nézzük még ezt a jeges tájat. Pontosan tíz óra hosszat ültünk, míg végre éjfél előtt felszedelőzködhettünk tartósra pácolva a váróterem dohányfüsttől átlátszatlan levegőjében. Éppen a politikai ünnepek után voltunk, a váróterem tömve a világ minden tájáról összesereglett pártdelegáció tarka seregével. Szinte kivétel nélkül cigarettáztak – meg söröztek. Közülünk néhányan rosszul lettek, feltehetőleg nikotinmérgezéstől. Aki nem dohányzik, azt bizony megviseli, ha tíz óra hosszat ilyen tömény cigarettafüstöt kell belélegeznie. Különösen, ha tudja, hogy érszűkület, lábleválás, szívbetegség vagy tüdőrák is fenyegeti nemcsak a dohányzókat, hanem a vele-dohányzókat is. Aki mindezeket a betegségeket csak hallomásból ismeri, és nikotinista, az semmivel sem törődve, boldog révülettel szívja magába a halált, majd fújja felebarátja orra alá. A boldogság oka egyébként a mérgezés okozta fokozott idegfeszültség és az agyban felszabaduló kémiai anyagok (endogén ópiodok). Aki megszokta, az ennek a mérgezési idegfeszültségnek örül, azért hívják toxikomániának, vagy toxiko-dependenciának, „mérgezésfüggőségnek". Engem leginkább az lep meg, ha orvosok dohányoznak. Hová teszik ilyenkor az agykérgüket? Nem értem a dolgot! Ha az idegrendszer nem képes a szervezet érdekeit képviselni, azt *agyi elégtelenségnek* nevezik. Talán így szűri ki a Természet az agyi elégtelenségben szenvedőket az evolúcióból? A kábítószereseknél biztosan, hogy ilyen „önkiszűrés" az emberi nem biológiai haszna, mert néhány éven belül meghalnak, a nikotinistáknál ez valamivel lassabb, néha csak az utódokban lesz „eredményes".

Végre felkapaszkodhattunk a Boeing 707-es fedélzetére. „Annapurna" névre keresztelték – ami a nepáli Himalája egyik legmagasabb hegycsoportja. Azt még nem sejtettük, hogy visszafelé is rajta jövünk, s hogy összesen több mint egy napot fogunk segítségével a levegőben lebegni leszállóhely hiányában. A levegőbe emelkedtünk tehát – egyelőre orral Teherán felé.

Máris jön a stewardess, kezében narancsleves pohárka, azt osztogatja. Fel is hörpintjük a jéghideg juice-t. Lányomnak azon nyomban megfájdul a hasa, mégpedig szemmel láthatólag cudarul. Fel is állok a helyemről, hogy lefekhessen. A fekvés a gyógyszerrel együtt kissé mérsékelte hasfájását, de végigszenvedte szegény az egész utat. Ahogy a tápanyagokat elfogyasztottuk, eloltották a lámpákat, és a nagy, elsötétült lámpaburákon mű csillagos ég jelent meg, kis Kaszáscsillaggal, Göncölszekérrel és kitalált csillagképekkel. Jellegzetes hindu ízlés, gyermekes játékosság.

Én hátravonultam üres helyet keresni. Egyik sorban két hely is volt, odaültem. Egyetlen szomszédom, vékony, keralai hindu, hamarosan beszédbe elegyedett velem. Ő is a nagy moszkvai ünnepekről jött, s mikor megtudta, hogy Budapestről jövök, máris elvtársának tekintett. Megmutatta orosz nyelvű párttagsági könyvét, s meghívott Keralába; menjek el oda okvetlenül, magas hegyeivel kitűnő, mérsékelt klímája van. Azt is bizalmasan elmesélte, hogy ő egyben a párt ceyloni képviselője, fő-fő szervezője. Rossz néven vette, hogy orosz igazolványát nem tudtam elolvasni, gyanakodva nézett: ez bizonyosan analfabéta. Mondtam ugyan neki, hogy Budapest a Szovjetuniótól valamelyest odébb

van, és mi más betűket használunk, de ezt nem vette tudomásul. Sőt vádlón nézett rám – mintha közöm lenne hozzá –, amikor a moszkvaiak alkoholfogyasztását említette:

– „Moskva: socialism, kommunism – alkoholism" – ismételgette.

– Majd meglátja – mesélte tovább méltatlankodva, hogy Indiában egy részeg embert sem fog látni.

Igazat beszélt, valóban nem is láttam. Később elaludt, lefeküdt a megmaradt két helyre, majd lábát az ölembe tette, s álmában nagyokat rúgott rajtam, majd leestem a székről.

Fél négy körül szálltunk le Teheránban. Felszállni viszont sehogy sem akartunk. Valami elromlott a bal szárny alatt, azt javítgatták. A gép ajtaját kinyitották, a lépcsőket odatolták, és le lehetett sétálni a lépcső aljáig. Én is kiléptem a friss levegőre, ami – Teherán ide, Teherán oda – elég csípősen hideg volt, talán még dér is csillogott a repülőtér földjén. Figyeltem, hogyan vacakolnak a szárny javítgatásával. Hatalmas franciakulccsal imbolygott az egyik burnuszos atyafi egy emelvény tetején, hogy felérjen a nagy gép szárnya alá. A másik burnuszos meg kézilámpával világított neki. Meglehetősen balkezesen hadonásztak, rossz volt nézni. Még rosszabb volt arra gondolni, hogy ezekkel a szárnyakkal kell még Delhiig repülni.

Miközben a szerelők órabére folyt, lassan megvirradt. Egymás után tűntek elő a félhomályból a távolabbi gépek, amelyeket nem világított meg a hipermodern halogénlámpás reflektorerdő. Elmaradott országnak mondják, de a repülőtér az biztosan nem az. Odébb Jumbo Jet is szunnyad, hatalmas teherszállító gépek, az egyik hasa nyitva áll, akár a pelikáncsőr. Még odébb megszámlálhatatlan harci repülőgép. Ezek bezzeg nem rejtik véka alá; itt sorakozik a haderő, akárki megbámulhatja.

A távolban középmagas hegyek kopasz kontúrja rajzolódik ki. Amikor az újrakalapált szárnnyal felemelkedünk, egészen világos reggel van már. Felülről megcsodálhatjuk Teheránt is. Sok szépet nem látunk ugyan, csak apró fehér kockaházakat, sűrűn egymáshoz ragasztva. Se tető, se ablak, se ajtó nem látszik.

Delhi már csak 2 óra 10 percre van innen. Átrepültünk Afganisztánba, és berepülünk a Hindukus-hegység délnyugati vége fölé is. Először hófedte magas csúcsok tömege felett lebegünk. Ahogy ez a sivár hórengeteg kinéz, itt akár a jeti is megélhet. Később a havas csúcsokat elhagyjuk, és irdatlan nagy kősivatag fölé érünk! Az „Isten háta mögötti helyeket" kiskoromban így képzeltem el. Hegy hegy hátán, meg völgyek, szorosan egymás mellett. Sehol egy szál fa, csak kő, meg kő, meg megint kő. Az élet legkisebb nyoma nélkül. Ijesztő hegyi dzsinneknek és óriásoknak való hely.

De nini! Ott három-négy picinyke négyszög egymás mellett, színük előtt a többi szürkésbarna sivatagtól, talán néhány aprócska kert lehet. Utána azonban ismét kőhátak – amíg a szem ellát. Innen tíz kilométer magasságból és vagy 800 km óránkénti sebességgel is végtelennek tűnő sziklatömeg. Vajon akik itt élnek a kiskerteknél, a világtól távol, mennyivel boldogabbak vagy boldogtalanabbak, mint mi, bérelt helyünkkel a lökhajtásos Garuda-madáron?

Végre dombokká lankadnak a hegyek, vízmosások tűnnek fel, és hatalmas folyóvölgyekké egyesülnek. Medrük azonban üres, mindmegannyi aszó völgy. Végre egy folyó is megcsillan, talán az Indus. Már Pakisztánban lehetünk. Most legalább átrepülhetünk rajta. Legutóbb ez még csiklandós dolog lett volna a feszült indiai–pakisztáni viszony miatt. Jól emlékszem, hogy Delhiből Kuvait felé menet nagy ívben elkerültük a határt, és gyorsan kirepültünk az Arab-tenger fölé. Most azonban mind zöldebb és kulturáltabb földek felett repülünk egyenesen Delhinek. Itt-ott még apróbb sivatagok tűnnek fel, de csakhamar ereszkedünk alá Delhi legterjedelmesebb repülőterére. Megnézem az órát, helyi idő szerint 11 óra 40. Otthon még csak reggel hat óra, mégis kerek harminc órája nem aludtam már. Mint később kiderült, további tizenöt óra elteltével kerültem olyan helyzetbe, hogy elalhassak.

Kislányom eléggé rosszul van még mindig. Falfehér. Különös viszont, hogy amint ott üldögélünk a repülőtér várótermében, szinte percről percre jobban lesz. Lehet, hogy az alacsony légnyomás a repülőn is segített hasfájása előidézésében? A vám–útlevél meglepően gyorsan elintéződik. Kint a repülőtér felett már kiszállásunkkor megpillantottam a keringő varjakat; tavaly Bombayben is ezek fogadtak. Az épületből kilépve pedig már várja is a nyakkendős idegenvezető fiatalember az „Ájbusz" turistáit, amivel most Indiát meglátogatjuk. Rögtön meg is koszorúznak mindenkit az illő sárga büdöskevirág-lánccal. Hűvösen csiklandozza a nyakunkat a beleakasztott öles füzér. Egyébként tikkasztó meleg van. El akarom rakni a gyapjúsálamat – de kiderül, hogy elvesztettem.

Bemászunk az autóbuszba. A kijárat a londoni Heathrow repülőtérre emlékeztet, biztosan onnan másolták le. Begurulunk a városba. Házigazdát játszva mutogatom az ismerős facsemetevédő olajoshordókat, amelyeket rácsosra vágnak ki, mielőtt a fiatal fák köré húzzák, a szent tehenek falánksága ellen. A riksákat, a buszokat, mindent ismerősként üdvözlök, emlékeimben azonosítok.

Szállónk ezúttal a Hotel Újdelhi. „C"-kategória. Ez rögtön kitűnik: nincs olyan nagy „baksisroham". Nem kapja ki a liftes fiú a szobakulcsot az ember kezéből, mint például egy „B"-s hotelben láttam tavaly, hogy megmutassa melyik is az a 151-es szobaszám. A szobafiú viszont most is itt van, bekapcsol minden villanyt nagy lelkesen, és vár. Vajon ezért is jár egy rúpia? Amíg gondolkodom, udvariasan meghajol és távozik. Én éppen összeesni készülök a fáradtságtól. Megcélzom az egyik fotelt, hogy belerogyjak.

Rövid erőgyűjtés után körüljárom a kis apartmant. Lányom az éjjeliszekrényen lévő felirat nélküli kapcsolókat próbálgatja. Éppen a fürdőszobából jövök egy egészségügyi szemle után, amikor berohan a pincér:

– Mit tetszik parancsolni?

– Semmit, válaszolom.

– De hívni tetszett! – mondja csodálkozva.

– Én ugyan nem – válaszolom még csodálkozóbb képet vágva.

Olyan élethűen csodálkoztam, hogy a fiú „sorry, sir" bocsánatkéréssel azonnal kihátrált.

Ahogy hátrál, már kezd világosság gyűlni az agyamban, hogy vajon ki is csengethetett a pincérnek. Tavaly ugyanis hasonlóképpen jártam a majdnem ugyanilyen éjjeliszekrény-kapcsolókkal. Egyikre sem volt semmi ráírva. Az egyik a rádió volt, a másik a szobafiú, a harmadik a pincér.

Ebédidő van, készülünk lemenni az ebédlőbe. Közben jobbra-balra járatjuk a szemünket, figyeljük a folyosó díszes falait, a padlót, mindent. Ismerkedünk a környezettel. Szépen díszített folyosó vezet végig a földszinten, kétoldalt kis üzletek, az ajtóban álldogálnak a jól öltözött árusok.

Az étterem szép. Pincérek ácsorognak mindenfelé. Csak a levest szolgálják fel, a fő fogást mindenki maga fogja meg. Ki kell választani az asztalra kitett tálakból. Ez kitűnő módszer, mert ki lehet kerülni a csípős pörkölteket, currys szószokat, amelyek csakhamar tönkreteszik még a legedzettebb európai gyomrot is. Az angolokat is az űzhette ki Indiából.

Baktay Ervin, a század első felének India- és jógaszakértője sokat vendégeskedett India-szerte. Még az angol uralom alatt járta maharadzsáról maharadzsára az országot. E sok vendégeskedés alatt szerzett hindi baktériumok tőle sem múltak el nyomtalanul. Suhanc koromban egyébként minden előadását meghallgattam; jól emlékszem Indiáról készített szép diaképeire. Később egyszer meglátogattam pesti otthonában. Ez az ötvenes években volt, amikor a hivatalos materialista ideológia nem szenvedte a jógaelméleteket. Baráti körben időnként összegyűlve beszélgettünk csak ilyen kérdésekről. Ilyen baráti vitadélutánhoz kértem tőle szaktanácsokat. Baktay ellátott indiai címekkel is, ahonnan információkat szerezhetek. Írjon nekik – biztatott –, mindent meg fognak ígérni, de prompt reakciót ne nagyon várjon senkitől. Nem sokkal később viszont kérésemre megérkezett az első jógakönyv Indiából. Később még *Bhagavad Gitát* is kaptam Indiából ajándékba. De térjünk vissza az indiai ebédlőbe.

Óvatos, fűszermentes ebéd után máris városnéző buszba ülünk, hogy Delhit körbejárjuk. Hamarosan ki is szállunk belőle, mert csak néhány saroknyira van a szállótól a híres Dzsantar Mantar, a nagy kőcsillagvizsgáló. Mármint a műszerek vannak kőből, ahogy azt már Dzsaipurban is láttuk. Tucatnyi hatalmas teodolit csillagállás-figyelő. Némelyik olyan magas, hogy akik felmerészkedtek a tetejére, egész törpének látszanak innen. A bejárattól hosszú pálmákkal szegélyezett út vezet a csillagvizsgáló-kert belsejébe. Egy pici tó is van az egyik műszer-épület mellett, teli tavirózsával és hindi békákkal. Azt, hogy hindiül brekegnek-e, nem tudom. Japánban viszont megfigyeltem, hogy egészen más – dallamosabb – hangon kárognak a varjak, mint Európa-szerte. Egy japán kongresszus alkalmával repültek el felettünk károgó varjak. Éppen egyik francia kolléga állt mellettem, felnézett az égre, majd így szól:

– Elles parlent japonais! – Japánul beszélnek!

A legkülönbözőbb szögből fényképezem a Dzsantar Mantar építményeit; különleges fotótéma. Nagyobb ez a kert, mint a dzsaipuri csillagvizsgáló. Ott nem nagyon tudtam fényképezni, csak beszaladtam, meg kiszaladtam. Most élek az alkalommal, hogy bepótoljam mulasztásomat.

Lassan továbbvonulunk a városnézésben, és kikeveredünk a Dzsummá (Dzsamuna) folyó partjára, majd megnézzük *Ashoka*, a régen élt nagy király oszlopát. Szerény, nem feltűnő oszlop, köréje egyik újabb kori király építette palotáját. Már az újabb palota is omladozik, az oszlop talán még túl is fogja élni. Jobbra apró, kerek templom. Jó lenne megnézni, de a városnéző busz itt nem áll meg.

Megtekintjük Gandhi, a Mahatma (Maha Átma – Nagy Lélek) sírját. A parkolótéren kobramérgesítők ülnek. Mivel a tavaly készített kobraképeim nem valami szépek, feléjük tartunk. Az érdeklődés láttán a guggoló idomítók máris veszik le a kobrás szakajtó tetejét, hogy az álmos kobrákat felágaskodásra bírják. Nagyon lelkesen tilinkóznak a kígyóknak. Mind a három hangot használják, ami ezen az egyszerű lopótök-dudán van. Mi meg szintén lelkesen fényképezünk. A pénzbeszedő egy kisgyerek, máris rohan, hogy begyűjtse a fényképezés díját.

– Ten rupies – tíz rúpia – mondja, és tartja a markát. Én ezen önkéntelenül akkorát nevetek, hogy rögtön helyesbít.

– Five rupies – öt rúpia! (Biztosan amerikainak nézett bennünket!)

Egy rúpiát kap, miközben előadást tartok neki a kígyóbűvölés az évi hivatalos árfolyamáról. Olyan örömmel szalad vissza az egyrúpiás papírpénzzel, mintha tízet kapott volna.

A partról lefelé kell menni Gandhi síremlékéhez, gátszerű emelkedésen vágott lejtős úton. Mi inkább felfelé megyünk, és az emelkedőről fényképezzük az egyszerű és modern síremléket: sima nagy kőlap, szép parkkal koszorúzva. Innen az emelkedőről jó rálátás nyílik Delhi folyóparti épületsorára is. Ott a távolban van a Red Fort, a Vörös Erőd. Készítünk néhány látképet. Innen jól felmérhető, hogy Delhi milyen hatalmas város. Gyalogszerrel bizony bajos lenne végigjárni.

Rövid buszozás után máris a Nagymecset előtt állunk. Itt tavaly visszahőköltem a leprások láttán, meg a rossz egészségi állapotom miatt, de az idén jobb bőrben vagyok, erős az elhatározásom, hogy bemegyek. Felkapaszkodom a széles lépcsőkön. Nem vártam, hogy fényképezni is lehet, mert ez mohamedán templom, de íme, fél rúpiáért megválthatom a fényképezőgépemet, ő is bejöhet velem. Papucsot húzok a cipőmre, és becsoszogok az udvarra. A Nagymecsetről mindig Germanus Gyula jut eszembe. Most nem az itt mondott beszédére gondolok, hanem arra, amikor Mekkában titokban fényképezett. Rajtam is mintha lövöldözési láz venne erőt, és minden sarkából lefényképezem az udvart – mivel csak ide engednek be.

Középen kis négyszögletű vízmedencét építettek – jámbor hívők üldögélnek a szélén. Élénken figyelik lázas munkámat, ahogy igyekszem a legszebb szögből készíteni a fotókompozíciót. Az árkádok alatt az egyik sarokban nagy halom Korán egymásra rakva; vajon van-e közte latin betűs? Az oszlopok között prédikátor áll és beszél. Megállok a közelében mint Allah tisztelője. Erre mindjárt felém fordul, és érezhetően hittérítő hanglejtéssel szónokol felém. Sajnos egy szavát sem értem.

Az iszlám *szúfi* irányzatát ismerem jobban, mert az számos jógaelemet tartalmaz,

az ún. misztika felé hajlik. Misztikusnak szokták nevezni azokat a tanokat, amelyek mélyebb pszichológiai ismereteket rejtenek, így fogalmaik, kifejezéseik nehezebben érthetők, már csak a nehezebb téma miatt is. A lelki jelenségek egyébként pontosan olyan konkrétek, ha nem konkrétebbek, mint a külvilág észlelése, mégis könnyen félreérthetők, félre is magyarázhatók, emiatt lengi őket körül „misztikus levegő". Az iszlám szúfi bölcselete hazánkban már a török hódoltság alatt ismertté vált. Számos dervis-kolostor működött Magyarországon is, ilyen volt például a pécsi *Tettye* török kori épülete. A dervisek közül szóhasználatunk is megőrizte az „üvöltő dervisek", vagy a „forgó dervisek" fogalmát. Az üvöltő dervisek tulajdonképpen nem kiabáltak, hanem jógaszerű légzésgyakorlatokat végeztek, ahol a belégzést és kilégzést erőteljes „hí-há" hangzás kísérte. A túllégzéssel (a széndioxid kilégzésével) a vér ionkoncentrációját lúgos irányba tolták el, ami a meditációt megkönnyíti. A módszer aránylag drasztikus, és veszélyes is, csak megfelelően kipihent állapot biztosítja az idegrendszer egyensúlyát. Ezt a dervis-kolostor szigorú szabályai biztosították is. Hasonló a forgó dervisek technikája, annyiból, hogy az egyensúlyrendszer izgalmát használják fel az idegtónus emelésére. Ez is csak pontosan betartott szabályok esetén használható. Mindkét irányzat az egyszerűbb technikájú iskolák példája. A magasabb szintet képviselő szúfi szerzetesek nem alkalmaznak ilyen módszereket, hanem szemlélődéssel, figyelemösszpontosítással érik el az egyensúlyos idegállapotot. Meditatív módszereikben számos liturgikus elem van, napi ötszöri imagyakorlattal, amelyek tulajdonképpen verbális szuggesztív gyakorlatok, a szemlélődéshez, az isteni lelkiállapot eléréséhez vezetnek. A „szúfi" szó gyapotot jelent, jelzi az egyszerű köntöst, amit e szerzetes jellegű iskolák hívei hordanak.

A mecsetből kifelé menet megállok a Próféta kegytárgyait őrző múzeumocska bejárata előtt. Itt őrzik – állítólag hennával vörösre festett – szakállának egy darabját. Nem tudom elhatározni, hogy ide is bemenjek, ezért így szólok magamban: majd legközelebb. Remélem, nem utoljára járok Delhiben. Ahogy kilépek a kapun, egyszer csak hátulról meglöknek, majd legurulok a széles lépcsőkön. Hátrafordulok, de csak egy szegény vak asszony gyalogolt belém tévedésből. Gyerekek állnak a közelben, és kajánul vigyorognak a „közlekedési baleseten".

Mielőtt lelépkednék a Nagymecset nagy talapzatáról, körültekintek a városon. Jól rálátni a kis magaslatról Ódelhire is. Apró utcáira, több évszázados romantikus házacskáira. Innen nincs messze a Red Fort sem. A mecset után oda igyekszünk.

Ahogy bekanyarodunk a város kapuján, átcsodálkozzuk magunkat a nagy bejárati folyosóba költöztetett bazársoron, majd átmegyünk az előkerten. Balra kis katonai laktanya húzódik, ez lehet most a várőrség. Éppen parádés őrségváltást láthatunk. Csak a laktanyájukat őrzik, a várat nem.

Leérve a Dzsumna partjáig nyúló palotarészbe, reménykedem, hogy ott lesznek a tavaly látott mutatványosok. A palotát a Duna – pardon, a Dzsumna – partja felé magas fal szegélyezi, e fal tetejéről pillanthatunk le a füves partra. Az esős évszakban a falig érő hatalmas folyó most visszahúzódott a medrébe, távolabb kanyarog. Itt a fal alatt

szoktak lenni a „levitációs", lebegő szemfényvesztők, és nagy szerencsénkre most is itt táboroznak. Nem a tavalyiak, hanem valamivel szegényesebb felszerelésűek.

Sűrűn tekintenek fel a magas falra, hogy nem jelenik-e meg valami néző. Ahogy látják, hogy fényképezni akarunk, máris hozzákezdenek a mutatványhoz. Szeretnék a nyitjára jutni mutatványuknak. Idáig nem sikerült megfejteni, pedig sokat törtem rajta fejem, miként emelkednek a levegőbe. Először arra gondoltam, hogy levegőt pumpálnak a ponyva alá, de nem így van!

Hamarosan rájövünk a trükkre.

Hárman vannak. Az egyik rázza a kis, arasznyi „automata" dobokat, nagy lármát csapva. Ahogy a dobok peregni kezdenek, a levegőbe emelkedni szándékozó mutatványos bebújik a földre terített nagy vászonlap alá. A harmadik segéd ezután még két botot tesz keresztben a fekvő fiatalember testére. Végül az egészet leteríti még egy lepellel.

Most kezd csak igazán peregni a dob dupla nyelve, és íme, máris emelkedik a fekvő fiatalember – azaz emeli felfelé a dupla ponyvát az alatta lapuló botok segítségével. Mivel csak a nyaka látszik ki a ponyva végén, azt a benyomást kelti, mintha fekvő test emelkedne a levegőbe. Fejét nyilván mindig hátrább és hátrább hajtja. Tavaly sokkal tökéletesebb felszerelésű csoportot láttam, itt, amelyen nem látszott világosan, hogy mi is történik. A botokkal árulták el magukat. Tavaly nem volt bot, biztosan a ponyvába voltak a merevítők bevarrva, vagy már a ponyva alatt voltak, amikor a mutatványos alábújt. Most, hogy a fekvő fiú teste mellé kétoldalt test hosszúságú botokat raktak, rögtön ki lehetett találni, hogy a botokat megfogva és lassan felemelve kelti a test felemelkedésének látszatát.

Még most is a fülemben cseng, amint tavaly, a mutatvány után megszólalt mögöttem egy női hang:

– Na, ezt hogyan magyarázza?!

A hangon hallatszott, hogy tulajdonosa elhiszi: ez biztosan a jóga erejével végbevitt csoda. Mint az imént már bevallottam, akkor én sem tudtam még a magyarázatot, de bizony a nézők között valószínűleg pont én voltam az, aki legkevésbé gondolt valamilyen jóga-levitációs csodára.

Ha már a levitációról, a levegőbe emelkedésről beszélünk, elmesélem, hogy régebben magam is sokat foglalkoztam a kérdéssel, egyéb csodás jógi tettekkel egyetemben. Már tizenéves koromban – míg normális iskolatársaim cowboy-regényeket olvastak, és focizni jártak – például Hamvas Béla, Paul Brunton és Rudolf Steiner könyveit búj tam, és igyekeztem minden titkos szellemidézésen részt venni. Jól emlékszem az első „asztaltáncoltatásra", szellemidézésre is, amelyen részt vettem. Még a negyvenes években történt, közvetlenül a második világháború után. Körülültük az asztalt, rátettük a kezünket, úgy, hogy kisujjaink összeérjenek, és megkezdtük egyik elhalt hozzátartozónk szellemének megidézését.

– Ha itt vagy, koppants egyet az asztallal – ismételgette a fő-fő szellemidéző.

De asztal csak nem mozdult. Meg sem reccsent. Biztosan rossz az asztal – mondták többen, vagy valaki megszakította a kör egységét! Én persze már akkor sem maradtam meg a felületes magyarázatoknál; aminek lehetett, a végére jártam. Egyelőre a levitációnál maradva, elmondhatom, hogy meditáció közben valóban elég gyakran érezhető a súlytalanság. Orvostanhallgató koromban ennek is kikísérleteztem az okát: mindig a mozdulatlansághoz kapcsolódik. Orvosi tanulmányokból ismert, hogy az ún. sajátérző (proprioceptor) idegvégződések – amelyek testszerte a mozgástervezéshez szükséges testtartási állapotot jelzik – szűnnek meg ilyenkor érzékelni. Ez lebegésszerű érzetet kelt, de eközben egy centit sem emelkedünk a levegőbe, amiről bárki meggyőződhet maga, vagy pártatlan közreműködő segítségével! Sajnos, ha valakinek a saját testfelépítéséről való megfelelő információi hiányoznak – mondjuk, mint az elmúlt századok jógiainak –, könnyen elhiszik magukról, hogy valóban lebegnek, és ezt tanítványaikkal is elhitetik. Arról, hogy mi a véleményem néhány mai nyugati jógatanfolyamról – ahol különböző magasságokban ábrázolt meditálókkal hirdetik kurzusukat –, hadd ne nyilatkozzam, megőrizni akarván írásaimban bizonyos alapvető szalonképes modort. De nézzük inkább tovább a Dzsumna-parti mutatványosokat.

Amikor sikerült lerántani a mutatványosokról a leplet, megelégedéssel húztam ki zsebemből egy papírrúpiát, és útjára bocsátottam lefelé a fal alján várakozó mutatványosokhoz. Szépen libegett le a magas falról a bankó, bizonyítva, hogy még az indiai rúpiát is a föld felé húzza a tömegvonzás.

Ezek után a palotát is körüljárva nagy buzgón fényképezzük, sőt lelkesedésünk odáig terjed, hogy az itt lévő kis fehér mosébe is bemegyünk, annak ellenére, hogy ennek cipőlehúzás az előfeltétele. Megéri azonban a vetkőzést és öltözködést: mert amilyen csöpp, olyan bájos belülről a fehérmárványból faragott és ízlésesen, művészien díszített imaház. Mire kibújunk a moséból, az idegenvezető messze jár, futva igyekszünk utolérni.

Vissza távgyaloglunk a főbejárathoz – ami eredetileg egyik oldalbejáró –, és busszal a shoping centerbe megyünk. Szép, aránylag modern városrész. Egy tér szélén félköríves üzletházak sorakoznak. Mindmegannyi drága és fényűző eladóhely, Ali Baba és a negyven kereskedő tanyája.

Indiában viszonylag olcsó a féldrágakő, érdemes venni néhányat ajándékba vagy emlékbe. Az egyik üzletben körül is nézek. Mindenütt pompás ékszerek, csillogó kövek. Az üzlet mélyén kis fülkében szép köveket árulnak: citromtopáz meg füsttopáz fekszik az asztalon jó maréknyi halomban. A citromtopázok közül is kivirít egy kétcentis, ovális, sárga kő. Tényleg szép. A füsttopázok inkább gyászolnak szerény szürke színükkel. Megkérdezzük, mi az ára? A füsttopáz 0,5 rúpia, a citromtopázé már tízszerese, 5 rúpia – karátja. Valaki kiveszi azt a legnagyobbat a halomból: ez mibe kerül?

– A boltos máris bedobja mérlegébe, majd a tenyerében tartott zsebszámológépen – nem elmaradott ország ez – rögtön kikopogja az árát. Már nem emlékszem pontosan, de több száz rúpia az ára. Ez nekünk bizony sok. Az árus azonban azonnal visszavág a kérdéssel: hát mennyit akar adni érte? A vevőről látszik, hogy – semennyit!

Miután fáradtra nézegettük magunkat a dúsgazdag boltokban, visszafordulunk a szállóhoz. Még odafelé elhajtunk Ódelhi nagy bazársora mellett. Düledező házikók, némelyiket éppen bontják le. Sok a járókelő, köztük megakad a szemem az egyik férfin, aki kis majmát tartja kezében. Nagy léptekkel halad a tömegben, és közben csókolgatja a kis majmot, mint valami gyereket. A bazár főutcáján, az Ezüst Piacon is végigpillantunk. Ez valamivel előkelőbb része Ódelhinek, de az üzletek díszítése mintha az elmúlt századokat idézné.

A hotelbe érve, vacsora előtt ledőlök az ágyra a szállodai szobában, és mint akit fejbe vertek, elalszom. A rövidke alvás is jólesik, mivel tegnapelőtt aludtam utoljára, de máris követeli korgó gyomrunk az esti currys rizsadagot. A vacsora teljesen megegyezik az ebéddel, így leírását meg lehet takarítani. Vacsora utáni esti sétára kimerészkedünk a szálló utcájába, néhány száz métert. A közvilágítás itt, a város központi részén nem rossz. Felfedezek egyet a jellegzetes, henger alakú, kifestett postaládákból. Már régen akarok fényképet készíteni róla. Bár angol mintára készült, annyira szokatlan alakú, hogy egzotikusan hat az indiai környezetben. Felhúzom a villanófényt, és le akarom fényképezni az „emlékművet", de a sors ezúttal is mostoha hozzám, a flash ismét csütörtököt mond. Spórolnom kell a filmmel, azért nem kísérletezem újra. Fájó szívvel tovább ballagok. Közvetlenül a szálló előtti útszakaszon vagy százméternyi bazársor húzódik. A bódék most csukva vannak, mindenki alszik. Későn is van már, visszasétálunk a langyos indiai estében. Bent a szálló földszintjén kis könyvkereskedés, benne *Tantric Yoga* című nagy, színes könyv. Potom 30 rúpia. Jó lenne megvásárolni, de már itt is bezártak. Majd holnap, ha újra ébred az élet, visszatérünk.

Újdelhi, Ódelhi, Ősdelhi

Éjjel hideg volt, a fejemre húztam a takarót, ahogy a hinduk teszik, amikor a város járdáin éjszakára elnyújtóznak. Így valóban kevésbé fáztam, de azért leraktam a nátha alapjait. Reggelire két tükörtojást szalonnával hagytam ott az asztalon, viszont megittam két adat finom teát, 3-3 adag cukorral, továbbá lányom ananászszörpjét – nehogy újra hasfájása legyen szegénynek. A nehéz angol reggelit nem nekem találták ki.

Nekiindulunk a városnézésnek. Először megmutatják Újdelhit. Láthatjuk a politikusok városnegyedét, igen előkelő. Ezután jönnek a katonai fő- és alemberek állami „magánlakjai" – ez már mintha egy árnyalattal kevésbé lenne pompás. Most jön a tisztviselők negyede. Ilyen pályára már csak indiai viszonyok között érdemes menni, mert nem különbek, mint egy pesti lakónegyed. Persze, amint halljuk, a lakbér igen jutányos, mert a fizetés 10%-a, és amint látjuk, e házak India nagy átlagához hasonlítva még mindig kiválóak. Megmutatják a régi angol hivatalnokok és katonák lakosztályait is. Mintha az angol megszállók lakosztályai szegényesebbnek tűnnének, mint a megszállottaké (pontosabban a megszállottságból is hasznot húzóké). Az angolok telepe egy földszintes

kaszárnya-erődítés meg a kínai fal keverékének hat. Nyilvánvaló, hogy a legfontosabb az volt, hogy védhető legyen, ha netalántán a hinduknak eszébe jutna lenyakazni elnyomó barátaikat.

Aztán különböző követségek negyedében kanyarog a busz. Ez ismét fényűző és hipermodern. Meg kell mellesleg említeni, hogy általában nem csúnya a modern indiai építkezés. Nem annyira skatulyaszerűek a házak, mint nyugaton. Még a „lakótornyok", lakótelepek is aránylag szépek. Ennek az az oka, hogy a pompaszeretet és a hindu díszítőkedv nem hagyja csupaszon a falakat, még ha azok előre gyártott elemekből is vannak összeakasztgatva. A balkonok áttörtek, a falak cirádásak. Így a modern toronyházerdőkre is kellemesebb ránézni Indiában, mint nálunk. Itt, Újdelhiben – ami ugyancsak jókora város – elég ritkásan állnak a házak, nem összezsúfolva. Ez csak előnyére válik, és a házak közt nemcsak nagy telkek, hanem parkok is húzódnak szép számmal. Olyan sűrű, kék színű és orrfacsaró levegő, mint amilyen nálunk mondjuk a Kossuth Lajos utcára fekszik rá csúcsforgalom idején, itt egyelőre nem fog kialakulni.

Harcias hinduk is vannak – lám az egyik parkban karddal vágják a füvet. Oda-odasuhintanak a fűszálaknak, közben félig guggoló, félig fekvő helyzetben álmodozón néznek a városnéző autóbuszra. Úgy látszik, mintha itt nem találták volna még fel a kaszát.

Lassan begördülünk a *Birla-templom* előtti térre. A Birla-templom bár csecsemőkorú (néhány évtizedes), mégis az egyik legérdekesebb látnivalója Delhinek. Az ok: az egyetlen szép, hindu stílusú templom errefelé. A többiek majdnem mind mohamedán építészeti emlékek, és hiába vannak nagy tömegben, nem az igazi, indiai építészeti stílus ősi levegőjét árasztják. A Birla-templom hangulata – legalábbis a mi számunkra – tökéletesen hindu. Ennek megfelelően vagy egy tekercs filmet pazarolok erre a helyenként giccsesnek tűnő, egészében mégis szép templomra. Megnézem minden zugát, amit tavaly még nem láttam. Kimegyek a kertbe – bent elég hideg van mezítláb –, és barátként üdvözlöm a nagy kőelefántokat. Még saját magamat is lefényképezem, véletlenül, egy belső tükörben – teleobjektívvel. A kapu mellett két vetkőzőfülke van, férfiaknak és nőknek, ahol a cipőket le lehet tenni. Rengeteg a látogató, a templom előtti téren is sok kocsi meg autóbusz áll.

A következő állomásunk a híres *Kutab Minar*, a nagy torony. Ismét pótolom a tavaly elmulasztottakat, és felmászom a toronyba. Jegyet 50 peiszáért egy távolabbi pénztárban kell venni. A jegyárus fülkéjében egy hindu lány is forgolódik, melegen ajánlkozik fotótémának, mi azonban a nagy toronyra, még inkább a toronyból látható körképre vagyunk kíváncsiak. A toronyajtóban szikár turbános jegyszedők kérik a hosszúkás, vékony jegyeket, és máris fújtatunk felfelé a véget érni nem akaró csigalépcsőn. Csak az első körerkélyig lehet felmenni, de azt hiszem, nem is kívánkozna senki feljebb. Szépen faragott az erkély, és a kilátás a régi Delhi urainak omladozó síremlékmezejére tekint. *Ősdelhi*nek is mondhatnám a vidéket. Ódelhi a másik oldal felé, az erőd környékén van. Mindkettőt megelőzve még több városrész épült, aminek már csak romjait lát-

hatjuk. A Kutab Minarról széttekintve körbe-körbe, közel-távol, kisebb-nagyobb kupolák, sárgásbarnára vásott, valaha szép emlékművek, omladozó kőfalak, rajtuk fű- és gazcsomók. Közvetlenül a torony alatt magas, mohamedán díszítéssel telerótt falomladékon nagy, sasforma madár. Kíváncsian tekint le az alatta sétáló tarka népre, színpompás szárikra.

Itt is bőven egészítgetem ki felvételeimet. Tavaly nagyon zavarta riporteri tevékenységemet, hogy fényképezőgépem számlálója beragadt, sohasem tudtam, hány kockám van még. Most azonban kitűnően számol. Még elutazásom előtt egyperces szétszedés, néhány másodperc tisztítás, olajozás után, néhány órás összerakási munkával sikerült kijavítani. Nagy sikerélmény! Újra lemászunk a toronyból, s a sok csigalépcsőbe úgy beleszédülünk, hogy lent a földön is csigavonalban akarunk továbbmenni.

A Kutab Minar környékét is szépen parkosították. Néhány perces séta, míg kiérünk az útra. Közvetlenül a kapu előtt Újdelhi irányában kicsi, kékre festett templom. Színhatása érdekes, viszont diapozitíven nem adódik vissza, valahogy a kék szín megfakul, és így már nem is olyan hangulatos.

Ahogy kifelé ballagunk a Kutab Minar parkjából, észreveszem, hogy az út másik oldalán van a Sri Aurobindo Ashram. *Aurobindó*ban a legutolsó, nagy jógit tisztelik, aki már nem él ugyan, de neve közismert. Az utat, ami itt fut, szintén róla nevezték el. Most nem válhatok el a városnéző busztól, de elhatározom (ez a lelkesedésem, mint később látjuk, csökkenni fog), hogy legközelebb feltétlen meglátogatom ezt a jógi-telepet.

Pontosan szemben Handicraft Emporium, vagyis kézműiparosok boltja van. Boltot ugyan sehol sem látunk, de egyszeriben megnyílik egy hatalmas kapu, és besétálunk a tágas udvarra. Jobbra, nagy épületben, meg hátul valamivel kisebben, kiállításszerű termek. Itt lehet vásárolni. Még az udvarban, a falnál, négy-öt fészekszerű lyuk, ebben guggolnak a kézművesek, és kalapálják, fúrják, faragják, készítik az árut. Elég kevesen vannak a termekben lévő árutömeghez képest. Az az ember benyomása, hogy csak kiállítási darabok ők is, a legtöbb árut otthon dolgozó kézművesek szállítják.

Egyszer csak nagy tálcákkal turbános úr jelenik meg, és coca-colás üvegeket kínál, mindegyikben szívószál. Udvarias fogadtatás a feltételezett vásárlók felé.

Egy másik kézműves-empóriummal már jó tapasztalatom volt, ami az árakat illeti. Alku itt nincs, mondják, szabott árak vannak. Szeretnénk néhány tányért venni, meg kulcstartó világnaptárt, de kiderül, hogy ez az empórium nem is olyan olcsó. Amikor látják, hogy semmit sem veszünk, máris lejjebb szállítják az árat. No lám, akkor itt is lehet alkudni! Neki is állunk a keleti licitálásnak, és megvesszük az otthoniaknak szóló ajándékot, egy-egy zománcozott tál csak 45 rúpia. Még szerencse, hogy alkudtunk, mert másnap a bazárban ugyanezeket 15 rúpiáért kínálták!

Szép mandala-képet is találok, lefényképezem. Felveszem a rézedényektől csillogó termet is – egy hindu lady háta gyalogol bele a felvételembe (legalább szemből gyalogolt volna bele). A másik terembe is benézünk, és ott szantálfa-elefánt nyakláncra alkuszunk. Tavaly már vettem egy ilyent, most a többszörösébe kerül. Méltatlankodva mondom, hogy

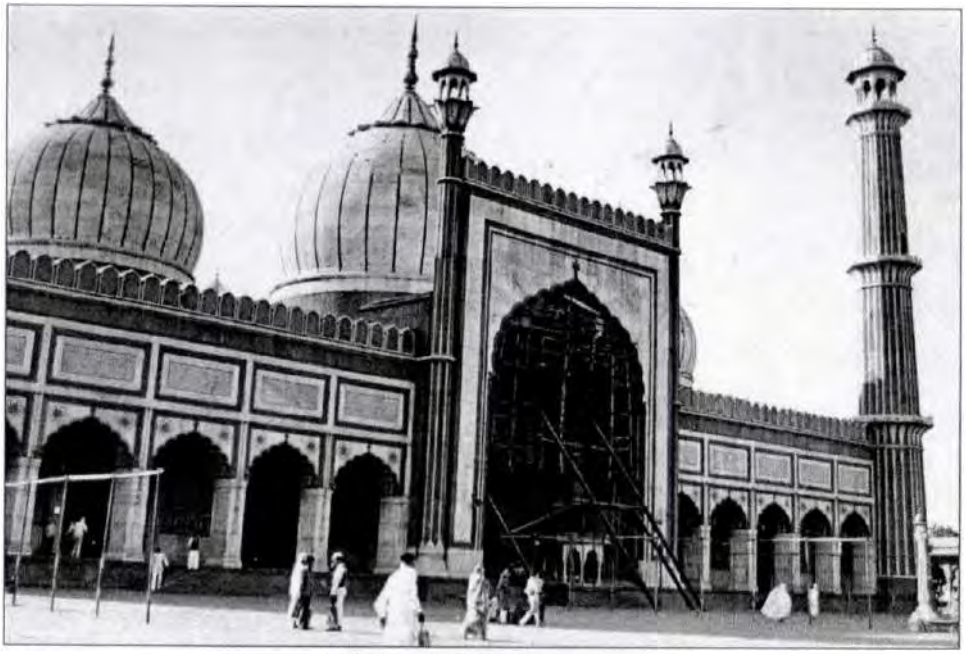

54. kép. A delhi Nagymecset

55. kép. A kígyóbűvölő apa, kígyóbűvölő fiával

56. kép. Levitáció, mutatványos módra

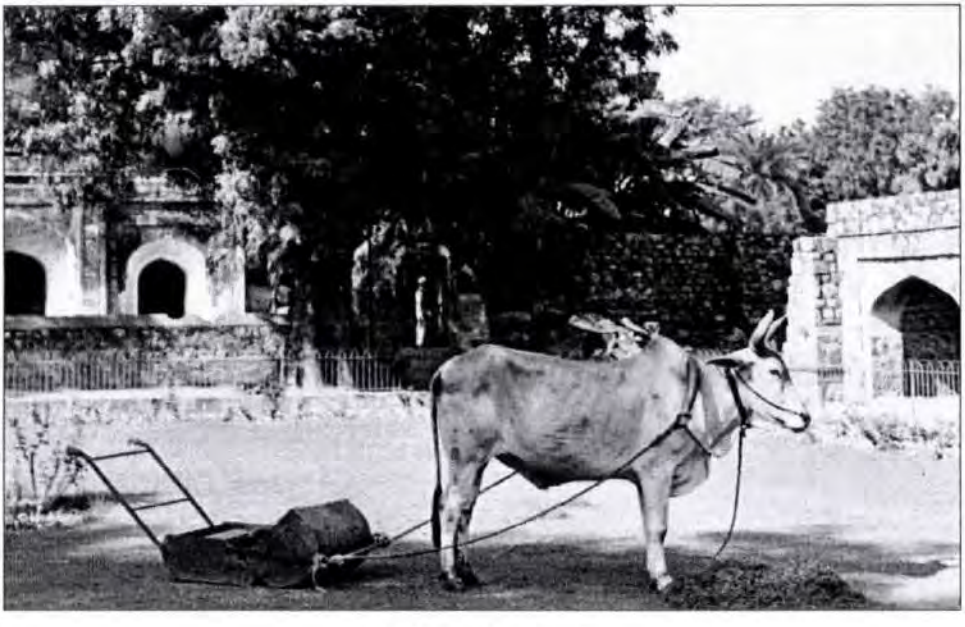

57. kép. A fűnyíró ökör

ez nagyon megdrágult. Igen, az árak mennek felfelé – mondják. De nem száz százalékkal, mondom én – ők viszont nem engednek az árból –, no jó, akkor mehetünk!

Visszaszállingózunk az autóbuszba, és megindulunk visszafelé Sri Aurobindo útján. Nincs messze innen az All India Institute of Medicine, az Országos Orvosi Intézet. Voltaképpen egyetemi és klinikai egység, állítólag Ázsia legnagyobb kórháza. Nagysága valóban impozáns, amellett kívülről modern is, és mint később tapasztaltuk, belülről is korszerű. Az Orvosi Intézet a sarkon áll, egy keresztútnál. A keresztben futó út is hatalmas sztráda; amint odaérünk, éppen piros a lámpa, megáll a busz. Szerencsére, mert ritka látványnak lehetünk tanúi.

Ázsia állítólagos legnagyobb és modern kórházával átellenesen, a járdán, apró, néhány négyzetméteres, ólszerű tákolmányokban kézművesek, művészek tanyáznak. A bódék körül alacsony fakerítéssel még piciny udvart is készítettek. A kis telepet földre terített lepedők, elkészült cserépedények, szétszórt használati tárgyak ékesítik. Az egyik művész bódéját kiállítási teremnek használja, ő maga kívül lakik, a sok színesre mázolt istenkép elfoglalja a helyet. A művész ül a térdig érő kerítés mögött, haja csimbókokban lóg (a legutolsó monszunesőmoshatta le), bőre hamuszürke. Kis edényből vizet iszik, majd a földön ültében kinyúl a kerítésen – ami pont a hóna aljáig ér –, és a járdára loccsintja a maradékot. Közben oda se néz, hogy kinek a cipőjébe öntötte, hanem tovább motoz kis udvara földjén. Az egész városnéző busz őket bámulja. Ha legközelebb erre járok – és még itt lesznek –, akkor lefényképezem őket előtérnek, a hatalmas modern kórházzal együtt. Ilyen ellentéteket csak Indiában lehet látni! Vagy másutt is?

Egyik utas elborzadva szólal meg a toprongyos művészre célozva:

– Mi öröme lehet ennek az életben? – Ezzel megdöbbenését akarta kifejezni. Magamban nem értek egészen egyet vele, mert attól, hogy valaki szegény, még lehet boldog, különösen, ha művész. Attól is lehet még boldog, hogy olyan piszkos; és ha nem szeret mosakodni, akkor éppen az öröm netovábbja olvasható le alakjáról. A felszólaló is elgondolkozhatik ezen, mert így folytatja:

– Megfigyeltem két életerős férfit, akik csak semmittevéssel töltötték idejüket. Igen – mondja elmerengve, vagy talán megirigyelve az imént még megvetett embereket –, itt még nem valósították meg a modern rabszolga-társadalmat, ami ellen a legjobb védekezés a semmittevés. Akkor legalább magának él az ember, és nem másoknak dolgozik.

Nocsak, fülelek oda mind jobban, még a végén politikai szónoklat kerekedik ki ebből a megjegyzésből. Szerencsére az út eközben szabad lesz, és máris robogunk tovább a hatsávos sztrádán. Átmegyünk egy hídon, balra kis repülőtér látszik. Közben figyeljük az útszéli táblákat, hirdetéseket, mert voltaképpen ezek az apró díszítőelemek adják a külföldön látott kép hangulatát. Majdnem elfelejtettem mondani, hogy idejövet, valahol a központi posta körül, az egyik sarkon elrobogunk a már tavaly látott belvárosi jógaáshram előtt. Elég nagy telep, a múltkor csak egy pillanatra láttam, amint a bélbántalmaktól elcsigázva, ködösen felemeltem szempilláimat, és – éppen jókor – kitekintettem az akkori városnéző busz ablakán.

Még ebéd előtt meg kívánják tekintetni velünk a *Nagy Humájun* sírját. Mi ugyan elég éhesek vagyunk, inkább az ebédlőasztalon legeltetnénk a szemünket – de első a kultúra. Ez a Humájun-síremlék becsapós. Ahogy belép az ember a szép kőkapun, a hosszú, parkosított út végén már látja is az emlékművet. Közelebb érve derül ki, hogy az csak a következő kapu; az igazi síremlék sokkal nagyobb, és e mögött van. Még a tornyai is látszanak. De átsétálva a másik kerten, ismét kiderül, hogy a torony nem odatartozik, hanem a háttérben van, s amit látunk, az a harmadik, az előbbinél még nagyobb kapu. Maga az emlékmű – most már visszavonhatatlanul – e mögött a kapu mögött tárul a néző elé.

A síremlék szép, harmonikus, sem túl egyszerű, se nem túl díszes, de jókora építmény. A kertben apró, csíkos bundájú mókusok szaladgálnak, India-szerte lehet látni ezeket a kedves állatokat, amint a fák árnyékában ücsörögnek, meg-megiramodnak. Fényképezek is egyet belőlük teleobjektívvel.

A füvet itt nem hányják kardélre, hanem ökrös fogattal vontatnak egy nagy fűnyíró szerszámot. A tehenészek fotótémának ajánlkoznak, ez lehet a mellékkeresetük. Körbehajtják az álmos jószágot a tűző, déli napban. Én imádom a meleget, de most itt fedetlen (és hajatlan) fővel úgy érzem, már rám is eleget sütött, többre nem vágyom. Most, ha lenne egy szellős turbánom, még azt is hajlandó lennék koponyám fölé tenni.

Körbejárom a síremléket körülvevő árkádokat, itt legalább árnyékban vagyok. Most látom, hogy milyen hatalmas épület. Mögötte elhagyott kert nyújtózik, itt hátul senki sem jár, mindenki csak elölről nézi. Olyan, mint a pécsi Akadémia épülete, azt is csak elölről szabad nézni, már oldalról sem pazaroltak rá díszítést, a hátuljáról meg jobb nem is beszélni. Humájun síremlékén a körkörös árkád apró boltozatainak során nyugszik a felső terasz. Ahogy az épület mögött ballagok egyedül, a régi köveken furcsán visszhangzanak lépteim. Érdekes, hogy amikor egy-egy kupola alá érek, lépteimet felerősíti a boltívekről visszaverődő hang, a többi szakaszon a lépés csak színtelenül koppan. Az oldalsó parkban mohamedán nők tanyáznak – fekete lepellel fejük búbjáig betakarva. Az utolsó árkád festői keretével megörökítem a park távoli pálmáinak körvonalait. Visszafelé már nemcsak a hőségtől, de az éhségtől is szédelgünk, amikor elérjük a nagy kaput, utána a közepes kaput, és végre a legkisebbet.

Ebéd újfent önkiszolgáló svédasztallal, ami lehetővé teszi, hogy a lehető legdiétásabb és legfűszertelenebb ételeket válasszam ki magamnak. Az idén ép emésztőtraktussal kívánom Indiát végignézni.

Az Orvosi Intézet és a jógatelep

Délután telefonálunk az All India Institute of Medicine-be, a morfológiai osztály vezetőjének, akivel már korábbi, európai szakkongresszusokon megismerkedtünk. Mindjárt értünk is küldi egyik munkatársnőjét és az intézet kocsiját, hogy elmehessünk, és

személyesen megbeszéljünk néhány szakkérdést. A vezető igazi szervező tehetség, jól felszerelt intézete van. Ugyanazok a műszerek vannak itt, mint a magyarországi megfelelő intézetekben – csak még működnek is. Az oktatástechnikájuk – sőt sok egyéb is – mintha valamivel korszerűbb lenne a miénknél. Ez őket tekintve kellemes, magunkat tekintve kellemetlen csalódás. Kifelé menet az egész intézmény vezető professzorával találkozunk. Szimpatikus menedzser típus ő is – kackiás mozi-bajusszal. Megismerkedtünk röviden a munkatársakkal, beosztottakkal is. Ők teszik ránk a legemberibb ember benyomását. Itt is úgy lehet, mint nálunk: menedzserekből és mékerekből áll a munkaközösség. A menedzserek menedzselnek, a mékerek meg termelnek. A vezető meghív, jöjjünk el másnap is, amikor megmutatja az intézetet, és részletesebben elbeszélgethetünk a munkatársakkal is.

Kiderül, hogy a vezető valaha – fiatal korában – jógázott, de jógatanítója meghalt. Úgy érzi, hogy nem számára teremtették a jógatornát, csak a szellemi jógát. Ez látszik is rajta, mert a szép szál ember jókora pocakkal ékes. Felcsillan a szeme, mikor említem, hogy én is foglalkozom jógával. Nem néhány hétre, hanem hosszabb időre kell hogy idejöjjön – javasolja –, jókat elvitatkozgatnánk a jógáról. Na tessék, a végén még nekem kell tanítani a hindukat jógázni!

Másnap reggel taxit fütyültetünk magunknak a piros turbános szállóbeli ajtónállóval, és újra kilavírozunk (balra hajtás van itt!) – sűrű dudaszó mellett – Ázsia legnagyobb kórházába. Az Intézetben már várnak bennünket, és délig „eltudományosvitázzuk" az időt. Megnézzük az anatómiai részleget, megtudjuk, hogy a magyar követ lánya is itt orvostanhallgatóskodik, így hát van magyar egyetemista is Delhiben. Legérdekesebb a majomistálló, ahol úgy tenyésztik a majmokat, mint nálunk a kísérleti patkányokat. Az állatház vezetője mindenáron rá akar beszélni arra, hogy Magyarországon is tenyésszünk majmokat. El sem tudják képzelni, hogy ott klimatikus nehézségekbe is ütközne a dolog. Ilyen magától értetődően biztosan nem menne, de azért csak helyeslően bólogatunk javaslatára. Később inkább elhatározzuk, hogy idejövünk a majmokkal tervezett idegrendszeri vizsgálataink elvégzésére. Ennek láthatólag ők is örülnek, mert bár majmuk sok van, idegkutatási tapasztalatuk nem olyan régi keletű, mint nálunk.

Végigsétálunk a napközben is takarított, tisztára mosott folyosókon. Minden takarítóasszony meg szerelőmunkás nagyot köszön a vezetőnek, az meg úgy tesz, mintha nem is hallaná. Nálunk ez másként van. Itt nagy lehet a munkaerő-kínálat! Az intézet udvarán nyírott tujafák sorakoznak az utak mellett. Kikísérnek a kapuig. Meghívnak ebédre is, de ezt fondorlatos módon és maximális udvariassággal elutasítjuk – csakis gyomrunk mentése érdekében. Az intézeti kocsi kihajt velünk a kapun, miközben búcsút intünk kollégáinknak. Megkérjük a sofőrt, hogy ne a szállóba, hanem a Jógaintézetbe vigyen. Hamarosan behajtunk a jógatelep kapuján, a kocsivezető kérdezi, hogy visszavigyen-e utána a szállóba, de ezt szépen megköszönjük, és elengedjük őt.

Végre itt állunk a jógatelep udvarán, amit már többször láttunk, de sosem sikerült meglátogatni. Meghatódottan nézünk körül. Sok meghatót viszont nem veszünk észre.

A neve *Vishwayatan Yogashram*. Nagy telek két oldalán egy-egy barakksor látszik, egyelőre semmi egyéb. Megkérdezzük az egyik álmatag járókelőtől, hogy merre van az office – az iroda. Beküld az egyik barakkszobába. Onnan átküldenek a másik oldalra.

Ahogy átmegyünk az udvaron, nagy hulladékhalmazok között lépkedünk, ami meghatódottságunkat némileg apasztja. Látjuk, hogy az udvar sarkában, kis csoportokban, éppen hatha-jógaászanákat végeznek. Mégsem halt ki hát a jóga teljesen Indiában! Bár a gyakorlók nem annyira hindunak, mint turistának látszanak, de lássuk előbb az irodát.

Az újabb – állítólagos – irodából harmadik szobába küldenek, végül a negyedikbe. Láthatólag ez valóban a rendelő, itt veszik fel a jóga iránt érdeklődőket. Egy hölgy fogad, és nyájasan nézve rám megkérdezi jövetelünk okát. Mindhármunkat hellyel kínál, és én előadom, hogy a jógaoktatás iránt érdeklődöm, meg a nemzetközi jógatársaságba szeretnék belépni, mivel már régebben foglalkozom a jóga problémájával stb., stb. Erre azt válaszolja, hogy ilyen központ legközelebb Patnában van (több száz kilométerre keletre). Én nem így tudtam, s mint később kiderült, ő volt rosszul tájékozva. Itt vehetek viszont jógakurzust, ha akarok. Ha óhajtom, máris előjegyeznek az egyik kéthetes kurzusra. Természetesen szívesen részt vennék a tréningen, hogy lássam, mit nyújtanak itt a tanulónak, de erre most sajnos nem futja időmből. De az éppen zajló tréninget szívesen megtekintjük.

Megköszönjük a hölgy tájékoztatását, és elbúcsúzva kilépkedünk az udvarra. Az előszobában beszédhibás, kissé retardált fiatalember tájékoztató füzetet árul a telep működéséről. Na, ezt megvesszük, ebben legalább komplett felsorolását látjuk a használt jógagyakorlatoknak! A füzetben egyéb hasznos adatot is megtudunk a jógatelepről. Első pillantásra úgy látszik, hogy kb. ugyanazokat az ászanákat tanítják, mint amit mi is ismerünk Magyarországon. Vagy tizennégyféle tisztítógyakorlattal kezdődik a felsorolás, majd mintegy ötven ászana listája követi ezt, amelyek variációkkal együtt adnak ki ennyit. Ezenkívül még 108 ászanát és 23 mudrát is felsorol a tájékoztató 8 pránájáma-gyakorlattal és légzésszabályozással kiegészítve.

Rövid szabályokat is ad a jógi életére vonatkozólag. Lássuk, mit ajánl például táplálékul: könnyű ételeket mond, mint zabkása, lepény, zöldségek, gyümölcsök, tej, vaj. Tiltott ételek a sós, savanyú és édes ételek, továbbá paprika, kávé, dohány, alkohol és narkotikumok. A nemi életre is a lehető legtartózkodóbb magatartást ajánlja. Határás alvásidőt tart kielégítőnek. Az összes fontosabb jógagyakorlatot napkelte előtt javasolja elvégezni, hogy a napi munkát már ezek elvégeztével kezdhessük.

A füzet címoldalán végre meglátom a főguru fényképét. Ó, vele kellene beszélni! Menjünk vissza! Mindegyikünk méregeti a Guru képét. Maharisi Kártikeya Dzsíként mutatkozik be. Mintha túl sok zsírszövete volna a maharasinak ahhoz, hogy az egészséges jógaéletmód cégére lehessen. Mégse menjünk vissza!

Európában tartózkodó, hindu jógatanítóknál is láttam, hogy enyhén szólva töltött galamb fizimiskával jelennek meg. Nálunk kövér ember hiába hirdet egészséges élet-

módot, senki sem fog neki hinni. Ahogy Weninger Antal írja: „A prófétának legelőször önmagán kell bebizonyítani tanainak helyességét." A kövér guruk menteségére legyen mondva, hogy létezik Indiában olyan közfelfogás, hogy az igazi gurunak annyi tanítványa van, hogy jól tarthatják őt élelemmel, kövérsége szinte híressége arányában fejlődik. A nyugati gondolkozás szerint viszont ez zavaró hatású; itt mindenki tudja, hogy a kövérség voltaképpen betegség, amiből jó mielőbb kigyógyulni.

Közben kiérünk az udvarra, hogy megszemléljük a gyakorlatozókat. Az egyik sarokban vagy 40 főből álló csapat tornázik. Figyeljük, hogy mit művelnek. Éppen egy helyben ugrálnak, mintha sportedzést tartanának. Itt is összetévesztenék a jógát a testedzéssel, mint sok hazai jógakurzuson?

Tovább nézelődünk a kertben. Az udvar távolabb eső részében kisebb csoportot pillantunk meg. Ők lesznek az igazi jógázók! Éppen a terpeszülést gyakorolják. Végre valami jógaszerű! Bár kissé rontja az összhatást, hogy velük szemben ülő vezetőjük tarka, hippi jelmezbe öltözött férfi, nem néz ki jóginak. A gyakorlat vezetése egyébként nem sokat különbözik az átlag pesti jógakurzusok rendszerétől.

Ahogy figyeljük az oktatást, a kert egyik útján középkorú férfi közeledik felénk, haja csimbókos, mint a művészé, akit a járdán láttunk. Ki van festve, mint egy holy-man – szent ember. Vajon, ő tanítja vagy tanulja a jógát, vagy csupán mint díszítőelem szerepel?

Le kellene legalább azokat fényképezni, akik jógagyakorlatokat végeznek! Szedem elő a fényképezőgépemet, de közben már erősen alkonyodik. Szubtrópusi sebességgel közeledik a sötét. Amíg a fénymérővel bíbelődöm, olyan sötét lesz, hogy nem lehet rendesen exponálni. Máris lebukott a nap, ráborult a jógatelepre az este. Talán egyelőre eleget is láttunk ízelítőnek egy Újdelhi-beli jógaáshramból. Ez a telep mindenesetre jobban hasonlít a nyugaton megszokott jógaiskolákhoz, mint a bombayi Jógagyógyintézet. A gyakorlatozás is hasonlóbb, de a közönségből ítélve ez inkább a látogatókhoz való alkalmazkodásnak látszik. Talán inkább a nyugati turisták igényeit igyekeznek kielégíteni ezzel a stílussal. A nyugatra terjedt indiai jóga visszatükröződése Indiába?

Kisétálunk a kapun, és nekiindulunk, hogy gyalogosan jussunk haza a szállóba, ami nem messze van a teleptől.

Először úgy véltem, hogy tudom is, merre kell menni, de egyszeriben olyan sötét lett, hogy teljesen elbátortalanodtam. Hol balra, hol jobbra indultunk el az úton. Végre meglátunk egy taxist, odavettük lépteinket, hogy eligazítson. Útközben szépen kivilágított templom tűnik fel, rajta hangszóró hirdeti az igét. Az ajtón áramlott a nép ki és be. Közelbe érve kiderült, hogy mohamedán templom, ide „hitetlennek" nem illik belépni; továbbmentünk.

Útközben ismét eltájolódtunk, és szerencsétlenségünkre megkérdeztünk egy járókelő hindu fiút, hogy merre érünk leghamarabb az Imperial Szállóba. Legalább tíz percig beszélt arról, hogy miként rövidíthetjük meg utunkat öt perccel. Alig akarta abbahagyni. Már mindkét lábunk menetirányba nézett, csak a fejünket fordítottuk vissza, de ő csak

nem hagyott fel a magyarázással. Nagyon szimpatikus fiú volt különben. Kár, hogy a végén megkérdezte, melyik országból jöttünk.

– From Hungary – Magyarországról – feleltük, de a fiú csak sötéten néz. Némi zavar után megkockáztatja az újabb kérdést:

– And what continent? – és milyen világrészből?

– Middle Europe – Közép-Európából – feleljük lesújtva. E derék fiú biztosan nem hallott még Magyarországról, de sebaj, búcsúzóul jó kívánságait küldte a magyaroknak, amit én most kötelességszerűen és illendően tovább adok.

A város központja felé közeledhettünk, mert nőtt a forgalom. Most jöttünk rá – a térképen nem tudtunk kiigazodni, hogy itt lakunk a modern üzleti városrész kellős közepén. Nagy sokára rátaláltunk saját utcánkra, a Ján Passra is. Egyébként nem a fiú által többszörösen elmagyarázott útra tévedtünk. Csak másnap, világosban pillantottuk meg, hogy tényleg van egy egész rövid, pálmasoros utácska, ami közvetlen a szállóhoz vezet. Este persze nincs kivilágítva, így önkéntelenül is elmentük mellette.

A bazársorok ma nyitva vannak, és mindahány stand pazar színekben világít. Még tibeti bazár is van, Nepálban látott különlegességekkel! A tibetiek megpillantása itt valahogy rokonszenvet ébreszt az emberben; olyan, mintha idegenben rokonokat látnánk meg, magatartásuk, reflexeik ismerősen hatnak.

A szálló folyosóját néhány szép mandala-kép díszíti. El is határozzuk, hogy megörökítjük mint ugyancsak tibeti érdekességet. A szobában megszemlélem a feltöltés céljából otthagyott villanófényt, látom, jól működik – pedig milyen nehéz volt belepréselni a villásdugóját az indiai dugaszolóaljzatba! Még a szinkronzsinórt is jó helyre dugtam (a c-hez – a felső lyukba –, ezt örökké összecserélem), és a szoba falán lévő rosszul sikerült Síva-szőnyegen felvételpróbát teszek. A próba is és a felvétel is jól sikerült – mint később itthon kiderült.

Vacsora után lefekszem. Az ágyam különös, úgy érzem, mintha levegőben lebegnék rajta. Lám, lám, mégis van levitáció Indiában! Mindenesetre kiszállok, és megvizsgálom az ágyat. Magas rugók állnak az ágy széle fölé vagy 10 cm-rel. Vastag laticellap takarja a rugókat, azon van a lepedő. Ha lefekszem, ide-oda remegek, himbálódzom a rugókon, mintha kocsonyán feküdnék. Valami álkárpitos gyárthatta, mert nem kötötte le a rugókat. Egész éjjel a levitációról álmodom.

Szobámban rengeteg a villanykapcsoló, ahogy sok a lámpa is: a mennyezeten, a szekrényen, a földön. Ha villanyt akarok gyújtani, mindig a rosszat kapcsolom be. Rendszerint a mennyezetről lelógó nagy panka – porkeverő ventilátor indul meg. A ventilátorokat jól tudják készíteni. Kitűnően lehet csapágyazva, mert percekig elforog, azután is, hogy kikapcsoltam. Emiatt viszont nem tudom kikapcsoláskor, hogy jót kapcsoltam-e ki, vagy sem.

Hatalmas légkondicionáló zakatol a világítóudvaron. Éjjel 1-ig jár. Hálószobám ablaka pont oda nyílik. A kis szoba – ahová beköltöztem – régen a gentleman inasáé lehetett, azért néz a világítóudvarra. Eleinte még örültem is, hogy nem zajos utcára

néz az ablakom, hanem a csendes világítóudvarra. Éjfélkor ráadásul még a folyosón is lármáznak. Behallatszik a zaj, mert az ajtó, de kivált az ablak, nem zár jól. Hajnalban erősen lehűl a levegő, felébreszt a hideg, nem csoda, hogy reggel fáradtan ébredek.

A jógaintézetek felkutatásával nem hagyunk fel. Van még egy otthonról hozott címünk, csak nem pontos, most ennek próbálunk utánajárni. Az első, hogy elővesszük a telefonkönyvet, hátha benne van. Még hogy benne van-e? Hát persze, hogy benne van! Még olyan címszó is van, hogy Yoga Centers, jógaközpontok. Na lássuk csak! Vagy egy tucat van, némelyik számos fiókintézettel is rendelkezik. Íme néhány példa:

Yoga International Institute for Psycho-Physical Therapy; FBikLajNgr II 24, Tel.: 622858.

Lám-lám ez is gyógyítással foglalkozik, mint a bombayi intézet. Ez mind nagyon biztató, de mi az, hogy „FBikLajNagr II 24"? Nyilván rövidítés, mint ahogy a német újságok apróhirdetésében látni. Olvastak már olyat? Minden, de minden egyes szó rövidítve van! Érdemes német újságot venni, és az apróhirdetést fellapozni annak, aki jót akar nevetni. Mi most bezzeg nem nevettünk, mert baljós jeleket véltünk benne látni, ami a címek megkereshetőségét illeti.

Itt van például egy másik: Yoga-Raja Yoga Centre; RINSEPart II-49 Tel.: 62 4000. Ez se különb a másik címnél! Hogyan fogjuk ezeket a helyeket megtalálni?

Ilyen is van: Prajapita Brahma Kumar Ishwariya (Radzs-Yoga). Ennek hat „fióküzlete" is van, egy például a Chaundi Chowkon, az ezüstpiac-bazárban. Mindegyiknek van telefonszáma. Nemcsak a megtalálás miatt fog el aggodalom, hanem valahogy a nyugat-európai és egyéb nyugati jógastúdiókat juttatja eszembe, amelyek 90%-a nem egyéb üzleti vállalkozásnál. Látogassam végig ezeket a jógaüzleteket? Ha már itt vagyunk, mindenesetre meg kell próbálkozni! Kezdjük talán azzal, amelyiknek a címét magammal hoztam. Ezt ajánlotta egy külföldi jógatanár, tehát biztosan a jobbak közé tartozik.

Lemegyünk a portáshoz a „FBIkLaj Nagr" kezdetű kóddal, és tudakoljuk, hogy az vajon mi lenne? A „Nagr" nyilván a hindi „Nagar" szó rövidítése, ami várost jelent. Ez biztosan Delhi egyes városrészeit jelzi, mint Ferencváros, Angyalföld, Kelenföld stb. nálunk. De mi a többi? A főportás (alportások is vannak) elolvassa a címet, és fennhangon mondja:

– Ó, ez itt van a közelben, beülnek egy taxiba, és hamar megtalálják.

No jó, akkor gyerünk! Ki a hoteludvarra! Taxifütyülő nincs, de az udvar másik végén van a taxi, bele is ülünk – csak nem indul. Nosza, a többi taxis máris siet a segítségünkre, és tolják, tolják kitartóan. Csak nem a jógaintézetig fogják tolni? Nem! Egyszer csak beugrik a motor, és máris pöfögünk a várva vár cél felé.

Az első tíz percben nyugodtak voltunk, mert a szállodai főportás mintegy tízpercnyire becsülte az utca távolságát a szállótól. A valóságban viszont úgy nézett ki, hogy tíz perc elteltével kezdett csak igazán a gázra lépni a taxis, és lassan már Delhi külvárosai felé gurultunk. Mint nagy nehezen megtudtuk, a rövidítések egyike a legelőkelőbb modern külvárost jelentette. Rendben van, menjünk.

Nagy sokára kertvárosszerű részbe érkeztünk, ami modern volt ugyan, de amolyan lakótelep elrendezésű. Ez azt jelentette, hogy különálló házakból épült háztömbök voltak mindenfelé. Köztük valami rejtett célszerűség vagy egyéb határozta meg, hogy melyik az 1-es számú ház, melyik a 2-es, és így tovább. Egyszóval nem utca és házszám, hanem házcsoportocska és házszám volt megadva a kódban. Már a háztömb megtalálása elé is számos nehézség gördült. Az első az volt, hogy a sofőr nem ismerte a vidéket. A másik az volt, hogy az ott lakók sem ismerték a vidéket. Kb. 3 percenként megálltunk, a sofőr kiugrott, és beszaladt egy üzletbe. Hamarosan szaladt kifelé, beugrott a volán mellé, szájába kapta a címes papírt, és elhajtott egy irányba. Ott egy darabig ide-oda bolyongtunk, majd megint megálltunk, a sofőr ki, egy járókelőhöz oda, majd vissza. Fordulás ellenkező irányba, és újabb bolyongás. Később már ki se szállt, csak megálltunk egy embercsoport előtt. Sokgyermekes, barna képű férfi hajlott be a kocsiba, és nagy segíteni akarással magyarázta a kerület földrajzát. Közben valamilyen magot rágott, ugyanolyan gyorsasággal, ahogy beszélt. A fejem felett tárgyalt a sofőrrel, így a „p", „b" és különösen az „r" mássalhangzók kiejtése alkalmával a szájából kirepülő apró magtöredékek mind a képembe hullottak. Ez persze ahhoz képest, hogy a helyzet kezdett mind reménytelenebb lenni, szinte semmit sem jelentett számomra.

– De hova akarnak menni egyáltalán? – kérdezte később angolul két értelmes és jól táplált úri-kisasszony.

– Jógaintézetet keresünk. Nincs itt a közelben egy jógatelep?

A megszólított kisasszonyok erősen gondolkozni látszottak. Csak azt ne kérdezzék most, hogy mi a jóga, mert akkor máris megyünk haza.

– Van itt nem messze egy szemészeti magánklinika – csillant fel kisvártatva az egyik hölgy szeme –, hátha ott tudják!

Nem tudták. Valaki másik kórházat vélt ismerni a közelben, s miközben a taxis tovább keringőzött, mi már apatikusan meredtünk magunk elé. Csak annyi pozitív információt gyűjtöttünk közben, hogy az indiaiak általában gyógykezelésnek tartják a jógát, képzetét minduntalan orvosi jellegű intézményekkel társítják.

Végül a taxiórát mérlegelve elhatároztuk, hogy lassan ideje lenne hazafelé indulni. A taxis ezután már csak a hazautat kereste.

Amikor a szálló előtt kiléptünk a taxiból – jó órás kocsikázás után –, beláttam, hogy rossz módszert követek az indiai jógakutatásban – bár tagadhatatlan, hogy így is számos tanulsággal lettünk gazdagabbak a hindu jógát illetőleg. Ezek után hívjuk fel az intézetet telefonon? És akkor mi történik? Elmagyarázzák, hogy merre kell menni! Nem! Mára elég a jógaintézetekből!

Egy régi vígjáték jutott eszembe: az O.K. Néró! Ebben két amerikai katona Rómában elalszik, és Néró korába álmodja magát. Álmukban keresik, de sehogy sem találják – a Néró korabeli Rómában – a katolikus templomokat. „Ez a kereszténység csak idegenforgalmi trükk?" – kérdezi a filmen az egyik katona méltatlankodva.

Így éreztem én is magamat, pedig biztosan nem idegenforgalmi trükk, hogy errefelé is

jógáznak. Arra már meg mernék esküdni, hogy nem annyian jógáznak Delhiben, mint Budapesten. Pesten ugyanis az utcai hirdetésekről hamar felkeresheted az itt tanító számos jógamestert – számtalan tanítványával együtt. Ha figyelembe vesszük az indiai kontinens nagy lélekszámát, nem tudom, hogy ha kiszámítanánk, akkor Indiában vagy Magyarországon jutna-e több jógázó egy főre?

Az Ezüstpiac és a táncszínház

Bevásárolni indulunk, de készpénzünk fogytán van, ezért csekket vagy dollárt kellene rúpiára váltani. A Jan Pass sugárútja nagy térbe torkollik, ott keresgélünk bankot. Nehezen találunk. Végre lelünk egyet. Bemegyünk. Hosszasan ácsorgunk, mire valaki odaszól, hogy már zárva van, pénzt nem váltanak. Rossz angol szokást követve a bankok 4-kor bezárnak, s azután – ha nincs pénzed – bizony hoppon maradsz, másnap reggelig nem szerezhetsz.

Ahogy ott állunk tanácstalanul az egyik járdaszegélyen, megszólít bennünket egy amerikai kiejtésű fiatal hölgy, hogy miben lehet segítségünkre? Nagyon meghatódunk a figyelmes emberi magatartástól, rögtön elpanaszoljuk, hogy pénzt akarunk váltani, de nem tudjuk, hol lehet.

– Ó, nem probléma – mondja –, itt van nem messze az American Express iroda. – Menjünk oda, ő is odaigyekszik.

Nagyon szépen megköszöntük segítségét, és követtük lépteit. Tulajdonképpen a másik bankban is mondták már, hogy itt van ilyen iroda, csak nem találtuk meg. A nagy térről nyíló utcába irányítottak, ahova kétszer is bementünk, de az irodát sehogy sem találtuk. Megkérdeztünk egy eladót, de az sosem hallott róla. Most viszont a hölgy ugyanarra veszi lépteit. Kiderült, hogy tíz méterrel arrébb, mint ahol érdeklődtünk – kis ajtóval ugyan, de – valóban nyílik az Express Iroda (a jógaiskolákat is így kerülhettük el). Falépcsőkön kell felmenni. A falakon turistahirdetések. Belépünk egy terembe, ahol ugyancsak nagy a forgalom.

A Magyar Nemzeti Banktól dollárt kaptunk, elsősorban azt szeretnénk átváltani rúpiára. Kiderül, hogy a bankjegynek csak egy részét hajlandók beváltani. Kiválogatják a felét, arról hiányzik valamilyen felirat. Ezeket visszaadják. Hiába ágálunk, hogy ezt a Magyar Nemzeti Bankban vettük fel, ez ugyan nem hatja meg őket. Észre sem vettük, hogy a bankjegyek valóban nem egyformák. Nem mondják, hogy hamis, csak hogy érvénye lejárt, nem váltják be. Na, szépen állunk! Még szerencse, hogy másnap felirathiány ide, felirathiány oda, a szálló pénzváltója átváltja a többit is rúpiára. Ha nem így történik, bizony nagy bajban lettünk volna.

Most következik a könyvvásárlás. Bemegyünk néhány könyvesboltba, és megveszünk egy tantra- és két ajurvéda-könyvet. Ezután taxiba ülünk, hogy bemerészkedjünk a híres *Chandi Chowk*ba. Sokat várunk ettől az Ezüstpiacnak becézett bazárutcától. Nagyjából

ismerjük az irányt, hogy merre van Ódelhinek ez a régi vásárnegyede, ezért meglepődünk, amikor homlokegyenest ellenkező irányba kezd a sofőr hajtani.

– Pont az ellenkező irányba megy! – szólok rá a taxisra.

– Road closed – utca zárva –, mondja a szakállas turbános, és vadul hajt tovább.

Na, ez sem rossz trükk! Visszavisz néhány kilométert, s csak azután fordul át egy keresztútra, majd végül újabb kilométer után a helyes irányba.

A Vörös Erőd felé robogunk, mert a Nagy Bazárutca pontosan szemben van vele. Az út forgalmas, teli táblákkal. Buszok, színesre pingált teherautók, motoros riksák és személykocsik igyekeznek céljuk felé. Amerre csak nézünk, nagy tömeg nyüzsög.

Végre befordulunk a Chandi Chowkra, az Ezüstpiacra. Kiszállunk a taxiból, és némi bátorsággyűjtés után gyalog vágunk neki a sűrű embertömegnek.

Első pillanatra nem valami biztató. A legszebbek még az utat szegélyező házak. A legtöbbjük egyemeletes, mindegyik földszintje üzlet. Úgy festenek, mint színes színfalak valami keleti filmhez. A járdán búcsúnyi tömeg hemzseg mindkét irányban. Tömérdek áru kirakva, de a legtöbb helyen üres az eladótér, csak az árusok üldögélnek benne. Hol van a híres ezüstvásár?

Kiderül, hogy azok az üzletek, ahol magukban üldögélnek a boltosok, mind ékszerüzlet, de csak néhány dísz van kitéve. Csak akkor húzzák elő az árut, ha valaki bemegy és érdeklődik. Mindjárt az út elején egy suhanc késeket kínál eladásra. Veszünk egyet a konyhára. Eredeti indiai, bizonygatja az árus, csak nehogy otthon felfedezzük rajta a „Made in Hungary" feliratot! Miután egyet vettünk, tovább kínál, vegyünk még egyet.

Ahogy tovább fúrjuk magunkat előre a tömegben, másik fiatalember áll elénk, és mutatja az utat. Olyan nagy tömeg nincs, hogy ne látnánk a járdát. Úgy látszik, vezetőnk akar lenni. Több száz méteren közvetlenül előttünk lépked, néha visszafordul, és széles mozdulattal mutatja az utat. Közben egy szót sem szól, hogy el akarna valamilyen speciális látványossághoz kalauzolni, vagy elmagyarázná, hogy melyik épület micsoda. Megunjuk a némajátékot, és amikor nagyobb embercsoport eltakarja a fiatalembert, átlógunk az út másik oldalára. Olyan nagy a tolongás, hogy szem elől téveszt bennünket. Fellélegzünk.

A nap ismét kezd lefelé sietni, így gyorsan készítünk néhány színes diát. Mert szín az van itt garmadával. Sajnos az utca nem kelet-nyugat irányú, tehát alkonyatkor gyorsan árnyékba borul. Ha nincs is még sötét, de a színes felvételre már alkalmatlan. Továbbsétálunk.

Jobb oldalt egy szebb épület tűnik fel, előtte kis tér, valami hivatalos hely, olyan városházféle lehet. Balra keskeny sikátorok nyílnak, amelyek bevezetnek az óváros mélyére. Némelyik utca olyan keskeny, hogy megrettenünk tőle. Eleinte még hajlandó lennék behatolni ide, de csakhamar elfog a félelem, nem merek bemenni. A régi, kopott faházak, egymásba rótt építmények, keskeny, zegzugos sikátorok, félhomály, furcsa illatokkal fűszerezve nem vonz kellőképpen, így hát inkább visszafordulunk.

Nagy a lárma a főúton, meg el is fáradtunk, ezért az egyik kis téren álló taxikhoz igyekszünk, hogy hazakocsikázzunk. A taxisok – van köztük fiatal, középkorú, öreg, sovány, kövér – hosszasan vitatkoznak, hogy melyiket illeti a vendégek elszállításának joga. Látszik, hogy kínos pontosságú hierarchia uralkodik közöttük, amelynek törvényeit nem lehet megszegni. Megnyugtat, hogy nem a legdrabálisabbat, hanem a legöregebbet engedik végül hozzánk. Nyilván sok emberi érzés van ezek között az íratlan törvények között – gondolom magamban, amint beszállunk a kopott taxiba. Nyugaton bezzeg többnyire csak a hatalom és erő a törvény – a ravaszság mellett. Az is némileg megnyugtat, hogy pontosan azon a kerülő úton megyünk vissza, amin jöttünk – mégis igaz lehet, hogy a közvetlen út le van zárva.

Nem megyünk be a szállóba, hanem tovább hajtunk a Jan Pass bazársorához, hogy a még ki nem aludt vásárlási lázat csökkentsük. Mindegyik bazárba benézünk. Az üzletek elég tiszták. Az egyikben le is ülök egy kis sámlira, amíg alkudozunk. Az egész üzletet, nem nagy, betölti egy hosszú kerevet, azon ülnek, arra rakják ki sorban a szebbnél szebb, színesebbnél színesebb selyemsálakat. A legszebb sál 25 rúpia. Ez túl drága! Hosszas matatás után megvételre kerülnek a szükséges ajándéktárgyak az otthoniaknak.

Még két egyforma ajándék kellene, egyforma jelentőségű családtagoknak. Odaérünk a tibeti árusok bódéjához. Sok szép dolog van itt, főleg réztárgyak, fafaragások. Ott alul, azt a fekete, fából faragott Ganésa-szobrot szívesen megvenném, de 80, 90 rúpia van ráírva. A mi zsebünkhöz mérten sok. Azt is tudom, hogy itt nem lehet úgy alkudni, ezek nem hinduk. Két, vonalas díszekkel tarkított hamutartót szemelünk ki, ízléses és több van belőle. Fontos ugyanis – mint már említettem –, hogy egyformák legyenek az ajándékok.

Mani-kerék – imamalom – is van a kirakatban. Erre is fáj a fogam. Kiveszem a legkisebbet. Kipróbálom, hogyan kell pergetni. Alig fogom meg, darabjaira hullik, nekem nem akar imádkozni. Az eladónő – egy idősebb hölgy – próbálja összerakni. Lám, lám, itt is van selejt. Nem is tudja összeszerelni.

A következő bódé szintén északi, tibeti. Nagy maszkok lógnak az ajtó felett, csúnya, vigyorgó arcuk rikító színekre van mázolva. Papírból készülnek – valószínűleg nedvesen vannak préselve – és igen drágák, de amúgy sem csábítanak megvételre.

Vége a bazársornak. Még néhány, ugyancsak bazár kinézetű utazási iroda fabódéja látszik az utcán, és máris itt a szálló kapuja. Besétálunk. Jobbra hatalmas királypálmák sora szegélyezi az utat. E fák a bojtos gyökerűek közé tartoznak, mondja lányom (éppen most tanulta az iskolában). Valóban szépen látszik a félig kimosott gyökércsomó teteje. Mintha borotvaecsetet nyomtak volna a földbe – ez bizony bojtos gyökér, senki sem tagadhatja.

Este indiai táncokat nézünk az egyik táncszínházban. A táncintézet – népitánc-csoportnak is nevezhetnénk őket – csak néhány száz méterre van a szállótól. Kíváncsian lépkedünk be az udvaron keresztül; úgy nézem, hogy nem ezt a színházat láttam a múltkor. Bár akkor is este volt, most is sötét van, az ember nehezen tájékozódik, de

csakhamar meggyőződöm: nem csak egy táncház van Delhiben. Most jut eszembe, hogy Széchenyi Zsigmond is írja *Nahar* című indiai útikönyvében, hogy a maharadzsák Delhiből hozatják a tánccsoportot, ha előkelő estét akarnak adni.

Az előadóterem végében, a bejáratnál, kis bazár húzódik meg, itt is vehet szuvenírt a közönség. Erős szantálillat van, és már tartok tőle, hogy itt is azzal kezdődik majd az előadás, hogy meggyújtanak egy nagy halom szantálfa pálcikát. De nem, itt szerényebbnek ígérkeznek a szagingerek.

A másik színházban az is zavarta a műélvezetet, hogy a sok nyugati turista televillámozta fényképezőgépével a romantikus félhomályt. Most viszont én vagyok az, aki a többieket idegesítem villanófényemmel. Már belépéskor az első sorhoz sietek, hogy ülőhelyemről fényképezhessek. Először dobosok jönnek, bemutatkozik a zenekar. A fekete hajú bemondónő a színpad széléről belebúgja a műsorismertetést a mikrofonba. A zenészek közt a legkedvesebb az egyik kövér dobos. Nagy színészi mozdulatokkal tarkítja dobparádéját. Ezután jönnek a szóló, páros és társas táncszámok. Innen közelről jól látszik, mennyire megdolgozik egy-egy táncos a szólók alatt. Nehéz kifényképezni a legjellemzőbb mozdulatot vagy jelentet, mert sosem tudja az ember, hogy mi következik. A szememhez emelem a töltött flasht, és próbálok egy-két jellemző képet megörökíteni. Ahogy szememhez emelem a gépet, szomszédom szemmel láthatólag ideges lesz, nem tudja élvezni az előadást, várja, hogy mikor sütöm már el. Na jó, akkor abbahagyom a fényképezést, hogy ne zavarjam a többieket. Persze mások is fényképeznek; van, aki egészen a színpadig megy, és onnan villant rá a béketűrő táncosokra. Ők, a táncosok valószínűleg már megszokták, hogy így viselkednek a turisták, és végül is nekik az a jó, ha minél többen sereglenek ide, hogy táncaikat láthassák.

A műsor igen változatos. Nemcsak egyféle stílust láthattunk, hanem egész gyűjteményt a különböző tájak, korok és tánctípusok közül. Megelégedve távozunk. Az indiai tánchoz persze – még jobban, mint az indiai zenéhez – külön szakértelem kell. Nem olyan, mint a nyugati népek tánca, vagy akár a klasszikus balett, mert minden mozdulat sokkal pontosabban meghatározott jelentéssel bír, mint nálunk. Szinte a süketnémák jelbeszédjéhez hasonló kézmozdulatokkal, pontos fej- és lábmozgás segítségével beszélnek el történeteket. Ha a mozdulatok jelentését nem tudjuk, akkor alig értjük a történteket, és csak a mozgásban és színes öltözetekben gyönyörködhetünk, mintha egy ismeretlen nyelven beszélő csoport puszta hangzási és ritmusbeli formáit figyelnénk és próbálnánk élvezni.

Este az ágyon írom a naplómat. Közben érdekes, ciripelő, madárcsicsergés-szerű hangra leszek figyelmes. Kíváncsian figyelek ki az ablakon a titokzatos indiai éjszakába, de a ciripelés megszűnik, elhallgat. Csak akkor hangzik újra fel, amikor újra írni kezdek. Kiábrándultan veszem tudomásul, hogy az ágy már ismertetett „levitációs" rugózata nyikorog halkan és dallamosan, kezem írómozgásának hatására (legalább egy indiai tücsök lett volna!).

Bánatomban – hogy már valami előrehaladást tegyek a jógában – jógalazítást kez-

dek. Hallottam a meglátogatott indiai tudományos intézetben, hogy az agysejtek által termelt ún. szerotonin altató hatású. Ha az alvó állat liquorát – agyvizét – az éber állatba adjuk be, akkor az is elalszik. Ez kellene most nekem, mert hiába fekszem le, a világítóudvari légkondicionáló kegyetlenül dübörög. Holnap reggel korán kell indulnunk Ágrába. Az egyik bőröndünkbe már becsomagoltuk az összes meleg holmit, ami az ide- és visszautazáskor szükséges: kabátokat, sálakat, pulóvereket, és azt itt hagyjuk a hotel raktárában. Ágra után ugyanis újra ide jövünk vissza, és innen utazunk tovább Bombaybe.

Hála Sivának, éjfélkor – tehát egy órával a tegnapi időpont előtt – hirtelen elhallgat a légkondicionáló zúbörgése, és én az éj hátralévő részét alvással tölthetem.

A régi országúton Agrába

Már háromnegyed hatkor a szobám előtti tálalóban, de saját lakosztályunk fürdőszobájában is megindul a mozgás. Felébredek. Összeszedem a holmimat, és szaladok a fürdőszobába. Ez egyébként nagyobb, mint a szobám, szépen ki van csempézve régimódi csempével, és tisztának látszik. Gyors borotválkozás. Erről jut eszembe, hogy egyik európai jógi, szegény, indiai útja alkalmával halt meg, igen prózai módon: agyoncsapta a zárlatos villanyborotvája.

Ez a baleset viszont másik szomorú történtet idéz, a híres, jógi-lelkületű szerzetes, Thomas Merton halálát, akit egy feltehetőleg zárlatos villanyventillátor ütött agyon Bangkokban, ahol az ázsiai és nyugati szerzetesek találkozóján vett részt 1968-ban. Merton trappista szerzetes volt, felvilágosult gondolkozását – magyarul is megjelent – könyvei bizonyítják. Azon kevesek közé tartozott, akik világosan látták a vallás értelmét és lényegét. Közvetlenül halála előtt, Kalkuttában, ahol ugyancsak a keleti és nyugati szerzetesek találkoztak, nyilatkozott pozitívan a délkelet-ázsiai filozófiákról. Korai halála azért is nagy veszteség, mert biztosan kidolgozott volna egy szellemi hidat a keleti és nyugati lelki kultúrák gondolkozása között. Kalkuttai beszédében a következőket mondotta:

> *„Megvan a lehetősége annak, hogy a mélyben kapcsolat jöjjön létre a nyugati szemlélődő szerzeteshagyomány és a különböző keleti szemlélődő hagyományok között, beleértve az iszlám szufikat, az indonéziai misztikus laikus szemlélődő közösségeket, s a közismertebb hindu és buddhista monasztikus csoportokat."* (Merton: *A csend szava.* Budapest, 1991.)

Nem volna értelmetlen, ha e munkát valaki folytatni tudná.

Miközben Mertonról elmélkedem a fürdőszobában, a többiek már odabenn csomagolnak. Egy ideig még a csúszós fürdőkádban egyensúlyozom a zuhany alatt (kis híja, hogy hanyatt nem esem, de az vesse rám az első követ, aki még nem csúszott el fürdőkádban).

Reggeli után fél csomaggal szökkenünk be az autóbuszba, és indulás Agrába!

Kíváncsi vagyok az útra, lévén, hogy a múlt alkalommal teljesen végigaludtam a betegségem utáni fáradtság miatt. Kidöcögünk a szálló „IN" bejáratán. Ki van ugyan írva, hogy „OUT" a mellette lévő kapun, de ez az egyirányú forgalom csak elvont elvnek látszik. Rövid kanyargás után a Dzsamuna folyó közelébe jutunk, és rátérünk a modern és egyben évszázados delhi–ágrai útra. Ágrában is ugyanez a Dzsamuna folyik el a híres Tadzs Mahal alatt, tehát nagyjából a folyóval párhuzamosan haladunk majd az országúton.

200 km hosszú kocsizás elé nézünk. A modern busz négy óra alatt teszi meg. Az út már 400 évvel ezelőtt is működött primitív formában, akkor ugyanez az utazás tíz óra hosszat tartott. Tehát 400 év kellett ahhoz, hogy valamivel a kétszeres sebesség fölé lehessen emelkedni. Az út egyébként végig jó, részben már autópályává alakították. Annak idején „kos"-sal mérték itt a távolságot, ami 3 km-nek felel meg. Minden kosnál volt egy kis minaret, amelyik mint kilométerkő – akarom mondani kos-kő – jelezte a megtett utat. Ezek egy része még ma is áll. Nem kell valamilyen nagy minaretet elképzelni, mint amilyet például Egerben láthatunk, hanem afféle mini-minaret. Ezért is jut róla az ember eszébe a kilométerkő. Távolról úgy is néz ki, mint egy jókora csúcsos kőoszlop (ha le nem tört már a csúcsa). Minden második ilyen oszlopnál van egy mosé. Ezeknek az imaházaknak állandó jellegzetességük a három kupola. Minden harmadik minaretnél volt kút és vendéglő is, minden negyediknél pedig lóistálló, ahol lovat lehetett váltani. Így annak idején – amikor még Ágra volt a főváros – sűrű imádkozás és ivás-evés közben lehetett váltott lovakkal 10 óra alatt megtenni ezt a távolságot. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ma már repülőjárat is van, amelyik háromnegyed óra alatt ér Delhiből Ágrába. Lássuk ezek után, hogy miként utazik ma a fáradhatatlan vándor ezen a történelmi országúton.

Ahogy kiérünk Delhiből, helyesebben mondva nem is nagyon lehet Delhiből kiérni, mert amikor a lakóházak megszűnnek, szűnni nem akaró ipartelep kezdődik az út két oldalán. Ezen a részen már kiépült az autópálya, így a nagy forgalom ellenére sebesen haladunk az ősi út felett, amitől vastag betonréteg választ el bennünket. Az iparvidék – amit legutóbb a szundikálás miatt nem láttam – igen fejlett, modern, a gyárak szépek, kívülről tiszták. Nyugati stílusú cégéreik és hirdetéseik díszlenek imitt-amott.

Alig gyérülnek a gyárak, máris államhatárhoz érünk, India 16 államának és legalább annyi autonóm körzetének egyikéhez: *Harina* határához. Akárcsak régen egy moséhoz értünk volna, meg kell állni. A vezető kiszáll, de nem azért, hogy imádkozzék, hanem hogy a határbódé tisztviselőinek lerója az átlépési és úthasználati pénzt.

Uttar Paradesh államba való belépéskor ismét megállunk, fizetünk. Egy másik határon ismét 10 rúpia „rablódíj" – ahogy itt a látogatók elnevezték – fizetendő le. Nem is tudom, hogy ezen a sok pénzfejő állomáson nem mormol-e mégis rövid fohászt a fizető, fogai között, amint a pénzt leszámolja? Annyi bizonyos, hogy a mai állomások a régiekkel szemben csak az utazás lassulását eredményezik. Most ez a leállás nekem mégis jól

jön, mert fényképezhetek. Ahogy megállunk egy határsorompónál, és a kis fabódéirodából kilép a khaki ruhás tisztviselő, nagy juhnyáj hömpölyög szembe, ellepvén a műutat. Körülfolyják az autóbuszt, majd mögötte nagy porfelhő kíséretében egyesül a két birkafolyó. Amíg felhúzzák a sorompót, lehet fotózni az országúti csendéletet. Sajnos a robogó buszból igen nehéz használható felvételeket készíteni, pedig pont az útszélen adódnak a legeredetibb jelentek. Például egy teve üget el a busz mellett. Családom egyik tagja kapásból beállítja, és exponál. A kép ma is megvan, kitűnő, de hiányzik a teve lába, az már lemaradt a képről.

Uttar Pradesh állam – ahol most hosszú porfelhőt húzva magunk után száguldunk az elkeskenyedett úton – a legnagyobb indiai állam. Lakosainak száma 100 millió (volt ottjártamkor). Ez az állam adja a nagy politikusokat. Nem azért, mintha ezt valami különösebb fajta nép lakná, hanem mert innen kerül ki választáskor a legtöbb szavazat. Aki tehát nagy politikus akar lenni, első dolga, hogy átköltözzék Uttar Pradesh államba. A többi csak jó beszélő- és szervezőtehetség kérdése (gondolom, tőkebefektetés sem árt), hogy eljut a parlamentig, vagy sem.

Most éppen lakatlan tájra értünk, kétoldalt mezők, száraz legelők. Útszéli pocsolyák, benne darumadárral. Jobb oldalt nagy gulya legel, kopaszra nyírt fejű fiú a pásztor. Amikor le akarjuk fényképezni, a hátán lévő lepedőt a fejére teszi, hogy ne látsszék, még a gulyát is próbálja eltakarni előlünk a lepedővel. Nyilván hívő mohamedán, mert mérges, hogy fényképezéssel szentségtelenítsük meg a lények másolásának tilalmát. Mérge persze hamar elszáll, és elmosolyodik, láthatóan saját magán, hogy egy lepedővel akarta a gulyát eltakarni.

Újabb fékezés. Ezúttal a puszta kellős közepén medvetáncoltatók és majomtáncoltatók állnak körül. A vezető megáll, néhányan kiszállnak, miközben a láncra, kötélre fűzött medvék, majmok produkálják magukat. Ez nem nagyon kelti fel érdeklődésemet, mert gyerekkoromban még nálunk is gyakran jártak a tót medvetáncoltatók. Annál jobban tetszik az út mellett hemzsegő keselyűk csapata és a faekével szántó földműves, no meg az utazó elefánt, de azt ismét mozgó autóbuszból látjuk, lehetetlen lefényképezni.

Matura mellett megyünk el. Szent város. Községnyi nagyságú, az út bal felén fekszik, és messze benyúlik észak felé. Állítólag ide hozzák a szegények hamvait, és anyakönyvet is vezetnek róluk.

Félúton – tehát két óra múlva – megállunk. Itt már jártam korábban, most már szép modern szállodácskával egészült ki az akkori vendégfogadó. Ez helyettesíti ma a régi „4-kosonkinti" vendéglőket. Ahogy régen a hívő mohamedánoknak, úgy most nekünk sem mérnek alkoholt, hanem kávét, üdítőitalokat. Néhány kiadó szoba van az egyemeletes házban, a parkban pedig kempingsátrak állnak felverve. A sátrak teteje alatt jókora nyílás ásítozik, ami szellőssé teszi, no meg átjárhatóvá a szárnyas ízeltlábúak számára.

Egy kis tó mellé épült a fogadó. A tóban hemzsegnek a békák. Kétfajta békát látok, az egyik nagyobb, állítólag 30 cm-re is megnő, számomra ismeretlen faj. Egy szép madárka is leszáll a partra. A park kis oázis az egyébként puszta mezőben. A gyep szépen van

nyírva, gondozva, virágos bokrok díszlenek rajta, ízléses elosztásban. Az egész kép a budai Feneketlen tóra emlékeztet. Lányom most éppen a szép, nagy indiai lepkéket kergeti – hasonlítanak a fecskefarkú lepkére, ritmikusan billegnek virágról virágra. Fog is belőlük egyet, aztán elengedi.

Elsétálok a tóparton, és megpróbálom a házat a tóval együtt felvenni, filmem azonban elfogy, sőt ráadásul ki is csúszik a kazettából. Nem tudom visszatekerni. Ez nagy baj, mert egyhamar nem jutok sötétkamrához, és addig nem örökíthetem meg az úti érdekességeket. A pincér segítségét kérem, hogy valami sötét helyre juttasson. Végigrohangássza velem az egész házat – legalább belülről is láthatom. Végül bemegyünk az egyik vendégszobába, lehúzogatja a redőnyöket, és én bebújva az ágy takarója alá, kiveszem a filmet. A pincérnek három tollat adok segítsége elismeréséül. Előbb rúpiát kér helyette, majd gondol egyet, és inkább elfogadja a tollat. Visszatömörülünk a buszba, és továbbindulunk Ágra felé. Közben két csorda is elállja utunkat. Ez valószínűleg már négyszáz évvel ezelőtt is így volt.

Nagy sokára feltűnik a távolban Szikandra, amolyan elővárosrész, Ágrával majdnem egybeépült. Arról nevezetes, hogy itt áll Akbar sírja, amit már láttam a múltkor. Hatalmas és gyönyörű síremlék, de a Tadzs Mahalt nem tudja elhomályosítani. Még talán kár is, hogy olyan közel van hozzá, mert más helyen nagyobb csodálatot keltene. A kapuja majdnem hogy felülmúlja díszítésben a Tadzs Mahal kapuját. A kapu előtt nagy tér, itt parkol a sok turistaautó. Erre bizony szükség van, mert ha valaki megnézi Ágrát, akkor eljön Szikandrába is, ez tehát az egyik „legidegenforgalmasabb" város.

Itt, ezen a téren hátrált bele a földön mászó óriás skorpióba múltkor az a turista hölgy. Jól emlékszem, mennyire aggódtam a skorpió életéért, nehogy agyontapossa. Most hiába keresem a skorpiós embert, aki papírskatulyából rakja ki a földre a „szelídített" állatkát – nincsen itt.

Itt lesz valahol az a nagy vén majom is, amelyik meg akart harapni. Áhítattal lépjük át a nagy kaput, ami zsúfolásig tele van róva vörös, fehér szalagdíszítésekkel. Bent a szép előparkban, balra, máris látjuk a vidám majomcsoportot. Ott van a majomeledelt árusító ember is, aki mutatja, hogyan kell etetni a majmokat. Magától ugyanis senki sem merné odanyújtani a kezét egészen a majom szájáig. Én nem vettem majomeledelt. Lehet, hogy a majom tudja, ki nem vesz, és csak azt harapja meg. Most viszont azért nem veszek, mert meg akart harapni! Ilyesmiken tűnődöm, míg végigsétálunk a tornyos, kupolás síremlékhez vezető kövezett úton. De lám, most meg valaki mást akart az egyik majom megharapni! Elég távol vagyok, már nem látom a majom ábrázatát, hogy ugyanaz volt-e, mint amelyik nekem ugrott (még sokáig meg fogom ismerni, mert le is fényképeztem).

Közben odaértünk az épülethez. Végre a belsejét is megtekintem, amit legutóbb elmulasztottam. Illendően levetem a cipőmet. Bent, a kupola alatti sírteremben ismét ismerőst látok: a Tadzs Mahal-beli üvöltő dervist, aki hatalmasat kurjantva mutatja be a terem akusztikáját. Rossz üzlet, mert akinek nem tetszik a kurjantás, az nem ad

neki egy rúpiát sem. Ahogy elnézem, most senkinek sem tetszik. Gyanús nekem az is, hogy miért szorult most ide Akbar sírjához – biztosan nem tudott eleget fizetni a Tadzs-beli őröknek, hogy odaengedjék. Amilyen jó húsban van és amekkorákat tud kiáltani, abból viszont arra következtetek, hogy mégis normális megélhetést biztosít számára ez a foglalkozás.

Új látószögből igyekszem felvételeket készíteni. A tetőre is fel lehet mászni, de annyi erőm most sincs, hogy erre vállalkozzam, majd legközelebb. Visszasétálunk a pálmás parkon át, és a busszal behajtunk a szegényes ágrai külvárosba. Inkább „külfalunak" kellett volna mondani, mert itt a városok pereme teljesen falusi jellegű, kis házikókkal, porral, pocsolyákkal, szaladgáló purdékkal. A szennyvíz a házakból csövön az utcára folyik, és az útszéli árokban párolog.

Villanypóznákkal szegélyezett útra fordulunk rá, ami itt nem általános. Balra drótkerítés és pici, türkizszínűre meszelt mosé. Látszik, hogy nemrég készült el. Tetején hangszóró modernizálja az igehirdetést, az imára való felhívást. Nem hiszem, hogy ennek is csodájára járnak majd néhány száz év múlva.

Beljebb, az éppen 118 éves *St. John's kollégium* hosszú épülete, ha nem csalódom, viktoriánus-koloniál stílusban épült. Mellettünk triciklivel szállítják a gyerekeket haza az iskolából. Mindegyik szépen van öltözve, fésülve, mosdatva, még csinos nyakkendőjük is van, ami az iskolai egyenruhához tartozhat. Látva, hogy megcsodáljuk őket, vidám zsibongással integetnek felénk. A jobb módúak gyermekei lehetnek.

A távolban megpillantom az ágrai várat, de nem a központ felé megyünk most, hanem előbb megnézzük a pénzügyminiszter síremlékét (Itimad ud Daula), ami a Dzsamuna folyó partja közelében épült. Négyszögletes tornyos épület, közepén szögletes, kupolaszerű toronnyal. Nem nagy, de annál díszesebb. Talán a legdíszesebb síremlék, amit erre láttam, tele cirádákkal, faragványokkal, kőcsipkékkel. Közel kell menni, hogy az aprólékos díszeket látni lehessen. Nemhiába a pénzügyminiszter sírja, látszik rajta a gazdagság szinte kicsinyes halmozása. Egészében véve persze pompás alkotás, és örülök, hogy idejöttünk, mert eddig nem láttam, csak madártávlatból, ezt a kőbe faragott kincsesládát.

Ezután nagy kanyargással behatolunk a város szívébe, és a Mahatma Gandhiról elnevezett úton befordulunk a Laurie's földszintes, másodosztályú hotelének udvarára. A szálló hosszan elnyúlt szobasorból áll, mindegyik az udvari folyosóra nyílik, egyenesen a szabad természetbe. Előbb leülünk a hallban, körülcsodálkozzuk a folyosókat, festményeket, díszvázákat. A falon méteres hőmérő Fahrenheit-fokokban mutatja a hőmérsékletet. Megkapjuk szobakulcsunkat a portástól, aki pénzérmegyűjtő, és minden vendéget megpumpol, hogy újabb coinhoz, fémpénzhez jusson. Szobánk ajtaja előtt szúnyogháló. Kerete azonban nem pontos, még a legkövérebb szúnyog is átbújhat rajta. Ugyanez a helyzet az ablakkal is. Mindegyik ablak alatt egy-egy beépített légkondicionáló, de a sok szoba közül csak egyiké-másiké működik. A mienk azok közé tartozik, amelyek nem működnek. Rossz előérzetem támad a szúnyogtalanságot illetőleg, és csak a malá-

ria ellenszerben bízom, amelyet már harmadik hete szedünk. Az előírás szerint, egy héttel az indulás előtt, még otthon kezdtük a kúrát, hogy a gyógyszer vérszintje már érkezéskor magas legyen. Visszasétálunk az „L" alakú, egyszerűen berendezett ebédlőbe. Kritikusan pillantunk a feltálalt fogásokra. A húst vagdalt képviseli, igyekszünk a legártalmatlanabbnak látszó részeit elfogyasztani.

Ebéd után irány a Tadzs Mahal, az út fénypontja, India építészeti büszkesége!

Oldalról gurulunk be a busszal a csodás műemlékkomplexumba. Legutóbb nem is vettem észre, hogy előtte külön udvar van, mert elölről jöttünk. Az előudvar hosszú, keresztirányú sáv a főfalak előtt. Elölről meg kétoldalt kapukkal nyílik az útra. A bal oldali kaputól a középső kapuig üzletsor található, árai a műemlék nagyságához vannak kalkulálva. Egy fotóüzlet is van itt. Mivel egyik színes filmünket még Delhiben ismeretlen tettesek eltulajdonították a bezárt szállodai szobából, szeretnénk filmet venni. Az ára azonban elkedvetlenít: a hazai ár többszöröse!

Az előudvart mondhatnám pitvarnak is, jobbra nagy banjanfa díszíti, árnyékában hűsölnek az emberek. Még nem fényképeztem banjanfát, ami szintén India jellegzetes fája. Érdekessége a sok száz léggyökér, ami az ágakról lefelé csüng.

Belépünk a gömbölyű toronysorral díszített hatalmas kapun, és megpillantjuk a Tadzs Mahalt. Na, ugye szép? – kérdezem olyan hangsúllyal, mintha legalábbis én építtettem volna a síremléket. Mindenki elismerően gratulál.

Azonnal hozzáfogunk a látottak lefényképezéséhez, és nem is törődünk az idegenvezetővel, aki majdnem 15 perces magyarázó beszédet mond – aztán 25 perces nézelődést enged meg. Ez az idő csak arra elég, hogy végigfusson az ember a parkon keresztül az épületig, megnézze, és visszarohanjon. Még a szökőkútsor is megindul egy percre kedvünkért, hogy felborzolja a középen futó díszmedence vizét. Én inkább oldalt hatolok előre a parkban, a monumentális márványcsoda felé, hogy új szögből láthassam. Az oldalsó kertben régi kutat találunk, belenézünk, még víz is van benne. Oldalról ferde, lapos kőgerenda nyúlik föléje. A gerenda végén lyuk – nyilván a vízmerítő vödör kötele számára. Ezzel az előtérrel is lefényképezem a Tadzsot. Leülünk egy padra, mellettünk termetes hindu asszonyság éppen ennivalót pakol ki a gyerekeknek.

Miközben oldalt egészen a Dzsamuna partjánál megszakadó nagy teraszig megyek előre, alkalmi idegenvezetők alkalmatlankodnak. Mutatják, hogy ideálljak, odafényképezzek, erre menjen, innen a legcsodálatosabb stb. Mindegyiket külön és többszörösen kell megkérni, hogy ne zavarjon. Legközelebb vezeklőnek álcázva fogok idejönni, akkor talán hagyják, hogy néhány percig békésen szemléljem a csodás formákat.

Észreveszem, hogy az épület mögött a terasz falának két oldalán kis erkélyek emelkednek ki a Dzsamuna partja fölé. Ezek a kis kiugrók a legészakibb pontját képezik az építménynek. Ide is kimerészkedem tehát, bár ha lenézek a magas falról az alacsony korlát felett, ugyancsak szédülök, de megéri, mert eddig sosem látott szögből láthatom a márványcsodát.

Levetjük lábbelinket, és bent is körülnézünk. Első dolgom, hogy ami legutóbb nem

58. kép. A Chandi Chowk, Ódelhi üzleti főútja

59. kép. Elefántolás a delhi-ágrai út pihenőhelyén

60. kép. Az ágrai vár egyik palotája

61. kép. Halálugrás Fatéhpur Szikri falairól

sikerült – a koporsókat körülvevő márványcsipke-spanyolfalat lefényképezni –, most sikerüljön. Sikerült is. Nem szabad ugyan, mondta a múltkor az őr, de éppen ezért most első dolgom, hogy azonnal rávillantsak, mielőtt bárki szólhatna. Hiába, idővel itt elbetyárosodik az ember!

A kupola alatti sírkamrát körülfogó körfolyosót nem járom be. Ez az egész építmény legcsúnyább része. Falait milliók simogatják, színe ennek megfelelő maszatosságú, letisztítására viszont nem fordítanak gondot. Lemegyünk a szarkofág alatt lévő valódi sírkamrába. Fullasztó pára fogad, hamar kifelé indulunk. Ahogy kilépünk, megcsap a hőség, amit megsokszoroz a sima márványlapokról visszaverődő napsugár szikrázása. Lemászunk az ormótlan főlépcső rőfnyi fokain, és megindulunk visszafelé a park főútján. A kapu előtt visszafordulunk, nehezünkre esik kimenni és elszakadni ettől a szép látványtól. Az úton tarka tömeg sétál, ki befelé, ki meg kifelé igyekszik. Lámák is jönnek aranysárga, ünneplő lepelben, szép színfoltok a tarkálló szárik között. Az egyik fekete esernyőt tart kopasz feje fölé, hogy a tűző napsugártól óvja. Miután kimegyek a kapun, leülök egy kőkorlátra, és még onnan is befelé lesek, gyönyörködöm a díszes kapu keretében megjelenő Tadzs Mahal körvonalaiban.

Következő állomásunk az Ágra Vár. Egy hídon kell átjutni, és szabályosan be kell venni a várat, mivel át kell törni a minket ostromló gyalogárusok légióján. Egy sánta férfit ismerek fel, tavaly is itt kéregetett. Ahogy áttörtük a várvédő árusokat, beléphetünk a kapun, és a falak között, lassan emelkedő úton, a vár belsejébe hatolunk.

Az emelkedő út végén mindjárt jobbra fordulunk, átmegyünk egy kis parkudvaron, hogy megkezdjük a paloták sorának csodálását. Egész labirintusa van itt a palotáknak. Többször el is tévedek. Vigasztalásul szolgál számomra, amikor látom, hogy a hinduk is pont így bolyonganak ide-oda. Rengeteget fényképezek, mert tavaly itt készítettem legszebb felvételeimet, s ez további képek gyűjtésére ösztönöz.

Rossz szenvedély ez a fotózás. Teljesen elrontja az ember utazásait. Akkor még nem voltak automata gépek, sok vesződséggel járt a jó felvétel készítése. Állandóan időt mérni, élességet állítani, objektíveket cserélni, előreszaladni, hátracurukkolni, figyelni a keresőt, hogy állva vagy fekve szebb-e a kép, belekerüljön-e még az a márványcsipke-részlet, vagy inkább az az aranytorony látsszék a képen, jó-e az elhelyezése a képrészleteknek, egyensúly van-e benne, nem túl sok az előtér, vagy túl nagy a levegő, s mikor végre minden művészinek látszik, akkor beleandalog a képbe egy népes hindu család, elsötétítve a látóteret. Legjobb lenne valamilyen fotózás elleni idegcsillapítót bevenni, minden látnivaló előtt. Részemről csak abban reménykedem, hogy ha harmadszor is eljutok ide, akkor már nemigen lesz olyan részlet, ami nem lenne meg otthon is az albumomban, s majd akkor végre rendesen megnézhetem magamnak, hogy miként is festenek ezek a valóságban. Egyelőre ez reménytelennek látszik, mert most például nem sikerült a mosét lefényképezni!

Visszafelé már meglehetősen fáradtak vagyunk, a belső udvar egyik padjára ülünk. A fák között papagájok csivitelnek, akár a fecskék, csak sokkal élesebben. A kert szélén

a külső udvarra vezető kapu előtt kis bolt van, Coca-Colát, hűsítő italt mérnek. Hindu férfiak ücsörögnek itt kis asztalok mellett. Az idegenvezető is elfáradt, beül egy üveg kólára.

A kapu előtt ismét közelharc árán sikerült csak kijutni a hídon. Régen, a háborúban legalább csak befelé kellett a várat bevenni, kifelé már nem. Most következik a vásárlás. Két kézműves-emporiumba is elvisznek. Az egyikben szárik, selyemsálak, színes kelmék tömege csábítja a hölgyeket vételre. Az üzlet előtt is gyalogárusok. Az egyik fakobrát árul. Apró ízekből van összeszegelve, még mozog is (mármint a kobra). Veszünk emlékbe egyet és átmegyünk busszal egy másik kézművesbolthoz. Ahogy kiszállunk, ismét ott terem a fakígyós ember – szaladhatott idáig – és kínálja, vegyünk még: kettőt ad azért a pénzért, amiért az előbb egyet. Ez nem jó trükk, csak bosszantja a vevőt, hogy dupla áron vette az elsőt.

Ez a kézművesbolt igen érdekes, pietra durát, ékkőberakásos márványmunkákat készítenek. Már erősen szürkül, de az üzlet előtt még ott guggol egy fiú, hogy mutassa, miként készül ez az ízléses márványmunka. Előbb kikaparják a márványból a megfelelő forma helyét, majd beleragasztják a féldrágaköveket, virág, szár, levél stb. formában, végül az egészet egy szintre csiszolják a márványlappal. Ilyen díszekkel van tele a Tadzs Mahal fala is. Otthagyjuk a faragó fiút, aki nyilvánvalóan csak dísznek ül itt az ablak alatt, és bemegyünk az üzletbe. Abba is hagyja a márványkapirgálást, leteszi éles kaparószerszámát, amikor már nem nézik. Szeretnénk venni egy kis darab Tadzs Mahalt, egy berakásos márványtárgyat, mondjuk falitányér formájában. Van is az üzletben a legkülönbözőbb méretben és formában – egyszerűbb és gazdagabb díszítéssel. Kerek is van, még ovális is, asztallap is, meg tál is, csak győzzük nézegetni a szebbnél szebb faragványokat.

Intelligens fiatalember csatlakozik hozzánk az eladók közül – valószínűleg sasszemmel észrevette, hogy vevőindulat motoz bennünk. Nagyon ügyesen és finoman csinálja az eladást, szinte élvezem. Egy árva szóval sem említi a vásárlást, csak magyaráz:

– Látják, az itt durvább típusú márvány-, ez pedig finomabb – mondja halk, szerény hangon. Az egyik élettartama rövidebb, de ez a finomszemcsés... nézzék, milyen apró szemekből áll – szinte örök darab. Ez még évszázadok múlva is ilyen marad!

Ez persze luxus – gondolom magamban –, mert én, mondjuk, legfeljebb néhány évtizedig nézhetem még, de azért máris finomabb márvány felé hajlok. Eszes eladó ez a fiú, rögtön magyaráz tovább:

– Tessék nézni ezt a tálat, ebben a következő féldrágakövek vannak – és felsorolja, hogy a levél miből van, miből a virágszirom, a virág szára stb., stb.

– Itt ez a sokkal dúsabb díszítésű azért valamivel drágább – most ügyesen beadagolja nekünk az árat is. Nem olcsó, kb. annyi, mint három magyar falitányér a Váci utcai Népművészeti boltban.

Ez túl sok nekünk, talán egy kisebbet nézzünk, válaszoljuk, mert még a várható árengedmény után is soknak látszik. Mutat egy kis hamutartót. Ezt mégis túl picinek találjuk, csak egy árva virágszál díszlik a közepén. Végül két tányérka marad, egy

ovális meg egy kerek, amelyik szemünknek is tetszik, meg zsebünknek sem túl sok. Végül is a kerek mellett döntünk, arra alkuszunk, majd rászánjuk magunkat a vételre. A fiatalember listát vesz elő, amin pontosan fel van sorolva, hogy milyen kövecskék díszítik a tányérkát, és mellékeli a számlához, majd szépen becsomagolja, és udvariasan elbúcsúzik.

Még egy ideig elgyönyörködünk a falakon lógó vagy az üvegasztalokban kirakott tárgyakon. Megpillantunk egy tányérra való apró márványelefántot. Szépen vannak faragva; veszünk egyet kislányomnak, aki nagy örömmel rakja zsebre az indiai emléket.

Sötét este van, amikor visszakocsikázunk az alig világított utcákon a hotelbe. Vacsorára elrághatatlan húst szolgálnak fel. A pincér idősebb férfi, mellettünk ácsorog, és folyton szívja az orrát, kellene neki zsebkendőt adni. Minden szelet hús a tányéron marad, a pincér szipogva szedi össze. Rosszindulatú kíváncsiság tör fel bennem: vajon nem vagdalt lesz holnap ebédre?

Korán kellene lefeküdni, mert holnap a Holt Városba, Fatehpur Szikribe megyünk. Előtte megpróbáljuk szúnyogtalanítani szobánkat. Még rövid vadászatra indulok a hotel folyosóira, észrevettem ugyanis, hogy a mennyezeten, a falrepedésekben gekkók tanyáznak. Rejtekükből kifelé kandikálnak fekete gombszemükkel, és tapadókorongos ujjacskáikkal kapaszkodnak a falba. Vakuval, teleobjektívvel fényképezek néhányat.

Végre lefekszünk, eloltjuk a villanyt, és hallgatjuk az ágrai éjszaka neszeit. Az udvar fáin papagájok alszanak, álmukban csirregnek egyet-egyet. Távolról valami zene szól, mintha búcsúsok zenélnének, de csakhamar elcsöndesedik a környék.

Éjjel nagy szúnyoghegedülésre ébredünk. Felgyújtjuk a villanyt, és valóban tucatjával szálldosnak a moszkitók. Észrevesszük, hogy a fény felé szállnak ezek az ízeltlábúak, ezért a fürdőszobában villanyt gyújtunk, hogy elcsalogassuk magunktól a vérszívókat, résnyire nyitva hagyjuk az ajtót. Bebújunk a takaró alá, és álomba hegedültetjük magunkat, úgy fél kettő körül.

A Holt Város, Fatehpur Szikri

Reggel fél hatkor szerényen dönget az ajtót az ébresztőfiú – itt nincs telefon minden szobában –, álmosan cihelődünk ki az ágyból. Nekem csak a zuhany alatt sikerül végérvényesen felébrednem. Becsomagolunk. Táskáink máris készen állnak, hogy betegyék őket az autóbuszba. Közben reggelizni megyünk, aztán ődöngünk a hotel udvarán, indulásra várva. A kertben fürdőmedence is van, azok számára, akik bele mernek menni. Frissen borotvált úr közeledik felénk, kezében kis ládával, udvariasan érdeklődik, hogy nem kívánunk-e borotválkozni vagy hajat nyíratni. Odébb motorkerékpár nyugszik oszlopnak döntve, az oszlopon tábla: „Szíveskedjenek nem itt parkolni!"

Ahogy az autóbusz lassan kifordul a kapun, szentül megfogadjuk, hogy ebbe a mosz-

kitós szállóba többet nem tesszük a lábunkat. Sajnos, alig megyünk pár kilométert az ébredező Ágra öreg házai között, máris kénytelenek vagyunk fogadalmunkat megszegni. Kiderül ugyanis, hogy a sofőr a szállóban felejtette a szemüvegét. Megfordulunk tehát, és visszamegyünk a hotel udvarára, hiába gondoltuk úgy, hogy többé sose látjuk. Rövid szemüvegkeresés után újra útnak eredünk, és hamarosan érdekesebbnél érdekesebb jeleneteket figyelhetünk meg, amint áthajtunk a reggeli Ágra utcáin.

A város öregebb része úgy néz ki, mint egy gazdagabb falu, amiben évek óta nem építettek, évtizedek óta nem meszeltek, és ahol talán évszázadok óta nem söpörtek.

– Nézzünk oda! – szól az idegenvezető. – Ott, abban a házban éppen egy gyermeket ravataloznak fel!

Mire odanézek, szerencsére semmit sem látok már, csak egy csoport embert – már tovább is hajtunk. A házak valamelyest emlékeztetnek a magyar falusi házak, udvarok elrendezésére, de nem olyan szabályosak. Mély telkek övezik a házakat, az utcára néző kerítés rövid. Egy kanális folyik ki mindegyikből az utcára, és az utca egyik oldalán húzódó gyűjtőkanálisba folyik. De hova folyik a másik oldali házakból? Lehet, hogy a másik utcába? Az utcai árok kőből van, fedőlappal ellátva, a fedőlap néha félrecsúszott, vagy hosszabb darabon hiányzik.

– Pontosan ilyen kanalizációt ástak ki Mohendzsodáróban! – kapom fel a fejem. Nahát! Milyen érdekes! Akkor most megérkeztünk az ókorba. Még elég korán van, kevesen járnak az utcán. Az út szélén egy teherautó, a sofőr éppen kiszállt, és illendően ő is ebbe a kanálisba pisil bele. A gyerekek is az árok szélén ücsörögnek, játszanak a porban. Helyenként a kőárok megszűnik, csak egyszerű földárokká válik, majd teljesen ellaposodik, elmocsarasodik. Ezeken a helyeken a szennyvíz nyilván párolgással koncentrálódik be. Végre kiérünk a városból, és hosszú országúton porolunk Fatehpur Szikri, a Holt Város felé. Az úton asszonyok rézedénnyel fejükön hordják a vizet.

A Holt Város mintegy 36 kilométerre van Ágrától nyugatra. Egykor a Mogul birodalom fővárosa volt. Csupán 14 évig használta Akbár, a nagy uralkodó, 1569-től 1584-ig, akkor állítólag vízhiány miatt kellett elhagyni a várost. Akbár azért költözött ide, és építtette fel palotáit, mert itt élt az a szent életű férfiú, *Szálim Csiszti*, akinek áldása után a gyermektelen császárnak fiú utóda született. A monda szerint azért is vonult el innen, mert az udvartartás és a kiépült város zaja zavarta elmélkedésében a szent férfiút. A város nevezetességei: a Győzelem Kapuja vagy Magas Kapu, a *Buland Darváza*, meg a szép kilátást nyújtó *Pancs Mahal*, az ötemeletes, pagodaszerű palota. Híres a tízezer hívőt is befogadó nagy *Dzsámi Maszdzsid* mecsete, meg Agbár trónja, ami díszes oszlop tetején áll a fogadási csarnokban. Ezekről legutóbbi látogatásomkor is tudtam, de gyengélkedésem miatt – a kaput kivéve – nem láttam.

Fatehpurban szerencsém van, sikerül fényképtrófeáimat gyarapítani, például az egyik fán sütkérező, hatalmas gyíkkal, így az állatvilággal is ismerkedhettem. A kertész, látva igyekezetemet, udvariasan nem zavarta az állatot. Egyedül kószáltam a Holt Városban, a többiek az idegenvezető után loholtak. Érdekes látvány volt, a várfalon hatalmas

szárnyaikkal legyezgető keselyűk. Hűsítették magukat. Bár ekkora szárnyakat mozgatni bizony hőtermeléssel is járhat, lehet, hogy a legyezéssel csak ámították magukat.

Nem messze onnan – kóborlásom közben – teljesen elhagyott udvarrészre kerültem. Az épületekben csak az ősök szellemei lengedeztek, igazi holt városhoz méltó részlet. Az egyik udvaron vízmedence áll. Még ennek tükréből is lefotóztam az egyik palotát. Egyszer csak zsákutcába értem, drótkerítéssel körülvett területre, ahol köveket faragtak. Ez lehet a javítóműhely. Végezetül kiderült, hogy eltévedtem, a kijáratot kerestem. Ahogy kifelé loholtam, több hinduval találkoztam, akik ajánlkoztak, hogy „elidegenvezetnek" a palotában. Szinte mindegyik kertész azonnal hajlandó volt idegenvezetővé alakulni, emiatt ajánlatos volt kerülni őket. Végül nélkülük is rábukkantam a helyes útra. Még a moséba is bementem. Cipőmet lehúztam, bár az udvar kövezete alig volt tisztább a földnél. Itt van eltemetve a szent életű Szálim sejk, akit az imént említettem, és akinek sírjához Akbár óta is zarándokolnak a gyermektelen szülők.

Lefényképeztem az udvaron álló csodás, fehér, csipke palotácskát. Közben az udvar közepén hinduk kis csoportja ült a földön, zenéltek, valószínűleg szent dallamokat. Az egyik előtt harmonika nagyságú harmónium feküdt. Egyik kezével a bal oldalát billegette a zeneszerszámnak – itt fújtatta a levegőt –, a másik kezével játszott. Távolabb állva felcsavartam a 200-as fókusztávolságú teleobjektívemet, és megörökítettem az áhítatos éneklőket. Ez az udvar és a mosé nem is annyira híres, mint a kapuja, a Buland Darvàza, amelyik a település felől ide nyílik. Tavaly nem láttam közelről, most pótolom a mulasztottakat. Meredek letörésnél, domboldalnál emelkedik, ami megtoldja méreteit. Sok lépcső után lehet ide feljutni, s alulról nézve monumentálisan hat. Fáradságot nem kímélve lemegyek legalulra, de még a széles látószögű objektívemmel sem tudom az összes lépcsőt a kapuval együtt lefényképezni. Ehhez a kapuhoz külön kellett volna hozni még nagyobb szögű objektívet. Majd legközelebb.

Visszafelé igyekszünk a Nagy Kapuban, amikor fennhangon megszólal egy hindu férfi:

– My brother will jump – testvérem leugrik arról a magas falról – és mutat a kapu melletti falra, aminek a tetején tényleg ott áll egy fürdőnadrágos férfi. Éppen készül leugrani. Nem a sziklára, hanem a fal előtt lévő kis vízmedencébe. A vízmedencét nem nagyon látni, de elhisszük, hogy beleugrik – ha el nem téveszti. Sikerül remek időben fényképezni úgy, hogy a képen a fal előtt lebeg a férfi a levegőben. Vagy 80 láb, tehát 25 méter magasról ugrott le. „Testvére" máris kasszírozza a látványosság díját.

Az udvar egyik díszpalotáját éppen javítják. Négyszögletes művészi építmény, fel van állványozva. Néhánya közelebbről is megnézik, sőt a tetőre is felmerészkednek. Sebesen jönnek azonban kifelé, mert itt is magán-idegenvezetők állnak lesben – lehet, hogy maguk a javítómunkások –, és zaklatják őket.

A visszainduló autóbusz levisz bennünket a Nagy Kapu elé. Az idegenvezető tanácsa ellenére egyedül lemerészkedünk Ázsia legnagyobb portálja elé. Bár ő óva intett, úgymond annyi kéregető leselkedik ott, hogy csak kellemetlen emlékekkel

gyarapodhatunk. Amikor az imént egyedül lementem, engem is piszkáltak, de nem sokat törődtem vele.

Ahogy fordul a busz, úgy 100 méternyire, magas oszlop tűnik fel, rajta egy alak áll kis tető alatt. Mindenki odanéz, valószínűleg a régi oszlopszentek jutnak eszükbe, akik évekig álltak egy-egy oszlop tetején vagy fán. Sűrűn fényképez is mindenki. Közelebb érve látjuk, hogy ez a szent már nagyon régen állhat úgy, mert teljesen márvánnyá alakult. Kigördülünk Fatehpur Szikri városfalának kapuján. Eddig nem figyeltem fel a városfalakra, most látom csak, hogy milyen épségben maradtak fenn, talán a száraz időjárásnak köszönhetően.

Máris utazunk vissza Ágra felé. Onnan vezet ide egy bekötőút, ugyanoda kell visszamenni, hogy rátérhessünk az Ágra–Delhi nagy műútra. Tavaly innen Dzsaipurba mentünk egy igen-igen rossz, poros országúton. Fatehpur és Ágra között utazva szépen megművelt területet is láthatunk bőven. Sok a cukornád, ezek helyettesítik itt a kukoricaföldeket, mert távolról kukoricának néznek ki. Szeretnék felvételt készíteni, hogy megörökítsem, milyen is az igazi cukornád. Igen gyorsan megy a busz, nehéz fényképezni. Addig-addig vacakolok, míg elfogynak az ültetvények, és visszaérünk Ágra kültelkeire – kép nélkül. Újra végigcsodálhatjuk a falu vége jellegű külvárost. A legtöbb utas szerencsére nem tudja, hogy Ágrába értünk vissza, mert nem ismeri az utat, azt gondolják, hogy valamelyik indiai falunk megyünk keresztül. Megkockáztatom megjegyezni, hogy ez Ágra, de elnéző mosollyal pillantanak rám – én pedig nem erőszakolom a dolgot. A központba nem megyünk be, csak a külvárost szeljük át.

Amint az egyik kereszteződéshez érünk, nagy forgalomba kerülünk, gyalog, kerékpáron, triciklivel nyüzsög a nép. Ez már az óváros. Balra élelmiszerbazárok. Az egyik helyen süteményeket árulnak. Egy torta formájú valami mákos kuglófnak néz ki. Közelebb érve látjuk, hogy szinte egymáshoz érnek rajta a legyek, úgy tolonganak a felszínén: ezt néztük máknak. Az árus derűsen guggol mögötte, nem hajtja a legyeket, úgyis reménytelen művelet lenne. Az évszázadok bebizonyították, hogy ez teljesen fölösleges mozdulat. A nagy busz nem tud fordulni a keskeny úttesten, majdnem beszorul a kereszteződésbe. Amíg a megfordulással kínlódik, alkalmunk van figyelni Ágra mindennapos életét. Sajnos, megint nem tudok felvételeket készíteni, pedig ezek lennének csak a realisztikus életképek. Később szélesebb útra érünk, mellettünk kordély döcög, két nagy tömör keréken gurul, pont úgy, mint az ókorban, vagy akár nálunk, mielőtt még Kocson feltalálták volna a kocsit. Később iskola mellett haladunk el. A gyerekek vidáman integetnek – hátrább áll a tanító néni száriban.

Átszelve a várost, pontosan Szikandránál (itt láttuk Akbár sírját) érjük el az Ágra–Delhi műutat. A vasút is erre halad, előbb még át kell gurulni a vágányokon, de éppen lezárt sorompóba ütközünk. Megállunk, s míg várjuk, hogy megjelenjen a vasút, kiszállunk, megmozgatjuk tagjainkat, és figyeljük az indiai föld útszéli virágait, gazait, bogarait. Ezekkel csak ilyen kis szünetekben lehet emberközelből megismerkedni, különben a nagy rohanásban ki figyel ilyesmire?

Végre elhalad a vonat, és – a magyar szokásokhoz képest – meglepő gyorsan húzzák fel utána a sorompót. Ráfordulunk a delhi útra, a vezető felszabadultan gázt ad.

Az úton újabb érdekes életképek. Furcsa napszakban lehetünk, mert mindenütt gyerekek, emberek guggolnak, és dolgukat végzik. Odébb keselyűk esznek egy nagy dögöt – talán egy igavonó marha fejezte be itt bús életét. Egy kutya civakodik odébb a keselyűkkel. Magasan felugrik a levegőbe az ingerkedő keselyű után, de nem tudja őket elérni. A madarak centiméterre tudják, mi a biztonságos távolság.

Félúton megállunk a pihenő-eszpresszóban; bár már dél felé jár, és mindenki éhes, inkább továbbmennénk Delhibe. Mégis befordulunk az udvarra, mert, mint később kiderült, idegenvezetőnk itt kapja ebédjét, mi emiatt eszünk később. Nagy a hőség. Szédelgünk ide-oda a kertben. Beballag a tegnap látott elefánt is, homlokán színes OM-jel. Két turista felmászik kis létrán a hátára. Elefántolnak egy kört 5 rúpiáért. A mahout úgy száll fel, hogy megfogja az állat mindkét fülcimpáját, és azzal húzza fel magát az elé tartott ormányra, majd onnan az állat nyakába. Boldogan imbolyognak az utasok az elefántra terített takarón, lovagló ülésben. A körséta végén viszont nem engedik őket addig leszállni, míg ki nem fizették a fejenkénti 10 rúpiát. Csak akkor támasztják az elefánt oldalához a kis lejáró lajtorját. Így jár, aki meggondolatlanul felmászik az elefánt hátára! Az efféle ravaszság és burkolt erőszakosság persze világszerte az ügyes emberek életének megkönnyítője. Indiában csupán töményebben és szokatlanabb formában találkozunk vele. A köz nem ítéli el az ilyesmit, magára vessen – mondják – az, aki hagyja magát becsapni. Szemesnek áll a világ – vaknak az alamizsna –, mondogatta nagyanyám is.

Ismét megjelenik ismerősünk, a madárlepke. Le akarom fényképezni, de túl szaporán billegeti magát. Az idegenvezető közben elmeséli, hogy minden reggel jógázik, mielőtt munkába indulna. Na lám-lám, mennyien jógáznak Indiában! Mégsem hiába utaztunk hát ide! Visszamegyünk a buszba, és Delhiig az éppen mögöttem ülő hithű asztrológussal vitatkozom a világ természetét illetőleg. Az asztrológusok vagy csillagjósok és az asztronómusok, a csillagászok többnyire nem értik meg egymást. Civilben én is sokat csillagászkodom, van egy kis 100 mm-es, Newton-szerelésű, tükrös távcsövem, és minden érdekesebb égi jelenséget igyekszem megfigyelni. Ennek ellenére elismerem, hogy sok igazság van az asztrológiában is. Szinte meglepő például, hogy a születések éves ritmusa mennyire összefügg a karakterrel, testi-lelki alkattal. A csírafejlődés és a méhen belüli fejlődés ismeretében persze lehetetlen, hogy a születéskor látható csillagállás szabja meg a karaktert, hisz az a termékenyüléskor a kromoszómák keveredésében már rég meghatározódott. Ezen a problémán aztán ki-ki vérmérsékletének megfelelően hosszú ideig elvitatkozgathat, pedig szerintem könnyen magyarázható a jelenség fordított megközelítéssel. Véleményem szerint nem a csillagállás határozza meg az alkatot, hanem az alkat – a szülőké – határozza meg, hogy milyen évszakban lesz a megtermékenyülés. Így a hasonló időpontban születettek hasonló karaktere a modern tudomány szerint is értelmezhető. Az pedig, hogy a hasonló alkatúak hasonló évszakban nemzenek inkább

gyermeket, egyáltalán nem valószínűtlen. A probléma csak az, hogy azonos szülőknek eltérő időben született gyermekük eltérő karakterű!

A beszélgetés közben a tájat is figyelem. Balra egy indiai típuskutya – hegyes orrú, sárgásbarna, középnagyságú eb – nyakig ül az útszéli pocsolyában. Csak a feje látszik ki, úgy hűsöl a déli forróságban. Lassan visszaérünk Delhibe. A szállóban mosakodás, ebéd. Még félóra sétaidő is marad, majd indulni kell a Bombaybe menő repülőhöz. A Jan Pathi bazárba sétálunk újra, hogy költőpénzünket költsük. Két szandálra alkuszunk, kulcstartó ajándékra, bőr bevásárlótáskára. Én megint a tibeti bazáros Ganésaszobrocskáival szemezek. Egy kb. 30 cm-es 70 rúpia, de olcsóbb faszobrocskák is vannak. Az út másik oldalán modern üzletek között fotószaküzlet. Az Agfacolort 82 rúpiáért mérik. Az Orwo színes film ára Szikandrában 55, a pénzminiszter ékszeresláda-sírjánál 60, Ágrában pedig 70 rúpia volt. Sietni kell vissza a sétáról, mert hamarosan indulunk. A szálló vidám portásaitól is elbúcsúzunk, akikkel időközben összebarátkoztunk. Golyóstollat adunk emlékbe a pincérnek, aki főlszolgált. Rögtön elveszi tőle a fizetőpincér, attól meg a főpincér, aki csak a száját tátotta egész idő alatt, és figyeli, hogy miként dolgoznak a többiek. Látva az eredeti megajándékozott savanyú ábrázatát, felállok, és visszaveszem a főpincértől a tollat. Zavartan, de szó nélkül visszaadja – és újra odaadom az ételkihordónak. Ahogy távoztomban visszanézek, a szemek állásából látom, hogy amint kihúzzuk a lábunkat, újra visszavándorol majd a toll a főpincérhez.

A szálló udvarán Cooks híres utazási irodája áll. Éppen egy fiatal európai lány érkezik háromkerekű motoros riksán, kiszáll, fizet és fellibeg a lépcsőn Cook és társai irodájába. Még egy csoportkép pálmafasorral, és irány a repülőtér! A repülőtéren a könyveket nézegetem. Van néhány olcsó jógakönyv. Amolyan amerikai stílusúak, semmitmondóak. Ezekből már van több kiló otthon. Mellettem teltkarcsú, hindu lady szexregények között válogat. Ilyesmit csak itt, a nemzetközi repülőtéren lehet kapni. Innen szívja magába a nyugati kultúrát. Remélem, a *Káma Szutrát* már ismeri.

Bár, ha már szóba jött a *Káma Szutra*, az indiai szerelmi útmutató kézikönyve, nem tudom elhallgatni a vele kapcsolatos csalódásomat. Még a hivatalos magyar kiadás előtt vettem Londonban angol nyelven az enyémet. Miért csalódtam a könyvben? Azért, mert végigböngészve érthetetlen szexuális tájékozatlanságot és hiányosságot találtam benne. Bár leírja a szerelmi élet számos variációját, sőt hasznos ismereteket közöl az emberek alkati különbözőségével kapcsolatban, de a férfi–nő kapcsolat legfontosabb kérdéseiről egy árva szót sem találunk benne. Például a diszpareuniáról. Ezalatt a modern orvostudomány – többek közt – a férfi és nő orgazmusa közötti lényeges különbséget érti. Ez elsősorban időbeli eltérésben nyilvánul meg, éspedig abban, hogy a nők több mint a fele később érkezik el az orgazmushoz, mint a férfi – a normálisnak tartott közösülési formánál. Ennek következtében a nő legtöbbször nem is elégül ki. Sok nő ezt nem vallja be, inkább megjátssza magát, s mivel a férfiak kilencven százaléka tudatlan ebben a tekintetben, a kérdés végül konfliktusba torkollik.

A diszpareunia oka az, hogy a férfi nemi szervének nem a női hüvely felel meg, ahogy a közhiedelem tartja, hanem a csikló, ami a szokásos közösülési formánál alig kap ingert, lévén, hogy a hüvelybemenettől jóval feljebb foglal helyet. A férfiak ezt nem tudván, nem is figyelnek rá, pedig kevés figyelmességgel és kevesebb önzéssel könnyen megtalálható a kérdés megoldása. Alapszabály e téren, hogy mindig a nőnek kell előbb kielégülnie, különben ennek további kilátásai összezsugorodnak. A *Káma Szutra* minderről nem tud, de nem tud például nálunk a tv-ben már számtalanszor lejátszott szerelmi útmutató sorozat sem, e tekintetben inkább a szexuális tudatlanságot terjeszti, ahelyett hogy felvilágosítana.

Egyik középiskolai osztálytársam ügyvédnek készült, és később válóperes ügyvéd lett belőle. Egy ízben találkoztam vele, és ki-ki elmesélte élményeit saját szakmájáról. Megdöbbenve hallottam tőle, hogy a válóperek 95%-a ilyen szexuális tudatlanság következménye. A mai kort szexuálisan felvilágosultnak hiszik, de valójában ez csak látszat, inkább egyes fiatalok közízlésének csökkenéséről van szó, a valódi problémákról ma is elkelne a szakértői felvilágosító munka. Figyelemre méltó, hogy a nemiség liberalizációja éppen a vele kapcsolatos ismeretek csökkenését okozza. Az ember fordítva várná. Ha visszagondolok saját gyerekkoromra, jól emlékszem, hogy bennünket az akkor még kötelező vallásoktatás keretében már hatéves korunktól folyamatosan és részletesen felvilágosítottak e téren. Most a fiataloknak többnyire saját kárukon kell tapasztalni és újra jól-rosszul felfedezni a nemiséggel kapcsolatos törvényszerűségeket.

A repülőtéri nézelődés után felkészülünk az indulásra. Az Indian Airlines tisztviselői először nem akarják elfogadni a magyar repülőjegyet. Valószínűleg az indiai belföldi légitársaság nemigen hallott Magyarországról, vagy nem nagyon látott még ilyen jegyet, de aztán mégis meggondolják magukat – mehetünk! Nem szeretnék most eltéríttetni, mondjuk – Budapestre. A táskákat a repülőgép elé rakják a földre, és csak miután mindenki azonosította a sajátját, akkor rakják be a csomagtérbe. Hátha bomba van az egyikben! A mai, szép, új „humanista" világban ezt sosem lehet tudni! Két koffer még mindig ottmaradt a betonon. Kiszállásra bírják azok tulajdonosait is – addig nem megyünk egy szárnycsapásnyit sem, amíg gyanús böröndök vannak a többi közt. Végre minden tisztázódott, levegőbe emelkedhetünk.

Viszontlátom Elephantát

Függőlegesen lefelé repülünk a térképen Delhiből a délnyugati parton fekvő Bombaybe. Ahogy félúton elérjük az Arab-tenger partját, himbálódzni kezd a gép. Mi az? Csak nem fúj a szél? De bizony az fúj, időnként meg-meglöki a tömzsi gépet. Mesélik, hogy az idén a monszun nagyon elhúzódott, még nem rég esett az eső, pedig november eleje van már. Különben csak májustól szeptemberig szokás az esőnek hullani, de főleg csak a nyárközép hónapjaiban.

Már alkonyodik, amikor Bombay fényei feltűnnek alattunk. Csűr a gép jobbra-balra, forgolódik – eközben jól le lehet látni a földre. Mutogatom a többieknek a Bombayi-félszigetet, a tengeröblöt. Bemondja a hangszóró, hogy lent 31 C fok és 70%-os páratartalom vár bennünket. Hamarosan meg is álltunk a kifutópályán. Mindenki szedelődzködik.

– This is enough – ez elégséges – mondom félhangosan, a 31 fokos melegre célozva. Előttem két angol hölgy készülődik éppen a kiszálláshoz, meghallják megjegyzésemet.

– Sure – biztos! –, válaszolja az egyik nyomatékkal –, megértve enyhe humoromat.

Bombay kellemes meglepetés – a távollétemben megszépült. Rendezték a repülőtér előtti parkolót, elkészült a tavaly még bambusszal felállványozott Centaur szálló, és hipermodernre sikerült. Még egy sereg modern magas ház is épült. Egy év alatt letagadhatatlanul sokat fejlődött a város. Még a nyomortanyák sem látszanak a repülőtérről a városba vezető út két oldalán – mert már sötét van.

Beljebb is egészen nagyvárosi kép fogad bennünket, több a fényreklám, a lakásokból is neonvilágítás kandikál ki. Látszik, hogy ez kereskedelmi központ, itt forognak India nagy pénzei. Említsük meg azért az általános halszagot is, ami különösen partközelben csap be a busz nyitott ablakain – miközben a buszban pedig nem működik a ventilátorsor.

Áthaladunk a Malabar-dombok mellett, de alig ismerek rá. Végre elérjük a Hotel Presidentet. Kellemes meglepetés, hogy újfent itt leszek, mert tavaly is itt laktam. A szállón a változás mindössze annyi, hogy „resident" lett belől, mert a „P" betű világító neonja kialudt. A szálló mellett is felnőttek a húszemeletes lakóházak, egész erdőnyi. Ezek helyén még pusztaság volt tavaly, csak egyiket-másikat építették, alapozták.

Belépünk a terjedelmes üvegajtón, és megcsap a jéghideg kondicionált levegő. Hiába, minél előkelőbb egy indiai szálló, annál hidegebbre van légkondicionálva! Fél óra leforgása alatt úgy bedugul az orrom, hogy jobban sem kell. A szoba is jéghideg, azonnal leállítom a légkondicionálást, és kinyitom az ablakot. Ez sem a tökéletes megoldás, mert kívülről meg erős halszag áramlik be. Melyiket válasszuk? A hideg kórok, a szag nem, tehát ez az egészségesebb megoldás.

Reggeli után kikocsizunk az India Kapujához, és láss csodát: felhős az ég, még a nap is elbújt! Szokatlan idő ez, félnek is az itteniek a téltől. Január-februárban itt is a leghidegebb idő járja, akárcsak nálunk. A levegő 10 fok körül mozog, de mivel fűtésre nem rendezkedtek be, nem lehet valami kellemes. 10 fokos szobában üldögélni otthon nem szoktunk. Egy kedves, testes, hindu asszonyság most az idegenvezetőnk, aki Elephántára is elkalauzol bennünket. Jól beszél angolul, sokat magyaráz, lelkes idegenvezető, még családja történetét is elmeséli. Egyébként ő is fél a téltől.

A tengerparton két Tadzs Mahal szálló is díszlik, az egyiket 1904-ben, a másikat 1972-ben fejezték be. A régi természetesen hangulatosabb, az új nem illik a tájba. Kobrás ember is itt tanyázik a kapunál, ajánlkozik fényképezésre, de nem nyitja ki a kígyós kosarát. Elővigyázatos. Biztosan többen már bűnös módon meglógtak előle fizetés nélkül, miután lefényképezték a kobráját. Szájánál készenlétben tartott tökfurulyával erősen figyel a

kígyóbűvölő, hogy melyik turistát bűvölje meg. Az India Kapuja mellett beszállunk egy jobb fajta bárkába, és rövidesen pöfögni kezdünk az Elephanta-sziget irányába.

Eddigelé nem tudtam tisztába jönni az Elephanta-sziget helyzetével. Mindenki úgy írja, és látszik is, hogy vagy tíz kilométernyire lehet Bombay előtt a tengerben. Viszont akárhány térképet elővettem, még egyiken sem volt pontosan berajzolva. Bombay maga is sziget, illetve félsziget, és messze benyúlik az Arab-tengerbe. Most azonban, hogy már kezdem megtanulni, hogy itt merre van kelet meg nyugat, veszem csak észre, hogy Elephanta felé nem nyugatra indulunk, hanem délkeletnek, a nagy indiai szárazföld felé. Kezd világosság gyúlni az agyamban, hogy ez a sziget nem a nyílt tengeren van, hanem a szárazföld felé esik.

Két sziget is van itt, sőt, még harmadikat is látok. Az egyikből indulnak a partra az olajvezetékek, ez az olajfinomító sziget. A nyersolaj a Perzsa-öbölből jön. Tehát India energiája is az arabok kezéből folyik. Van saját olajuk is a másik oldalon – mondja az idegenvezető –, de csak most kezdik kitermelni.

A távolban, pont Elephanta szigetével szemben, atomreaktor is van. Ide látszik a hatalmas modern épületkomplexum kontúrja. Kanada építette a hinduknak, és főleg izotópokat termel.

Szemügyre veszem a motoros bárkát is. A motorház oldalán „szentkép" látható: keretben üveg alatt a Korán rajza és egy idézet: „Allah agbar", színes műanyagból kivágva és beragasztva – vallásos matrózok!

A szigetre érve felvonszoljuk magunkat a már ismert és véget érni nem akaró, meredek lépcsőkön. A fülledtő párás melegben ez különösen nehezünkre esik. Most mi is – akár néhány vendég – hordszéken vitetnénk fel inkább magunkat a sziget platójára. Fényképezőgépembe becsavarom a teleobjektívet, hogy fényképezzek a fákon lógó szövőpintyfészkekből. Ezekre még W. Márton barátom hívta fel a figyelmet, aki három évvel ezelőtt utazott erre. Tavaly láttam is őket, de nem fényképeztem le. Az idén pedig legnagyobb bánatomra egyet sem találok. Pedig pontosan emlékszem, hogy melyik fán lógtak alá a mesteri építésű fészkek. Rövidesen megtudom a fészkek hiányának okát. A leleményes bentlakók mind leszaggatták őket, és most szuvenírnek árulják a lépcső mellett. Egy rúpia darabja. Miközben egy szép fészket veszünk, azon elmélkedünk, hogy vajon miben és hol fészkelnek ezentúl a pintyek?

Fent az első dolgom – milyen naiv az ember –, hogy megkeressem a tavaly itt elhagyott fényképezőgép-csavaromat. Pontosam tudom a bokor helyét, ahol a gépet szétszedtem, de természetesen a csavarnak már híre-hamva sincs. Pedig el nem rozsdásodhatott, mivel alumíniumból volt.

Először a főtemplom mellékhajóit fényképezem, majd a középen lévő hatalmas Trimurti-fejeket. Állványról próbálok képet készíteni, mert a tavalyi, kézből, villanófénnyel készítettek sem sikerültek. Sajnos jön egy őr, és rendreutasít: itt állvánnyal nem szabad fényképezni. Összecsukom az állványt, és a vállamra támasztom, így is sokat csillapítja a rezgést, hosszabb időket is exponálhatok. A hátamat egy oszlopnak

vetem, odatámasztom az összecsukott állvány végét. Így végül egész stabil állást nyerek a hosszabb expozícióhoz. Mindenféle idővel kísérletezem, hátha az egyik jó lesz. Olyan sötét van a barlangtemplomban, hogy fényt mérni lehetetlen. Igyekszem a félig nő, félig férfi alakot (Ardhanári) újra lefotózni, hogy kicserélhessem könyvemben az erről szóló, kölcsönkért képet. Méregetem az egyik szoborcsoporton az aszkéta alakját, hogy valami jógaszerűt is felvehessek, de szegénynek szétlőtték a fejét – még annak idején, a barbarizmus ellen küzdő portugálok.

Lefelé menet bemegyek az erdőbe, hogy valami tropikus hangulatot szívjak magamba. A hegyoldal nem nagyon romantikus, mert tele van kirándulókkal. Olyan, mint nálunk a János-hegy oldala vasárnap. Mégis nagy vadászzsákmánnyal térek vissza: két óriásakác-hüvellyel. Olyanok, mint nálunk az akáctermés, csak vagy félméteresek és félhold alakúak.

A végtelen lépcső bal oldalán kis terasz és büfé van, beülünk ide egy Fantára, üdítőitalra. Kényelmesen hátradőlünk az asztal mellett, és regenerálódva figyeljük a fel- és levándorló embereket. Csodáljuk az erdőt, élvezzük a hűs árnyékot. Egy kis meditáló pihenés a nagy országnéző rohanásban – néhány légzőgyakorlattal bevezetve. A levegő kellemesen tiszta Elephantán, szinte jógalégzésre teremtették. Település alig van, autó, motor nincs, csak néhány bárka dízelmotorja lehel elenyésző füstöt. A tengervíz telíti párával a levegőt, így mindenképpen kedvező a belégzésre.

Mindezeket nem azért hangsúlyozom, mintha én is azzal magyaráznám a jógalégzés hasznát, mint a legtöbb nyugati jógakönyv, hogy fokozza a légcserét. A légzésszabályozás neve, a *pránájáma* szintén arról tanúskodik, hogy valami lelki áramlás szabályozásáról, nem pedig a vér túlzott oxigenizálásáról van szó. Ha túllégzéssel több széndioxidot lehelünk ki a kelleténél, az pont olyan káros, mintha kevesebbet lélegeznénk, mint az a szervezet aktuális munkavégzésének éppen megfelel. Azért vannak a légzésszünetek a jógalégzésben, hogy ezt szabályozzák. Gyakorlatozás közben akkor kezdjük a belégzést és a kilégzést, amikor – légszomj-érzésünkre figyelve – ezt éppen szükségesnek érezzük. A meditációs légzésnél is a légzés idegnyugtató hatására figyelve szabályozzuk légzésünket – minden durva beavatkozást kerülve. Üvöltő dervis sem lennék semmi pénzért, mert légzési praktikájukat – bár jógaszerű – erőszakoltnak tartom. Leginkább hasi légzést gyakorolok, és az elnyújtott kilégzésre figyelek legtöbbször, mert ez nyugtató, a vegetatív idegrendszert illetőleg ún. paraszimpatikus, erőfelhalmozó hatású. Figyeljük meg, hogy nehezebb életszituációkban mennyire megváltozik a légzés. Az ekkor végzett légzésszabályozással csökkenthetjük az idegfeszültséget, és ezzel problémáinkat is könnyebben oldhatjuk meg. Ajánlom a sóhajtó légzést, ami egyszerű mély sóhajtás – napközben, szükség esetén – kitűnően oldja a feszültséget.

A jógapihenés után lelépkedünk a partra, ahol az iszapban ismét centiméteres rákok integetnek búcsút nagy ollójukkal. Behajózunk. A bárkából, a közel és távolban úszó, jellegzetes, háromszögletű vitorlásokat figyelem. Az indiai tengerpart hangulatos vitorlafoltjai. Ahogy eltávolodik a sziget, hozzáfogok naplóm írásához. Egy óra az út

62. kép. Trimurti hármas arca az elephantai sziklatemplomban

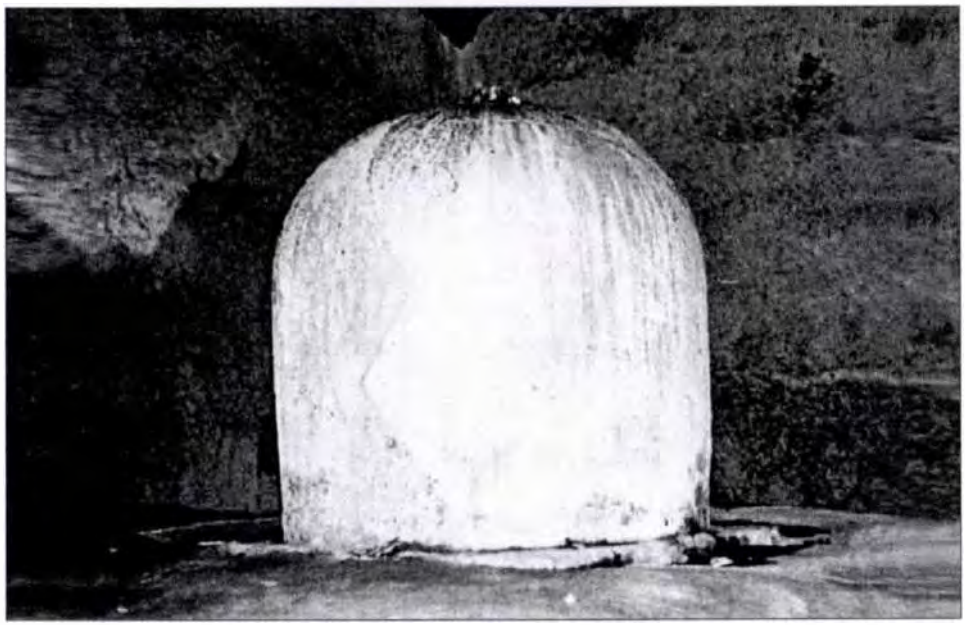

63. kép. Lingam az elephantai sziklatemplom szentelyében

64. kép. Kis oltár a bombayi tengerparton, bal oldalt az „om" szent szótag jele

65. kép. Vidám ifjak a Malabár dombi parkban

a tengeren a sziget és Bombay között. Induláskor lányom mindjárt a fedélzetre akar felmászni, de letanácsolom, mert míg megy a gőzös, közben nem lehet lejönni a tetőről. Bölcs előrelátásomat bizonyították azok a vörösrák-színűre égett utasok, akik a bombayi kikötőben leszédelegtek a napégette tetőről. Kint, a tengeren a tropikus nap duplán süt: süt az égből, és süt a vízről visszavert sugarai által. Amíg naplóírással hasznosítom a hajóutat, addig a többi utas beszélget, pihen, az idegenvezető-nő élettörténetét meséli. Néha félszemmel kipillantok a tengerre, nem tűnik-e fel egy öles cápa hegyes hát- és farkuszonya – mint tavaly.

A kikötőben végre megtudom, hogy kit ábrázol az ott álló bronzszobor: *Svami Vivekananda*, a század nagy jógija. Mindig megörülök, ha valami jógavonatkozást fedezhetek fel. Közben persze még reménykedem, hogy nem csak bronzba öntött jógikkal fogok itt találkozni. Még egy lovas szobor is áll itt az India Kapuja mellett, de ennek kilétét most sem sikerült kideríteni.

A hotelben kikérem a szobakulcsot. Rajta felirat: „Drop in any mail box we guarantee postage" – dobja bele bármelyik levélszekrénybe, visszaszállítását fizetjük. Sokan a zsebükben felejthették már elutazáskor a kulcsot! Erről egy belgrádi hotel kulcsa jut eszembe, amit én hoztam el véletlenül, éppen egy ottani jógaiskola meglátogatása alkalmával – később becsületesen visszaküldtem postán.

A hotelben több ebédlő van, most a „My fair lady"-ben eszünk. Szalonzenekar segíti elő a gyomorsavtermelést. Miközben eszünk, szemrevételezem a vendégeket. Van itt mindenféle ember. Például gazdag hindu család, gyerekestől – ebédelnek. Nyugati turista, szedett-vedett öltözékben – sok pénze lehet. Hosszú hajú férfi, túlvilági mosollyal – csak nem jógarajongó? Nemzetközi bonviván, mozi-bajusszal – egyedül ül az asztalnál –, a nőket figyeli. Barna bőrű kövér bankár, ujjain nagy, köves gyűrűk, előtte hatalmas tál étel – a maharadzsa leszármazottja lehet. Nyugati lady, szőke szemein látszik, hogy látta már a fél világot. Ő is egyedül ül – legalábbis egyelőre. Csak egyet nem látok, pedig keresem erősen: valamilyen normális külsejű átlagembert – ilyenek, úgy látszik, nem járnak ide. De, de, de, mégis! Ott, annál az asztal ülnek! Magyar turisták.

Vacsora után előgördül a városnéző autóbusz. Előbb a dhótikat, ruhamosókat mutatják, közben elhajtunk az indiai nagy ipari monopólium, a TATA cég által fizetett kutatóintézet előtt. Egyik magyar orvos-kutató ismerősöm már járt itt, az mesélt az intézetről. Jól felszerelt kutató-laboratóriuma van, lehet benne dolgozni. Majd nagy, pálmás tér jön, itt kétszer is áthajtunk, s hamarosan a Victoria-pályaudvarhoz érünk. Ezt jól megnézem, mert innen kell továbbutazni, ha Lonavalba, a jógaintézetbe akarok menni. Beérünk a bevásárlóközpontba, de ma minden előkelően csendes, kevés az ember az utcán, mert vasárnap van. A hinduknak ez nem ünnep, de munkaszünet, még az angolok idején szoktak rá.

Alaposan megnézem a múzeumot is, mert előzőleg ezt elmulasztottam. Van benne elég szép természettudományi rész is, helyesebben zoológia, aminek ritka híressége a kitömött fehér tigris. Igyekszem minden szobán végighaladni: az egyikben képek, a

másikban régi fegyverek, vázák, bútorok, ruhák. A legtöbben semmire sem használható dísztárgyak. Ez úgy látszik, kedvence volt a maharadzsáknak, akiknek kincseiből a múzeumot összeszedegették. Mondanom sem kell, hogy azért megyek be minden egyes terembe, mert valamilyen jógavonatkozású részletet keresek. Végül a tibeti termekben találok hasonlót: mantra- és jantra-zászlók, mandalák. Azt is láthatom végre valóságban, hogy miként néz ki a régi pálmalevélirat. Egyik-másik egészen jól van konzerválva, olvasható betűkkel.

Kifelé menet, a kertben zugárus kínál gyűrűt eladásra, amikor látja, hogy nem kell, gyorsan elteszi. Mi meg gyorsan visszaszállunk a buszba, mert ez is kéregető központ, több tucat ember támad egyszerre. Megyünk Gandhi házába. Az előszobában keresem a bélyeggyűjteményt, a magyar Gandhi-bélyeggel, de már elrakták. Végigmegyek minden emeleten. Megnézem a dolgozószobákat – az emeleti lakosztályokat is most látom először. Gandhi háza pontosan ott fekszik, ahol a Malabar-dombok a városba nyúlnak. Szép tiszta kerület. Innen könnyű felkapaszkodni a Malabar-dombok tetejére. Itt van a szép dzsaina templom. Most tatarozzák, fel van állványozva. A nap ismét leszállóban, mint amikor tavaly itt jártunk. A templom fölé ponyvát feszítettek, biztosan még az esős évszakban. A sok szép szín, ami a templomi szobrokat díszíti, félhomályba borul a ponyva árnyékában. Bár a dzsainizmussal jobban szimpatizálunk, mint akár a buddhizmussal, ezúttal nem megyünk be, hanem rövid sétát teszünk a templom körül, elballagunk a legközelebbi útkereszteződésig. Az út szegélyén régi üzletek sorakoznak, de mögöttük már magasba törnek a modern épületek. Egyik a másiknak érdekes kontrasztja.

Visszamegyünk a függőkertekhez. Kiderül, hogy az ember emlékezete milyen csalóka: amit függőkertnek véltem, az a Nehru feleségéről elnevezett park. Itt van a gyöngyházzal kirakott patak, a csizmaház és sok szép, inkább gyerekeknek való díszítés.

A függőkert – amit én eddig Nehru-kertnek véltem, az út másik oldalán van. Onnan Bombay északibb partjaira esik szép kilátás. A két kert között, az utcán sikerül megörökítenem a cukorpréselőt. Mákdarálóhoz hasonló nagy gépen préselik a cukornád levelét az arra gusztust kapó járókelőknek. A bódé felett nagy köteg lekopasztott cukornádszár, onnan szedegetik le a préseléshez.

A függőkert bejáratánál most is ott ül a bételkészítő, pici asztalkája mögött várja, hogy csavarhasson valakinek egy rágat bétellevelet. Belépünk a szép kertbe, jobbra a „fagumibotos rendőrök" beszélgetnek. Néhány filmkockánk maradt még, de azt szép szárikra, bokorból nyírott állatokra pazaroljuk. A park végén nyílik a kilátás az északi tengeröbölre, de már elhagyni készül az erőm, inkább visszafordulok.

Megállunk a Hallgatás Tornyainál is. A fákon már korgó gyomorral várják a keselyűk az esti temetési szertartást. Be nem mehetünk. A feljárat felett vendégház van. A halott hozzátartozói eltöltenek itt 2-3 napot gyászban, mialatt a keselyűk elvégzik a „temetést".

Még egy utolsó kanyart tesz a busz a városban, és kihajtunk a tengerpartra, az akvárium elé. Itt újfent csalódnom kell emlékezetemben. Meg mertem volna esküdni,

hogy a Jógaintézet az akvárium jobb oldalán van, s íme: a balján áll. Új táblát is tettek az intézet ajtaja mellé. Bent van ugyan valami motozás, de nem is kísérelek meg bejutni, hiszen munkaszünet lévén biztosan nem jógáznak, semmit sem láthatnék a gyakorlatokból.

Az akváriumban is hiába keresem a mérges tengeri kígyókat, amit lányomnak ígértem (most éppen nagy akvarista), meg az „up side down" halakat, amelyek hassal felfelé úszkálnak, és a félméteres vitorlás halakat, mert egyiket sem látjuk, tavaly óta biztosan megdöglöttek szegények. Nagy kár, nagy kár. Különösen a tengeri kígyókért kár, mert ezekkel kevés akvárium büszkélkedhet.

Az utolsó filmkockákat mutatja felvevőgépem számlálója. Búcsúzóul körüljártatjuk szemünket a Marine Dryve-on, megcsodáljuk panorámáját a lemenő nap sugaraiban. Itt van a szép autósztráda, meg a tengerparti gát széles párkánya, amelyen tavaly jógaülésben melegedtem. Itt van a tengerparti sétány is, ahol mélázva sétálnak a jól öltözött hinduk, párszik. Ellőjük az utolsó filmkockákat, és nosztalgiaérzéssel szállunk vissza az autóbuszba. Ez volt a városnézés utolsó programja.

A szállóban még felfedezek egy jógit ábrázoló modern domborítást az egyik oszlopon. Legalább látszik, hogy némely művész emlékezik még a nagy jógik korára. Annyi tanulságot már leszűrtünk eddigi utazásainkból, hogy ez a kor jelenleg semmiképpen sem folytatódik. Mielőtt a szállóba lépnénk, gondosan felöltözünk, mert benn 20 fokos hideg fogad, legalább 8 fokkal kevesebb, mint kint. Nem is bírom sokáig, még pulóverben sem, vacsoráig kiülök a szálló elé a lépcsőre – melegedni.

Éjfélkor kelünk, és álmosan bóbiskolunk csomagjainkkal a hallban, várva a repülőtéri autóbuszt. A magyarul tudó recepciós lány még mindig itt van, de nem jutottam hozzá, hogy szót váltsak vele. Néhány rúpiánk még maradt, amit a repülőtéri üzletekre tartogattunk. Ott azonban kiderül, hogy véletlenül becsomagoltuk a bőröndbe. A csomagokat leadtuk már, azóta talán a repülő gyomrába vándoroltak. Gépünk újra az Annapurna, amivel először Delhibe repülünk. Nyugodt repülés után immár negyedszer szállok le Delhi repülőterére, de csak az ablakból nézem a varjakat. Miközben megvirrad, lassan újra felemelkedünk a levegőben, és Teherán irányában kirepülünk az országból.

Teherántól elég gyötrelmes az utunk, mert Moszkvában nem lehet leszállni a köd miatt, s megállás nélkül Londonba repülünk. Ott is nagy a köd, ezért onnan is leszállás nélkül repülünk tovább. Csak Amszterdamban érünk földet, miután fél óráig keringtünk fél gázzal a város felett. Lehet, hogy már teljes gázra nem is tellett a kerozinból. Innen tankolás és hosszas várakozás után repülhetünk csak vissza Londonba. Sajnos a magyar gépet lekéssük, így újra vissza kell repülni Moszkvába, hogy ott még újabb éjszakát töltsünk el a váróteremben gubbasztva, mivel csak a következő reggel megy gép, amin végre szárnyra kelhettünk, most már Budapest irányába.

A HARMADIK ÚT

1980. március 8. – négy év elteltével ismét Indiába készülök.

Kora reggel van, kinézek a szobám ablakán, odakint esik a hó. Az előrendelt taxi alig tudott feljönni a hegyre, ahol lakom. Panaszkodik a vezető a rossz út miatt. A kerekek éles nyomot vágnak a friss, nedves hóba. Búcsúzkodás az otthon maradóktól, berakodás. A hajnali budai fényekben ereszkedünk le az Erzsébet hídhoz. Vajon mit hoz ez az utazás számunkra? India melyik arcát mutatja felénk? Sikerül-e végül is a klasszikus jóga nyomaira bukkanni?

Ferihegyen idegenvezetőnk barátságosan fogad. 70 éves, jól konzervált úr. Elmeséli, hogy fiatal korában Szentágothai professzorral járt egy osztályba. Látszik is rajta, hogy sokáig ült mellette, még hasonlít is rá. Moszkván keresztül fogjuk ismét megközelíteni Indiát. Moszkvában a szokásos vámkezelés, csomagkiváltás, várakozás, majd csomagbetétel, új vámkezelés procedúráján kellett akkoriban átesni, akkor is, ha csak átutazó voltál. Legalább telt a várakozási idő. Délben értünk oda, és csak este mehetünk tovább, hat órát kellett várni az indiai gépre. A hat órából másfél óra a „beadminisztrálás", ugyanennyi a „kiadminisztrálás", de még mindig marad három. Indián merengve ülünk a moszkvai tranzitvároteremben. Odakint mínusz tíz fok hideg, a bombayi meleg elképzelésével fűtjük lelkünket. Egy kókadt pálma van a mennyezethez kötve, tücsök ciripel rajta. Hiába, mert egyedül van.

Végre kint állunk a repülőgép mellett. Az Air India gépe négymotoros Boeing 707-es. Egyelőre tisztes távolságban didergünk tőle egy autóbuszban. Kihoztak ide, de vagy tíz percig várunk, míg végre ki is nyitják a busz ajtaját. Közben kábán betűzgetem az Air India feliratot hindiül. Sehogy sem akaródzik felismerni a betűket, bár már sokat gyakoroltam. Nem lehet más ráírva hindiül, mint angolul: „Air India". Öt perc is eltelik, míg derengeni kezd az egyik betű értelme. Majd a másik. Végül látom, hogy az első az „E" betű, akármerről is nézzem. Nem mintha folyékonyan olvasnék szanszkritül, de a modern hindi agyonstilizált betűi még jobban megizzasztanak. Mit keres ott az „E", amikor A-nak kellene lennie? Végre kisütöm, hogy „EAR INDIA" van ráírva, nem pedig „AIR". Na, jól megvicceltek! Illene már többet hindiül tanulni. Alig hogy irodalmi tanulmányaimat befejeztem – mintha erre vártak volna –, kinyílik a busz ajtaja, s mi felözönlünk a gépre.

Várom, hogy hindu stewardess fogad majd az ajtóban, és „namaszté"-t köszön. De egy férfi fogadja az utasokat – és nem köszön. Hiába, változnak az idők, vagy csak rossz

helyen szálltunk fel a London–Delhi járatra? A kapitány bezzeg nem spórolja erejét a köszönésre; ahogy elhelyezkedünk az üléseken, bemutatkozik a hangosbeszélőn. Megtudjuk, hogy 6 óra és 10 perces nonstop repülés előtt állunk. Óránként 900 km-es sebességgel fogunk száguldani, 10 200 méter magasan, miközben útba ejtjük Szamarkandot, Kabult. Ott éppen puskaporos volt akkor a levegő, de csak fölülről szemléltük az eseményeket, és Pakisztán felett átrepülve érkeztünk meg Delhibe. Már sok ízben repültem eddig különböző gépeken, kicsiken-nagyokon, de csak most kezdem megszokni igazán. Szeretnék aludni, de annyit csevegnek honfitársaim, hogy lehetetlen. Mindenki beszélget az utazási láztól, rengeteget dohányoznak, s a sűrű füsttől megint nikotinmérgezést kapok. Bemondják, hogy az egyik oldal dohányzó, a másik nem. Ennek persze nem sok értelme lenne akkor sem, ha betartanák, de nem tartják be.

Máris jön a vacsora. Kiosztják a menülapokat. A marha és a birka között lehet választani. Hosszas töprengés után a birkára esik a választásom. Amikor kihozzák, megbánom. A hús kitűnő, de rizsát adnak körítésnek, amit telítenek curryvel. Olyan, mintha beleesett volna a borstartó egészben. Az indiai csemegék is megjelennek. Egy stewardess hozza őket nagy tálon. Az orrom alá tesz egy kis ibriket: két részre van osztva. Egyik oldalán csípős-édes-kesernyés zamatok vannak, a másik oldalán narancsszelet. Olyan ízű, mintha azt is borsban főzték volna. Más, ismeretlen fűszert is tesznek elém. Most már élek a gyanúpörrel, nem kóstolom, csak megszagolom: szárított bölény szaga van. Vajon miből készülhetett?

Szél fújhat odalenn, mert jócskán ráz a gép, így aludni nem sikerül. Nagy sokára ereszkedünk lefelé. Delhi következik. Mindenki kiszáll, aminek nagyon megörülök, és mindjárt végignyújtózom egy üres széksoron. Máris elnyom az álom. Hiába teszem a párnát a fejemre, nem sokáig nyughatok. A stewardess ébreszt fel:

– Exuce me sir, have you a flight through Bombay? – mármint hogy nem tévedésből alszom-e a Delhiben veszteglő gépen, s netalántán itt akartam volna kiszállni?

– Yes, I have – felelem –, csak aludni nem tudok. Persze be kell látnom, hogy helyesen tett a hölgy, mert ha valakit tévedésből most Bombaybe visznek, az hetekig gyalogolhat, míg visszaér Delhibe.

Egy órát állunk Delhi sötét repülőterén. Én csendesen szundítok, de a gondos stewardess ismét felébreszt: be kell szíjaznia magát, újra a levegőbe emelkedünk!

Még hajnali reggelit is szolgálnak fel. Megeszem, de már alig várom, hogy elnyújtózhassak az üléseken, és végre mély álomba merülök. Erősen ráz a levegő, ami felébreszt. Rájövök, hogy van valami szabály a gép himbálódzásában: először megemelkedik, majd néhány másodperc múlva lecsusszan. És ez így megy végestelen-végig. Jet stream – mondják a szakértők, laminális légáramlat. Ha a cél felé halad az áramlat, szeret a pilóta benne maradni, mert több tonna kerozint is spórolhat vele. Na jó, akkor újra elalszom!

Még Delhiben kiszállt egy igen ideges „maharadzsa". Repülés közben is ugrásra készen ült a székén. Bal kezében cigaretta – alig tudta tartani az ujjain nehezedő temérdek

gyűrűtől –, jobb kezében magazin, konyakos pohár és egy zacskó sózott mogyoró. Nem tudta, hogy melyik élvezetet rakja előbb a szájába. Bekapott egy marék mogyorót. Ivott egy kortyot, majd szippantott egyet. Lapos kézitáskáját letette a földre, az előtte ülő széke alá. Időnként idegesen belerúgott a kézitáskába, ami előrecsúszott az előtte ülő lábához. Majd nyugtalanul hátravetette magát a székben, mire az hátracsuklott és majdnem orrba verte a mögötte ülőt. Lehet, hogy eddigelé csak első osztályon repült. Az első osztály a gép elején van, ahol kényelmes fotelekben ülnek asztal mellett. Utasunknak markáns vonásai voltak. Felül haj nélküli. Körös-körül annál hosszabb őszülő hajjal. Határozott jellemű üzletember benyomását keltette, a maharadzsák kövérségét nem érte el. Szociális érzés is volt benne, mert egy idő múlva hátranyúlt feje felett, és előrehúzta ülése támláját, a mögötte ülő orra elől.

A hinduista filozófusnő

Bombayben még sötét van, amikor megérkezünk, és 22 fok „hideg". Amire átvergődünk a rövidnadrágos határőrcserkészek ellenőrzésén, kivilágosodik. Nem olyan szép, lila színű a hajnal, mint pár éve, első partraszállásomkor, csak szokásos rózsaszín pirkadat. A repülőtér előtti városrész időközben teljesen beépült. Alig találjuk a Centaur szállót, amit öt éve építettek. Mindenütt magas házak nyúlnak az ég felé, sokat fejlődött a város. A repülőtérről a városba vezető út körüli nyomortelep, ládaváros is tele van már tűzdelve nagy házakkal. Az új épületek kiszorítják a nyomort. Valahová máshová.

Lassan elszállt az álmatlanság a szememből, és élvezettel szívom be az ismerős, „halillatos" bombayi levegőt. Hamisítatlan indiai hangulat: meleg, enyhe halszag, pálmafák, rozoga viskók és fényes villák. Azon töprengek, hogy vajon a Hotel Presidentbe megyünk-e? Sajnos nem. Kis szálló előtt állunk meg egy mellékutcában, a félsziget legvégén, közel az India Kapujához. Hotel Fariyas. Nem csúnya. Rohamszerűen vesszük be a szállót. Ahogy megkapjuk a kulcsot, odatömörülünk a lift előtt szorongók közé, majd fent hamar lerakodunk a szobában. A pedánsabbak fürödni mennek, én inkább reggelizni. A kettőre együtt nincs idő, mert néhány perc múlva indulunk Elephanta szigetére. Reggelire finom, nekem kissé erős teát adnak, mellé sós vajat és „hitlerszalonnát" – így hívtuk a második világháború alatt a gyanús anyagokból előállított, birsalmasajtszerű, kemény lekvárt.

Máris a buszba vetjük magunkat egy sovány idegenvezető-nő irányításával. Szerencséjére akkor még nem tudtam róla, hogy civilben filozófus és pszichológus, így csak visszafelé támadtam meg filozófiai rögeszméimmel. A szálló nincs messze a parttól, idelátszik a halásztelepülés. Rövid kanyargás után az India Kapujánál megállunk. A fák árnyékába áll be a busz. Nem merünk kiszállni, odakint túl meleg van, forrón tűz a nap. Körülnézünk, nem jönnek-e az utcai árusok, de úgy látszik, ilyenkor, márciusban már kevésbé támadó kedvűek; szezon vége van, talán megszedték már magukat. Nem

olyan aktívak, mint novemberben, amikor az esőzéseknek „befellegzett", de megindul a turisták áradata, és a bennlakók éhesen vetik rájuk magukat. Szokatlan, hogy szinte háborítatlanul sétálhatunk a tengerparti téren a kishajó állomása felé. Megnézem a part menti kisoltárokat, erre korábban nem volt nyugodt lehetőség. Apró építmények, mint nálunk az útszéli Mária-kép.

A parton megcélzunk egy mohamedán motoros hajócskát. Óvatosan kell lemenni a part kőlépcsőjén, mert síkos – akárcsak nálunk a Duna-part alsó, vízmosta lépcsői –, könnyen elcsúszik az ember, és belepottyan a szutykos vizű tengerbe. Az itteni gyerekeknek bezzeg csábító a víz. Az India Kapuja másik oldalán a magas partról ugrálnak be a tengerbe, és vidáman csapkodják a habokat. Még sosem mentem be az India Kapuja alá, most is megfelejtkezem róla, pedig otthon erősen elhatároztam, hogy megnézem. Nem egyszerű kapu ez, vagy diadalív, mert nagy termet rejteget íve alatt. Belülről olyan, akár egy templom. Hűs, mindenütt emberek heverésznek benne, elbújva a tűző nap elől. Gondolom, hogy az esős évszakban pedig a záporok elől nyújt védelmet. Ahogy pöfögve távolodunk a parttól, sokáig nézem az összezsugorodó Bombay szép látképét.

Szundikálok – egy napja nem aludtam rendesen –, közben az olajfinomító szigetet is atomreaktornak nézem. A reaktor odébb, egy másik szigeten van. Nagy, öreg hajók álldogálnak mindenfelé. Festik őket. Ma ugyan nem dolgozik senki, de oldaluk több négyzetméteres, nagy foltokban piroslik a míniumtól. Minden folt más színű. Nem haladnak valami gyorsan, mert a hajó oldalának egyharmada festékes, de az utolsó foltok már egészen megbarnultak. Egy katonai cirkáló is áll a part mellett. Azt mondják, lakóházként használják a tengerésztisztek családjai számára. Ahogy kinéz, még a múlt világháborúból maradhatott itt. Ha belekukkanthatnék közelebbről az egyik fedélzeti ágyú csövébe, megbecsülhetném azt is, hogy mikor tisztították ki utoljára.

Közben lassan megérkezünk Elephantára. A móló most is olyan elhanyagolt, mint öt évvel ezelőtt. Keskeny és magas. Korlát csak az egyik oldalon van. Csoda, hogy a nagy tömeg, amelyik naponta végigmasíroz rajta, nem lök a vízbe egy-egy embert a korlát nélküli oldalon. Most ugyan apály van, így inkább iszapba cuppannának bele – ha leesnének –, mindössze másfél méter magasról. A szárazra került tengerfenéken rák-ismerőseimet kutatom. Nem kell soká keresnem, mert csak úgy hemzseg ott a sok rák, amit már kétszer hiába kíséreltem meg lefényképezni. Most elszántan csavarom fel a teleobjektívet, és sikerült is néhány testesebb – hüvelyknyi – integető rák portréját megörökíteni, integetés közben.

A partszélen, ahová a dagály még éppen elér, szent tehenek csordája őgyeleg. Ezek lefényképezését sem mulaszthatom el. Sőt, a hordszéket lihegve, fújtatva cipelő fiúkat is lefényképezem. Ebben a hőségben cipelni egy testes matrónát hordszéken, felfelé a meredek part lépcsőkígyóján, nehéz kenyér lehet. Zihálva lépked felfelé a négy kuli, szemük tágra mered az erőlködéstől. A gyalogosok helyet adnak nekik. Egyfolytában nem bírják felvinni a kövérebbeket. Az egyik „megállj"-t vezényel. A többiek máris leteszik a széket, hogy megvárják, míg az izomszövetükben felszabadult tejsav szintje

elviselhető mértékig süllyed, ziháló mellkasuk megnyugszik. Majd újabb nekifohászkodás, és lihegve küzdenek a nehézségi erő ellen tovább.

A szövőpintyeket teljesen kiirtották. Öt évvel ezelőtt még ott lógtak a fák ágain. Milyen kár, hogy nem fényképezhettem le őket. Egy évvel később már rájöttek, hogy árusítani lehet a fészkeket, és íme újabb négy év, és egy sincs már a fákon. Én is bűnös vagyok, mert vettem egyet. Most ott lóg egy budai iskola szertárában.

Lányom, aki most is velünk van, magnóval a kezében rikácsoló majmot akar meginterjúvolni, de lebeszélem, nehogy beleharapjon (mármint a majom a gyerekbe). A szemük állása sem jó ezeknek a majmoknak. Rászoktak a turistákra ők is. Szemtelenül kikapják az élelmet az emberek kezéből. Biztosan a bennszülött gyerekektől tanulták. Átadom a felvevőgépet, és most, hogy végre nem kell fényképezni, felszabadultan körülnézek. Mintha most látnám először a sziget sétányait, sétáló látogatóit. Végre megnézhetem magamnak a barlang szobrait is. Ezek is újként hatnak, pedig az egyik képet már könyvembe is beletettem. Legközelebb fényképezőgép nélkül jövök, hogy végre láthassam Indiát.

Kellemes árnyék és hűvös fogad a barlang-templom széles bejárata alatt. Balra az első szobor, illetve dombormű-csoport, a Yogishwara. Emléket állít a jóga betörésének a hinduizmusba. Jobbra a táncoló Síva. Monumentális középen Síva többméteres, hármas arca. A szentélyben a lingamon apró virágok hervadoznak. Előtte füstölő szantálfa pálcikák illatosítják a levegőt. Bele vannak szúrva a földbe. Füstjük kígyózva száll a sötétszürke kőmennyezet felé. A barlangi idegenvezető – ötven év körüli férfi – nem nagyon ért a szobrokhoz, vagy nem erőlteti meg magát. Teljesen általánosságokban beszél, még hibákat is ejt unottan motyogott szövegében.

A hűvös barlangból kiballagok a bejárat előtti füves térre. A díszbokrok árnyékában hindu családok üldögélnek. Jómódúnak látszanak, hétvégi kirándulásra jöhettek Elephantára. Majálisszerű hangulat uralkodik a szigeten, mi is sétálgatva nézelődünk. Mellettem egy turista érdekes csoportra hívja fel a figyelmünket: papszerű, jó húsban lévő ember sétál kísérőivel kifelé a barlangi úton. Mindjárt le is fényképezi a jól öltözött urat. Valóban egyházi vezető lehet, mert liturgikus mosolyra fakad és közelebb lép hozzánk. Sőt, még namasztéval – kezét összetéve – köszönt is. Én illendő módon ugyanígy visszaköszönök. Hadd lássa, hogy nyugaton is van az embereknek gyerekszobája. Még mindig liturgikus mosollyal a száján megkérdezi, honnan jövünk. Magyarországról, felelem, majd gyorsan hozzáteszem, hogy Közép-Európa. Hátha ő sem tudja, mint múltkor az a hindu ifjú. Úgy néz ki azonban, hogy tudja, mert mosolya lassan elül, és röviden búcsúzva távozik.

Most két feltűnően öltözött ifjú vonja magára a tekintetet. Saruban, lepellel közlekednek. Fejük kopaszra nyírva, de hátul kínai hajfonat lóg fejük búbjáról a derekukig. Európainak, vagy inkább az Újvilágból valónak látszanak. Mélázva nézegetik a barlangszobrokat. Akkor még nem tudtam, hogy hajviseletük később világszerte divattá válik.

Kifordulunk a barlang előtti kis térről az útra. Magát a terecskét láthatólag még a barlang elejéből vájták, szélesítették ki. A tér előtti út szerpentinszerűen visz körül a hegy oldalában. Elsétálunk egy darabon a szintúton. Mindenütt kiránduló csoportok vigadnak. Egy kis fedett kioszkban fiúk táncolnak ritmusosan, önfeledten. Barátságosan integetnek felénk: menjünk, és táncoljunk velük. Nem sok hiányzik, hogy közéjük álljak, de a ritmust kicsit gyorsnak találom koromhoz képest. Ha néhány évvel előbb szólnak, biztosan én is közéjük ugrom. Így csak visszaintegetek, és tovább lépkedek az elkanyarodó sétányon. A fejünk feletti fán két majom között nézeteltérés támadt. A megkergetett fél sértődött pofával kapaszkodik az ágon. Rikácsoló szitkokat szórnak egymásra. Lányom oldalán ott a magnó, gyorsan indítja, és az ágak felé tartjuk, amint éppen újabb majomkáromkodás rikácsol felettünk. Mindjárt vissza is játsszuk. Kitűnő a felvétel. Bennszülött kislányok tágra nyílt szemmel állnak meg, hogy közelebbről figyeljék a hangfelvételt. Odébb – ahogy az út jobb felé fordul – feltárul a sziget délnyugati oldala, ahol a felfedező portugálok annak idején partra szálltak. Valahol ott volt a kőelefánt, amiről a sziget nevét kapta. Odébb fiatal társaság invitál: együnk velük. Zsírban sült burgonyaszirmot kínálnak. Na, ezt elfogadjuk, és veszünk néhány szemet a jó szívvel felénk nyújtott ételből. Nagyon tetszik a hinduknak, hogy nem utasítottuk vissza ajánlatukat. Hívnak, mulassunk velük. Mind nyílt tekintetű, vidám, barátságos fiatalember. Sötét nadrágban van legtöbbjük, tisztára mosott, vasalt inggel. A lányokon színes szári, vagy sokukon már nyugati ízlésű ruha. Nem vigadhatunk azonban velük, mert indulni kell vissza, Bombaybe. Még egy búcsúpillantást vetünk a sziget másik oldala felé. A távolból pálmafák mögött a túloldali tengeröböl villan felénk. Visszafordulunk. Lenn, a parton, a hegy tövénél, a kis kikötőben már vár a motoros bárka, hogy visszaszállítson Bombaybe.

Lefelé sem könnyű ereszkedni a barlangot a parttól összekötő hosszú lépcsősoron. Azzal szórakozom, hogy figyelem a felfelé tóduló kirándulók tarka viseletét és még tarkább koponyaformáját. Nem egységes nép ez. India – akár Közép-Európa – a gének nagy keverőkondérja. A lépcső mentén árusok. Az egyik éppen bételt keneget, szórogat, tekerget a vevőnek. Ezt le kell fényképezni! Még feljebb, egy modern bazárban a táncoló Síva (Shiva Natarádzsa) szobrai állnak kitéve. Ugyanazok, amit Pesten is árulnak. Mindjárt meg is nézzük az árkülönbséget: kettő az egyhez, a pesti Síva javára. Combfeszítő izmaim belefáradnak, amire leérünk a szűnni nem akaró lépcsőzeten. Elmegyünk egy kis terasz mellett, eszünkbe jut: négy éve itt ittuk a kólát, itt csüccsentünk le egy pillanatra, hogy kiheverjük a barlangcsodálás fáradalmait.

A parton még apály van. A kikötőtől balra messze ellátni. Ritkás fák állnak az ártérben. Kísértetiesen merednek ki – sötét árnyként – a sártengerből, amit a tenger hátrahagyott. Egy levél sincs a fákon. De ni csak, valami mozog ott! Egy ember. Térdig az iszapba süllyedve áll, és valamit keresgél. Kagylót, csigát vagy rákot kotorász elő a fekete iszapból. Nagyokat lép a feneketlen sárban, mint egy gólya. Vékony dhóti lóg róla, szemei a felszínt fürkészik.

Máris vígan pöfög velünk a bárka és szeli a tenger apró hullámait. Úgy helyezkedtünk el a bárkában, hogy véletlenül pont az idegenvezető-nő előtt ülök; megkérdezem tőle, van-e itt cápa? Egyszer láttam egy sarlós uszonyt kilógni a vízből, de ő állítja, hogy nincs. Néhány udvarias mondat után kiderül, hogy a vékony hölgy civilben filozófiát és pszichológiát végzett. Erre mindjárt felébredek! Végre van kivel beszélgetni! Az egyórás utat majdnem végigostromlom világnézeti rögeszméimmel. Sok újat hallok tőle. Sajnos őt is szorongatja az indiai gondolkozás „ahogy tetszik, úgy csavarom" logikája, de lehet tanulni is abból, amit mond. Tőle tudtam meg, hogy az elephantai Trimurti-szobor csupán Síva három arca. Tehát nem a három hinduista istenség, Brahma, Visnu és Síva együttesen, hanem a lét kavargását szimbolizáló Síva három megnyilvánulása.

– Miért nincs Indiában Brahma-kultusz? – teszem fel a bennem régóta megfogalmazódott kérdést. Feltűnő ugyanis, hogy a három istenség nem egyformán van képviselve a templomépítészetben. Megszámlálhatatlan Síva-templom mellett alig néhány Visnu-szentély van, és – ha jól tudom – csak egyetlen Brahma-templom.

– Azért – hangzik a válasz –, mert Brahma a teremtő erő, és a világ már meg van teremtve. Brahmára nincs szükség.

– És ha új ember születik? – firtatom tovább. Ez a kérdés meglepi. Engem meg az lep meg, hogy nem mondja a hinduizmus szerinti várható választ, mármint azt, hogy a lélekvándorlás feleslegessé teszi az új születését, csak az újjászületést. Erre a válaszra persze újabb kérdésem is van, hogy mi van a népességszaporulattal? Erre is tudtam már a várható hinduista választ, meg az én újabb kérdésemet is, de szellemi sakkjátékom már az elején elakadt a kitérő válasz miatt. Kár. Az ilyen, gondolatokkal való célba dobálás a kedvenc játékom – ha van jó partner hozzá; de ha kitérnek a válasz elől, nem illik erőltetni.

– Ha új ember születik? – visszhangozza kérdésemet kisvártatva a barna szemű pszichofilozófus idegenvezető-nő. – Az Brahma munkája. Ha ön például gyermeket nemz, akkor ön Brahma. Viszont az új születése Síva munkája is.

– Bár tulajdonképpen mi is csak egy Istenben hiszünk, mint Önök – folytatja –, ez a sok istenfogalom mind egy istent jelöl.

– Nocsak! – mondom magamban –, ez már az iszlám meg a kereszténység hatása lehet. Talán őt jobban érdeklik ezek az „újabb" világnézetek, mint az ősi Indiáé. Mindenkinek az lehet az érdekesebb, amit nem hallott már gyerekkora óta. Abban sejt többet, mint a sajátjában.

– Milyen lehet az olyan országban élni, ahol nincs vallás? – mondja az akkori Magyarország ateista állami világnézetére célozva. – Nem tudom elképzelni, hogy milyen érzés lehet vallás nélkül élni? – folytatja, és be kell vallani, hogy nem könnyű kérdést tett fel.

– Nézze – válaszolom –, nálunk azért az emberek jelentős hányada hívő, a többség nem osztja a hivatalos állami világnézetet. Aki pedig nem vallásban, az valami másban hisz. Szerintem mindenki hisz valamiben. Esetleg, amíg egészséges és fiatal, addig nem

is törődik ilyesmivel. Ha már fiatal erejét elfecsérelte, vagy betegség gyötri, akkor persze problémákat okozhat, ha nincs mihez kötődnie.

– Honnan ered a Tantra? – kérdezem, hogy az én kíváncsiságom is ki legyen elégítve.

– Valószínűleg a 12. század körül keletkezett – hangzik a válasz –, ugyanakkor, amikor a mahajána buddhizmus, és tibeti eredetű. A buddhizmus mahajána („nagykocsis") formája az eredeti hinajának („kiskocsis") forma kiterjesztésével keletkezett. A változás megközelíthetővé tette a tant a szélesebb tömegek számára.

– Én maharástrai vagyok – mondja tovább a hölgy. – Az bátor, harcias nemzet, de a nem-ártást, az ahimszát mi is tiszteletben tartjuk. Egyszer a vonaton rátámadtak a rablók – meséli – (a rablók nem tisztelik az ahimszát), de ő nem ijedt meg, hanem kést rántott, és elijesztette őket.

Nekem Maharástráról Bikanír jut eszembe, ahol Széchenyi Zsigmond vadász-író indiai útján a tűztáncot látta (Széchenyi Zsigmond: *Náhar*). Mindjárt meg is kérdezem: hogyan járják a tűztáncot? Sajnos nem látta még – válaszolja –, de szerinte nemcsak Maharástrában, hanem mindenütt járják, India-szerte. Bekenik a talpukat egy növény nedvével, és valamilyen szert is vesznek be – mondja.

– Aháá! Akkor ez a kérdés nem is olyan egyszerű – gondolom magamban. Később, az ellorai barlangtemplomoknál volt alkalmam vidéki hindu talpát látni, aki egész nap mezítláb járkálhatott! Elképzelhetetlenül vastag, repedezett és száraz talp volt. Amikor megpillantottam, rögtön arra gondoltam, hogy ez bizony még a tűznek is ellenállhat. Ellora szikláinál a köves talaj olyan forró, hogy valóban éget a napsütéstől. Ezeken a sziklákon is meztélláb járnak az egyszerűbb hinduk, és rinocéroszbőrré cserzik talpukat.

A maharástrai hölggyel való beszélgetés közben még nem sejtettem, hogy néhány nap múlva éppen Maharástrában fogok járni egy repülőgéphiba következtében. Nem kényszerleszállás, hanem kényszer-fel-nem-szállás miatt – és ott éppen érzékeny talpakat fogok fényképezni; de ezt a történetet majd ott mesélem el.

Közben megérkezünk Bombaybe, átrakodunk a bárkából a buszba. Vezetőnk elbúcsúzik. Megáll a busz a lakása közelében, ő kiszáll, és az egyik utcasarkon befordulva eltűnik. Ha eddig „hivatásos" jógival nem is sikerült eszmét cserélnem, de most már elmondhatom, hogy hinduista filozófusnővel igen. Jellegzetes, hogy általában kevesebb női jógi, vagyis jogini létezik, mint jógi. Persze azért akad, például az egyik éppen Budapesten szokott tanítani az utóbbi években. A nyugati meditáló szerzetesek között viszont sok a női apáca. Mátyásföldön például, ahol középiskolába jártam, a Corvin Mátyás Gimnáziumtól nem messze szép villában éltek az egyik szemlélődő, kontemplációs rend nőtagjai – még a második világháború előtt. Sőt, a nők dicséretére el kell mondanom, hogy a legmagasabb szintű Kundalini-energiával rendelkező ember, akit valaha is láttam, egy női szerzetes volt. Márianosztrán találkoztam össze vele véletlenül. A márianosztrai templomot akartam megnézni, és odafelé menet szólítottam meg, hogy helyismereti felvilágosítást kérjek. Csak néhány szót váltottunk, de feltűnt szokatlanul magas lelki szintje, sugárzott belőle az erő, az egyensúlyos életfeszültség, mintha nem is járt, hanem

repült volna a földön. Minden egyszerű szava ezt az erőt sugározta, amit így leírni nem is lehet, azt látni és hallani kellett, hogy érzékeljük.

Ha már női jógikról beszélünk, nem lehet elhallgatni Avilai Teréz egyéniségét sem, akit szentként tisztelnek, s aki az 1500-as években Spanyolországban élt (ugyanakkor, amikor Johannes de Yepez, a nagy spanyol jógi-pszichológus, akit korábban már említettem). Avilai Teréz nagy meditáló volt, művei közül a *Belső várkastély* a legismertebb, és magyarul is megjelent. E könyvet olvasva jöttem rá tulajdonképpen, hogy egyes nyugati szerzetesrendek a jógameditációkkal teljesen azonos technikát gyakorolnak. Lehet, hogy a technika közös eredetű, de a kifejezéstár merőben más. Avilai Teréz meditációs élményeinek leírása talán azért érthetőbb, mint a keresztény „imádságos-könyvek", mert a szokásos vallásos kifejezések mellett egyszerű magyarázatokat is használ lelkiállapotainak leírására. Ha könyveit az ezerötszázas évek spanyol (inkvizícióval terhes) vallási-politikai környezetének ismeretében olvassuk, és speciális kifejezéseit átértelmezzük, benne igen magas szintű jógaismereti forrást nyerhetünk.

Az elephantai kirándulás után a szállóban délig alszom. A délutáni városnézést is félálomban járom végig, mert a rövid alvás nem volt elegendő. Az idén éppen harmadszor látom Bombayt, ezért inkább a változások ragadják meg a figyelmemet. A városnéző program a régi, csak egy teret, néhány középületet látok újonnan. Aki nem olyan álmos, mint én, az a városnézés közben kiszáll és fényképez. Gandhi háza a régi. Helyette inkább a szomszédos utcákat nézzük. Az egyik ablakmélyedésben egy férfi fekszik és szundikál. Irigykedve nézem.

A Malabar-dombra is felvisznek. Erről mindig a négykézláb járó majomlány jut eszembe. Itt járkált barátnőivel, és kéregetett. Most nem látom sehol. Vajon mi történt vele?

Elkészült a Dzsaina-templom, amit legutóbb restauráltak. Pompás pasztellszíneivel mindig meggyönyörködtet. Bemegyünk az udvarra, sokan a templomba is. A lépcső mellett öregasszony ül és vigyáz az odarakott papucstömegre. Amelyik lábbeli távolabb van, azért botjával nyúl ki, és rendezi őket. Jó foglalkozást talált, mert aki kijön, legalább néhány peiszát ad a cipőőrzésért. Mindenütt hívők állnak és ájtatoskodnak. Mellettem kis harangláb emelkedik; aki imádkozik, megkondítja a harangot. Már én is éppen kedvet kaptam rá, hogy megkondítsam, amikor marcona képű egyházfi közeleg, és megragadva a kötelet, nagy liturgikus harangozást rendez. Ezt már nem merem megzavarni. Különben sem ismerem a dzsaina szertartást. Talán még olyat teszek, amivel megsértem a hívők seregét. Ami a hívőket illeti, bizony igen jómódúaknak látszanak, makulátlan tiszta ruhában, jól fésülten és jól ápoltan álldogálnak körülöttem. Még én nézek ki a legrosszabbul közöttük, régi, India-rágta öltözékemben.

Kíváncsi vagyok az akváriumra. Mindig az szokott lenni az utolsó látnivaló. Most is megindulunk lefelé az akvárium felé, miután végigsétáltunk a Nehru-park és a Függőkertek sétányain. A parkban különben milliónyi gyerek hancúrozik. A park északi pereméről gyönyörködünk a tengerre nyíló szép kilátásban. A Hallgatás Tornyainál alig állunk meg. Ezt még sosem sikerült közelebbről megszemlélni.

A Jógaintézet természetesen zárva van, mert ismét vasárnap lévén, nem jógáznak. Holnap hajnalban pedig utazunk Aurangabadba. Most harmadszor járok így. Még az akváriumot sem nézzük meg, mert már késő van, esteledik, mindenki fáradt, éhes és álmos.

A vacsoránál betartjuk a higiénés szabályokat. Vacsora után lefekszem, és hiába zúg rendületlenül valami hotel-motor, elalszom, és csak a fél ötös ébresztésre ocsúdok fel.

A fejlődő Aurangabad

Még este leborotváltam kétnapos szakállamat – amit végig hordoztam Elephantán és Bombayben –, így reggel gyorsan elkészülök. Reggeli után beugrunk a repülőtérre menő autóbuszba, és végigkocsikázunk az alvó-ébredező városon. Rengeteg ember alszik az utcán. Hol alhatnak a monszun esőzése alatt? Nem csoda, ha fél India őszre megbetegszik. 40 perc alatt kirobogunk Santa Cruz repülőterére, és egy kis Boeingen Aurangabadba ugrunk át. Annyi idő alatt érünk oda, mint a hotelből a repülőtérre. A repülőút most is csodálatos. Elhagyjuk a partvidéket, és alattunk ezernyi vízmosással szabdaltan, szemünk előtt lassan felemelkedik a Dekkán barna fennsíkja.

Aurangabadban is sok új épület fogad. Öt éve csak pusztaság volt itt, mert amint először körülnéztem, az volt az első kérdésem: hol itt a város? Ma bezzeg már kiépült egészen a repülőtérig. A fejlődés szinte ijesztő. Mintha évtizedek óta nem jártam volna itt. Nem a legutóbbi hotelünkbe, a Ráma hotelbe megyünk; csak elrobogunk előtte. Nem áll már egyedül a homokdűnék között, mint korábban; számos társa nőtt. Bemegyünk a városba, és egy új szálló elé kanyarodunk: Aurangabadnak hívják, akárcsak magát az ősi várost. Szép, modern szálló, de nem olyan fényűző, mint a Ráma volt. Virágkoszorút nem akasztanak a nyakunkba, itt is csökkentik a kiadásokat. Reggeli után ebédig alszunk. Az elszántabbak nekiindulnak gyalog a városnak a rekkenő hőségben – úgy negyven fok körüli lehet. Itt már szárazföldies a klíma, a tenger nem enyhíti a hőséget. Ebéd után irány Ellora!

Az Ellorába vezető úton nemsokára megpillantjuk a *dualatabádi* romokat. Hatalmas erődrendszer! Kilométeres falak! Hány ember erőlködhetett itt az emésztő napsütésben, míg felépítette? Most pedig az idő könyörtelenül elpusztítja. Eddig még nem láttam közelről, de íme, most alkalom nyílik rá, autóbuszunk megáll a vár kapujánál. Kis falu telepedett ide, ami csupán néhány bazárból és épületből áll. Felmegyünk az alsó vár vízárkáig. Az egyik udvarban apró múzeum. Az egymást követő kapuk zegzugosan állnak, hogy az esetleges ellenségnek nehezebb legyen támadni. Az udvarok emellett rövidek, nehogy a harci elefántoknak nekifutási terük legyen. A hinduk az elefántokat használták tanknak. A kapukból hosszú vashegyek állnak ki. Egy fakír akár ágynak is használhatná. Ez is az elefántok ellen védett, ne tudják a kaput betörni.

A vizesárkon túl alagútban vezet a lépcső a fellegvárhoz. Egy fáklyás ember ajánlkozik,

66. kép. Aurangabad mogul emlékei

67. kép. Az adzsantai barlangtemplomok sora

68. kép. Egy barlangtemplom belseje

69. kép. Műhelyi csendélet

hogy felvisz az alagúton, de túl magasnak találjuk a szintkülönbséget. A fáklyás ember fia baksist kér – kap tőlem egy tollat. Lefelé menet visszapillantok. Mosolyogva mutogatja apjának, és mutatja, hogy tőlem kapta. Valami hasznuk mégis volt a látogatókból. Ha nagy a tömeg körülöttem, semmilyen kéregetőnek nem merek adni, mert akkor mindnyájan nekem esnek. Erről Germanus Gyula hasonló, tanulságos története jut eszembe a koldusokról, akik elől végül csak futva tudott elmenekülni (Germanus: *A félhold sápadt fényében*). De ha egyedül van a kéregető – itt fenn a várban egy lélek sincs kívülünk –, akkor veszély nélkül lehet adakozni.

Agylágyító hőségben lépkedünk lefelé, lehetőleg a fal mellett, ahol árnyék is van. Nem hoztam ide a sapkámat, pedig a nap indiai módra tűz. Egy növény levelét teszem a fejemre napernyőnek. Jó nagy levél, de minduntalan lefújja a szél. Egy követ veszek fel az útszélről, és azzal nyomtatom le. És milyen jó hűs ez a levélnehezék! A kő alján még megmaradt az éjjeli hideg, és enyhíti a naptól égő fejemet. Így jöttem rá, hogy hol lehet hideget találni (reggel) Indiában.

A fák még kopaszak, most kezdenek virágozni. Levél még kevés fán sarjad, előbb a virágok bújnak elő; márciusi, indiai tavasz van. Oldalt egy ilyen levéltelen fán kis kacagógerle hangicsál. Olyan különös hangot ad, mintha egy kis japánkakas akarna kukorékolni, de közben valaki folyton megcsiklandozná, és a végén nevetésbe fulladna a kikericselés.

A vár kapuja előtt szamár ácsorog, látványosságként. Nekem nem újság, olyan pont, mint nálunk, gyerekkoromban láttam eleget. Persze azóta nálunk kipusztult szegény, de Indiában megmaradt. Kár, hogy a magyar szamarat nem nyilvánították védett állattá. Az árusok elől a buszba húzódunk, és máris robogunk tovább a kanyargós szerpentinen a hegy mögött húzódó Ellorába.

Ellorában csak három barlangtemplomot mutatnak: a legbuddhistábbat, a leghinduistábbat (ez utóbbi a híres Kailásza-templom), végül egy dzsaina templomot. Új idegenvezetőt kapunk. Szintén nő, mint az elephantai. Civilben tanárnő, de pedagógusnak lenni Indiában sem fizetődik ki. Idegenvezetőként többet kap. Egészen más alkatú, mint a filozófus vezetőnőnk. Magas koponyája oldalt lapított, szemei mélybarnák – déli típus, nem erőlteti meg magát. A dzsaina templomban elmondja, hogy dzsaina szanszkritül „élet"-et jelent – én nem így tudom, de egy szónak több jelentése is lehet.

A templomba veszélyesen meredek lépcsők vezetnek. A barlang mélyén denevérek hűsölnek. Itt nem melegedni járnak a barlangba, mint nálunk, hanem hűsölni. Érdeklődéssel figyelem őket, mert mint rovarevők a primitívebb emlősökhöz tartoznak, és jól vizsgálható rajtuk az idegrendszer működése. Indiában rengeteg van, és nem védettek, mint nálunk.

– A Tirtankárok, Dzsaina reinkarnációi, mindig oroszlános trónuson ülnek – magyarázza tovább az idegenvezető-nő, miután látja, hogy érdeklődöm a szobrok iránt. Az avatatlan szem Buddha-szobroknak nézné őket, de itt ez súlyos tévedés. Nemcsak az oroszlános trónust kell észrevenni, hanem a Tirtankár feje feletti háromemeletes ernyőt

is. Sőt azt is, hogy – a Buddha-szobrokkal szemben – kezei egymáson nyugszanak, nem érinti a földet. Jó. Ezentúl egy Tirtankárt sem fogok Buddhának nézni. Ugyan itthon, Európában is sokan összetévesztik a nagy hitújítókat, teszem azt Luthert meg Kálvint.

Visszamegyünk a Kailásza felé, fényképezzük ezt a hegyből kimetszett, világcsodája templomot. Elmaradok az idegenvezetőtől – rossz szokásom szerint –, most azonban ráfizetek. Egy alkalmi idegenvezető célpontja lettem. Sok ilyen kullancs lézeng minden műemlék körül, melléd szegődnek, és nem tágítanak tőled. Állandó zaklatásukkal mindenkit megzavarnak. Még otthon elhatároztam, hogy felmászom a hegytetőre, és onnan fényképezem le a templomot. Most azonban örülök, hogy egyáltalán menni tudok, a hegymászásról le kell mondanom. Majd a legközelebbi évtizedben, ha még erre járok – és több erőm lesz.

A templom előtti síkságon, ott, ahol az országút befut a templomvárosba, kis étterem van. Az Ellora Restaurant nevet viseli. Ide vonulunk be a kánikulai meleg elől. Letelepszünk és jéghideg limonádét kortyolgatva hűsölünk. Az étterem körül kis díszkert, virágzó bokrokkal. Innen figyeljük az indiai tavaszt. Mindenütt kaktuszbokrok, levél nélküli, de virágzó fák, sok tarka, lila-sárga virággal.

Aurangabadba visszatérve már nem lehet fényképezni, mert a nap túlságosan alacsonyan áll, és szemlátomást ereszkedik alá. Végigmegyünk az óvároson. A házak falusi jellegűek, a forgalom azonban városi. Autók, robogók, motorizált háromkerekű kocsik töltik meg a keskeny utcákat, és mozdíthatatlan forgalmi dugót halmoznak fel minden nagyobb jármű körül. Érdekes, hogy pont ugyanabba a szövödébe megyünk, mint öt évvel ezelőtt. Ugyanazokon az elnyűtt gépeken elnyűtt emberek dolgoznak napi 3 rúpiáért. Így jár a világ minden táján az, akinek fejlett a mozgató idegrendszere, és kézimunkából akar élni. Egy szobával kijjebb már nem 3 rúpiáért dolgoznak: itt vannak az eladók. Ezek már jól néznek ki, nem soványak. Csak eladással foglalkoznak, de legalább ők is mozognak valamit. A legsemmittevőbb az üzem előtt ül és beszélget: látszik, hogy ő a főmenedzser. Az is látszik a kezén, hogy életében még egy szalmaszálat sem tett keresztbe, nem is tud, mert a mozgató idegpályája csak a beszélő központokig fejlődött ki, tovább nem. A főúton éktelen dudálás hallatszik. Kár, hogy az érdekes, színes forgalmat már nem lehet megörökíteni, mert közben este lett.

A hotelben furdal a lelkiismeret, hogy senki sem jógázik errefelé, legalább nekem kellene képviselnem a jógaaktivitást. Leginkább a fordított testhelyzeti gyakorlatokra van most szükségem, mert az agyi keringésem sokat szenvedett a világjárás kimerítő viszontagságai miatt. A félgyertyán és gyertyán kívül kedvencem a fejenállás. Erről jut eszembe, hogy nemrég láttam egy hindu filmet, ott fejen állt az egyik színész. Nem mondhatom tehát, hogy ritka a jógázó Indiában! A fejenállás sok embernek nem megy. Nők számára valóban nehezebb, mert testük súlypontja lejjebb esik, mint a férfiaknak. A legtöbb kezdő jógázó azért nem tud fejen állni, mert lendületből akarja testét felemelni. Így vagy nem tud felemelkedni, vagy átesik a másik oldalra. Egyszerű súlyponteltolással könnyebb a dolog, de ezt már a kéz letevésénél jó megalapozni.

A könyökök ne legyenek távol egymástól, a két, földre helyezett alkar hegyesszöget zárjon be, mert így nő az alátámasztás hasznos területe. A fejet sem a homloknál, hanem a fejtetőn, a lehető leghátrább kell letenni. Ezután hajlított lábbal addig közeledünk a fejhez, amíg súlypontunk a könyökön túl nem kerül. Ezután már csak arra kell vigyázni, hogy lassan emeljük altestünket, figyelve az egyensúly megtartására. Előbb csak hajlított térddel állunk fejen, végül lassan kinyújtjuk az alsó végtagot. Ne vigyük túlzásba a fejenállást, csak addig álljunk fejen, amíg kellemes a fejben a megnövekedett nyomás. Nyugaton tornagépeket is árulnak, amivel fekvésből fejjel lefelé lehet fordulni, és hosszú ideig úgy maradni. Akinek hajszálerei gyengék, apró vérzései keletkezhetnek, ha túl hosszú ideig áll fejen. Nem a hosszú idő a lényeg, hanem a feji érmozgató rendszer tornáztatása. A feji erek nyomásregulációja fejenálláskor gyakorlatilag fél percen belül lezajlik, a hosszas fejen való ácsorgás tehát nem indokolt. Kóros esetekben pedig ellenjavallt, amit ismétlődő, csillapíthatatlan fejfájások jeleznek; ekkor előzetes szakorvosi kivizsgálás szükséges.

Csípős, currys vacsora után sétálunk egyet a hotel kertjében. Háromféle tücsök is ciripel az éjszakában. Megcsodáljuk az égen az együttállásban lévő Jupitert és Marsot. Itt a levegő még nem olyan piszkos, mint például Budapesten; gyémántként ragyognak a csillagok. A szúnyogok viszont seregestől jönnek, hamarosan bekergetnek.

Adzsanta és a *Bhagavad Gitá*

Nehéz felkelni reggel 6-kor. Adzsanta megtekintésére készülünk. Az autóbusz áthajt az aurangabadi város-községen, és az ismerős svasztikás műemlék körül jobbra fordul. Erre van a mogul emlékeket őrző városrész és a Tadzs Mahalt utánzó síremlék. Már innen látszik az út bal felén. A vízimalom mellett megy el az út, hátrább áll a síremlék. Továbbhajtunk. Ahogy elhagyjuk Aurangabadot, az úton diákok, diáklányok tűnnek fel. Itt van egy hároméves gyógyszerésziskola, oda igyekeznek. Itt lehetne jól megtanulni az ajurvédikus gyógyszerészetet. Eróziókúpok között kanyarog felfelé az országút a hegy platójára. Az út hosszú, bámészkodva rázatjuk magunkat tova. Áthajtunk a kis falun is, ahol a múlt alkalommal megálltunk. Emlékeimben már elhalványult, hogy merre is volt ez az érdekes falu. Most viszont ahogy látom, rögtön felismerem. Mekkorát nőtt ez is, nagyfalu lett.

Végre a fennsíkról leszerpentinezünk Adzsantára. Mélyen alattunk ritkás hegyoldal, ez talán már a Vaghbóra folyócska völgye. Ennek a kanyarja vágta a Dekkánba azt a patkó alakú szeletet, ahol a barlangtemplomokat ki lehetett faragni a vízszintesen rétegezett hegyből. Patak híján tehát most templomok sem lennének.

Adzsanta is kiépült. Nagy kő mellvédet építettek a folyócska mellé, lépcsőn lehet lemenni a mederhez. Ott szedtem legutóbb a féldrágaköveket. Nem voltak valami értékesek, mert a zsebemben lassan apróra törtek.

A Vaghbóra folyó – most tábla jelzi pontos nevét – éppen kiszáradt. Tavasz van. Nem csoda, ha elapadt a monszun őszi befejezése óta. Gyönyörűen látszik viszont a folyócska patkó alakú kanyonja. A templomokban végre látjuk a szép freskókat is. Ilyen Ellorában nincs. Színes felvételeket készítek, hogy megörökítsem a pompás színeket. Egészen az alvó Buddha szobráig megyünk. A barlangtemplomok előtti szobor díszítette homlokzatot éppen tisztogatják: létrás hindu nagy porolóval csapkodja őket. Segít az időnek koptatni.

Egy sárga leples tibeti láma is elzarándokolt ide, és buzgón nézegeti a templomokat. Szeretnénk lefényképezni, de mozgékonyabb, mint a hinduk, mindig kimegy a képből. Egyszer csak váratlan dolog történik. A láma előhúz sárga kámzsája alól egy fényképezőgépet, és a szobrokkal együtt ő kap le minket. Valószínűleg mindegyikünknek ugyanaz a gondolat járhatott az agyunkban: ilyen fejeket csak Adzsantában látni – örökítsük meg a templomokkal együtt!

Túlbuzgó restaurátorok belakkoztak időközben néhány freskót. Ezek most pusztulófélben vannak. A lakk ugyanis nem trópusálló, és most pusztulása a freskókat is veszélyezteti. Hogy mentsék, ami menthető, üveg alá tették a lakkos képeket, talán így jobban ellenállnak a klímának. A restaurátoroknak is le kellene tenni az orvosok hippokrateszi esküjét. Abban ugyanis többek között ez áll: „az első, hogy ne ártsunk…", a közismert latin fordításban „primum nil nocere".

Jól emlékszem, hogy az egyik barlang mennyezetén sok kisebb repedés volt. Még öt éve erre apró üveglapokat ragasztottak, hogy kiderüljön, mozognak-e a repedések. Lám, mozognak, mert az üvegek közül csak egy ép már, a többi elpattant vagy lepattant.

A legérdekesebb a félkészen hagyott kolostorrészlet, benne előrerajzolt, de félbehagyott szobrok. Az egyik ilyen félkész szobrot le szeretném fényképezni. Amíg a géppel babrálok, észreveszem, hogy egy szikla árnyéka vészjóslóan kúszik a szobor felé (Indiában a Föld felszíne gyorsabban forog). Utolsó pillanatban sikerült exponálnom, mielőtt még az éles árnyék betakarta volna a szobrot.

Sok helyen, nekem furcsán hat, viaszosvászonból vagy műanyagból padlót készítettek a barlangban. A templomokban kellemesen hűs van, de előttük fertelmes a hőség. Kendőt kötök a fejemre, mielőtt felforr az agyvizem. Régen minden egyes templomból külön járat vezetett le a Vaghbóráig, ami nyáron vízmerítő hely volt, télen száraz meder, s útként szolgálhatott. Most – úgy félmagasságban a hegy alatt – a barlangok előtt fel-le kúszó, összekötő utakat építettek a látogatóknak. Az út elején van a főbejárat. Pénztárral. Ide kis szerpentinen, vagy lépcsőkön lehet feljutni az országút végétől. Az úton öreg nő kéreget. Pont erre a célra hoztam egy halom édességet, hogy az éhes kinézetűeknek ezt osztogassam. Remélem, nem adja vissza, hogy adjak helyette rúpiát.

A kiszáradt mederben majomcsalád tanyázik. Az egyik nagy, öreg majom feljött egészen a magasra, a templomok közelébe. Nagyon ijedős őkelme, mert a fényképezőgép láttán nagy lendülettel leiramodik a meder felé.

A kijáratnál, a csecsebecseárusoknál nagy alku, válogatás kezdődik. Végül kőszívecskéket vásárolunk. Nyakba akasztósat, jó lesz ajándékba. Két adag citromszörpöt is

lenyelünk, mert nagy a hőség. Az a baj, hogy benne üvegenként vagy negyed köbméter szénsav rejtőzik. Felfújja az ember gyomrát, mint egy léggömböt. Jobb kipezsegtetni, mielőtt az ember magába önti.

Megint művelem magam az idegenvezető-nő segítségével. Megtudom, hogy a Kuszinárát Kusinárának kell ejteni, csak angolosan ejtik „sz"-szel. Leíratjuk a Kailászatemplom nevét dévanagari betűkkel. Érdemes volt megtanulni olvasni, mert most látom a szanszkrit betűkből, hogy azt is „S"-sel írják, és nyilván így is ejtik. Az Adzsanta Restaurantban már kultúrhelyiségek is vannak európai jellegű üdítőitallal. Még indulás előtt utoljára körülnézünk. Az egyik fán szépszavú madár szól, gyorsan magnóra vesszük. Kocsink ismét nekiindul a szerpentineknek, hogy kimásszon a Vaghbóra völgyéből, átkapaszkodjék a szomszéd hegyen, és a platón átvágva újra beguruljon a néhány órányira fekvő Aurangabadba.

Este gyanús vacsora – tegnapról maradt currys csirke, még régebbi szósszal. A főpincér igen értelmes, elbeszélgetünk vele. Eltereli a figyelmemet az evésről, és elfogyasztom az egyébként elfogyasztani nem tanácsos vacsorát. Ettől kezdve szomorúra fordul az utazásom: ételmérgezést kaptam.

Vacsora után még kisétálunk a kertbe. A tücskök fülsiketítően dalolnak. Az egyiket fel is vesszük magnóra. A pincérfiúknak lejátsszuk a madárdal-felvételt. Megkérdezzük a madár nevét. Valamilyen bülbül madárnak hívják. A hangja után megérdemli.

Az éjszakát már a gyomorrontás kezelésével töltöm. A kórok valószínűleg a csirke és a szörpök. Tanulság: ne egyen az ember, ha nem nagyon éhes, és ne igyon, ha nem szomjas; Indiában legalábbis csak óvatosan öntsön bármit gyomor-bél traktusába.

A hotelszoba asztalán könyv fekszik: a *Bhagavad Gitá* – Radhakrishnan angol fordításában –, az egyik hindu Biblia. Egy indiai jótékony célú társaság adománya; bele van írva, hogy aki kér tőlük könyvet, ingyen elküldik neki. Fel is írom a címüket. Később otthon – pusztán kíváncsiságból – írtam nekik, és kértem magamnak egy *Bhagavad Gitát*. Néhány hét múlva valóban meg is érkezett a könyv, amit megköszöntem és máig sok haszonnal forgattam. A *Bhagavad Gitá* állítólagos szerzője Vjásza, és a mű tulajdonképpen a híres *Mahábhárata* egyik fejezete. Címének magyar fordítása a Magasztos éneke vagy szózata. A Rádzsa-jóga elveit – főleg magasrendű magatartási szabályokat – rögzíti, epikus, történelmi keretbe illesztve. Gondolatvilágának és stílusának illusztrálására álljon itt belőle egy rövid részlet, Baktay Ervin fordításában:

„A természet mozgat mindent a világon sokféle erő kölcsönhatásával,
csak az érzékvilág rabja véli balgán önámítva, hogy ő maga cselekszik.
De a tisztult lélek, nyilván felismerve az erők kényszerű összeműködését,
Már szabadon tehet és önművein kívül áll mindig..."

Repülőgéphiba Udajpurban

Ma csaknem fél Indiát át fogjuk repülni. Ehhez képest igen rossz a közérzetem. Nem is emlékszem, mikor voltam ilyen rosszul. – Ja, de igen! Öt éve, itt Indiában! Aztán csak gyerekkoromban, ha nyaranta túl sok barackot ettem. Most reggelire rántott tojást tesznek elém. Nem merek ránézni, mert a látásától is émelyeg a gyomrom. Ez a „kellemes" állapot eltart egész nap. A repülőtéren derül ki, hogy gépünk Udajpurban is leszáll. Ez jó újság, mert még nem jártam arra, és ott vannak a híres tűztáncosok, akik – akár a görög Dionüszosz-kultúrában – tüzes parázson táncolnak. Csak Udajpurban derült ki viszont, hogy a gép nemcsak leszáll itt, de aztán még nem is tud felszállni. A jobb oldali motor ugyanis nem indul. Csak füstöl. Milyen szerencse, hogy nem a levegőben döglött be. Szépen megvárta, amíg leszállunk. A felszállás nem sikerült, szerencsére a gép meg sem mozdult. Várunk egy darabig, majd újra kinyitják a gép ajtaját. Nagy repülőtérfőnöknek kinéző ember idegesen rohan fel az odatolt lépcsőn, és beszalad a kapitányhoz. Kint a szerelők elkezdik bontogatni a motort. Összerakni viszont már nem tudják. Na, jól nézünk ki!

Lelépkedek a gépről, és rövid sétát teszek a földön. Legelőször a repülőtér fegyveres őre kelti fel figyelmemet. Eddig is láttunk biztonsági őröket mindegyik repülőtéren. A légi kalózok miatt szükségesek. De idáig rossz, kötélen lógó, második világháborúból visszamaradt rozsdás puskát láttam náluk. Itt, Udajpurban merőben más a helyzet. Marcona képű katona frissen olajozott, fényesre tisztogatott géppisztolyt tart a vállán. A fegyver küllemében úgy ítélem, hogy ezzel másodperceken belül tüzelni is tudna. Ez valami más India lehet! Szebb a környék is, mint Aurangabadban, a távolban hegycsúcsok látszanak. Az emberek is másfélék. Szélesebb csontúak, bőrük egészen világos, legtöbbjük hetyke bajusz gazdája. A repülőtéren öt-hat csinos lány is áll egy csomóba verődve. Talán légikisasszonynak készülnek, mert fölengedik őket a gépre körülnézni. Gyermekiesen üde arcuk van. Odébb a repülőtéren vitorlázó repülést gyakorol valaki.

A főépület mellett aszfaltoznak. Két férfi hordja a cseppfolyó fekete lávát taligával. De mit látok? Lábuk vastag zsákvászonnal van bekötve. Az lehet, hogy más nép ez, mint amit eddig láttunk, de hogy nem kifejezetten tűzön járó, az biztos! Még a meleg aszfaltra sem tudnak rálépni! Kiállok a repülőgép lépcsőjére, és teleobjektívvel lefotózom a zsákharisnyásokat. Itt különben nem tilos fényképezni. Közben azon gondolkodom, hogy érdemes-e egyáltalán errefelé a tűzönjárók után kutatni.

Később közlik, hogy a repülőgépet nem tudják kijavítani, új gép indul értünk Bombayból. Addig, amíg ideér, az Indian Airlines kárpótlásul megebédelteti az utasokat, sőt még kis városnézést is rendez számunkra Udajpurban. Örülünk a váratlan kirándulásnak ezen az ismeretlen tájon. A repülőgép viszont végképp bedöglött. Nekem különben már felszálláskor is gyanús volt – meg kell mondani –, mert az utastér tetejének egyik borítólemeze félig lelógott. Az is megfordult az agyamban, hogy ha ezek a lapok már

lecsüngenek, akkor elég elhasznált lehet a gép többi része is. Gondosan helyére is raktam a lapot, mert láttam, hogy a csavar, ami tartja, ott van, csak meg kell kissé húzni. Nem tudtam tétlenül nézni, felmásztam az ülésre, és visszaszereltem. Az utaskísérők érdeklődéssel figyelték aktivitásomat. Meg is kérdezték utána, hogy értek-e a repülőgépszereléshez. Persze azért remélem, hogy nem amiatt nem szállt fel többet, mert én is hozzányúltam.

Kisvártatva autóbusz áll elő, és mi kényelmesen elhelyezkedünk az ülésen. Egy modern maharadzsa is van köztünk műturbánnal. Ezt a turbánt nem kell megkötni, csak a fejre illeszteni: mindjárt turbánosra van varrva. Kíváncsian nézünk a nem várt különkirándulás elé. A csalódás kellemes. Feltűnően tiszta, hegyes vidéken kanyarog az országút. Mintha valójában nem is Indiában járnánk! Mindenütt kerítés, és a kerítésen belül házak – nem pedig félig földbe ásott putrik. Az emberek élénk tekintetűek.

Kopár hegyek állnak őrt egy szoros két oldalán, ahol nagy várkapu állja útját az idegeneknek. Áthajtunk a kapun. Kint a köves síkságon egy gyár rekedt a városon kívülre; cinkfeldolgozó, talán a terület bányakincsét finomítja. A falak mögött szép város, persze keleti stílusú. Hosszú az út; úgy látszik, messzire megyünk. Sok a téglagyár, kell a házépítéshez a tégla. Az útkereszteződésnél rendőr. Itt már hosszabb ideig is el lehetne lakni. Átfutunk az egész városon, és egy nagy tó partján épült kastély elé kanyarodunk. Ez lehetett a maharadzsa egyik kastélya. Most szálloda. Pazar kilátás nyílik az előtte mélyen fekvő tóra, a környező magas hegyekre. A tóban lapos sziget. A szigeten másik palota. A sarkain bástyák. Talán ott lakik most a maharadzsa. A szigetről éppen motorcsónak indul a partra. Bent a palotaszálló halljában svédasztallal várnak. Kár, hogy még képtelen vagyok enni. Külön készítenek számomra teát, csak azt bírom elfogyasztani. A mosdóhelyiségben frissítem fel magam. Csempézett, első osztályú a berendezés. Az emberben felötlik a kérdés: ide vajon miért nem hozzák el az idegent? Miért csak kényszer-fel-nem-szállás árán fedezi fel a turista?

Rövid pihenőt tartunk a süppedő karosszékekben. Ekkor veszem észre, hogy a szálló előtt álló egyik autóbusz Bikanirba való. Ott vannak a búcsús piacon a tűzön járó mutatványosok. Mindjárt meg is nézem a térképen, milyen messze van ide. Nem lehetne egyszer odajutni? A busz vezetője szerint Bikanir közel van ide, el is vinne bennünket (10 rúpia az út odáig – hirdeti egy plakát), de sajnos hamarosan indulni kell visszafelé, mert messze a repülőtér – és már közel lehet az új gépünk. Visszafelé ismét átkocsikázunk a városon, ami egyike az eddig látott városok legérdekesebbjének. Teve vontatta kocsik, finom művű palotácskák. Ökörrel hajtott városi vízkiemelő kút. Mindenki kiabál a vezetőnek: most álljunk meg, hogy fényképezzünk; itt is lassítson, ott is lassítson! Végül is fájó szívvel robogunk ki a pusztába a várkapun. Udajpurba jó lenne visszajönni!

A repülőre még egy keveset várni kell, de csakhamar megérkezik, és mi továbbszállunk vele Dzsaipurba.

Dzsaipurban újabb meglepetés: mivel késtünk, nincs repülő Ágrába. De szereztek

nekünk autóbuszt: ezzel kell majd átszelni a poros síkságot Dzsaipur és Ágra között! Előbb még futó városnézést is élvezhetünk a Pink Cityben, a rózsaszínű városban, amiről már írtam, hogy inkább téglavörös. Dzsaipurban is a változó India látszik és a demográfiai robbanás: tömeg hullámzik minden utcán. Szaporodik a nép. Lehet az is, hogy a faluról jött fel az emberek egy része, de még a majmokból is több ugrál a háztetőkön, mint néhány éve (azok is vidékről jöttek?).

A nap kezd lefelé sietni, mély pasztellszíneket varázsolva a város falaira. A Dzsantar Mantar csillagvizsgáló mellett megyünk el, de a maharadzsa palotája már bezárt. Hiába várakozunk bebocsátásra, valószínűleg a palotaőr már elkészítette a forró pecsétnyomót, hogy éjszakára lepecsételje a bejárati ajtókat. Csak a sok nyomorék, meg egészséges kéregető ostromol a palota előtti téren. Futólag megállunk a Szelek Fala (palotája) előtt is. A magasabb házak között már mély árnyékok húzódnak. A szomszéd faluban van egy híres jógi, de meglátogatására most gondolni sem lehet. Visszaülünk a kocsiba, és megkezdjük véget nem érő utunkat Ágrába.

Kijutva a városból, felkapaszkodunk a hegyszoroshoz épült másik palota mellett, majd hirtelen kiérünk a síkságra. Félve tekintek az út elé, mert már jártam erre: legalább ötórányi másodrendű poros műút. Annak idején ellenkező irányból jöttem, Fatéhpur Szikriből Dzsaipurba. Amikor ideértünk, ki kellett ásni magunkat a por alól. Szemünket, szánkat, zsebünket, tüdőnket, csomagjainkat megülte az út felkavart pora. Azon csodálkozom, hogy már egy órája megyünk, és még mindig aszfaltos az út. Na, várjatok csak, mondom a többieknek, majd mindjárt jön a poreső. Egy nehéz ponton átevickélünk: két összeakadt teherautó állta utunkat. Kézzel markolták ki a homokot a kerekek alól. Odébb egy banános autó borult fel, kiborítva a drága banánrakományt. A poros út azonban csak nem kezdődött. Mint utóbb kiderült: végig kiaszfaltozták az országutat! És még merje valaki mondani, hogy India nem fejlődik!

Félúton modern szerájt is építettek. Olyan szeráj-eszpresszó-féle. Hangzatos neve is van: „Mid-way", azaz „Félút". Tíz percre megállunk – amiből másfél óra lesz. Indiában a két időegység között legtöbbször nem sok különbséget látunk. Egy rúpiáért finom teát szervíroznak. Pesten az ilyen teaíz ritka. Az időközben hűvösre fordult éjszakában sétálgatunk a Mid-way eszpresszó körül, és csodáljuk a szikrázó csillagokat. Olyan tiszta az ég, hogy alig lehet felismerni a csillagképeket, annyi, egyébként alig látható csillag fénylik az égen. Én a felejthetetlen, s csak pár száz év múlva visszatérő Jupiter–Mars–Vénusz-együttállásban gyönyörködöm. A buszunk közben elrobog, hogy kereket cseréljen. Ez tart azután másfél óráig. Ezalatt az indiai éjszaka különleges hangjait figyeljük, amit csak ritkán szakít meg az országúton Ágra felé haladó motorhang profán zúgása.

Nagyon elfáradtunk már, mire végre átzötyögünk Fatéhpur Szikri vasútállomása mellett, majd végtelennek tűnő félóra múlva az ágrai vasútállomás sínjein. 11 óra után érkeztünk meg új hotelünkbe, a Holiday Innbe. Szép, modern új szálló, fürdőmedencével. A vacsorához végre indiai zene szól, szitárral és földi harmóniummal. Holtfáradtan fekszünk le – és úgy is kelünk.

Ágra és Varanasi

A hotel kapujánál medvés ember áll, nézőkre várva. A szobánk ablakából egyenesen a közeli Tadzs Mahalra látunk. Először megriadunk tőle: milyen szürke lett! Arra gyanakszunk, hogy megette a füst. A felduzzadt motoros forgalom kipufogógáza. Lehet persze, hogy eddigelé csak ősszel láttuk, amikor a monszuneső szépen lemosogatta, fél évig tisztogatta, most meg a féléves por lepi, mert október óta alig volt eső. Reggeli után rögtön odahajtunk. Csak néhány percre van a szállótól. Eladókból elszánt „fogadóbizottság" vár, hogy néhány csecsebecsét a még zsebünkben rejlő rúpiákra cseréljenek. Az idő aránylag hűvös. Még felhők is járnak az égen, fúj a szél.

A Tadzs Mahalnak most a nagysága kap meg. Új felfedezésem a mosdó, ami a kapunál jobbra egészen hátul van. Létezéséről még nem tudtam, de lehet, hogy újonnan épült. Lám, itt is fokozódik a modernizálás. Ha például kezet akarsz mosni, a felvigyázó kinyitja előtted az ajtót, meg a vízcsapot is, szappanlét dönt a kezedre, majd nyújtja a törülközőt.

Következő állomásunk a pénzügyminiszter sírja. Elhaladunk a Vörös Erőd előtt. Az erőd falai alatt levő utat is aszfaltozzák. Most látom csak, hogy az erőd vastag fala belül tégla, csak a borítása kő. Lehullott egy-két nagy kőlap, és alatta kikandikál a tégla. Átmegyünk a kiszáradt Dzsamuna folyó medre fölött, és jobbra térünk. Valahol itt kell lennie a kínai síremléknek is, csempeborítással. Bárhogy figyelek, nem tudom felfedezni. Az Itimad ud Daula, az egykori pénzügyminiszter sírja viszont csodálatos. A kapu melletti portásfülke előtt pad van. Itt üldögélek, és nézem az ízléses kőintarziákat a síremléken. Elsétálok az épület mögé is. Itt is szép tornyok bújnak meg, a közeli Dzsamunára néznek. Most kezdem lassan felismerni a környéket; fokozatosan egységes képpé áll látókérgemben az ágrai térkép. Eddig csak mozaikokból állt.

Az ebédnél sót hintek a csapátira – ami száraz lángosszerű lepény –, és azt eszem. Ez már haladás, talán ezt kibírja a gyomrom, és valahogy megerősödöm.

Ebéd után Fatéphpur Szikri jön. Előzetes elhatározásom szerint felmegyek a Pancs Mahal, az ötemeletes építmény ötödik szintjére is, amit eddig egyszer sem tettem meg. Mire az ötödikre érek, teljesen ki is merülök. A szép kilátás viszont megéri. Ha tiszta az idő, innen a Tadzs Mahal is látszik, pedig legalább harminc kilométerre lehet. A mosébа ismét nem megyek be. Le kellene ugyanis vetni a cipőt. Beteg testem számára ez megoldhatatlan problémának látszik, de riaszt az is, hogy azután harisnyában kell az éktelenül piszkos udvaron topogni. Így a kapu előtt maradunk. Hindu gyerekek állnak ott. Jól tudnak angolul, velük beszélgetünk.

Ismét magas, oldalról lapított koponyájú idegenvezetőnk van. Én rögtön az ágrai jógaáshramok felől érdeklődöm nála, mert reménykedem, hogy odamenni még futja erőmből. A vezető azonban lebeszél, ne menjek oda: „azok nincsenek jól organizálva" – fejezi ki magát finoman, de sokatmondóan. Innen Benáreszbe megyünk, az ottani jógaintézet igen jó – mondja. Azt meri ajánlani. Majd meglátjuk!

Esti vacsora beatzenével elrontva. Nem vagyok a beat ellensége, de Indiában nem ezt óhajtja a vendég, hanem bennszülött zenét. Ezt – mint már sokszor tapasztaltam – az indiaiak nem akarják megérteni. Vacsora előtt bűvészmutatványokat láthatunk. A bemutatott számok azonban semmiben sem térnek el egy jobb európai bűvészétől – egy-két specialitástól eltekintve.

Másnap gépünk *Kadzsurahón* keresztül repül Benáreszbe. Ez is újdonság. Kadzsurahóban még nem voltam. Kis városka ez, vagy község, de híressé tették a közelében lévő templom erotikus szobordíszítései. Ezért még repülőteret is kapott, hogy a nyugati vendég megcsodálhassa a régi hinduk szerelmi technikáját. Helyünk nem volt biztosítva a repülőn csak Kadzsurahóig, így nem tudtuk biztosan, hogy nem kell-e kiszállni egy pótkirándulásra. Hely azonban volt elég a gépen – sajnos –, így rövid veszteglés után gépünk újra felemelkedett, hogy tovább szálljon Benáresz felé. Kadzsurahó előtt – a levegőből – megpillantottuk a templomokat, és az újra felszálló gépből még sikerült majdnem éles felvételt is készíteni róluk. Aztán suhantunk tovább Benáresz, a Szent Város felé.

Már a benáreszi repülőtéren ülünk, és várjuk az autóbuszt. Mélázva nézzük a várakozó utasokat. Odakint forrón tűz a nap. A váróterem előtt két repülőtéri kutya kerget egy varjút. Egymással is összemarakodnak üvöltve, egy-egy utasoktól kapott ételdarabon. Engem is gyötör az éhség. Már egy hete nem ettem rendesen. Szivarzsebemből előveszem a repülőn kapott cukorkát, azt kezdem szopogatni. A színe fehér, az íze pedig rettenetes. Mintha ánizst kevertek volna szantálporba. Éppen hozzám jön az egyik kutya, odadobom neki az alig szopott cukrot. Először bekapja – ízlelgeti –, de lám, ő is kiköpi! A kutyának se kell!

Előáll a busz, és megindulunk Benáresz felé. Előbb a szomszédos katonai támaszpont mellett megyünk el, majd kis, újonnan épült településen keresztülvágva szántóföldek, legelőkkel övezett országúton hajtunk tovább. Jobbra jobblétre szenderült tehén tetemén feketéllenek a keselyűk. Itt még nem találták fel a dögtemetőt. Néhány kilométer után még egy tehén földi maradványa bomladozik, egy sovány kutya rágja. Tisztes távolban a kutyától éhes keselyűk gubbasztanak – várnak a sorukra. Amilyen éhes vagyok most, teljesen át tudom érezni helyzetüket.

Áthajtunk a fél városon, sőt, ha jól látom, az egészen. Mind nehezebben és nehezebben fúrjuk magunkat előre a sűrűsödő tömegben. Azon ámulok, hogy milyen nagy is ez a Benáresz. Vagy inkább megnőtt az utóbbi években? Hosszas kacskaringózás után megérkezünk első hindu típusú szállónkhoz, a Daimondhoz. Éktelenül színes építmény. Indiában kétfajta szálló van, hindu és nyugati típusú; eddigelé csak nyugatihoz volt szerencsém. Kád itt nincs, csak zuhanyszerű locsoló. Alatta kanna csuporral. Azzal öntheted magadra a vizet. A hinduk emberemlékezet óta így fürdenek. Csak az angolok fejlesztették ki ebből a locsolóból a zuhanyozót. Állítólag innen vette át a modern világ is. India viszont még a konzervatív formáját őrizte meg. Kádban nem szeretnek fürödni, azt mondják, akkor a saját piszkukban áznak.

70. kép. A műturbános maharadzsával az élen elhagyjuk a elromlott gépet

71. kép. Udajpúri táj, a tavon az Ezüstszigettel

72. kép. Benáreszbe érkeznek a fáradt zarándokok

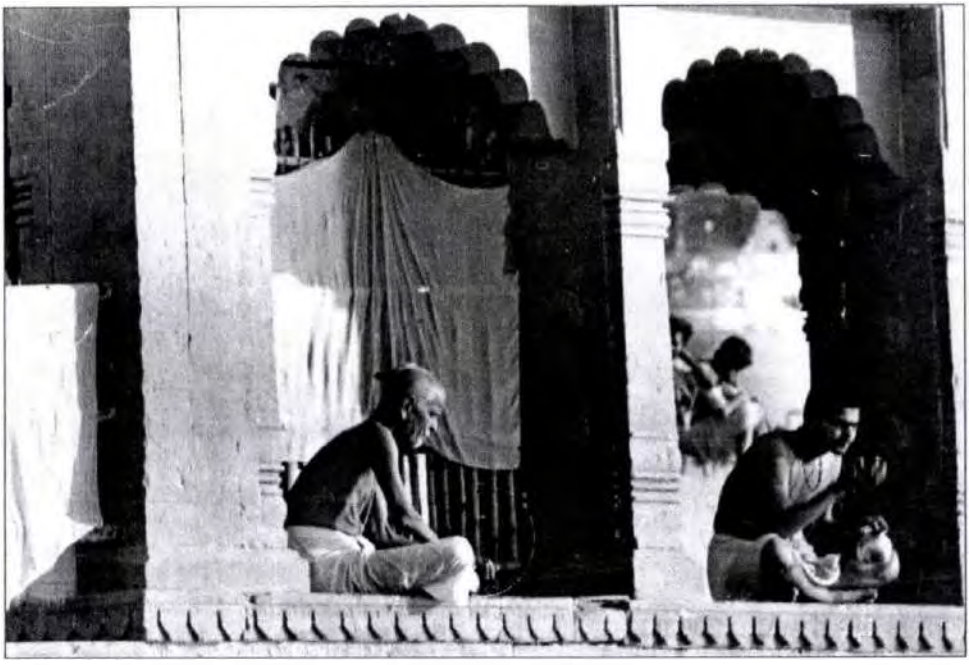

73. kép. Jógagyakorlatok a Gangesz melletti kastélyban

Új idegenvezető mutatkozik be. Középtermetű, kerek arcú muszlim. Ő az első mohamedán vezetőnk. Tiszteletben tartja a hindu szokásokat, és nagy erőllyel kergeti el a kéregető, bámészkodó gyerekeket. Tőle is rögtön a benáreszi Jógaintézet felől érdeklődöm. Azt ajánlja, hogy a benáreszi egyetemen lévőt érdemes megnézni. El is robogunk az egyetemi városrészhez. Az óvárossal ellentétben igen tiszta, hindu stílusban épült pavilonokból áll, mind hatalmas parkkal körülvéve. Pontosan az orvosi fakultás előtt állunk meg. Megmutatják a könyvtár épületét. Betegségem annyira legyengített, hogy nem tudok kiszállni a buszból, csak sóvár szemekkel nézem a tájat, az úton sétáló hallgatókat. Odébb egy csoport mérnökhallgató látszik, teodolittal bemérést gyakorolnak az úton.

Nálunk Magyarországon az orvosegyetem jól fel van szerelve, de a gyógyítás gondozási részével nem vagyok megelégedve. Ez Indiában jobbnak tűnik. Egy magyar kereskedelmi utazóval találkoztunk néhány napja, az mesélte, hogy a feleségét autóbaleset érte, így kénytelen volt megismerkedni a hindu orvosi ellátással. Nagy elismeréssel szólt róla. Úgy látta, hogy többet törődnek a betegekkel, mint mifelénk. Ha a feleség beteg, a férj vagy egy családtag is kap a kórházban egy fekvőhelyet. Így kisebb az „új hely"-stressz, és az ápolásban is lehet segíteni.

Visszatérünk az egyetemtől a városba. Elmegyünk egy másik egyetem mellett, ahol a szanszkrit nyelvet tanítják. Jóval öregebb, vörös épület, nem veheti fel a versenyt az új egyetemi negyed modernebb intézetével. Végül minden zarándoklat végpontjához – a bazárhoz lyukadunk ki. Érdekes, hogy most itt van a legkevesebb ember. Valószínűleg még korán van. Este majd megsokasodik a bámészkodók serege. A bazársor jó hűvös, mert emeletes házak alsó szintjén húzódik meg, és olyan szűk, hogy felül át lehetne lépni a szemben álló házak egyikéből a másik ablakába. A napsugár sem süt be a szűk utcába, nappal is kellemesen hűvös. Újra a régi dísztárgyüzletbe megyünk. Nagyot fejlődött, több a terem, sok az eladó, a régi üzletvezetőt sehol sem látom. Ülőhely is van, nem úgy, mint öt éve, amikor a földre kellett telepedni, hogy átnézzem a jantra-rajzokat.

Érdekes, hogy most nem is tűnik olyan rendetlennek a bazársor. Talán azért, mert azóta sokkal rendezetlenebbet is láttam már. Persze a szent tehenek most is veszélyesen őgyelegnek a szűk sikátorban. Jobbra fordulunk és elérjük az ismerős terecskét az Aranytemplomnál. Ott állnak a színes festékkupacok az eladók ponyvájára szórva. Fogtisztító pálcákat most nem látok.

Hirtelen ritka látvány tárul elénk: a térre nyíló szűk sikátorból igazi zarándokok lépkednek elő libasorban. Betegeknek, kimerültnek néznek ki, de arcuk becsületet, jóhiszeműséget áraszt. Meglepődöm, mert itt ezek az első ilyen jámbor arcok! Ilyesfélét én biz' idáig itt nem láttam. Egész lényük elárulja, hogy most valami mást látunk, mint eddig. Hosszú ideig nem értettem, miért e megdöbbentő különbség az arckifejezések között. Lassan aztán rájöttem: ők az áldozatok, a kegyes, jóhiszemű, feltehetőleg falusi zarándokok. Azok pedig, aki itt várják őket, az ő vérszívóik. Végül is – lássunk tisztán – a zarándokokból él közvetve az egész város. Nem mintha a zarándokok gazdagok

lennének, legalábbis ez a fajtájuk nem. Megható látvány, ahogy fejükön viszik batyujukat – minden vagyonunkat –, és szűnni nem akaró menetük kígyója tagonként bukkan elő a sikátorból. A hosszú úttól fáradtan és gépiesen, de reménykedve lépdelnek: megérkeztek a Szent Városba, lelki megváltásuk helyére.

Megcsodáljuk az Aranytemplomot is. Vele szemben lányom felfedez egy teljesen fekete színű hindu templomot is. Pontosan amellett a ház mellett áll, amelynek lépcsőházába fel kell mászni, hogy az Aranytemplom kupoláját közelről megcsodálhassuk. Amerre fordul az ember, itt mindenütt valami régi szentély vagy templom bújik meg. A sötét lépcsőházban eszembe jut a gyertyatartó ember, aki öt éve itt világított nekünk a lépcsőfordulónál. Most nem világít senki.

Kimegyünk a partra is. Meg kell adni, hogy Benáresznek elmaradottsága mellett valami megmagyarázhatatlan charme-ja, szépsége, különleges hangulata is van. Egy kis kőteraszról a mohamedán, kerek fejű idegenvezető megmutatja a partot, az új és a régi halottégetőt. Langyos meleg fekszik rá a délutáni Gangesz-partra. Elbámészkodom. A parton üldögélő embereket figyelem, meg a vizet, amint lassan, alig fodrozódva hömpölyög kelet felé. A túlpart messze van, eléggé lakatlannak látszik. Jobbra egy magányos kastély sziluettje emelkedik a sötétkék égre.

Ezen a parton, a terasz felett, az egyik falon a nagyobb árvizek látszanak szintvonallal megörökítve. A legmagasabb vonal 1978-ban látszik. Akkor bizony messze a fejünk felett hömpölygött a Gangesz árja. Nem csoda, ha az alsó part építményei tönkrementek, és a lépcsőket a száraz évszakban is sok hordalék takarja. A parton őgyelgő tehenek itt ugyancsak veszélyesek. Az egyik a szemem előtt döfte hüvelykujjnyi szarvait egyik útitársnő combjába. Olyan hirtelen zajlott le az egész, és váratlanul, hogy figyelmeztetni sem tudtam, máris megtörtént a baj. Szegény asszonyt hátulról éri a hatalmas döfés, és a fájdalom mellett még szörnyen meg is ijed, mert az első pillanatban nem is tudja, hogy mi érte. Percekig lépni sem tud a fájdalomtól, hiába nyugtatom meg, hogy csak egy „szent" marha volt a tettes, bizony jókora véraláfutást zúzott a gyanútlanul nézelődő asszonyon. Két hindu zarándok és sok gyerek riadtan mered a kárvallott „fehér zarándokra". Tehetetlenül tipegnek körülötte, szemükbe kiül a szánalom és az őszinte együttérzés. Valószínűleg ők már tudják, hogy mit jelent, ha egy szarvasmarha legalább 30 kilós fejével meglegyint valakit. Mintha egy irtózatos nagy csákánnyal odébb taszítanának valakit. Ahogy a megdöfött fájdalma enyhül, úgy derül fel a körülálló zarándokok ábrázata is; látják, hogy az ijedtség még a bajnál is nagyobb volt, és megkönnyebbülnek, amikor bicegve megindul. Ilyen alattomosak a szent szarvasmarhák! Utólag végiggondoltam a látottakat, és azt hiszem, hogy az állat hátulról túl közel került a hölgyhöz. Lehet, hogy fél méteren belül már igen jól lát, és mást is odébb lök, ha közvetlenül elé kerül. Valószínűleg ezt csak mi nem tudtuk, európai városiak. Feljebb, az egyik téren két bika bőgött idegesen. Feltűnő volt, hogy ezeket tisztes távolból kerülgetik a helybeliek. Biztosan ismerik a proxémika, a távolságtartás szabályait tehenekre, bikákra egyaránt – különös tekintettel a tavaszi évszakra.

A Daimond szálló közel van a Gangesz-parthoz. Elindulunk hazafelé. A parthoz vezető utcán megdöbbent a leprások nagy száma. Több sorban ülnek az út szélén. Némelyikük még csak alig, mások már súlyosan szenvednek a betegség okozta torzulásoktól. A part körül mindenütt nagy a tömeg, mintha ünnep lenne, de talán csak a gyors emberszaporulat hatása.

A part mellett koravén, 8-10 éves kislány járkál, karján csecsemővel. Úgy tesz, mintha a saját gyereke lenne. Ügyesen forgolódik az idegenek között. Mindenkitől kéreget, csillogó szeméből sok értelem fénylik. Anyáskodik a karon ülő aprósággal. A kapott cukrot nem eszi meg, hanem a kicsinek adja, majd megtörli a gyerek száját, csípőjén hordozza nagy gonddal. Az idegenvezető elkergeti, de újra leskelődik ránk, menekülésre készen. Kopasz főm vörösre sült a napon. Holnap reggel is fejemen kell tartanom a sapkát, mert már hajnalban kijövünk újra a szent, napfelkeltei fürdőzést megtekinteni. Erről jut eszembe: az iszlám hitű vezetőnk mondta, hogy Benáresz Síva városa, szent város; ha a hotelben fürdünk meg, az is Gangesz-víz, tehát megtisztulunk bűneinktől. Milyen kár – gondolom magamban –, hogy ez az első hotelünk, ahol nincs fürdőkád, nem lehet a vízben rituálisan alámerülni. A reggeli viszontlátás reményében indulunk haza.

Hogy az a szent Gangesz-víz...!– fohászkodom. Már megint rossz a gyomrom! Lehet, hogy tényleg a folyó vizét pumpálják a vízvezetékbe, vagy az ételszállítás és -készítés áll messze a közép-európai higiéniától, lényeg az, hogy újabb kórokozók gyötrik emésztőrendszeremet. Kutyául érzem magam. Baktay Ervin jut eszembe, aki Nyugat-Tibetben kínlódott a fertőzött vizektől, meg még sok helyén Indiának. Hazatérte után is sokat bajlódott utazásának eme kellemetlen emlékeivel. Weninger Antal mondta egyszer, hogy Baktay itt szerzett bélelváltozásai hozzájárultak idő előtti halálához is. Most úgy érzem, én is így fogok járni.

A szálloda mellett mozi van, ablakunk pontosan arra néz. Este az előadás előtt hihetetlen nagy tömeg verekedik a pénztár előtt. A sorban állás fogalma itt még nem honosodott meg. Mintha darazsak lennének, úgy tolongnak a fiatalok a pénztárablak körül. Erős rács védi az ablakot, arra is felmásznak, hogy csak előbb ereszkedhessenek le a pénztáros elé. Az előadás megkezdődött. Ezt onnan tudni, hogy a nyitott ajtókon több száz wattnyi hangerővel bömböl a zene, a párbeszéd és egyéb színházi zajok. A pénztár körül csüngő ember-méhkas pedig tovább hemzseg. Nem adják fel a reményt, hogy még megnézzék a film hátralévő részét. A tolongás korántsem néma, jókora utcai tülekedés és hangzavar közben vásárolja meg ki-ki a jegyét. De a mozi hangszórói mellett ez már eltörpül. Próbálom megbecsülni, hogy e „csendes" fekvésű szállodai szobában vajha mikor fogok elaludni. Türelmesen fekszem. Tudatomat hol a hascsikarás, hol a mozi-hangszóró bömbölése tölti be. Időnként felkelek, és megpróbálom tömíteni az ablakokat, de a zárószerkezet már régen felmondta a szolgálatot. Végre befejeződött az előadás! Fellélegzem, ahogy kifelé tolong a sok nép az emeletes moziból. Közben nagy csoportokban állnak meg a szemközti folyosón, és bámulnak be a hotel nyitott ablakain.

Lehet, hogy az egyikben ott is érdekes előadást látnak, mert nem akarnak tágítani.

Megnyugodva nyújtózom el az ágyban, hogy átadjam meggyötört testemet az alvásnak – de ismét naivnak bizonyultam: újabb roham a mozi ellen, és újabb előadás kezdődik! Éjjel fél egyig hallgatjuk a mozit, ekkor végre elcsendesül minden. Akkor vesszük észre, hogy egy finom, de éppoly veszélyes zaj kerül előtérbe: a szobába tódult szúnyogok zenélésének hangja. A nyitott ablakréseken seregestől tódulnak be, és amikor éppen elaludni készülök, jelenik meg a szúnyog a fülkagylóm körül vérszomjas hegedüléssel. Feltápászkodom tehát, és hozzálátok a szúnyogfogáshoz. Ez hajnali háromig eltart. Közben megszilárdul bennem az a meglátás, hogy az indiai jellegű szállót nemcsak azért hívják így, mert nincs benne fürdőkád, hanem mert egyéb szempontból sem való a kultúrától eltespedt vendégeknek. A reggeli program viszont így szólt – még a hotel halljában is kiírták: Reggel ébresztés 5.15-kor, gyors tea a hallban 5.30–5.40-ig, indulás a Gangesz-partra 5.45-kor...

...most pedig hajnali három van, így kettő egész és egy negyed órát a kellemes hotel körülményei is megengednének, hogy alvással töltsek. De végül semmi sem lett a Gangesz-parti túrámból, mert nem tudtam felkelni. Ha nem vagyok beteg, talán még sikerül, de így egy heti betegeskedés után nem. Üsse kő – gondolom magamban –, majd megnézem legközelebb!

Csak a többiek elbeszélése alapján – gondolatban – hajózom végig a reggeli partot. Lehetett látni a hippik hajóját, ahol az életunt nyugatiak szívhatják a marihuánát, amíg őket is el nem viszi a Gangesz-víz. A jógik csak később jelentek meg a parton, napfelkeltekor még nem voltak ott. Egy nagyhírű orvos is kijött a partra – állítólag ő is iszik Gangesz-vizet. Lehet-e akkor csodálkozni az itteni higiénés viszonyokon? Amíg a fő probléma a túlnépesedés, addig persze nem mindig lehet tudni, hogy az ellene folyó küzdelem eredményei a rossz orvosi ellátásnak vagy a jó családtervezésnek tudható-e be. Kinyitom a csapot, és gyanakvó tekintettel nézem a kiigyekvő szent vizet. Megszagolom. Klórozzák. Vajon a vízben lubickoló sok baktérium vagy a klór győznek-e végül? Azt hiszem, itt is úgy van, hogy a végső szó a szervezet immunitásáé: ha jó, akkor még élhet az ember egy darabig, ha pedig nem, hát hadd vigye a Gangesz-víz.

Ma már szombat van. Azzal vigasztalom magamat, hogy már csak egy hétig kell kibírni Indiát. Szomorú állapot! A reggeli tea után annyi erőt érzek magamban, hogy Szárnathba el merek menni. Kedves ismerősként üdvözlöm a szárnathi múzeum előtti nagy parkot, magas pálmafáival, nyírott gyepével. Az épülethez sétálunk. Bent, balra érdekes, új táblát látok: a dévanagari írás fejlődése az évszázadok tükrében. Minden sorban más lesz a régi, egyszerű írásjel. Érdekes, hogy csak a 15. századtól kezdve olyanok a szanszkrit betűk, mint ahogy ma ismerjük őket. Ahogy olvasom, viszont 200–300 évvel időszámítás előtt is megvoltak ugyanazok a hangok, de a betűk bizony merőben másként néztek ki. Egészen egyszerűek. Egyik-másik hasonlított a székely rovásírás betűire.

– Minek kellett ezeket ennyire megkomplikálni? – kérdezi mellettem egy magyar utazó.

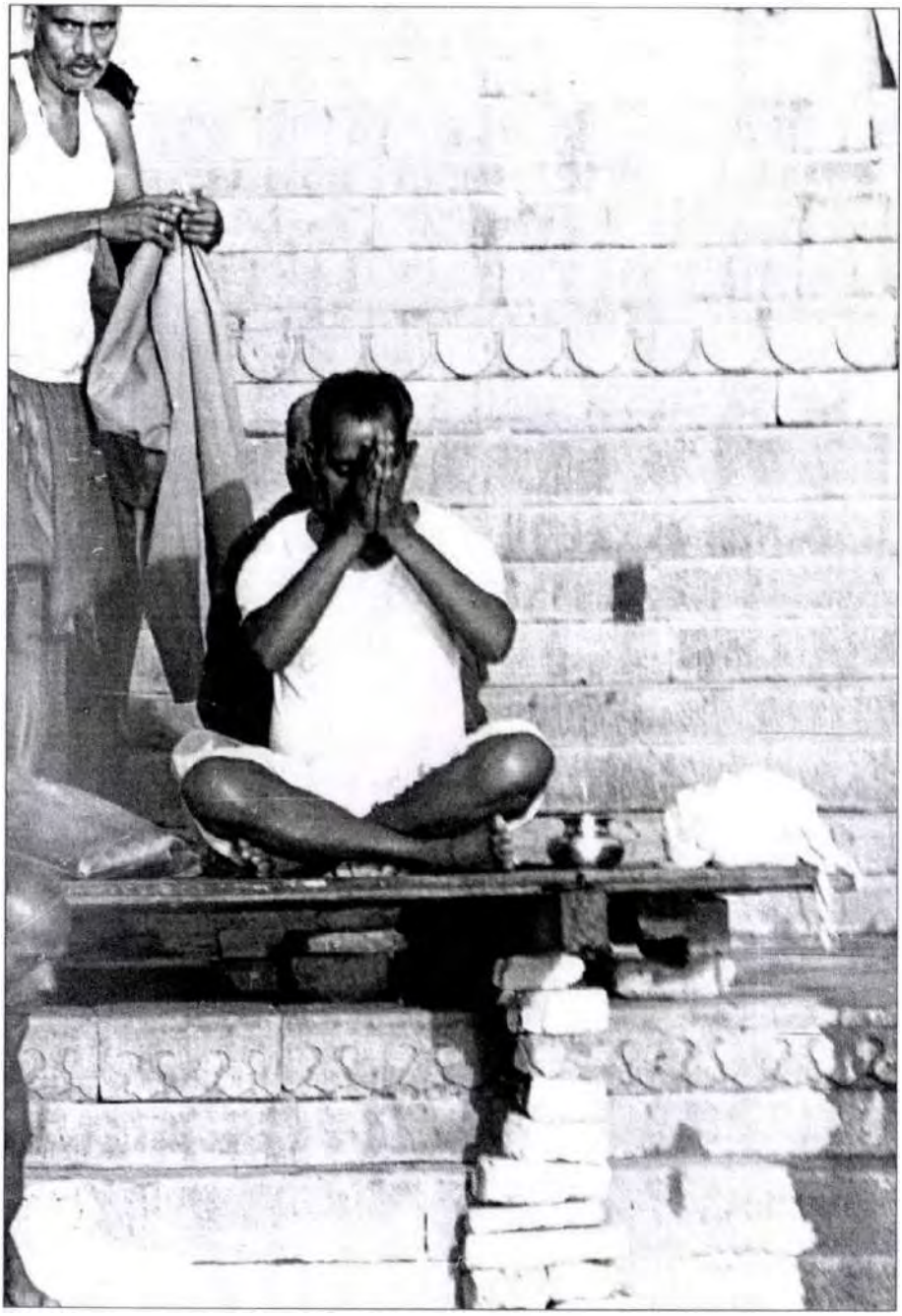

74. kép. Reggeli ájtatosság a Szent Folyónál

75. kép. Külön fürdenek a lányok

76. kép. Külön fürdenek a fiúk

Nem tudok rá válaszolni, mert bennem is ugyanez a kérdés motoszkál. Még egy kérdőjel alakul ki bennem: hogyan lehet ősi a szanszkrit írás, ha csak a 9–12. században kezd kialakulni karaktere, és válik hasonlatossá a ma dévanagarinak nevezett ábécéhez? Ashoka császárig mennek vissza az írásjelek, de milyen volt az írás Ashoka kora előtt? A táblán – nyilván szakértők állították össze – alig van több kétezer évnél. Még legalább ugyanannyi hiányzik az indus történelemből.

A következő állomásunk a Nagy Sztúpa. Most nem mulasztom el, hogy épen maradt díszes faragványait lefényképezzem. Megkeresem azt az oldalt, ahol a napsugarak súrolják, itt jól kiemelkedik a cirádás dísz formája. Nem találom viszont ezúttal sem az épen maradt apró sztúpák sorát, amit például a magyar útikalauzban látni lehet. Vajon hol vannak azok? Az ásatási területtől balra, szarvas-állatkert van. Egy szarvaspárt hozattak ide annak idején, amikor a múzeumot rendezték, abból a meggondolásból, hogy Buddha idejében itt még szarvasok tanyáztak. Szép lehetett akkor a vidék, nem ilyen kopár, földművelési terület. Az idehozott párból most már egész csorda lett, karámjuk állatkertté alakult. Vendéglő is telepedett melléje, hogy a szomjas látogató frissítőket vehessen magához. Ottjártamkor csupa olasz palackozású frissítőt árultak. A gyomrom változatlanul idegenkedik mindentől a baktériumok termelte toxinok miatt. Közben éhség is gyötör, mert nem a gyomrom a legbetegebb. Most, írás közben is szédelgek az éhségtől a hotelben. Fekszik itt előttem néhány neomagnolban fürdetett, steril banán – az egyiket rágni kezdem kínomban, de a gyomrom nem nagyon lelkesedik érte.

Szárnath után szövőgyárat látogatunk meg. Ennek örülök, mert itt még nem jártam. Hatalmas munkateremben sok szövőgép lapul egymás mellett. Szék nincs, hanem gödrök vannak ásva és kibetonozva, abban ülnek a szövők, és a földbe süllyesztve áll előttük a szövőgép is. Fából vannak a gépek, és szörnyen primitívek, de nálunk a Goldberger gyárban is láttam fából szövőszéket az ötvenes években, nem szólhatok erre a gyárra semmit. Furcsa ötvözete ez a gép a múltnak és jövőnek, mert hatalmas lyukkártyaszalagok irányítják a mintákat. Kiszédelgek a festékes falú folyosóra pihenni. A munkaterem körül üzlethelyiségek állnak, itt rögtön tovább is adják a szőttest. A folyosó végében van a kelmefestő. Összeszedem maradék erőmet, és ide is bepillantok. Tenyérnyi fadúcokkal festik a színes szárinak való anyagot. Húszvalahány éves férfi tevékenykedik középen, öt figyelem. Kettőt-hármat tapicskol a dúccal a festőpárnán, majd rácsappint a szövetre, és egy tenyérnyivel máris nagyobb lesz a színes, és kisebb a fehér kelme. A tapicskolások és koppantások lassú, de ütemes zaja közben lassan megszínesedik a vászon. A művészet nyilván abban van, hogy úgy csapja rá a fadúcot a kelmére, hogy milliméterre folytatódjék a díszítés szalagja, mintája. A kezek, a ruhák, az asztalok, a padló, a falak és a mennyezet is vastagon díszlik a szivárványszínű festékfröccsenésektől. Ahogy bágyadtan ülök a folyosón, és várom, hogy a többiek az üzleteket végigjárják, megszólít egy árus:

– Are you ill? – nem beteg? – kérdezi segítőkészen. Lehet, hogy európai létemre is túl fehérnek nézek ki, ahogy itt kókadok a padon. Megköszönöm a segítő kérdését, de nincs szükségem orvosra. Tulajdonképpen csak fáradt vagyok, meg álmos, meg éhes – meg

beteg. Más bajom nincs. Mindenesetre szánalmas lehet az ilyen beteg orvos. Egyébként már a fülemen jön ki a sok gyógyszer, amelyet beszedtem, de hát az indiai bacik toxinja erősebbnek bizonyult öregedő szervezetemnél!

A gyár előtt fegyveres őr áll. Őrnek lenni errefelé jó foglalkozásnak látszik. Magánosok is alkalmazhatnak fegyveres őrt, ha féltenivalójuk van. Jó napi bérért elücsörög az őr puskájával a kapu előtt. Lányom lefényképezi az egyenruhás gyárőrt, aki még egy tollat is kap ajándékba. A buszunk már messze kanyarog kifelé a gyárkapun, őr-barátunk még mindig integet utánunk. Csak el ne süljön a puska a nagy lóbálástól! Persze lehet, hogy meg sincs töltve.

Utolsónak hitt állomásunk a *Bharat Matar*, a „szülőföld-templom" Benáreszben. Gandhi szentelte fel úgy 1935-ben. Le kell vetni a cipőnket, mint minden jobb helyen. A templom közepén a földön, korláttal körülvéve, az indiai kontinens hatalmas domborzati makettje látható – mint oltárkép. Ez a tisztelt Bharat Matar, az India Anya. Akkor már sejthette Gandhi, hogy éppen saját mozgalma veszélyezteti Bharat Matar egységét. Ma már csak darabokban létezik az itt még nagynak ábrázolt India. Banglades és Pakisztán már levált róla. Az jut eszembe, hogy Magyarországon sem ártana egy templomot építeni a Szülőföldnek.

Egyetemista kinézetű hindu fiú ugrik fel a templom mellett várakozó buszunkra. – Kik maguk? – kérdezi az idegenvezetőtől. – És miért jöttek Indiába? Mit akarnak itt? – Nem számonkérés vagy gyanakvás volt ez az idegenekkel szemben, csak amolyan érdeklődés. Elmosolyodott a fiú, mikor hallotta, hogy csak az indiai tájakra meg kultúrára vagyunk kíváncsiak, és leugrott a buszról.

Pótállomásként forgalmi dugó keletkezik. Érdekes lenne a keleties tömeg nyüzsgése körülöttem, ha nem lennék olyan bágyadt a 40 fokos hőségtől, ha nem lenne a nyelvem taplószáraz a szomjúságtól, és nem lennék erőtlen a többnapos nem-evéstől. A dugó oka egyébként egy árokba fordult autó. Nem helyes a kifejezés, mert árok itt a főutcák egyikén sincs, csak a minap az utat javították erre (most odébb dolgoznak, elrekesztve a még szabadon lévő kerülőutat), és az egyik helyen nyilván elfogyott a kő, mert csak homokkal töltöttek színig egy jókora kátyút. Egy szerencsétlen teherautós nem vette észre az álcázott „vermet", és egyik kerekével ráhajtott a homokra, a kerék nyomban tengelyig süllyedt, a kocsi pedig megdőlt. Most ott áll szegény, autóját csak az útszéli oszlop tartja, miközben elzárja előlünk az utat.

A legtöbb jármű a biciklis vagy triciklis riksa. Előkelőre festett hindu hölgyek és urak ülnek benne. Mindegyik külön tanulmány, amint külön sorokban várnak továbbjutásra. Mindez éppen az útkereszteződésnél történt. Az ott eltöltött hosszú percek alatt módunkban volt megfigyelni az ókor útjavítási módszereit. Fáradt öszvérke oldalára rakták a teherszállító kosarakat, majd megtömték homokkal. Jól meg is tetőzték, aztán elvitték vagy húsz lépéssel odébb, ahol ismét leöntötték a földre. Egy darabon az út fel van szedve, dorongokkal körülkerítve. Vagy öten-hatan dolgoznak körülötte, de hozzájuk képest a mi útjavítóink szélsebesen dolgoznak – higgyék el! Egy másik

különbség köztünk és közöttük az ő javukra pozitív: a forgalmi dugóban türelmesen kivárták a fél-háromnegyed órát. Csak egyetlen öreg riksást láttam mérgelődni. Utas, vezető egyaránt békésen várt a tűző napon.

Szállóbeli ebédem fogásai a következők: egy üveg hindu kóla (szantál mellékízzel) gondosan kibuborékozva a temérdek szénsavtól, leves ugyancsak hindu módra (nekem ízlenek a hindu levesek), citrommal lecsepegtetett orvosi szén és enteroseptol (desszertnek). Egészen felüdülök a bőséges étkezés után, és a Diamant-beli szobám ágyán mély álomba merülök. Holnap már Nepálban leszünk – vigasztalom magamat, miközben délutáni pihenésemet végzem. Most lehetett volna meglátogatni az egyetem jógaintézetét, de csak négykézláb tudtam volna odáig vánszorogni. Vacsora után a nálam életképesebb vendégek esti sétára indulnak Benáresz öreg városába. Én ismét az ágyat választom. Lefekvés előtt még vagy tíz szúnyogot agyonverünk. Ezzel ötvenre emelkedik az agyoncsapottak száma. Vajon a dzsainizmus eme parazitákat is védi?

Éjjel ismét nehéz aludni. Miközben hallgatom a füldugót is átharsogó mozi zenéjét, azon töprengek, vajon láttam-e már ehhez hasonló szállodát, de nem jut ennél „különb" az eszembe. Még a függöny is barna bételfoltoktól ékeskedik – természetére nézve különben eredetileg sötétzöld színű lehetett.

Benáreszből Nepálba

Ébresztő 8 órakor. Ez az időpont aránylag kellemes, valamivel erősebbnek is érzem magam. A mindennapi hajnali riadó és egész napos menetgyakorlat még a harcedzett katonát is elnyűné ennyi idő alatt. A megszokás és az utcai zaj már korábban felébreszt. Éjjel egy kutya is ugatott. Itt hallottam először, hogy az indiai kutya is tud ugatni (lehet, hogy nem is indiai volt). Reggeli után búcsúsétát rendezek az első hindi típusú szállóban (abban a reményben, hogy utolsó is lesz). Kis, zárt udvara van. Az udvar sarkában hatalmas betonhal, szépen kifestve. Nálunk a giccs netovábbjának mondanák, vagy csak bölcsődékben alkalmaznák. Be lehet sétálni a hal tátott szájába. Belül pad is van annak, aki Jónás-módra halban kíván ücsörögni. Természetesen ablaka is van a halnak. Az oldalán egy másik ajtó nyílik a hátsó udvarra. Csókák uralják itt a teret. Méltatlankodva rebbennek fel, amikor meglátnak; a rendes vendégek ritkán jöhetnek idáig.

Bőröndjeinket már lehoztuk a hallba, most búcsút veszünk a szállótól – egyben Indiától is –, és a repülőtérre gurulunk. Útközben még egyszer végigmegyünk a zajos Benáreszen. Egy elefánt mutatja magát az egyik téren. Fényképezőgépemet készítem, hogy a repülőtérre vezető út mentén tegnapelőtt látott dögkeselyűket fényképezzem, de még lerágott csontokat sem találok. Az egyik falusi udvar kerítésén ül egy keselyű. Most látom csak, hogy mekkora madár ez. Jó kövér. Azon ritka lények egyike (a maharadzsáktól és egyes jóginak mondott guruktól most eltekintek), akik kövérek lehetnek még Indiában is. A repülőtéren még fényképezek. Itt nem tilos. Az épület előtt

két szájkosár nélküli teve is elballag, azokra célozok teleobjektívemmel. A repülőtér parkjában szép, türkizszárnyú madarak repkednek.

Végre, egyórai késéssel, megjön a katmandui gép. Lassan a délidő is elmúlt. Beszállunk a kis gépbe, és hamarosan megjelennek előttünk Tibet előhegyei. A dombok fölé érve erős szélbe kerülünk, himbálódzik a gép, felemelkedik, majd esik egy pár métert. Szerencsére ez a himbálódzás nem zavarja idegrendszeremet. Még sosem lettem repülőn rosszul, pedig megtáncoltatott már néhányszor a légáramlás. A hajót ezzel szemben rosszul tűröm, tengerésznek nem vagyok jó.

A csodálatos táj most kárpótol minden kellemetlenségért. Nepál festői hegycsúcsai tűnnek fel mindenfelé, amerre a szem ellát. Csak mögöttünk nem, India irányában. Mélyen a hegyek között felhők húzódnak, és felettük a számtalan csúcs kékeslilás színárnyalatokat vált.

Ott, elöl, egy helyen egyszer csak megnyílnak a hegyek, és már látjuk is a Katmandu-völgy távoli lapályát! Mintha hegyi kapun lépnénk be, úgy kanyarodik be a gép a csúcsok között a Himalája alján megbújó termékeny völgybe, Nepál szívébe. Ahogy lefelé ereszkedünk, már kezemben is van a fényképezőgép teleobjektívvel. A *National Geographic*ben láttam egy szép légi felvételt a Bodhánth-sztúpáról – én is szeretnék egy olyat. Tudom, hogy a repülőtér közelében van, pontosan bemértem a térképen, csak az a kérdés, hogy melyik végéről ereszkedünk le majd a kifutópályára. Ha a gép csűr, esetleg pont a sztúpa felett fogok lógni, és lefényképezhetem. Már meg is pillantottam a távoli párában a hatalmas építményt alattunk. A gép jó irányba billen, szépen látszik minden, de nekem pont úgy fordul a gép, hogy a hasa alá kerül a sztúpa, fényképezni nem tudok. Azt hiszem, azt a képet, amit megcsodáltam annak idején, nem lökhajtásos gépből készítették, hanem valami lassúbb légcsavaros repülőből. Sok ilyen gépet lehet látni itt a repülőtéren. Hosszú nekifutás után, mint nehéz vadliba, úgy emelkednek fel ezek a helyi járatú gépek Katmandu repülőteréről, és indulnak az ország valamelyik nehezen megközelíthető városa felé. Nepálban különben minden város elég nehezen közelíthető meg. Repülőgépek nélkül a hegyi utak inkább elválasztják az ország keleti, nyugati részét, mintsem összekötnék. Az összeköttetést vonattal sem lehet könnyen megoldani a szintkülönbségek miatt, és az ország hossztengelyére merőlegesen futó, mély völgyek folytán.

Leszállunk a „világ legszebb repülőterén", de ó, jaj! A Himalája most nem látszik, mert a felhők eltakarják. Kellemesen hűs a levegő. A város felé menet mindenütt relatív tisztaság fogad. India után felüdülés idejönni, különösen Benáresz miazmás levegője után. Meglep a sok új ház, a sok ember, a megtetézett emberfürtökkel ékes autóbuszok és a zsúfolt trolibusz. Pont öt éve tartották a troli próbafutását Katmandu és Badhgaon között. Nagy csoda volt akkor a troli a tibeti hegyek háttere előtt. Ma már félig lestrapált és kopott trolik szaladgálnak a két város között; ugyancsak ki lettek használva!

Katmandu és Patan teljesen egybeépült. Befordulunk az ismert Narayani Hotel kapuján, és leereszkedünk a meredek úton a bejárat elé. Ez is hogy megkopott! Akár

a trolik. Öt éve még be sem fejezték; mint az első vendégek egyike léptem akkor be. Most öreg szálloda benyomását kelti.

Az ebédnél kellemesen fűszerezett ételek. Jobban lehet enni is, de az én emésztésem még nem jó. Ebéd után fejfájás kínoz. Végigzuhanok az ágyon, és úgy, ahogy keresztben végigfeküdtem, nyomban el is alszom. Teljesen ki vagyok merülve. Félálomban nagy csodálkozásomra villámlik, és a repülőről látott sötét felhők ideérve hatalmas záporral mossák tisztára Nepál fővárosát. Akár egy otthoni zivatar; még ilyet sem éltem meg az indiai kontinensen.

Alvás után sétát teszünk Patan egyik főutcáján. Sok új üzletecske nyílt. Legtöbbjükben a Tibetből menekült mongoloid gazdákat látjuk. A tisztaság már-már olyan fokú, hogy hajlandó lennék a vegyeskereskedésben bevásárolni, olyan ízlésesen kezeli az árut a tibeti boltos. Nem ennivalót keresünk különben, hanem valami szívmelegítő alkoholt, mert a hűvösre fordult éghajlat megfázással fenyeget bennünket. Egy deci párolt szesz 1 dollár. Tovább sétálunk, de gyűlnek ismét a felhők, új eső készül, akár a monszunban is képzelhetnénk magunkat, pedig tavasz van. Inkább visszafordulunk a szálloda felé, erre kellene pedig egy kis állatkertnek lennie. Nem sikerült odáig jutni.

Közben besötétedik. Szemben hegyilövészek jönnek rendetlen sorokban az úton. Fegyvereikkel a vállukon, terepszínű ruhában szuszognak a félhomályban. Az úton tehenek ballagnak hazafelé. A házak ajtaja nyitva. Kíváncsian be-benézünk az ajtókon, hátha elleshetünk valamit a nepáliak sajátos életéből. Istállószag csap ki az emeletes ház kapuján. Az ajtó kicsi, beljebb világosság látszik: ott ülnek a család tagjai. Hátul a lakószoba, elöl, az utca felől az istálló. Az útkereszteződésnél az egyik tehén letelepszik. Gondolja, hogy ebben a sötétben a tehénszem már nem talál haza. Kérődzik kényelmesen, mintha ott is szándékozna éjszakázni. Ahogy befordulunk a szálló udvarára, cseperegni kezd az eső. Itt havonta két esős napot jeleznek a turistáknak. Ez az eső rendkívüli.

Vacsora után rögtön lefekszem, s máris kezd fájni a hasam. Gyógyszerbevétel. Hasfájás szűnik – fejfájás indul. Rossz betegen utazni. Végre már kerülget a gyógyító álom, de szomszédom horkolására visszaébredek. Újra csak álmatlanul forgolódom. Öregnek és gyengének érzem magam az ilyen kimerítő utazáshoz. A szubtrópus meg a rossz higiénés körülmények közötti út már nem nekem való.

Amikor igen rosszul érzem magam, mindig Johannes de Yepez „sötét éjszaka" meditációs technikájával vigasztalódom. Yepez nevét már említettem, életéről nemrég – ugyancsak a lélek sötét éjszakáit idézve – vetítettek nálunk tv-filmet. Újabban, mint a legnagyobb spanyol rádzsa-jógit és lélekbúvárt tisztelem. Ismertebb nevén Keresztes Szent János, karmelita szerzetes volt az 1500 évek Spanyolországában. Hogy több volt, mint „egyszerű" hivatalosan szentté avatott szerzetes, arra érdekes módon jöttem rá. Persze már az is feltűnő – amit az említett TV-film érdekesen mutatott be –, hogy rendtársai újító törekvései miatt börtönbe zárták, ahonnan később ügyesen megszökött. De nem ez a rendkívüliség terelte rá a figyelmemet, hanem egy kis könyv – egyik írása, pontosabban aforizmái –, amelyek véletlenszerűen kerültek a kezembe, még középiskolás koromban.

Akkoriban türelmesen végigolvastam a könyvecskét, de valahogy túl vallásosnak tűnt nekem, bár tudtam, hogy az 1500-as évek közepén Spanyolországban csak vallásos keretben lehetett előadni lelki technikákat. Az látszott, hogy valami mást akar mondani, mind a hasonló keresztény imádságos könyvek, és nagyon jógaszerű hatásokkal dolgozik, de akkor még nem értettem, hogy mire is gondol tulajdonképpen. Egy különleges mondata volt az, ami leginkább eltért a szokásos kifejezésektől, és évekig tudat alatt mozgolódott bennem.

Talán egy évtized is eltelt, amíg újra a kezembe került a kis könyv, és most már ezzel a mondattal kezdtem az olvasást. Az aforizma mantraszerűen beszél az „Istenhez közeli lelkiállapot" elérésének technikájáról, majd így szól: ha elérted ezt az állapotot, „öleld magadhoz anélkül, hogy bármit is kívánnál..."; ez volt az, amin én megakadtam és kutatni kezdtem, hogy miről is van itt szó. Most úgy olvastam tovább a könyvet, hogy a szent, egyházi nevezéktan szavait pszichológiai kifejezésekkel helyettesítettem, és a legcsodálatosabb dolgokat fedeztem fel. Így „magyarra" fordítva egyszeriben megértettem, hogy igen magas szintű meditációs gyakorlatról van szó, s a továbbiakban nagy élvezettel olvasgattam az aforizmákat, amelyek még némi hasonlatosságot is mutatnak Patandzsali híres jógaaforizmáival, ami a rádzsa-jóga legautentikusabb könyve. Nem tudom, hogy a karmelita ismeretek jóga-eredetűek-e valójában, vagy egyszerűen csak attól függetlenül fedezték fel őket, de ez végeredményben teljesen mindegy. Íme az aforizmák összefoglaló része P. Ágoston fordításában, látni fogjuk, hogy voltaképpen a meditáció céljáról, a Szamádhi idegállapotáról, annak elérési pszichotechnikájáról beszél, csak vallásos jellegű kifejezéseket használ. Pszichológiailag az önakarat stresszelő börtönéből való megszabadulás technikája, vagy ha úgy tetszik, a szimpatikus idegrendszer hatása alóli megszabadulás módja:

„Hogy az ember tökéletesen szerethesse Őt, ne keressen sehol másutt szeretetet.
Hogy teljesen megismerje Őt, igyekezzék semmiről semmit sem tudni.
Hogy teljesen birtokba vehesse Őt, ne kívánjon birtokolni semmit sem.
Hogy egészen Őhozzá hasonulhasson, ne legyen semmi semmiben.
Hogy elérje azt, amit még nem élvez, arrafelé menjen, ahol semmi öröm nincsen.
Hogy elérje azt, akit még nem ismer, járjon arra, hol mit sem ismer.
Hol eljusson ahhoz, amit még nem bír, járjon arra, hol mi sem övé.
Hogy elérje azt, ami ő még nem, arra menjen, ahol ő semmi sem.
Ha bármiben meghátrálsz, kiteszed magad a végleges bukás veszélyének.
Mert hogy egyáltalán eljuthass a „Minden"-hez, mindenben meg kell magadat tagadnod.
S ha eljutsz odáig, hogy Ő egészen a tied lesz, öleld magadhoz anélkül, hogy bármit is kívánnál.
Mert ha egyáltalán bármit óhajtanál bírni, nem lehetne kizárólag Isten a te kincsed."

A tárgyilagosság kedvéért hozzá kell fűznöm a történethez, hogy később sikerült megszereznem az eredeti szöveget, és abban nem találtam meg a fent kiemelt mondatot. Helyette ugyanaz a gondolat egész egyszerűen volt jelezve. A mondat ilyen formája tehát a magyar fordítótól ered. Ez persze nem von le Johannes de Yepez érdemeiből, viszont magasra helyezi a fordító, P. Ágoston győri karmelita szerzetes lelkiségét.

Az ősi Katmandu templomai

A meditatív technikától segítve elalszom, és aránylag egészségesen ébredek. Este áramszünet volt. Lent a recepciónál romantikusan imbolygott a pulton égő gyertya fénye. A szobákba is hoztak gyertyát. Az áramszünet ötlete Indiából ered. Ott is úgy takarékoskodnak az energiával, hogy este kikapcsolják a villanyt. Itt a bűnözés még nem olyan fejlett, hogy a kivilágítatlan város közbiztonsági romlást jelentene. A lift sem ment – természetesen. Gyalog alig tudtam a negyedik emeletre felkapaszkodni, pedig az oxigénnyomás nem sokkal lehet kisebb itt, mint Indiában, bár a Katmandu-völgy magasan fekszik (kb. 1300 m a tenger szintje felett). Ahogy a lépcsőház korlátjába kapaszkodva húzom magam felfelé, mély tisztelet gerjed bennem a Himalája megmászói iránt.

Tegnap telefonáltunk Mukunda szüleinek. Egy orvostanhallgatómról van szó, akinek szülei itt élnek Patantól órányi járásra, az egyik faluban. Édesapja ott tanító. Küldött szüleinek és testvéreinek néhány ajándékot. Én meg magnóra vettem az élő üzenetét, remélem, sikerül itt lejátszani szüleinek, és a választ ugyancsak magnóra venni. Most, reggel a kedves szülők már fél nyolckor itt szoronganak a hotel halljában. Idős, sovány, szimpatikus házaspár. Eredeti nepáli népviseletben, édesapján kerek sapka. Az itteni illemtan szerint virágkoszorúval fogadnak, aranyszálas díszítés van belefonva. Namasztéval köszöntenek. Lejátsszuk a magnót, ők is meghatódva hallgatják fiuk üzenetét. Mondjanak valami választ is – biztatom őket –, majd visszaviszem Budapestre, és a fiuk meghallgathatja. Mind a ketten mondanak rövid, komolynak hangzó üzenetet. Nepáliul egy szót sem értek, csak az apa megfontolt tanító hanghordozását hallom. Az apa egyébként, mint tanító, falujának szellemi vezetőihez tartozik, többek között szanszkrit nyelvet tanít. A recepción ismerik őt, és nagy tisztelettel beszéltek róla. Az anya erélyesebb hanghordozással küldi üzenetét fiához; látszik, hogy neki kell kordában tartani a családot. Még ajándékokat is kapunk: népviseleti papucsot és a kerek nepáli sapkát, meg egy kis rézből öntött, ülő Buddhát.

Kölcsönösen megköszönjük az ajándékokat, megnyugtatjuk a szülőket, hogy fiuk jól tanul. Ez nem udvariaskodás, mert többet tanul, mint a magyar hallgatók. Nem az a típus, akit a gazdag papa külföldön taníttat, és ő fanyalogva tesz eleget a „szülők kívánságának" – miközben inkább a szórakozáson töri a fejét, mint azon, hogy ember legyen belőle. Mukunda jó tanulásával nyert felvételt az egyetemi előtanulmányokhoz Katmanduban, megpályázott egy külföldi ösztöndíjat, és azt kemény munkája alapján

nyerte el, és ugyanilyen szorgalommal igyekszik azt meg is tartani. Arra sincs pénzük, hogy minden évben hazalátogasson a fiú, azért is vállalkoztam szívesen, hogy élő hangú üzenetet viszek és hozok, ha már amúgy is Nepálban járok. Elbúcsúzunk a szülőktől azzal, hogy még indulásunk előtt újra találkozunk, és egy kedves élménnyel gazdagodva felballagunk szobánkba.

A reggeli utáni program katmandui városnézés. Kellemetlenül megnőtt a tömeg itt is, és feltűnően megszaporodtak az útszéli bazárosok. Ezek régebben nem uralták az utcaképet. Kézművesek ültek apró boltjaikban, ami jellegzetes színt adott az utcáknak, de most ez a sok árus falusi búcsúvá változtatja az utcákat. A standokon aranyozott, alumínium karperecek, -gyűrűk, fülönfüggők százával, ugyanaz a tömegcikk; akár Pesten is érezhetnénk magunkat szilveszter estén – csak szerencsére itt nem trombitálnak. Megnőtt a gyalogárusok támadósora is. Az egyik fiú marihuánát kínál; kell az ördögnek! – Jó minőségű – mondja. Méregbe jövök, nem azért, mert terjeszti a lelki betegséget, hiszen itt Nepálban ezt nem veszik olyan nagy bűnnek, hanem azért, mert hippinek néz. Engem?! Ott a hippik temploma, pagodája tőlünk nem messze, ott üldögélnek naphosszat a főtér egyik szépen faragott templomának lépcsőin. Annyira odaszoktak, hogy már a templomot is róluk kezdik emlegetni hippi templomnak. Azoknak kínálja, de ne nekem! Bosszúságomban már angolul is elfelejtek, és magyarul mondom a magamét. A fiú sürgősen el is tűnik a tömegben. Biztosan hascsikarástól gyötört világfájdalmas ábrázatom miatt hitt kábítószer-élvezőnek, és azért szólított meg. Persze, ahogy így végignézek magamon, az öltözékem sem az a „jaj-de-szép"; India által többszörösen vásított nadrágom, félig széttaposott cipőm nem áll messze a hippiszereléstől.

Mindenütt igyekszem embereket fényképezni. Múltkori ittlétem diatermését levetítve kiderült, hogy csak épületeket fényképeztem, mintha emberek nem is léteznének itt. A legszínesebbek, legkeletibbek pedig maguk az emberek. Most a rengeteg tibeti emigráns kicsit mongoloid irányba tolta el az összképet. Némely helyen akár Tibetben is érezhetnéd magadat. Például a Szvajambunath-sztúpa környékén szinte csak tibeti árusok vannak. Rengeteg értéket is hoztak át Tibetből, sok eredeti kézírású könyvet vehetsz az utcán, amit talán a történelemben eddig soha és ezután sem lehet megtenni: érdekes tibeti gyűjteményt lehet szerezni. A baj csak az, hogy ehhez hiányzik az alaptőkénk, mert a régi könyveket például igen drágán kínálják, és az értékesebb holmihoz kiviteli engedély is kell. Én persze régi jógakönyveket keresek.

Bemegyünk az élő istennő palotájába. Idegenvezetőnk felvilágosult, nyugati öltözékű férfi, gyakorlatias gondolkozású, ügyesen vezet minket. Az élő istennő – Kumari – palotája fából faragott szép emeletes ház. Belső udvarral s az udvarra néző körfolyosókkal. Az ajtó kicsi, be kell húzni a nyakunkat, és átlépni a magas küszöböt, ahogy az udvarba igyekszünk. Sok turista és helybeli várakozik itt, hogy láthassa az élő istennőt, helyesebben istenlányt, akinek legfőbb kötelessége, hogyha nevét kiáltják, akkor egy pillanatra megjelenjék az emeleti folyosó korlátjánál. Szemfüles öregasszonyok vigyáznak rá. Az egyik leszól, hogy lent az a férfi, aki elbújt az oszlop mögé, tegye le filmfelvevő gépét. Az istennőt nem illik

77. kép. A Bodhnáth-sztúpa zászlódíszben

78. kép. Nepáli buddhista szerzetesek

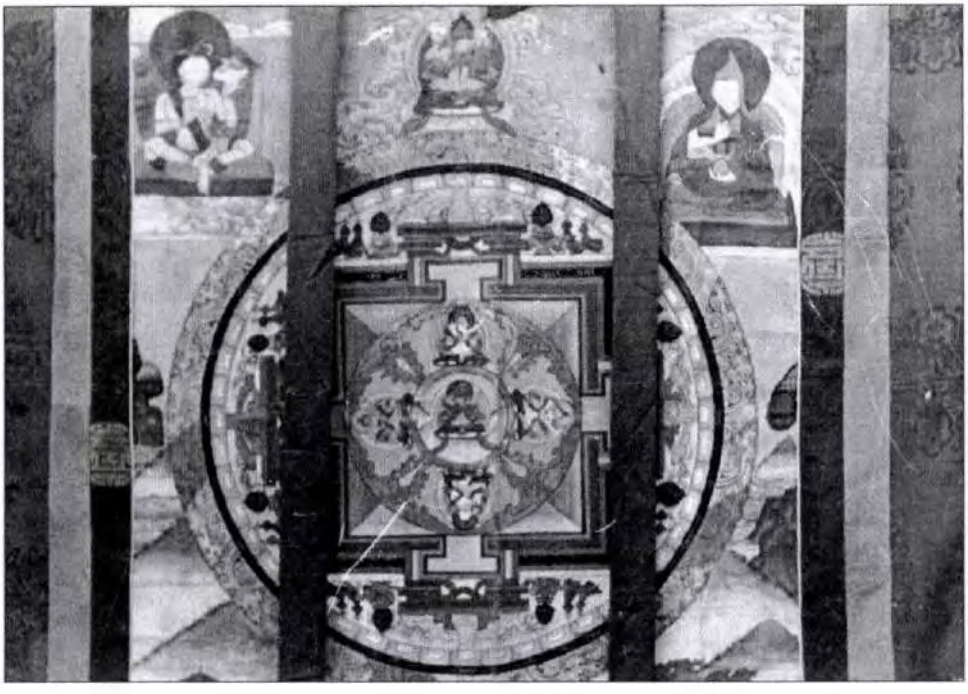

79. kép. Jantra-jellegű mandala-kép egy üzlet előtt

fényképezni – csak hivatalos szerveknek. Fényképe képeslapokon és idegenforgalmi hirdetésen bárhol megkapható. Csak amikor tiszta a levegő, siet elő Kumari, és lenéz népére. Felzúg a csodálkozás moraja: helyes, kerek képű gyereklány. Kedvünkért még egyszer kiszalad. Szépségesre kifestve, felékesítve épp olyan érdeklődéssel néz minket, mint mi őt. Olyan kerek a feje, mint a királyi páré. Nem a hinduk közül választották. Azokat itt is messziről fel lehet ismerni ovális, oldalról lapított koponyájukról, apró pofacsontjukról, finomművű arckoponyájukról.

Elégedetten távozom a palotából, most láttam először – és rögtön másodszor is – az élő istennőt. Előző utamon pontosan itt tévedtem el az esti félhomályban, és csak a palota mellett álló erotikus díszítésű templomot láttam, Kumarit magát sajnos nem. A palotában ugyan már megfordultam, de nem volt, aki kihívja nekem. Saját kiáltásomra – egy hitetlen hívására – ugyanis nem hajlandó megjelenni. Bár mintha ebben is lazulnának a hagyományok – talán a turistákra való tekintettel gyakrabban mutogatja magát az istenlány.

Elsétálunk innen a negyedórányira lévő egyik legrégibb fatemplomhoz. Egy udvarban áll – már körülépítették –, és temérdek faragás, arany- és rézdíszítés borítja, felidézve a régi Nepál szellemét. Nehéz fényképezni az udvar körfolyosójáról, egyrészt mert sötét van, másrészt még rossz a rálátás is. Mindig kell ide széles látószögű objektívet is hozni!

Újra megtalálom az erotikus díszítésű templomot, meg a királyi palota díszes bejáratát. Ott virít előtte Hanumán, a majomkirály lepelbe takart szobra is, telehintve piros festékkel. Hirtelen zeneszó hallatszik. Nagy csinnadrattával, zenészek kíséretével körmenet közeledik. Díszes hordszéken valamilyen isten-jelképet utaztatnak. A zene legalább olyan érdekes, mint a kép, magnóra is vettük; kár, hogy a zenét nem lehet mellékelni a képhez.

Lassan visszatérünk a széles New roadra, Új útra. Nagy gépkocsiforgalmával kiragad bennünket a belváros középkori hangulatot lehelő fatemplomainak ihletéből. A New road díszes diadalkapuval nyílik a Patan felé vezető országútra, de már nem is országút többé, mert teljesen beépült Patanig. Végleg összeolvadt a két város, magába olvasztotta a közöttük lévő földeket, legelőket, az itt kanyargó kis Baghmáti folyóval együtt.

Ebéd után Patant látogatjuk meg. Ez a kis középkori városékszer is gyorsan változik. Zajos lett. Hemzseg a tömegtől, hangos a gépkocsiktól. Az elrobogó autóbuszok után hatalmas porfelhő kevereg, és lassan lerakódik a házak ezernyi fafaragására, cirádás ablaktábláira, kopjafaszerűen kifaragott tartóoszlopaira. A darbár tér sem mutatja a keleti piac színes gyümölcskiállítását többé, ezt is elfedik a bazárosok. A rézművesek utcáján indulok el, de kétszer is visszafordulok. Az az érzésem, hogy rossz helyen járok, holott biztosan tudom, hogy ez az. Jól emlékszem, amikor magányosan végigballagtam rajta, egészen a város széléig. Jobbra-balra rézművesek kis boltjai sorakoztak. Érdemes volt elidőzni a kirakott sok régi és új réztárgy között, válogatni valami szép emléktárgyat. Most azonban alig van egy-két rézműves, aztán meg semmi, vagy egy-egy bazár, tele olcsó „bóvlival". Hova lettek a rézművesek? Kihaltak? Fél évtized alatt? Mi lesz a sorsa az egész városnak?

Nem érek rá ábrándozni, mert egy autó robog el mellettem. Kijózanít. Nem lehet itt már az út közepén ődelegni, nézegetni a kis boltokat, szépen faragott házakat. Közben az apró rácsos ablakokból egy-egy nepáli könyököl ki, és érdeklődéssel nézegeti az idetévedt nyugatit. A főútról besétálunk az egyik keresztutcába. Nem mehetünk messzire, gyerekek állják utunkat. Érezhető, hogy betolakodónak néznek, ingerkednek velünk. Ezt sem tapasztaltam korábban; valahogy megnőtt a feszültség az idegen és bentlakó között, sokszor erőszakosan lépnek fel ellenünk. Ahogy nő a népsűrűség, csökken mindenkinek a léttere, nő az agresszivitás – akárcsak az állatok között. Visszamenekülünk a főútra. Az idegen maradjon a főúton, az az ő megengedett létterülete.

Odébb autó áll meg előttünk, és sárga, szerzetesi ruhában tiberi láma száll ki belőle. Lehet, hogy illetlen dolog megjegyezni, de a Tiszteletreméltó láma bizony gusztustalanul kövér. Alig tud kievickélni a kocsiból. Civil ruhás – valamivel soványabb – szárnysegédei segítenek a kiemelésben. Talpra állítják a kocsi mellett. Miközben a Tiszteletreméltó táskás szemei mögül ránk pillant, a jövevényekre, másik kezében kis legyezővel enyhíti a hőséget (ami tömegéhez viszonyított kis testfelülete miatt szaporodhatott fel benne). A szárnysegédek, miután a kiszállás nehéz művelete megtörtént, minden apropó nélkül mélyen hajlongnak előtte. Ezért lehet karcsúbb az ő derekuk. Mi meglepetten állunk a láma mellett, aki láthatólag hiányolja, hogy a tisztelet legkisebb fokát sem nyilvánítjuk, holott már messziről látni kellene, hogy magas egyházi potentáttal állunk szemben. Miután jól szemügyre vett bennünket, beevickélt az előtte álló ház nyitott ajtaján.

Amikor a dalai láma emigrált Tibetből Észak-Indiába (Hamichal Pradesh állam Dharamsala városában él), és számos láma menekült Nepálba, Katmandu lett a buddhizmus egyik központja. A kínai megszállók – állítólag – a tibeti buddhista kolostorok kilencven százalékát lerombolták. Most itt, a Bodhnáth-sztúpa körüli egyházi épületekben tartózkodik a buddhizmus nepáli kormányzata. Nemsokára ezt a sztúpát is meglátogatjuk. A dalai láma őszentsége egyébként már kétszer is járt Budapesten. Beszédet és fogadást is tartott a nagyközönségnek. Mondanom sem kell, hogy kíváncsi voltam rá, hogy mit mond. Magyarra fordított könyve is megvásárolható volt. Beszéde tetszett, és egyéniségét is szimpatikusnak találtam. Életrajzából tudtam meg, hogy pont egyidős vagyok vele, 1932-ben született. Beszédét önkéntelenül a szintén nálunk járt római pápa szentbeszédével hasonlítottam össze. Mind a buddhizmus, mind pedig a kereszténység nómenklatúráját jól ismerem (még akkortájt jártam iskolába, amikor a hittan érettségi tárgy volt), mégis a láma beszéde lélektanilag érthetőbbnek tűnt számomra. Hátrányként könyveltem el viszont könyvében az ókori természetszemléleti elemek fennmaradását, persze ezt a kereszténységről is el lehet mondani. Én legszívesebben mindkettőt tisztelettel összeültetném valami komoly kifejezésegyeztető megbeszélésre.

Most, mielőtt a buddhista Bodhnath-sztúpát megszemlélnénk, megmutatják nekünk a tibeti tábort, ahol a tibeti menekültek dolgoznak. Nem látszik lakótábornak, inkább szövőgyárnak. Mellette tibeti iskola a menekült gyerekeknek. Kerek fejű apróságok állnak előtte sort. Kezükben virágcsokrot hervasztanak; valami tanfelügyelőt, nagyobb

állami személyiséget várhatnak, aki az iskolát szemléli majd meg. A felügyelő késik, de a gyerekek angyali türelemmel állnak. A tanítónők már kissé idegesebbnek látszanak.

A táborban gyapjút dolgoznak fel. Itt készül a fonal is, és a fonalból sok csodás szőnyeg. A szövőnők és az egész tibeti nép sokkal evilágibbnak tűnik, mint a hinduk. Szemük nem a ködös távolba néz, hanem maguk köré. Könnyű felvenni velük az érintkezést, mosolyognak, nevetnek, megszólítanak bennünket. Az egyik nő énekelni kezd, láthatólag azért, hogy velünk – mivel nyelvét nem értjük – kommunikáljon. Szimpatikus, eleven, sokatmondó szemű nő. A dal hallatán reflexszerűen megnyomjuk a nálunk lévő magnetofont, és máris szalagra kerül egy kedves tibeti népdal. Én inkább megkövülten hallgatom a dalt. Több okból. Az egyik az, hogy nagyon tetszik, a másik viszont, hogy megdöbbentően sok olyan elem van benne, mint a régi magyar népdalokban. Akárha erdélyi vagy csángó népdalt hallanék. Minden lépése érthetőnek tűnik, mondanivalója világosnak tetszik. A hindu zenét bezzeg nem értem ilyen automatikusan.

A megkövülésem további oka az, hogy nagy tervem szállt füstbe ezzel a dallal. Látogatásom egyik célja a jógahagyomány gyűjtés mellett az volt, hogy a nepáli, ún. *magarok* problémáját felderítsem. Ezt a régi tibeti népet néhányan gyanúba hozták, hogy a magyarok távoli rokonai. Ha valaki a Himalája alján jár, nehezen vonja ki magát Kőrösi Csoma Sándor lelkesítő emléke alól, és ha nem is hisz a magyarok tibeti eredetében (a tibeti Ujgúria ilyen gyanúsított országrész), mégis izgalomba hozza a kérdés. Én sem lévén kivétel, összegyűjtöttem néhány adatot a nepáli magarokról. Arról szó sem lehet, hogy ezt az Annapurna hegység oldalában élő népet lakhelyén felkeressem – elsősorban a közlekedési viszonyok miatt. De megtudtam – többek közt nepáli tanítványomtól, Mukundától –, hogy Katmandu környékén is élnek magarok kisebb csoportokban. Ők már elfelejtették őseik eredeti nyelvét, és szintén nepáliul beszélnek. Reménykedtem viszont abban, hogy dalaikat nem felejtették el, és ezekből megtudhatom, hogy vajon van-e valami rokonság, népdal-rokonság a magarok és a magyarok között.

Ezt az ötletet nem egyéb, mint a moszkvai rádió szülte, amely időnként vogul és osztják népdalokat is közvetít. A vogulok és osztjákok rokonaink, akik a terjeszkedő oroszok elől az Ural keleti felére vonultak, de végül is bekebelezte őket Oroszország. A dalaik viszont ma is olyanok, mintha magyar népdalestet közvetítenének. Ebből gondoltam, hogy a dalok konzervatívak lehetnek, konzervatívabbak a nyelvnél, és jelzik a nép hovatartozását.

Ez a terv esett most itt egy pillanat alatt kútba. Éspedig azért, mert rögtön átláttam, hogy ha a nagy Tibet menekültjei úgy énekelnek, mint a magyarok, akkor hogyan tudom én elválasztani a nepáli magarokat a tibetiektől. Az idegenvezető megígérte, hogy majd ő mutat nekem nepáli magarokat. A piacra mindig bejönnek – mondja –, majd ő összehoz velük. Ez a terv sem bizonyult tökéletesnek, mivel később kiderült, hogy a nepáli idegenvezető sem tudja pontosan megkülönböztetni a nepáli magarokat más nepáli csoportoktól. Tehát tibeti jellegű, talán inkább mongoloid népről van szó, amelynek bőre világosabb, mint a nepáliaké, vagy különösen, mint a hindu eredetűeké.

De a fejforma és a testalkat szerinti elkülönítés komolyabb embertani méréseket és nagyobb antropológiai felkészültséget igényel, mint amivel én rendelkezem. A tibeti menekült nő egy marék lengyel tejcukrot kap énekéért, ez a legfinomabb dolog, ami éppen nálam van. Rögtön szétosztja társai közt, és még kér.

A tibeti tábor előtt embermagasságú halom áll mani-kövekből. Van kicsi, van nagy, kalligrafikus írással, vagy egyszerűbbel. Egymás tetejére rakva kisebb hegyet alkotnak. A kövek felett, magas zászlótartó rudakon, tibeti imazászlók lengenek. Egy kis darab Tibet ez itt a nepáli Patan városában.

Patanban továbbsétálva szép oldaltáskát pillantunk meg az egyik üzlet ajtaján. Benyitunk az üzletbe. Kiderül, hogy ez is tibeti üzlet. A tulajdonos rendkívül barátságos ember. Nem olyan magába húzódó, mint a nepáliak. Biztat, látogassunk Tibetbe, elhagyott hazájába. Úgy tesz, mintha nem tudná, hogy az nem olyan egyszerű; a kínai megszállás miatt akkoriban szinte lehetetlen volt. Szívesen mennénk, és megígérjük, ha alkalmunk nyílik rá, ellátogatunk Tibetbe. Megvesszük az egyik szép oldaltáskát, és gyalog jövünk haza a szállóba. A patani főtértől a Narayani szállóig még sétálva sem több negyedóránál. Egyenes út vezet egész a szállóig.

Jógikat keresek Nepálban

Horkoláshallgatással vegyes alvás után ébredek. Csakhamar szól a telefonébresztés: 7.30! Álmosan-éhesen-fáradtan borotválkozom. Reggelinél alig tudok ülni a szédüléstől. Reggeli után felmászom a hotel előtt várakozó „Yeti Tours" kocsijára. A jeti jó idegenforgalmi reklám. A rettegett hóember – a plakátokon és a buszok oldalán – kézenfogva vezeti a turistát. Nem a hó örök birodalmába megyünk, hanem városnézésre, a szent hely: Pasupatináth megtekintésére. Össze-vissza kanyarog a busz a városban, csak Pasupatináth felé nem akar menni. Elhajt a királyi palota előtt. Jól berácsozták a királyt, vagy négy méter magas lehet palotájának védőkerítése. Később a palotakert oldalában alacsonyabb lesz, de itt meg villanydrótok őrzik. Vajon van-e benne áram az esti áramtakarékosságkor? Odébb csak egyszerű üvegcserepek őrzik a palotakertet a rossz szándékú hívatlan vendégtől. Hallom, hogy nemrég az egyetemisták kezdeményezésére alkotmányos monarchiává akarta a tüntető sereg alakíttatni a nepáli királyságot. Erre választásokat rendeztek, és megmaradtak úgy, ahogy vannak. Azt is hallottam beszélni, hogy miért ellenezték sokan az alkotmányos monarchiát, olyat, mint amilyen például Nagy-Britanniának van. Azért, mert a kis ország nem tudja megvédeni magát, és csak néhány százezer rúpiába kerül bármelyik nagy szomszédjának, hogy három-négy év alatt olyan képviselőket csempésszen a parlamentbe, akik az egész országot a politikai tőkebefektető kezére juttatják. Nepál kétfelől két hatalmas állam szorítja, és nem fél annyira saját királyától, mint a másokétól; függetlenséget szeretne. Története mindenesetre tanulságos, a demokráciának is van antidemokratikus oldala, megengedi minden ország nemzetközi manipulálását.

Kacskaringós szűk utcákon jutunk a Pasupatináthhoz. Vagy egy óra hosszat is elkocsikázunk, míg végre leereszkedünk a Bhagmati völgyébe. Alig folyik valami kis víz a folyómederben. Nem találom a régi folyóparti shopot a sok rézfigurával. A halottégető sem üzemel éppen. Megkérdezem az idegenvezetőt, hogy merre van a jógaáshram.

– Ha felmegy a templomsorok mellett a repülőtér felőli oldalon – mutatja –, ott fenn talál szádhukat.

– Nem szádhu kell nekem – morfondírozom magamban –, hanem jógi. De azért feltornászom magam a széles, magas lépcsősoron, a glédába rendezett sztúpasorok mellett. Fenn a dombtetőn az út balra kanyarodik, és a sztúpák sora is folytatódik. Nem látok én itt sehol áshramot, holott a jógatelepet az egyik útikalauz is említi. Állítólag itt élnek a jógik a templomok közt. Néhány gyanús külsejű alakot látok ugyan, de ezek biz' nem jógik, az már messziről megállapítható. Nincs itt áshram sem! Egy ideig a dombtetőn is a templomok közt vezet az út, majd lefelé fordul. Nem megyek tovább. Kutyák alszanak szerteszét a templomok közt. Az egyik sztúpán egy öregasszony ül, és lehunyt szemmel nyögdécsel. A szent építmények között néma csend. Visszafordulok. Két templom közé egy család fészkelte be magát, itt élnek, nomád módra. A lépcső elején balra is látszanak építmények. Talán az az áshram? Semmi jel, semmi felirat. Megindulok lefelé. Magas fák szegélyezik a széles lépcsőt, a szent hely áhítatos csendjét csak egy madár töri meg. Nyikorogva forgat egy rozsdás kereket a torkában. Csak egy fehér turista jön felfelé. Fiatalember. Az első áhítatos arc, amelyet erre látok. Meghatottan lépked felfelé. Egy kőre teszi a füzetét, és jegyzetel. Talán ő is a jógikat keresi?

A Pasupatináth – a legszentebb itteni hindu szentély – a folyó túloldalán van. Az innenső oldalon magas kő mellvéd. Padokat is tettek ide, be lehet látni a szent templomba, a folyóra és a túloldali dombra. A távolban egy majom mászik lefelé a kerítés mellett. Itt a kilátónál meg egy festett holy-man üldögél és unalmában kötöget – valami pulóvert a hidegebb napokra. Lefényképezik, és kap érte egy rúpiát. Lent a folyónál, ahol állítólag Síva ugrott át szarvas alakjában, emberek fürödnek a mederfenéken kanyargó kevés vízben. Nagy rézedényeket, meg ezüstbödönöket töltenek meg vízzel, viszik fel a templomba, hogy az istenszobrokat is megfürösszék.

Újra beszállunk a jeti-buszba. Előtte ismét megpillantunk két szent embert, testtájanként hupikékre, kanárisárgára, meg hamuszínűre kifestve. Kirakatszerű ablakmélyedésben ülnek bágyadt arckifejezéssel. Ezek lennének a jógik? Ahogy közelebb érek, az egyik megszólít:

– Nincs egy cigarettája? – mondja angolul.

– Nem, nincs, nem dohányzom – felelem meglepetten. Ennivalót akartam éppen adni neki. De ezzel a kérdéssel megzavart, úgy nézett ki, nem is éhes. Ahogy a busz továbbindul a közelben lévő Bodhnath-sztúpához, megpillantok egy nagy táblát:

JÓGAINTÉZET, masszázs, jógagyógymód stb., stb.

Modern jógatelep. A drágalátos idegenvezető mit sem tudott róla. A hotelban sem tudták, Mukunda barátom sem tudta. Magából a feliratból arra lehet következtetni, hogy

helyes az a meglátásom, miszerint a jóga itt más szerepet tölt be: a jógaintézetek inkább orvosi intézményeket helyettesíthetnek nemcsak Indiában, hanem Nepálban is.

A Bodhnáth-sztúpa környéke nagy tisztasággal fogad. Nem olyan, mint a Szvajambué. Sokat fényképezünk. Nemrég festhették a sztúpát, mert még a nagy lótuszszirmok is szépen látszanak rajta. Nézelődünk, és közben próbáljuk lerázni a kéregetőket. Ezek valahogy szívósabbak, mint Indiában. Egy szádhu a buddhista szerzetesektől koldul. Kíváncsian figyeljük az eredményt. Autóból szállnak ki a feltehetőleg magas rangú papi személyek, de bizony pillantásra is alig méltatják a szentembert, nem adnak neki alamizsnát.

A Bodhnáth-sztúpától szép trolibuszos úton kirobogunk a távolabb fekvő harmadik városba, Baktapurba. Szántóföldeken keresztül visz az út. Bakapur, vagy más néven Badgaon, elkülönül a három nagy királyi vagy hercegi várostól, Katmandutól, Patantól és Kirtipurtól. Kirtipur is magának való, izolált városka, de közel van Katmanduhoz, az egyetemi telep már össze is köti a kettőt. De Badgaon még őrzi „függetlenségét". Kis erdőn keresztül megyünk fel a város kapujához. Még sorompó is állja utunkat. A városon kívül tiszta, fényesen csillogó tűzoltótelep. Fontos létesítmény a faházakból és csodálatos fatemplomokból álló városban. Ha itt egyszer igazi tűzvész támad, felbecsülhetetlen műkincsek veszhetnek oda. Kellemes meglepetés: nem sokat változott a város, aránylag kevés az ember, az utcák tiszták.

Először a darbár teret nézzük meg a nemzeti galériával, majd elsétálunk a templomhoz; két emberi szoboralak őrzi. Az egyik sikátorban lefényképezzük a szép páva-ablakot, mialatt egy kolduló öregember énekel nekünk keservesen, fél hegedűvel cincog mellé.

Visszamegyünk a szűk utcából egy kis térre, két fiatalember énekel ott, dobolnak, meg húros hangszeren pengetnek melléje. Dalukat felvesszük magnóra. Egészen fülbemászó dallamot énekelnek. Eljönnek a darbár tér kapuján kívül várakozó jeti-buszhoz, és ott is énekelnek. Már lassan kívülről tudom a számukat. A falakon vegyes politikai jelszavak, valószínűleg egymást szidják. Hiába, a politika az emberek egymáson való élősködésének legfontosabb kelléke lett, és lassan kiszorítja a térítő vallások hasonló szerepét.

A Nyatapolát, a leghatalmasabb, ötemeletes pagodatemplomot is megszemléljük. Csodálatos faragású tetőtartóit talán csak a hajnali napsütésben lehet színes filmre venni, mert mindig a tetők árnyékában vannak. Itt is igyekszem embereket fényképezni, mert a templomokat előző utamon jórészt már lefotóztam. A templom körül pezseg az élet, teherhordók fújtatnak el mellettünk. Amott a vízmedence túlpartján öregasszony masszíroz valakit. Közben kezdek kifulladni, indulok vissza a buszhoz. Visszafelé az egyik árusnál még jantra-ábrákat is látni, de nagyon gyenge mázolmányok. A Sri jantra-kép is ott van. Megkérdezem egy kisebb mandala árát: 150 rúpia. Drága. Nekem mindenesetre. Itt Nepálban nehezebb alkudni, mint Indiában. Egy darabig még ácsorgok a darbár tér szélén egy pagoda árnyékában, majd kisétálok a városközpont nagy kapuján, és beszállok az autóbuszba hűsölni.

A hotelben délután pihenőt tartok. A szálló tetejéről nézem a Patanba vezető utat.

Egészen érdekes a környék innen a tetőteraszról. A Himalája sajnos most is szemérmesen felhőbe burkolja magát. Katmandu irányában nem sok látszik. Párás a levegő. Ellenkező irányban, Patan felé, emberek járnak-kelnek. Mindegyik érdekes keleti figura. Innen fényképezem őket teleobjektívvel. Később lemegyek a szobámba, és az ablakból fogyasztom a filmet. Ez az utazás legkényelmesebb módja. Csak ülök az ablakban, és csodálom a számtalan, nepáli emberfajta tarka ruháját, különleges alakját, szerszámait. Itt a szomszédos kertben éppen kapálnak, furcsa alakú, lapátszerű kapákkal.

Este népi táncot nézünk. A programban van gurung-magar tánc is. A gurungok a magarokhoz hasonló ősi nepáli nép. Rokonként emlegetik őket. Legnagyobb sajnálatunkra pontosan ez a tánc marad el a repertoárból. Sem a dalok, sem a mozdulatok nem hindu jellegűek. Az arcok kevertek. A leggyakoribb a széles pofacsont, ilyen fejek nálunk is találhatók. A nők egy része kövérkés, szinte henger alakúak. Villanófénnyel fényképezek. A csendes számok alatt a kulisszák mögül hangos nevetgélés hallatszik folyamatosan. A színpad és a terem Katmandu közepén van – biedermeier stílusú. Az egyik műkandalló lába hiányzik; hogy ne támadjon a nézőnek hiányérzete (vagy hogy el ne dűljön az alkotmány), egy tégla van helyébe téve.

Ahogy kifelé lépkedünk a színházból, már a táncosok is hazaigyekeznek, közénk vegyülnek. A kijáratnál áll az elmaradhatatlan shop-bazár. Megpillantok benne egy lemezt: nepáli folklór. Ez felkelti figyelmemet. Talán van közte nepáli magar népdal is.

A Maharisi-jóga mestere

Éjjel cickány-patkánnyal szórakoztam. Arra ébredtem, hogy valaki a csomagok között keresgél. Ki kotorászhat ott éjnek idején? Felülök az ágyban. Sehol senki. A kotorászás meg csak újra kezdődik. Ohó! – gondolom magamban –, ekkora zajt csak jókora élőlény okozhat. Fel is kelek, hogy kideríthessem. Egy meglett patkány ereszkedik le a csomagtartó padról. Ahogy meglát, barátságosan felém szalad. Ott guggolok a csomagok mellett, és bámuljuk egymást a patkánnyal. Sok patkánnyal volt már dolgom, legtöbbet kísérleti patkányokkal, de ilyen fajtát még sosem láttam. Olyan hosszú orra van, akár a cickánynak. Talán nem is patkány, hanem rovarevő, mindenesetre a hazai élelmet ő sem veti meg. Mindenképpen primitívebb, mint a nálunk honos állat – a hosszúkás fejéről, esetlen mozdulatairól és bárgyú tekintetéről ítélve. Nem fél tőlem, csak amikor a fejére koppintok, hőköl vissza. Mintha megsértődött volna. Biztosan nem találkozott még olyan emberrel, amelyik bántotta volna. Beszalad a fürdőszobába. Én utána. Barnás színű alakja eltűnik egy kis szellőzőnyíláson. Na, várj csak – gondolom –, és alumíniumfóliából dugót formálok, betömöm vele a szellőzőnyílást. Nyugodtan visszafekszem. A fogai viszont jók lehetnek, mert félóra múltán ismét a csomagok között hancúrozik. Kirágta magát az alumíniumfólia ajtózáron. Most már megszűnt az irántam való bizalma, és ahogy meglátja, hogy felkelek, máris szalad a szellőzőlyukba. Újra betömöm, most már erősebben. Lehet,

hogy szereti ezt a szobát, mert mindenáron vissza akar jönni, és a szellőző apró lyukain dugja ki hosszú ormányát. Ott persze nem fér ki. Cipőmmel rákoppintok, valahányszor kidugja az orrát. Eme nevelő célzatú tevékenység után visszafekszem. Az orrba verdesésre valószínűleg végleg megsértődött a cickány-patkány, mert eltávozott, olyan embereket keresve, akik pontosabban betartják az ahimszá, a minden élőlényre kiterjedő nem-ártás törvényét, és még kupán sem verdesik, ha éjnek idején lármázik.

A délelőttünk szabad. Tegnap este a recepciós fiú jó hírrel fogadott! Van itt a közelben egy jógaintézet, szívesen telefonál a jógaoktatónak, hogy keressen fel bennünket. Sajnos, a táncesete miatt ez a találkozás nem volt megszervezhető. Taxit keresünk most, hogy a jelzett jógaintézetbe menjünk. Az egyik zsivány-tekintetű taxis máris ajánlkozik, hogy elvisz, de látszik rajta, hogy fogalma sincs, hol lehet a jógaintézet. Majd beszállunk, gondolja, aztán kocsikázunk keresztül-kasul a városon. A recepciós fiú siet segítségünkre, és kiment a taxiból. Kétszáz méterre van innen! Semmi értelme a taxinak! Tessék ott a dombon felfelé sétálni az úton, nincs messze.

A „nincs messze" azt jelentette, hogy fél tizenegy is lett, mire a látogatást sikerült nyélbe ütni. Elindultunk, és hosszas keresgélés után meg is találtuk az épületet. Pár perccel azelőtt, hogy megtaláltuk volna, egy angol hölgy kerekezett ki az egyik keresztutcából. Őt kérdeztük az intézet felől. Látszott rajta, hogy hosszabb ideje él itt, de nem is hallott róla. Mint később kiderült, ezeket a szavakat pont a kérdéses épület előtt mondta. Persze semmi felirat sehol. A megkérdezettek többsége nem tudott angolul, pedig Patan elővárosának negyedében, amolyan Rózsadomb-szerű villanegyedben kóboroltunk. Már-már azt gondoltuk, hogy most sem sikerül jógira bukkanni, de egy jól öltözött fiú jött segítségünkre. Vele megtaláltuk az épületet. Legnagyobb sajnálatunkra hamarosan kiderült, hogy elköltöztek. Bánatosan ődyelgünk visszafelé, amikor egyszer csak újra feltűnik a fiú, szalad utánunk. Nem hagyta annyiban a dolgot, és megtudta a szomszédoktól, hogy itt a közelben van az új telephely. További hosszas kérdezősködés után végre megtalálta. Egy tollal ajándékozzuk meg. Előbb szerényen visszautasítja, de aztán örömmel elfogadja.

A kérdéses jógatelep kis, kertes villa. Mialatt a fiútól elbúcsúzunk, a villa ajtajában már meg is jelenik a jógatanító. Emberi mosollyal fogad, bevezet a szobába, ahol a rendszeretet és a tisztaság még fejlődhet ahhoz, hogy a nálunk szokásos nívót elérje. Hellyel kínál. Hamarosan kiderül, hogy a TM – Transzcendental Meditation – híve, a Maharisi Mahes Jógi szervezetének tagja. Ismerjük, hogy e szervezet tanítványai úgy lesznek „beavatottak", hogy egy szent mantra-szót kapnak, amit meditáció közben mondogatnak. Mivel a beavatottak rendszeres tagdíjat fizetnek, a szervezet bírja a konkurenciát a modern „jógapiacon". Állítólag legutóbb saját sugárhajtású gépén jelent meg a Maharisi Indiában.

Nehéz itt jógaiskolát létesíteni – panaszolja a TM-jógamester, amikor megtudja, hogy nem páciens, hanem valami „kolléga"-szerű kereste fel. Egy áshram bentlakással, élelemmel legalább napi 300 rúpia. Egy főnek. Itt ezt senki sem fizeti meg, alacsony az életszínvonal. Úgy oldják meg a kérdést, hogy kijárnak a házakhoz meg a hotelekbe. Ja

igen – jut eszembe –, akkor azért ajánlotta tegnap a recepciós, hogy kihívja a jógaoktatót. Most már értem! Egy prospektust kapunk a Maharisi svájci táboráról. Svájcban igen, ott érdemes áshramot nyitni, ott magas az életszínvonal! Selvarajan Yesudian, a *Sport és Jóga* című könyv szerzője, aki Budapesten tanított jógát, sőt orvostanhallgatóként is járt ott néhány évet a század közepén, szintén Svájcba távozott, amikor Rákosi – uralomra jutva – eltanácsolta.

A házigazda behoz egy magnetofont, amin a Maharisi egyik szónoklata van. Elkezdi játszani, de úgy látszik, nem tanúsítunk kellő érdeklődést iránta, mert hamarosan kikapcsolja. Most éppen Delhiben van a mester – mondja a jógatanító –, találkozhatunk vele. Köszönjük, őt már jól ismerjük, ha személyesen nem is, de műveiből annál inkább. Érdemei közé tartozik, hogy számos tudományos vizsgálatot finanszírozott a jógakutatásban. Kimegyünk a kertbe, és a kert sarkában lefényképezzük a jógit. Megadja a hivatalos címét, és barátságosan elbúcsúzunk.

Már visszafelé kanyargunk a görbe utcákon. Elmegyünk az új koreai követség mellett. Éppen jön egy taxi, megállítom, mert Kirtipurba szeretnénk menni, ebbe a negyedik ősi városba, amiről már sok mindent hallottunk, de még egyszer sem láttuk.

– Mennyiért visz el Kirtipurba és vissza? – kérdezem a taxist. Előbb gondolkozik. Fényképeket szeretnénk készíteni, aztán jövünk vissza – tájékoztatom.

– 75 rúpia – mondja.

– Rendben van – válaszolom –, szálljunk be. – Beülünk, mert tegnap a szálló udvarán már megkérdeztem az egyik taxist, és az 80 rúpiáért akart elvinni. A szokott áron belül vagyunk tehát.

Visszakanyarodik a taxi a hotel felé, elmegy a patani tibeti tábor előtt, az állatkert irányába, majd kihajt a városból, és a földek között ráfordul jobbra, a nagy Ring roadra. Lassítunk egy útjavítás miatt. A lassítást itt is keresztirányú földhányással jelzik. Így aztán a vezető akár akar, akár nem, lassítani kénytelen, ha nem kíván tengelytörést szenvedni a legalább húsz centi magas sánc miatt. Egy jó hídon átkelünk a folyó nyugati partjára, és az egyetemi telep felé fordulunk. Az egyetem területén át vezet az út Kirtipurba, ebbe a régi hegyi városkába.

Már látszik is a távolból a magasra épült város. Szuszogva emelkedik a taxi az országúton. Gyerekek szaladnak mellette, valamit kiabálnak. A vezető megáll, kinyitja az ajtót, és a gyerekekre mutat: az önök idegenvezetői!

Na jó, akkor lássuk ezt az elrejtőzött Csipkerózsika-várost fiatal idegenvezetőinkkel. Idegenvezetőt mindig érdemes fogadni, nemcsak azért, mert eltévedhet az ember, inkább azért, mert akkor csak vele kell majd fizetéskor veszekedni. Ellenkező esetben minden sarkon kell valakivel veszekedni, aki vezetni, eladni vagy kéregetni kíván. A vezető mindig kötelességének tartja, hogy a páciensétől a tolakodókat távol tartsa.

Tudnak a fiúk angolul és néhány szót németül is.

– Langsam, langsam! – mondja az egyik, amikor nagy lendülettel nekiindulunk a városba felvivő útnak.

A városka tényleg középkori jellegű. Az élet az utcán zajlik. Itt még nincs motorizált közlekedési eszköz, de még állati erővel vont se nagyon. A taxi nem szívesen kapaszkodik fel a meredek köves úton, talán fel sem bírna jönni. A régi fény és pompa elkopott nyomait a szép fafaragásos díszítések, néhány szentély mutatja. Szorgalmas nép, sok házból hallatszik ki a szövőgép kattogása. Az utcán is ülnek a földön, és pergetik a rokkát, az orsót. A szomszédok egymás mellett ücsörögnek az út közepén, meztelen gyerekek szaladgálnak közöttük. Nincs, ami zaklassa nyugalmukat. Az utcasarkon egy öregasszony félmeztelenül mosakszik. Megbámulnak bennünket. Még nem jöttek rá, hogy az idegenektől kéregetni is lehet.

Az emberek nem olyan különfélék, mint lent, Katmanduban. Mindnek egyforma filigrán alakja van, a feje se nem lapos, se nem kerek. Már összegyúrta őket az idő, vagy ugyanahhoz az embercsoporthoz tartoznak. A főtér miniatűr, de úgy néz ki kicsiben, akár a másik három városé. Gyerekek serege lepi el a teret. Itt van az iskola.

A királyi palota – erősen megrágta az idő – egy másik téren áll. Mellette nagy ciszterna. Ez lehetett valaha a fő víztartalék. A palota is tele van faragásokkal, de a fa már mállik széjjel, festéke lekopott. Az épület is kicsi, de mégis előkelő.

A fő attrakció a városka sztúpája, ide vezetnek a gyerekek a szűk utcácskákon át. Szemes sztúpa ez, akár a Szvajambhu vagy a Bodhnath. Kicsi, de méltóságteljes. A sztúpán kisiskolások üldögélnek. Minden szobron gyerekek írnak, tanulnak. Az egyik a földön hasal, előtte a füzet, és szorgalmasan ír. Hamarosan tudós nép lesz ez. Csak hová fér ez a rengeteg gyerek, ha felnő? Ebben a városkában már biztosan nem fér el. Lent, a hegy aljában már látszik is az új lakótelep. Kirtipur lakói lemerészkednek a domboldalba. A tanító ott áll a sztúpa udvarán a gyerekek között. Biztosan lelkes oktatója népének.

Még két hippi lézeng a sztúpa körül, ők ketten képezik kívülünk a városka idegenforgalmát. A gyerekek visszavezetnek a kocsihoz. Nincs több látnivaló. A város másik végére nem vittek el. Itt lehet a szegényebb negyed, talán az néz ki a legérdekesebben. Az egyik gyerek előadja, hogy számtankönyvet kell vennie Katmanduban, ami 20 rúpia. Vagyis ennyit kér az idegenvezetésért. Olyan élethűen adják elő mondókájukat, hogy mindketten kapnak 20–20 rúpiát. Úgy érezzük, megérte, mert a négy város közül ez volt a legérdekesebb, legeredetibb. Nagy kár lett volna kihagyni.

A taxis alszik az ülésen. Elbúcsúzunk a gyerekektől, és egy rövidített, de rázós úton jutunk vissza Patanba. Fárasztó bevásárló munkával megszabadulunk megmaradt pénzünktől. Délután már ismét Indiában leszünk, ahol szintén rúpia van, de más pénz, nem nepáli, hanem indiai rúpia. Könyvet, hanglemezt és sok ilami teát vásárolunk, ami a világ egyik legjobb teája. Az ilami hegyoldalakban terem, Dardzsilingtől délre. Ez még nepáli terület. Régen Dardzsiling is Nepálhoz tartozott, nem Indiához. A várost – ahol Kőrösi Csoma sírja is van – egy háborús konfliktusban cserélték el Indiával egy értéktelen területre!

A hotelba visszatérve már ott vár bennünket Mukunda papája. Búcsúztatásunkra

80. kép. Bhupatindra Malla szobra Badgaonban

81. kép. Mandala-kép egy üzlet előtt

82. kép. Káli szobra Katmanduban

jött, és itteni szokás szerint négy kis banánt hozott ajándékba – valami ennivalót. Képeslapokat is hozott Nepálról, adjuk oda Mukunda ismerőseinek, tanárainak. Szerencsére hoztunk magunkkal egy budapesti képeskönyvet, most ezt adjuk oda viszontajándékképpen. Kimegyünk a szálló elé, hogy együtt lefényképeztessük magunkat. Nagy melákoknak tűnünk a filigrán ember mellett. Megígérjük, hogy elküldjük a fényképeket. Szerencsére sikerültek a fotók, így hazaérkezésünk után be tudtuk váltani ígéretünket. Elbúcsúzunk. Lelkünkre köti, hogy mondjuk meg a fiának, itthon minden rendben van. Jó, jó, megmondjuk, legyen nyugodt!

Ebéd után irány a repülőtér. Ahogy autóbuszunk végigrobog az ismerős utakon, búcsút intünk a városnak. Elfutunk a Pasupatináth kis völgye mellett. Kétoldalt erdő borította dombok állnak őrt. A fák fölött egy pillanatra fölbukkant a templomok teteje. Hosszan nézek utána, míg végleg el nem tűnik a völgy. Vajon eljutunk-e még egyszer Nepálba?

Kis késéssel indul a repülő. Felszálláskor nagyobb szerencsém van, mint idejövet volt: sikerül a Bodhnáth-sztúpát a levegőből lefényképezni. Felülről jantra-ábrát ad ki a hatalmas sztúpa alaprajza. A kupolájára festett szirmok óriási lótuszvirágként tekintenek az égre. Ott messzebb meg a Szvajubhunát-sztúpa látszik. Magas domb tetején csillan aranyos tornya. Megpróbálom lefényképezni, de olyan sebesen száll a gép, hogy másodpercek alatt elúszik a messzeségben. Ha jól emlékszem, még az első nap meglátogattuk a Szvajambhu-sztúpát, felbaktattunk a Gellérthegy-szerű dombjára. A felvezető szerpentinút kövezetében is találtam egy-két lótuszvirágos kőlapot. Ott is sok lett az olcsó bazár. A majmok még meg vannak a sztúpa udvarán, és a jantrás rézöntvények is, amit öt éve púderezéssel hívtam elő. A sztúpa körül rengeteg tibeti árust láttunk, a Himalájából átmentett régiségeket árulják. Ahogy végignéztük a templomokat, még lepillantottunk a távoli Katmandu felé. Szép onnan fentről a kilátás. Régi ismerősként nézegetem a látnivalókat. Itt másztam az apró sztúpa tetejére kiszorítva az ott tanyázó majmot, és amott erőszakoskodott velem a kínai képű suhanc.

A repülőgép e visszaemlékezés közben kiröppent a Katmandu-völgyből. A felmagasodó hegycsúcsok szinte karcolják a repülőgép hasát, pedig állandóan emelkedünk. Párába burkolva ballagnak egymás után a kopár hegyek alattunk. Mindegyik vízmosás vájta, merészen feltörő csúcs. Lábuk alant kékes-lilás ködbe burkolódzik.

Észak felől már ki-kibukkannak a Himalája égig érő, havas csúcsai. Kár, hogy sok a felhő. Csak percekre tűnik elő egy piros árnyalatú hegycsúcs, hogy aztán újra elrejtőzzék a felhők között. Lassan átérünk India fölé. Megjelenik alattunk a Dzsamuna és a Gangesz hatalmas fonott szalagja. Szélesen kanyarog alattunk a szürke folyammeder, víz nem is látszik benne. Jobbra lassan eltűnnek a Himalája hegyei, egészen Delhi közelébe kísértek bennünket. Már Delhi felett ereszkedünk lefelé. Megpillantom a Vörös Erőd rőt falait és Humájun sírjának kupoláját.

Újdelhiben véget nem érő sorban állás az útlevélvizsgálatnál. Ezzel szemben rövid átosonás a vámnál. Egyszer hopp, másszor kopp! Az első benyomás Újdelhiről: szebb

lett. A ládavárosok, nyomortanyák eltűntek. Pont a repülőtér mellett maradt még egy. De ezen is segítettek, éppen akkor húztak eléje egy magas kőfalat. A külföldiek zöme ezen az úton érkezik Delhibe. Miért pont a nyomornegyedet lássa meg először? Rengeteg az új épület, egészen új lakótelepek nőttek ki a földből. Négy év alatt a város nagyon sokat fejlődött. Ma állítólag hatmillió lakosa van – a század elején még csak százezres város volt.

Autóbuszunk a Jan Pathon hajt, itt is új magas házak tűnnek elő. A Hotel Imperial elé kanyarodunk. Itt laktunk négy éve is. A szálló előtt nagy embernyüzsgés, rengeteg autó. Szerencsére jó szobát kapunk. Lakótársunk egy szende egér és a fürdőszobában egy sunyi óriáscsótány. Az ágyammal meg vagyok elégedve. Két párnám van, így az éjjeli zaj és az egérjárás ellenére alszom: a két párna közé dugom a fejem. A csótány gyanakvó személyiség, csak a csápját dugja ki az egyik törött csempe mögül a fürdőkád alatt, nem mer előjönni. Addig billegeti a csápját, míg tréfából el nem kapom. Nagy hirtelen visszarántja, nem tudtam kihúzni, pedig kíváncsi voltam, mekkora. Másnap aztán magától előballagott, vagy hüvelyknyi hosszú, hatalmas állat. A mi svábbogaraink ehhez képest nyeszlett törpék.

Levetem magam az ágyra a földszintes nagy lakosztályban, de előbb bekapcsolom a ventilátort. Nagy a hőség. Csak másodpercekig heverhettem, mert felkeltett az iszonyatos porfelhő, amit a mennyezeti ventilátor felkavart. Gyorsan eloltom, de még hosszú ideig szálldos a por, míg végre lélegezni lehet. Itt úgy látom, még sohasem porszívóztak. Később kiderült, hogy nem is ismerik, mi az. A süppedő szőnyegeket a szőnyegseprő ember kis lapáttal és kézi seprővel felfegyverkezve tisztogatja. Figyeltem, amint a folyosón guggolva seper, seper, gépies mozdulatokkal. Ránéztem a lapátjára is, de nem láttam rajta semmit.

Végigsétálunk a jól ismert földszinti folyosókon, amelyek kis utcának is beillenek, kétoldalt üzletekkel. Praktikus holmi semmi, de annál pazarabb dísztárgyak, arannyal, ezüsttel kivert elefántcsont elefántok, madarak, ékszerek, gyűrűk, festmények, szobrok, mandalák, selymek s miegyéb. Az utcára is kinézünk, kisétálunk a hotel pálmás útján. A kapuban egy férfi ajánlkozik, hogy a jóga segítségével a jövőbe lát. Én is rögtön előre látom, hogy ez nekünk legalább 10 rúpia veszteséget fog okozni – így már nincs is szükségem a „jóga-jövőbelátás" segítségére. Szabó Lajos osztálytársam jut ismét eszembe. Ő mesélte indiai utazásáról, hogy egy „jógi" – talán pont ez a látnok – megmondta neki édesanyja nevét. Akkoriban ez az útlevélben bent volt, és a hotel recepciós embere szolgáltatta a látnoknak az adatokat.

Odébb a bazársor egész piaccá dagadt. Ez az, ami legjobban fejlődik Indiában, a használhatatlan apró csecsebecsék kereskedelme.

Gyomrom mindinkább javul. Lehet, hogy időközben termelődtek bennem ellenanyagok az újabb indiai–nepáli bacilusok ellen, és – megfogyatkozván – ezek toxinja sem csökkenti vitalitásomat.

Délelőtt a Jantar Mantart nézzük meg. Most látom, hogy a hátulja a hotelhez esik, csak meg kell kerülni az épületet, és ott vagyunk. Nem megyek be, hanem az ajtó előtti autóbusz-megállóból figyelem az embereket. Sajnos nem lehet nyugodtan nézelődni. Kitűnik az idegen, mint a fehér holló, néhány városi útonálló mindjárt zaklatni kezd, fedezékbe kell húzódni.

A Birla-templom következik. Most látom harmadszor, de olyan kellemes hangulatot lehel ez a soktornyú, hindu stílusú templom, hogy negyedszer is hajlandó lennék megnézni (néhány év múlva meg is néztem). Új szentélyeket fedezünk fel, amit korábban nem láttunk. Az egyik szentélyben harmóniumoznak és énekelnek. Mellette van az üvegterem. Gyerekeknek való játék ez a sok tükör, de kellemes látvány. Úgy tűnik, hogy ezt sem láttam még. Végigjárjuk mindenütt, még a hátsó folyosókon is a templomot. Mögötte szép parkot találunk. A cipőlevető kapusszobában a falon fényképek mutatják be, hogy a Birla család hol és milyen épületeket építtetett még Indiában. Multimilliárdosok lehetnek.

Továbbkocsikázunk, és elhajtunk az India Diadalív kapuja mellett. Új városrészen át, a Dzsamuna felől – az orvosegyetem mögött – jutunk ki a Kutab Minarhoz. Nem megyek most fel a toronyba, inkább körüljárom a félben maradt „ellentornyot". Jobbra van a bejárat. Mire körbejárom, elfogy a kevéske erőm. Arra már nem futja, hogy felkapaszkodjam a kapuhoz, és bemenjek. Majd legközelebb felmegyek, mondom magamnak. Akkor még könnyen beszéltem, mert azt hittem, hogy még az év őszén hathetes tanulmányútra jöhetek Indiába. Magatartásom később naiv könnyelműségnek bizonyult.

Odacsoszogok a vasoszlophoz – ami állítólag nem rozsdásodik. Innen közelről egészen kicsi. Alul göcsörtösre ette az idő, vagy – a rozsda?

A szemben lévő empórium – vagyis kiállító-, vásárlóterem – természetesen nem maradhat ki. A múltkor itt kólát osztogattak a betévedt vendégeknek. Most egy citromszörp a bevétel, és három szantáltoll a kiadás. Úgy emlékeztem, hogy közvetlenül az áruház mellett volt az Aurobindo-jógaáshram. Kisétálok a kapuhoz, de nem látom. Annyira beépült itt minden, hogy jószerével azt sem tudom, merrefelé állok. Már az autóbuszban robogunk, de még mindig nem ismerem ki magam.

Humájun sírja a következő állomásunk. Elbaktatok a kert végébe. Megcsodálok egy fehér mecsetet, amit a síremlék mögött renoválnak. A kert széléhez is elbotorkálok, az itt hűsölő kertészlegények megcsodálnak, miközben én meg egy kis kolibrit csodálok, amelyik a bokor virágain repdes. Még nem láttam élve ilyen madarat. Közben majdnem eltévedek. A kocka alakú kertben felcserélem az irányt, majd árkon-bokron át célba veszem a felfedezett kijáratot.

Kifelé igyekszem a sok kapu között, a váratlanul rám törő, kellemes hangulatban. Ez a hangulat biztosan elfelejtődik! – ötlik eszembe. Miért? Mert nem kötődik valami történéshez, csak egy képhez: a park bokraihoz, a nyírott pázsiton szaladgáló földi mókusokhoz, a tűző nap alatt fülledő meleghez. Érdekes! – fedezem fel –, amelyik érzelem nem kötődik exterocepcióhoz, elvész! Az exteroceptio, a külső érzékelés azért lehet fontos, mert időrendbe állítja, emlékké alakítja, és az élet számára hasznosítható ismeretté teszi az interoceptív változásokat. Egész megelégedetté tesz ez az új felfedezés. Még csak azt szeretném tudni, hogy mitől tört rám hirtelen ez a kellemes közérzet? Lehet, hogy csak egy prózai, éhség keltette vércukorsüllyedés emelte agyi aktivitásomat?

Ebéd a sötét „Taverne Bar"-ban. A dzsesszzenekar a Stardustot, iskoláskorom kedvenc dalát játssza. Végre rendesen ebédelek – tíz napja jóformán először. Ebéd után telefonálunk az Összindiai Orvosi Intézetbe, ahol Anand Kumar úrral kollaborációban a majom agyát vizsgáljuk. Írtuk jó előre, hogy készítsen elő újabb anyagot, most alkalom lesz, hogy elszállítsuk, és mint közös munkát tovább vizsgáljuk. A titkárnő veszi fel a kagylót.

– Ó, Anand Kumar úr reggel elutazott Bangladesbe. Anyagot? Azt nem hagyott!

Mi is csak jókívánságainkat hagytuk meg neki – ezt öt perc múlva elfelejti a titkárnő.

Akkor még nem tudtam, hogy őszi tanulmányutam is elvész. Már négy évvel ezelőtt megpályáztam ezt a hathetes indiai utat. A közbejött kormányválság elhúzta az indiai választ. Nálunk (rövid másfél év alatt) megadták az engedélyt, levizsgáztattak angolból, és mondták, hogy mehetek. Igen ám, de lassan kiderült, hogy az indusok csak áprilistól fogadnak. Már tavaly fogadtak volna, de nem vállalkoztam rá, hogy az esős évszakban menjek. Jól tettem, mert ötven fokra is felment akkor a tavaszi hőmérséklet, és még az ottani bennszülötteket is megütötte a hőguta. Hogy tudtam volna akkor dolgozni én? Csak egy év múlva tudtam meg, hogy a négyévi huzavona arra megy ki, hogy télen, amikor 35 fok fölé alig megy a hőmérő, csak az előkelőbb – főleg angol – vendégeket fogadják ebben a szakmában. Én akárhány évig is várok, minden tavasszal megkaphatom a táviratot, hogy nagy sajnálatukra március előtt nem tudnak dönteni az ügyemben. Én viszont rögtön döntöttem, és lemondtam a négy éve várt tanulmányutat.

Ebéd után Feror Sah Kotla erődjének romjait, majd a Gandhi-emlékművet, végül a Vörös Erődöt nézzük meg. Ezután a Jamma Moséhoz megyünk – én inkább kint maradok. A mecsetet körülkerülő bazárgyűrűt eltisztították, és egy kis kertet húztak kerítéssel a helyébe. Távolról sem olyan érdekes, mint eddig volt. A kertecske is elég kopár, gondozatlan, nem méltó a mecsethez.

Az iszlám jóga jellegű ágától, a szúfi bölcseletről már megemlékeztem, de nem szóltam még a héber kultúra *kabbala* hagyományáról, pedig ez – legalábbis egyik iskolája – szintén mutat bizonyos rokonságot a jógatechnikával. A kabbala zsidó misztikus irányzat, eredete igen régi. A magyar kabbala szó a héber „kavvana" magyar változata, ami meditációs jellegű állapotot, lelki magatartást jelöl. A kabbala alapkönyve a *Zóhár*,

aminek keletkezését 1200-ra teszik. Filozófiája lényegében alig tér el a dzsainizmus, a buddhizmus, vagy akár a modern teilhard-izmus alapgondolatától: az anyagi létet Isten kisugárzása hozza létre, annak minden egyes fokán. Az emberi élet célja ez isteni kisugárzás átélése, átszellemült odaadás (ez a kavvana) útján. Ezzel a létbe zárt isteni lélek visszatér eredetéhez.

A magyar kabbala szó inkább szerencsét hozó amulettet jelent, s a 18. században virágzott kelet-európai, ún. *haszidizmus*ból ered. Ez szintén kabbalisztikus iskola, ami betű- és számmisztikai biblia- és talmudmagyarázatokból áll, emellett misztikus nevekkel, amulettekkel folytatott szellemidézésből, a rossz szellemek elűzéséből, illetve betegek gyógyításából. Korábban, a 16. században is volt a kabbala-tannak egy felvirágzása. A palesztinai Szafetben és környékén élő bölcseleti tudósok művelték, és inkább elméleti, mint gyakorlati irányzatot hoztak létre. E bölcsek legismertebb képviselője Izsák Luria volt.

A mecset után bemerészkedem Ódelhi szomszédos, apró utcácskáiba. Nagyon romantikusak, de itt sem hagynak nyugodtan, pár lépést sem lehet tenni, hogy ne akarna valaki valamit tőlem. Bemegyünk inkább a Csándni Csók (Chandni Chowk) empóriumába. Az előtérben látható, ahogy a falban elrekesztett kis cellákban guggolva faragják az elefánt agyarába az agyarhossznyi jeleneteket. Készítik az üvegdíszes táskákat is, és egyéb, használhatatlan használati tárgyakat. Mennyi idő alatt készül el egy ilyen agyarfaragás? – kérdeztük. – Fél év – mondja a faragó munkás. Amilyen lassan dolgozik, el is hiszem neki. Bezzeg az üveggyöngyvarró boszorkányos fürgeséggel fűzi fel az üvegcsövecskéket tűjére, és varrja oda a kelméhez. Az agylágyító hősében mindnyájan hazavágyunk a Csándni Csókról.

Este kisétálunk a kivilágított Jan Path-i bazársorba – most már piaccá duzzadt –, és veszünk egy Tin Tint meg Asterixet (francia gyermekújságok), szóval „eredeti indiai" dolgokat.

Másnap – az utolsó indiai nap délelőttje – pénzköltéssel telik. Az ember egész útja alatt csak spórol, spórol. Az útja végén pedig megmarad a pénz egy része, ekkor viszont valamilyen badarságra kiadja, vagy hazaviszi, és a fiókban a többi maradék közé szórja. Mi a pénzünk egy részét még a szálloda földszinti üzletsorában elköltjük. Bemegyünk egy ékszerüzletbe. Már tegnap este itt voltunk. Egy fiatal kövérkés ember fogadott. Felvitt az emeletre, és szép mandalazászlókat mutatott. 800 rúpiát kért értük. Nagyon drága. Megnéztük a gyűrűket is, itt az ékszer olcsó, különösen a féldrágakövek. A baj az, hogy mindegyik ékszer nagyméretű, feltűnő, nem közép-európai ízlésnek megfelelő. Az amerikaiak szeretik őket – mondja ma délelőtt az üzlet bajuszos, fondorlatos tekintetű főnöke. Majd hozzáteszi, amikor látja csodálkozásunkat, hogy a dél-amerikaiak. Reggel is elsétáltam az üzlet előtt, amikor éppen nyitottak. Benéztem, mert az ifjabb eladó különleges mozdulatokat végzett a pultnál. Spirális alakban mozgatott kezét végighúzta a pult felett. Az első pillanatban nem értettem a szertartás lényegét. Hamarosan észrevettem, hogy valami van a kezében. Igen, egy füstölőpálcát szorongatott, és

azzal füstölte végig a bútorokat. Ha kijön az ember az üzletből, órákig érzi magán a szantálszagot.

Egy másik üzletben az eladó fiatal pár, gyerekkel. Amikor belépünk, hogy egy indiai sál után kutassunk, a férfi mosolyogva áll fel, de a férfiak rosszabb nyelvérzékét mutatva, rögtön hívja az asszonyt: csak az beszélt angolul. Találtunk egy szép sálat, meg faragott szárú töltőtollakat. A sál széle nem volt rendesen beszegve. Ó, azt pillanatok alatt kijavítom – mondja az eladónő –, de aztán nem javította, hanem becsomagolta. Ügyesebbek is a nők, mint a férfiak.

A Jan Pathon folytatjuk a pénzszórást. Én persze hogy a könyvesboltba vonulok be, és máris nézegetem a mandalákról szóló könyvet. Benézek a tibetiek bazárjába is. A tibetiek vannak mindjárt a hotel felől. Itt is mandalákat keresek, de egyik sem tetszik a nagy választékból. Egy imamalomra alkuszunk. Rézből van, de ahogy a kezembe veszem, ez is szétesik. Hogyan imádkozzam ezzel? – kérdezem az árust. Más imamalmokat nyújt. Az egyik igazán díszes, zománcmázas szerszám, de túl drága. Újabbat veszek fel. Ezt meg nem lehet forgatni. Az ára az egyetlen, ami figyelemre méltó. Figyelemreméltóan magas. Vannak fából is imamalmok, de ezek még kezdetlegesebbek. Nagyon nagy lehet itt a kereslet, hogy ilyen rossz holmikat kínálnak.

A végén még nehéz túladni a pénzen – legalábbis értelmesen. Még a szállóban lévő könyvesbolt is elcsábít. Két könyvet keresek, de a boltban egyik sincs meg. Az eladó telefonál rögtön a központba, küldjenek ki valakit a két könyvvel. Tessék várni, rögtön hozzák! Leülök a hallban, és tényleg alig múlik el tíz perc, már fordul is be a hotelajtón egy nyurga fiatalember, a hóna alatt két könyvvel. Ezek csak az én könyveim lehetnek, gondolom és – igazam lesz.

Visszavonulunk a szobánkba. Én az ágyra heveredek, és előveszem a vaskos telefonkönyvet. Négy éve számtalan jógaintézetet találtam benne. Érdekes, hogy most csak kettő van, a „Yoga" címszó alatt – kipusztulnak:

Yoga International Institute For Psycho-Physical Therapy. És pontos a cím: FBlkLajNgril 24. Tel.: 622858. Erről aztán akárki könnyen oda is találhat (lásd a második útnál). A másik jógacím: Yoga-Raya Yoga Centre: DINDSEPartil – 49. Tel.: 660450.

A Mahes Jógi intézményeinek több címe is van, az egyik még hibásan is van írva – kijavítom. Nem kétséges, hogy világszerte ez a legjobban menő intézmény. Lassan jóga-világmonopólium lesz. Nagy sokára találok még három jógaáshram-címet, ezek az Aurobindo név alatt virágoznak. Gondosan felírom a címeket, hogy amikor majd ősszel jövök – akkor még bíztam benne –, sorra látogathassam őket, megtegyem azt, amit most – nagyrészt betegségem miatt – elmulasztottam.

A NEGYEDIK ÚT

A „harmadik szem"-kongresszus

1993-at írtunk, amikor egy orvoskongresszusra ismét Indiába utaztam.

Ez a látogatásom jól kezdődött. Frankfurtba érve, még jóval az Indiába menő gép indulása előtt, odasétálok a repülőtér megfelelő kapujához – szerencsémre –, mert már jókora sor áll a beszállásra várva. Én is beállok a sorba. Éppen odakerülnék, amikor oldalról egy repülőtéri egyenruhás hölgy tolakszik elém, kezében papírokkal, kedvezményezett ügyintézésre. Én béketűrően várok tovább, bár a sorban állás alatt kiderült, hogy alig van már hely a repülőn. Valamelyik járat kimaradt, és most mindenki ezzel a géppel akar utazni. Sorban állás közben úgy néztem, hogy kivételeznek, mert aki nem volt európai, azt eltanácsolták más járatra.

Na, most én jövök!

– Angolul vagy németül beszél? – kérdezi a szőke és kék szemű beszállító hölgy angolul.

– Ahogy óhajtja – felelem németül.

– Mivel olyan türelmesen várt – folytatja németül –, első osztályú helyet adok magának.

– Ez igen! Csillan fel a szemem, mivel csak turista osztályú jegyem van, köszönöm szépen!

Úgy fogok utazni Indiába, mint a maharadzsák! Úgy is lett.

A hatalmas Jumbo-Jet elején van a „maharadzsa-osztály". Nem szűk ülésekkel, mint hátrébb, ahol a lábát is alig tudja kinyújtani az ember a hat-hét órás levegőben való lebegés alatt, hanem kényelmes karosszékekkel. Ahogy beléptem, máris nekem esett két utaskísérő, hogy kabátomat lesegítse és fogasra akassza. Ehhez nem vagyok hozzászokva. Eleinte szabadkoztam, de aztán beletörődtem, hadd vetkőztessenek. Nyilván így viselkedik a született maharadzsa is.

– Milyen aperitifet parancsol? – kérdezik, pedig még le sem ültem a karosszékembe.

A mellettem lévő fotel angol hölgyé, akivel kellemesen elbeszélgetünk az úton. Férjét megy meglátogatni, aki az egyik indiai vasút tulajdonosa. Na persze! Az felér valami maharadzsasággal – gondolom magamban.

Én is elmesélem, hogy orvoskongresszusra megyek Benáreszbe. A tobozmirigy-szakértők jönnek össze ide Indiából és a világ minden tájáról. Mint tudományos kutató

már régóta ezt a szervet vizsgálom. Az indiaiak egyébként a fejben lévő tobozszervben a harmadik szemet tisztelik.

Csak mellesleg írom le, hogy ezzel a hiedelemmel részemről legalább annyira egyetértek, mint amennyire nem. Az igaz, hogy tobozszervünk megfelel a békák, gyíkok fejtetőszemének, ami a napszakos és évszakos fényingadozást érzékeli, de ezzel „látni" nem lehet, legfeljebb mint valami fénymérővel fényerőt mérni, és a környezet fényváltozásritmusához alkalmazkodni. Amellett a jógairodalomban is gyakran használt „harmadik szem" fogalma alatt – úgy érzem – merőben más értendő. Olyan képesség ez, amivel a lelki látás megtanulható. Ahogy Platón, akit szellemi jógiként tisztelek, értette: nem a lovat látjuk, hanem a „lóságot", mondta. Platón egyik tanítványa azt válaszolta erre, hogy ő csak lovat lát, „lóságot" nem. Mert még nem nyílt ki a harmadik szeme, vagyis nem tett szert reális világlátásra. Szerintem persze a tanítvány is a lóságot látta, csak azt hitte, hogy az ló, holott a lovat igazából nem is lehet látni. Amit lónak vélünk, az a ló által bennünk kiváltott látási, hallási, tapintási érzetegyüttes, valójában saját érzeteink lószerű kombinációja, aminek a lóhoz magához speciális köze – azonkívül, hogy kiváltotta – nem sok van. A külvilág és a rajta tükröződő lelkünk összetévesztése a modern kor legelterjedtebb népbetegsége, amiből az életvezetés legtöbb tévedése származik. Sok embert zavar, ha rájön, hogy amit eddig külvilágnak tartott, azt csak közvetve észlelheti. Ilyen érzése lehetett sokaknak, amikor kiderült, hogy nem a Nap forog a Föld körül, ahogy azt minden normális ember észleli, hanem a Föld a Nap körül. Ha nem tanulna korán csillagfizikai ismereteket, ma se hinné el senki.

Először úgy gondoltam, hogy előadom eme világszemléleti eszmefuttatásomat szomszédomnak a hosszú út alatt, de később inkább elálltam tőle.

Újdelhi repülőtere utolsó látogatásom óta a felismerhetetlenségig megváltozott. Áttekinthetetlen állomáshalmazzá vált, óriásira duzzadt. A formaságokkal gyorsan végzek, és elbúcsúzom utastársnőmtől, aki sok sikert kíván kongresszusi előadásomhoz. A kijárat előtt nagy a tolongás, hosszú taxisor, az autóbuszok között érkezők serege hemzseg. Én bevásárlókerekeken gurítom a csomagomat, és hagyom magam egy taxiajánlótól elcsábítani. Rögtön elkapja csomagomat, és maga után vonszolva rohan a kocsijához, kikerülve a rendesen sorban álló taxisokat, akik öklüket rázzák feléje, látva, hogy kijátszotta őket.

– A Centaur szállóba megyünk – mondom a vezetőnek –, miközben feltűnik, hogy még egy hindu férfi ül a hátsó ülésen. Nem utas, a kocsihoz tartozik. Elfelejtem előre kialkudni az árat – látszik, hogy régen voltam utoljára Indiában. A hotel csak néhány kilométernyire van a repülőtértől, és még mielőtt elértük volna, megáll a taxi az út közepén, és a sofőr kijelenti, hogy 15 dollárral tartozom. Kénytelen vagyok helybenhagyni. Ekkor újra elindul, és bekanyarodik a szálló elé.

Azért jöttem ebbe a szállodába, mert az egyik utazási irodával szobát foglaltattam itt. A recepcióban viszont semmit sem tudtak erről. Nem is akarnak fogadni, kis híján kidobnak, míg elő nem húzok a zsebemből egy százdollárost. Ahogy a pénzt

83. kép. A nem rozsdásodó vasoszlop

84. kép. A benáreszi tudományegyetem kertjének bejárata

85. kép. Az egyetemi tanszékek külön épületekben állnak a parkban

86. kép. Dolgozunk a Zoológiai Intézet laboratóriumában

megpillantották, egyszeriben barátságossá váltak: Ha letétbe helyezem a pénzt, máris mehetek a szobámba, melyiket is parancsolom?

A hotel csodálatos építmény, átriumszerű, belül hatalmas udvart vesz körül, ami ízléses teraszokkal, pihenőkkel, üzletekkel van megtűzdelve. A szobám is kitűnő. Rövid séta és táplálkozás után mindjárt aludni térek. Reggel egyik régi, kedves, külföldi tanítványom is megérkezik, szeretnék kimenni elé a repülőtérre. Már vagy kilenc éve, mióta elvégezte Magyarországon az egyetemet, nem láttam, pedig hosszú tanári pályafutásom alatt ő volt az orvostanhallgatóim közül, aki a legszimpatikusabb emberi magatartásformát mutatta.

Különben jellemző személyiségemre, hogy reggel elaludtam, és mire járóképessé tettem magamat, már régen leszállt a gépe, és megérkezett. A viszontlátás öröme azért ettől nem csökkent. Meg is könnyebbültem, hogy ezután nem kell majd egyedül utazni Benáreszbe, és lesz, aki ott segít becserkészni a tobozmirigy-kongresszust.

Közben persze még a Benáreszbe való repülés sem volt elintézve, mivel az nem az Air Indiához, hanem a belföldi Indian Airlineshoz tartozik; otthonról nem tudtam lefoglalni a jegyet. Láttam, hogy hotelünktől autóbuszjárat indul a repülőtérre, gondoltam, azzal ki lehet kocsizni, elintézni a belföldi repülőjáratot, és visszakocsikázni. A recepciónál érdeklődöm a busz felől, közben egyik hotelalkalmazott ajánlkozik, hogy ő elintézi a jegyeket, kimegy helyettünk a repülőtérre, csak pihenjünk, mint a maharadzsák. Na jó – gondoltam –, akkor legalább biztosan lesz helyünk Benáreszig. Igazam volt, egy óra sem telt bele, máris jött a férfi a jegyekkel. Szolgálatát rúpiával akartuk honorálni, de ő undorral visszaadta.

– A rúpia nem pénz – mondta a hindu –, dollárt adjunk neki, dollárt!

Ejnye-ejnye, már az indiaiak is elromlottak?

Nyugodt repülés után érkeztünk Benáreszbe. A repülőtér még a régi. Rögtön otthonosan érzem magam, sőt megjátszom az idegenvezetőt. A repülőtéri épületben a kongresszus rendezősége kis irodát nyitott, amire hamar rátalálok. Már messziről látszott az asztal mellett ülő hindukon, hogy tudományos kutatók, bár személyesen még nem ismertem őket. A kutatók is megszállottak, a világ minden országában egyformák, már az ábrázatukról is lesír a kutatóhajlam. Rögtön ismerősként üdvözöltük egymást – majd utána bemutatkoztunk.

Az egyik kollegát egyébként valóban ismertem már, csak nem emlékeztem rá; az egyik kongresszuson találkoztunk több évvel ezelőtt. Miután más vendég nem érkezett ezzel a járattal, beültünk a kocsijába, és az ismert úton a város felé robogtunk élénken csevegve a kongresszus és a kutatóélet problémáiról. Ezen az útszélen láttam legutóbb a kimúlt igavonókat, keselyű-körítéssel. Most sehol semmi rendellenes. Benáresz széle is a régi, de beljebb már olyan tömegű ember nyüzsög az utcán, hogy szinte nem is látszik tőlük a város. Nemsokára régi ismerősünk, a Daimond Hotel előtt állunk meg, itt lesznek elszállásolva a kongresszus vendégei. Nem kopottabb, mint legutóbb, sőt, mintha rendesebb állapotban leledzene. A szobák is tisztábbak, a locsolócsöbrök helyett igazi

zuhanyozót szereltek fel! Nyugativá alakult a korábban hindu jellegű fogadó. Egészen meg vagyok elégedve!

A kongresszust a Banaras Hindu Egyetem Zoológiai Intézete rendezte, és megérkezésünk után ki is küldték értünk egyik munkatársukat, aki beszállított bennünket az intézetbe. Az egyetem régebben a városon kívül feküdt, szép parkban, de az évek folyamán lassan elérték a házak. Magas kerítés veszi körül; az egyes intézetek szép, különálló épületben kaptak helyet. A fogadó intézetet kicsinosították, feldíszítették. Kívül-belül felvirágozták a kaput, a folyosókat, az előadótermet. Először az igazgató fogadta a külföldi vendégeket. Nem sokan voltunk Indián kívüliek, mindössze hatan – két japán, egy olasz, egy lengyel, a portugál tanítványom és én –, így minden vendégszeretetüket reánk pazarolták.

Indiából viszont elég sokan érkeztek, de a külföldiek legtöbbje nem mert eljönni. Ennek oka az, hogy eredetileg tavalyra tervezték a kongresszust, de akkor a benáreszi zavargások miatt nem lehetett megrendezni. Most is féltek a külföldiek, pedig a politikai nyugtalanság már elcsitult, mi legalábbis a legcsekélyebb nyomát sem észleltük. Tavaly egyik magyar kolléga meg is érkezett Benáreszbe az első kitűzött programra, majd a repülőtéren derült ki, hogy kisebb forradalom tört ki. Nem is engedték ki a repülőtérről a zavargások miatt. Később rendőrautót küldtek érte, és rendőri védelemmel érkezett meg az intézetbe. Ott-tartózkodása alatt is csak rendőri kísérettel merték kiengedni a városba, pedig a külföldieket nem bántotta senki, a benáresziek egymás közt vívtak sokszor véres harcot. A kongresszust emiatt az idei évre halasztották. Mostanra viszont már minden csendes lett, és a békétlenség elült. Még elindulásom előtt telefonáltam a pécsi orvosegyetemre a szóban forgó kollégámnak, hogy jön-e velem Benáreszbe, de nem tudta magát a második próbálkozásra rászánni. Én nemcsak a kongresszus miatt jöttem, hanem maga az indiai út is vonzott, és a régi jógikereső mániám. Emellett közös kutatási témánk is van a hindu kollégákkal. Különösen a sok indiai denevérfaj csábított, mivel akkor éppen denevérek tobozszervét vizsgáltam. Magyarországon a nagy rovarirtás miatt a szegény rovarevő denevérek már jócskán kipusztultak, holott már a századfordulótól kezdve védettek. Nem így Indiában, ahol a sok rovaron kövérre híznak, és jobban szaporodnak, mint kellene.

Miután a kongresszusi irodában megkaptuk papírjainkat, megvendégeltek bennünket. Korábbi rossz tapasztalataim alapján eleinte féltem az ételektől, viszont a kongresszusi étkeztetéstől semmi bajom nem lett, sőt az egyik professzor is vendégül látott minket, és az otthonában kapott koszt sem volt ártalmamra. Lehetséges, hogy az első három indiai utam alkalmával az ivóvíz mellett a hotelekben felszolgált méregerős és talán nem friss étel ártott meg. Most, amikor a hindu hölgyek hoztak hazai ennivalót – például a fogadáson –, az sokkal kevésbé fűszeres és gyomrunk számára elfogadhatóbb, egyszerűbb és természetesebb volt. Nem is lettem egyáltalán beteg. Ennek megfelelően kitűnően éreztem magam. Ehhez hozzájárult az a megkülönböztető és figyelmes bánásmód is, amiben a hindu kollégák részesítettek.

A kongresszus érdekes és tanulságos volt, régi ismerősökkel találkoztunk, a legtöbb előadáshoz érdemes volt hozzászólni. Volt olyan is, aki Magyarországon, pécsi kollégámmal közösen kidolgozott tudományos eredményekről számolt be. Az én előadásomat is érdeklődéssel hallgatták. Mi a tobozszerv fényérzékenységét vizsgáljuk különböző állatokban. Nagy kérdés, hogy vajon emberben is érzékeny-e a tobozszerv a fényre? Én nem tartom lehetetlennek, mert emberi koponyákat átvilágítva azt találtam, hogy – különösen a koponyacsont vékonyabb felső és oldalsó részein – a fény elég könnyen áthatol. Elsősorban a vörös sugarak. Meggyőződésem, hogy (a legtöbb) emberi koponyában nincs sötét. Egyik indiai kolléga ezzel szemben – vita közben – így szólt:

– Csak nem gondolja, hogy a hindu nők fekete haján át bejut a fény a koponyába?

– Az lehet – feleltem –, hogy felülről védettek, de elől, oldalt nem, és nézzen csak az én fejemre, azt felülről sem védi már szinte semmi.

Végre egy igazi jógi Indiában!

Az egyik nap sétát szerveztek vendéglátóink a Gangesz-parti szent fürdőhely megtekintésére. Kíváncsi voltam, hogy mit változott a part és a víz azóta, hogy utoljára itt jártam. Az egyik fiatal tobozszervkutató Olaszországból jött. Szimpatikus, lelkes férfi, akiről már a második nap kiderült, hogy régóta jógázik, sőt sok tekintetben hindubb a hinduknál. Nagy lelkesedéssel várta a Gangesz meglátogatását, amit ő is szent folyóként tisztel. Bizalmasan közölte velem, hogy meg is szeretne fürödni a Gangeszben!

Erre a maradék hajam szálai is az égnek álltak!

– Meg akarja magát mártani ebben a vízben? Ez csak hinduknak való, akiknek megvan a megfelelő immunitásuk az itt nyüzsgő kórokozókkal szemben. Én még a Dunába sem mernék Pest alatt beleesni, de a Gangesz vize nekünk egyáltalán nem veszélytelen!

– It is not only water! – ismételgette fanatikusan az olasz tudós-jógi: ez nemcsak víz! Amin azt értette, hogy nem csupán víz, hanem szent erővel is rendelkezik. Én is megismételtem, amit mondott:

– It is not only water! De közben a szürke színű vízre mutattam, amiben szemmel láthatólag gyanús hordalékok úszkáltak.

Végül a hindu kolléganő, aki kikísért minket a Gangeszhez, sietett segítségemre. Meghallotta, hogy az olasz vendég be akar menni a vízbe, és pont úgy elképedt, mint én. Ketten próbáltuk az olasz jógit lebeszélni tervéről. Ő csak erősen állította, hogy nem megy haza anélkül, hogy meg ne mártotta volna magát a Szent Vízben. Látva aggódó tekintetünket, annyit módosított tervén, hogy csak leveti cipőjét, feltűri a nadrágját, és úgy megy bele a vízbe. A hindu kolléganővel egymásra néztünk: menthetetlen!

Olasz barátunk ezután levetette cipőjét, harisnyáját, és elszántan besétált a part vizébe. Közben hindu árusok, akik szintén a sekély vízben álltak, nem átallották megtisztulását zavarni, és állandóan szentelt ereklyéket kínálgattak neki megvételre. Egyik lengyel

kutató, aki szintén velünk volt, áhítatosan megérintette a vízben álló ruháját, miközben égre emelte szemeit:

– Nekem elég, ha megérintem e szent vízben álló embert!

Gyerekkorom jutott eszembe, amikor a templomba menet-jövet megmártottuk ujjunkat a szenteltvíztartóban (az is biztosan tartalmazta a vidék jellegzetesen baktérium-flóráját), és utána határozottan egyensúlyosabb közérzettel lépdeltünk tovább.

Mindnyájan lefényképeztük a szokatlan rituális fürdőzést.

Az igazi nehézség csak akkor támadt, amikor a tudós-jógi ki akart jönni a Gangeszből. Ez az iszapos, csúszós lépcsőkön vizes lábbal nem is olyan egyszerű. Ha ki akart lépni a vízből, a sárba kellett belelépnie, mert a cipője messzebb volt letéve. Sáros lábát viszont nem dughatta a cipőbe. Újra lábat kellett mosni. Próbáltam segíteni rajta, és benyújtottam a víz fölé a cipőjét. Eközben kis híja, hogy nem vesztettem el egyensúlyomat, és csappantam bele teljes testhosszal és ruhástul a Gangeszba. Ez frappáns befejezése lett volna fürdőzés elleni agitációmnak. Végül közös erővel kihúztuk barátunkat, aki ezek után átszellemült arccal járkált ide-oda a parton, immáron – ha részlegesen is, de – megfürödve.

Mi is elsétáltunk egy darabon a parton. Itt az utóbbi évtizedekben – az is lehet, hogy évszázadokban – semmi sem változott. A vízben ladikok és bárkák himbálództak kikötve. Egyik-másikba éppen be- vagy kihajóztak. Tetővel ellátott bárka is imbolygott a vízen, elsősorban külföldiek számára, akik sétaladikázásra indultak a parton fel s alá. A part sekélyén fürdőzők locsolták mélán magukra a vizet. A lépcsőkön meg fapallókon mindenütt csoportosan vagy egyedül üldögéltek a hinduk, felettük itt-ott nagyméretű szakadt napernyők dülöngéltek, jellegzetes képet adva a ghátnak. Este lévén hindu jógikat nem sikerült találni, legalábbis gyakorlatozókat nem. Mint tudjuk, ők gyakorlataikat elsősorban reggel, a felkelő napnál végzik, feljebb a part egyik szakaszán, a Shivala-ghátón.

A gangeszi szent fürdőzés után zarándokutunk Szárnathba vezetett, a buddhista ásatásokhoz. Beültünk a kongresszus autóbuszába, és átvergődtünk Benáreszen. A városnak azon a részén a tömeg minden képzeletet felülmúlt. Csodálkozni kellett, hogyan tudnak a járókelők egymástól haladni. Ha hosszabb ideig figyelte az ember ezt a sűrű mozgolódást – sőt később magunk is beleereszkedtünk a hömpölygő áradatba –, valami elég szigorú mozgási törvényszerűséget lehetett felfedezni. Senki sem ment neki a másiknak, meg sem érintették egymást, hanem apró reflexmozgásokkal – végeredményben szigorú rendben – lavíroztak előre magukat az indusok. Nem zűrzavar, sőt valami magasabb rendű, igen korlátozott és felettébb szabályozott mozgásforma tárult szemünk elé. Nem lehetett különcködni, rohanni, vagy éppen sétálni, csak a sűrűség diktálta szabályoknak engedelmeskedve haladni.

Szárnath előtt még megnéztük a japánok által nemrég emelt modern, működő buddhista templomot. Jellemző, hogy miután Indiából a hinduizmus régen kiszorította már a buddhizmust, a távolabbi keletről kell azt ismét importálni. Annak idején a

87. kép. A tudós-jógi „fürdése" a Gangeszben

88. kép. Jógi a Gangesz partján

buddhizmus Kínában és Japánban is elterjedt mint zen-buddhizmus, ami meditatív jógagyakorlatokat kultivál. Maga a zen szó a szanszkrit „dhjána" kifejezésből ered, ami a meditáció négy lépcsőfokának egyikét jelenti.

A négy meditációs fokozat a pratjáhára, a dháraná, a dhjána és a szamádhi. A fokozatokhoz vezető úton az idegrendszer figyelmi állapotainak fokozatait járja végig a jógi. A figyelmi fokozatokban az éberségen kívül tompultságot, ún. *mudha*-állapotot is megkülönböztet a jóga, de a legáltalánosabb a mindennapi életben az ún. ksipta-idegállapot. A *ksipta* a szétszórt figyelem állapota, amikor reflexszerűen figyelünk arra, ami éppen elénk kerül, vagy arra a gondolatra, amit gondolatfűzésünk éppen a felszínre hoz.

A *viksipta* már irányított figyelem, ha valamire megkülönböztetetten figyelni akarunk, vagy gondolatainkat egy fogalom köré rendezzük. Az *ékágra* ritkább figyelmi állapot. Maga a szó egyhegyűséget jelent, és összpontosított figyelemnek nevezhetjük. Ha csak egyetlen érzet, vagy fogalom tölti be a tudatot, akkor vagyunk az ékágra-állapotban. Ez rövidebb ideig többször fenn szokott állni, de az utolsó figyelmi állapot, a *niruddha*, vagyis a tartós, állandósult figyelem-összpontosítás már igen ritkán.

A meditáció fokozatai megfelelnek ezeknek a figyelmi lépcsőknek, csak speciális tartalommal vannak megtöltve. A már említett *pratjáhára*ban, tehát a viksipta, azaz irányított figyelem állapotában fordulunk a figyelem tárgyához. Ez lehet valamilyen kép, mint azt a jantra-jógi teszi, amikor például a korábban már leírt Sri jantra-ábra előtt meditál. A tárgy lehet valamilyen szó vagy fogalom, ahogy a mantra-jógában szokás a mantrákon, szent szótagokon meditálni. A kundalini-jógi a test hét csakrájában, szervérzet-központjában érezhető „hangulatra" összpontosít. A rádzsa-jógában a meditáció tárgya mindig valamilyen emelkedett, egyensúlyos lelkiállapot.

A második fokozatban, a *dhárána*ban éri el a jógi azt, hogy csak egyetlen kiválasztott érzet töltse be a tudatát. A legautentikusabb és legrégibb jóga-alapkönyvben, a *Jóga Szútrák*ban, vagy Jógaaforizmákban *Bhagaván Shri Patandzsali* így határozza meg a dháranát (3. könyv, első szútra; az idézeteket Shree Purohit Swami angol nyelvű fordításából vettem): „Ha a figyelem egyetlen tartalomhoz rögzül, az a Dháraná."

A *djána* már azt jelenti, hogy az egyhegyűség nemcsak másodpercekre sikerül, hanem rövidebb-hosszabb ideig állandósul, tehát már emelkedett meditációs állapotról van szó: „Ha az egyetlen tartalom betölti a tudatot, az a Dhjána." (3. könyv, második szútra.)

Az utolsó fokozat, a *szamádhi* ennek letisztult tartós formája (a buddhisták a nirvána kifejezést használják rá). Patandzsali szerint (3. könyv, harmadik szútra): „A Szamádhi a megvilágosodás azon állapota, amikor a tudat és egyetlen tartalma nem különül el egymástól."

A szamádhi egyszerűbb formáinál (szampradnyáta szamádhi) a tartalom lehet tárgyi vagy fogalmi. A tárgyi (vitarka meditáció) külön veszi a tárgyak két összetevőjét, az érzékszervek adta összképet (szavitarka rész), és a hozzá kapcsolódó vegetatív, érzelmi jegyet (nirvitarka rész). A másik szampradnyáta szamádhiban a tudat fogalommal

azonosul (vicsára meditáció). A fogalom is ugyanolyan két részből van összetéve, mint a tárgy: énünk külvilágot leképező érzékszervi részéből (szavicsára rész) és az ehhez csatlakozó, interoceptív (belső érzékelési), érzelmi-zsigeri válaszból (nirvicsára rész). Nyilvánvaló, hogy a jógit nem a tárgyak vagy fogalmak sokrétű külső érzékelési (exteroceptív) része érdekli jobban, hanem a hozzájuk kötött érzelmi jegy; azzal kívánja tudatát betölteni.

Ezek a szamádhi-formák – tehát a *szampradnyáta* szamádhik – még mindig „röghöz kötöttek", magukon viselik a szokásos, öningerléses lelki betegség kellemesség utáni kapaszkodásait vagy azok nyomait. Így nem adnak teljes egyensúlyos szabadságérzést, ami pedig kétségtelenül e földi lét legmagasabbrendű állapota. Ezt csak az *aszampradnyáta*-szamádhi adja meg. Ebben az állapotban maga a tiszta, tartalom nélküli tudati aktivitás marad meg. Úgy is mondhatnánk, hogy a tudat tartalma maga a tudati aktivitás. Ekkor derül ki, hogy ez a legszabadabb létállapot, és az összes eddigi tartalom csak zavarta – pozitív vagy negatív módon – tudatunkat saját természetes létében.

A szamádhi lényeges technikai feltétele, hogy csak erőszakmentesen érhető el a szervezet károsodása nélkül. Ha bármi módon erőltetjük, akkor utána legalább ugyanolyan, ha nem kellemetlenebb utóhatás következik, ami még időben sokszorosa is lehet a kellemes közérzetnek. Egyáltalán nem izgalmi állapotról van tehát szó. Nagyon sokan izgatják magukat külső ingerekkel, abban a hiszemben, hogy jót tesznek magukkal, de ezzel inkább a reaktív, kellemetlen közérzetet állandósítják. Fáradtan például nem lehet meditálni, ekkor pihenni, aludni kell. Az egész technika titka, hogy az előfeltételeket kell biztosítani, és az egyensúlyos, felszabadult lelkiállapotnak önmagától, közvetlen erőlködés nélkül kell kialakulnia. Az idegrendszer eme legmagasabb egyensúlyi állapotának a „szigorúan" egészséges életmód is az előfeltétele.

A már említett – és általam nagyra becsült – Avilai Teréz írja le *Belső várkastély* című könyvében meditációs élményeit, amelyek igen kellemes lelkiállapotot tükröznek. Nem szeretném a nagy „egyháztanító" érdemeit semmiképpen sem kisebbíteni, de felmerül a gyanú, hogy nem természetes, felszabadult egyensúlyi állapotról van szó, csak a szampradnyáta-szamádhi pozitív irányba kibillentett egyensúlyáról (erre egyébként kortársa, Keresztes Szent János is céloz). Ezt a gyanúmat csak megerősíti az a tény, amit később tudtam meg, hogy Avilai Teréz egyik ilyen „transzállapotában" halt meg. Orvosilag az is feltételezhető, hogy valamilyen kóros természetű, talán epilepsziaszerű betegsége volt, ami időnként jelentkező, kellemes hallucinációk formájában nyilvánult meg. A híres indiai jóginak, Haridásznak is ismerjük a történetét, aki viszont élve eltemettetési próbálkozása alatt halt meg negyvenéves korában. A lelassított ideg- és szívműködési állapotból nem tudták visszahozni. Mindezek arra intenek, hogy a meditáció ne a mindenki által gyerekkora óta megszokott *öningerlési reflex* egyik változata legyen, hanem valóban finom egyensúlyi állapotot jelentsen.

Ha már a meditációról írok, hadd mondjam el, hogy az utóbbi évtizedben meditációs gyakorlataimat csak tréningnek szánom, és az időszakos szamádhi helyett újabb ideg-

rendszeri jógaformát igyekszem kialakítani. *„Folyamatos meditáció"*-nak neveztem el ezt a törekvést, ami folyamatosan emelkedettebb életérzést jelent. Ez az állapot nem valami aktivitással, inkább értelmetlen aktivitások és káros izgalmak elkerülésével érhető el. Ez a meditációs forma orvosi szempontból teljesen veszélytelen, és fejlettebb technikának érzem az időszakos meditációnál, már csak azért is, mert sokkal nehezebb megvalósítani, mint az időszakos formát. Ha majd több tapasztalatom lesz róla, részletesebben leírom az esetleges érdeklődők számára.

A meditációról való eme szemlélődés közben (sokan a „szemlélődés" szót használják a meditáció kezdeti szakaszaira) az egyetem autóbuszán Szárnathba értünk, ahol meghitt kép fogadott: a Nagy sztúpa körüli parkban kiránduló családok üldögéltek. Olasz barátunk szintén letelepedett a gyepre a sztúpával szemben, és jógaülésben meditálni kezdett. Szép képet nyújtott a meditáló alak háttérben az ősi sztúpával. Le akartam fényképezni, de meggondoltam magam, inkább nem zavartam meditációját. Bér később megbántam nemes tartózkodásomat, mert legalább most lenne egy képen Indiában meditáló igazi jógiról – még ha az Itáliából is lett importálva.

Kutatómunka Indiában

A kongresszus végeztével még a Zoológiai Intézetben maradtunk néhány napot, hogy a denevérvizsgálatokat elvégezzük. Három denevérfajon is dolgoznak itt. Sok az állat, nem nehéz befogni őket, mindig van az állatistállóban külön ketrecben néhány tucat belőlük. Nem csoda, hogy a denevérek szaporodnak Indiában, mert roppant sok a rovar. Az egyik nap a kongresszuson fogadást rendeztek a kertben. A kert közepén konyhasátort állítottak fel, ott szervírozták az ételt-italt. Az előző napon éppen zivatar volt, és ezután a levegőben, fűben, fákon hihetetlen tömegű rovar jelent meg. Szinte nem lehetett a kertben lépni a tömérdek zizegő, mászó, araszoló, ugráló, repkedő ízeltlábútól. A rovartanászok és a rovarevő denevérek paradicsoma ez a vidék. A denevér Indiában nem védett állat, mint nálunk. Ez is mutatja, hogy mit ér az állatvédelem, ha közben mérgekkel kipusztítjuk a táplálékukat képező rovarokat. Magyarországon az utóbbi évtizedekben katasztrofálisan csökken a számuk. Néhány éve még kertünkben is megjelent esténként két denevér, de ma már nincsenek sehol. Nem azért pusztulnak ki persze, hogy néhányan tudatlanságból agyonverik őket, hanem mert táplálékuk meg élőhelyeik szűnnek meg.

Nemcsak rovarevő, hanem gyümölcsevő denevérek is vannak Indiában, ezeket is módunkban állt vizsgálni. Az ottani intézetben elsősorban szaporodásbiológiai vizsgálatokat végeznek. Indiában a szaporodásbiológia kiemelt kutatási téma, amit a népesség túlszaporodása indokol. Sok a gyermek, és plakátokon is látjuk, hogy a kétgyermekes szaporulatra igyekeznek csökkenteni a családokat. Magas a gyermekhalandóság is, ami egyfelől igen szomorú, másfelől a szelekció nem engedi degenerálódni a népet. Ahogy

csökken a gyermekszám, megindul a degeneráció! Ezt nálunk, Budapesten jól lehet észlelni.

A zivatarra visszatérve, el kell mondanom, hogy első alkalommal láttam záport Indiában. Még ehhez hasonlót sem tapasztaltam: az eső szinte folyamatos függönyben zúdult alá, miközben a villámlás és mennydörgés úgyszintén folyamatosan szikrázás és dübörgés formájában zajlott vagy negyed-, félóráig, másodpercnyi megszakítás nélkül. Honnan van ennyi elektromosság az indiai felhőkben, nem tudom!

Az egyik hindu kolléganő – aki magyarországi laboratóriumomban szeretne dolgozni – városnézésre és bevásárlásra kalauzolt Benáreszbe. Motoros riksába ültünk, és elkocsikáztunk a bevásárlónegyedbe. Az egyik üzletben megtanultuk, hogy kell a szárit felvenni, beletekeredni, meg kitekeredni belőle. Végigsétáltunk a Gangesz-parti bazárban is, megcsodálva a színes kirakatokat. Az egyik boltban vettünk néhány gyerekjátékot, mert meghívást kaptunk a kongresszust szervezőktől, otthoni látogatásra az egyik gyermekes ismerőshöz. A látogatáskor először volt módunk indiai kollégák lakását látni. A mi viszonyainkhoz képest szűkösnek, de ízlésesen modernül berendezettnek találtuk. A „berendezéshez" tartoztak a falon sétáló és a képek mögül leselkedő gekkók, a lakások kedves, élő, rovarirtó háziállatai.

Az indiai vendéglátás magyaros stílusú, sőt még azon is túltesz körültekintő udvariasságával – és emellett angolos természetességével. A fogadáson még gyümölcsszörpöt is merészeltem inni, bár csapvízzel nem merték elkészíteni, csak palackozott ásványvízzel, nehogy megártson kevésbé immúnis emésztőrendszerünknek.

Az intézet laboratóriumai is megfelelően voltak felszerelve, igen kellemes volt a légkondicionált laboratóriumokban dolgozni. Később, tudományos munkánk végeztével elbúcsúztunk benáreszi kollégáinktól, mert még visszafelé Delhiben is szerettünk volna néhány napot eltölteni.

Segítségükkel sikerült a Benáresz–Delhi repülőjáratra jegyet szerezni. Amint gépünk felemelkedett a repülőtér betonjáról, máris készültem, hogy a jobbra feltűnő Himalájáról felvételeket készítsek. A fényképezőgép már felhúzva nyugszik az ölemben, de a hegyek csak nem akarnak feltűnni, és a napot is valahogy rossz helyen látom – legalábbis a várakozásomhoz viszonyítva. Egyre csak forgolódom a helyemen, de akárhogy is nézem, a nap állásából ítélve nem nyugatra, hanem éppen ellenkezőleg, pontosan kelet felé repülhetünk!

– De hiszen el vagyunk térítve! – kiáltok fel kisvártatva.

Delhi Banáresztől nyugatra van, de mi nem nyugati, hanem keleti irányba repülünk a nap állása szerint, vagyis távolodunk Delhitől – óránként 900 kilométeres sebességgel!

Aggodalmamat nem tudtam sokáig türtőztetni, meg kellett osztanom a stewardessszel, akitől megtudtam, hogy nem a tájékozódási képességemmel van baj, hanem valóban előbb India keleti partjára repülünk, ott felvesszük az utasokat, és azokkal ismét visszatérve, most már valóban Delhibe igyekszünk.

89. kép. A Majomtemplom élő és élettelen szimbólumai

90. kép. A cipőőrző néni a Majomtemplom előtt

91. kép. Napernyős imapalló a Gangesz partján

92. kép. Benáreszi utcarészlet

Ja, vagy úgy?! Az már más, akkor azt is értem, miért érkezünk majd olyan későn Delhibe. A hosszú repülési időért cserébe keresztben másfélszer átrepülhetjük Indiát. Az idő aránylag tiszta volt, így alkalmunk nyílott a levegőből végignézni az egész indiai kontinenst. A nyugati part, ahol leszálltunk, elég fejlett, iparosodott; számos gyárkémény füstölt alattunk. Visszatérve is sűrűn pillantottunk a föld felé, hogy megcsodáljuk a kontinens völgyeit és hegyeit.

Delhibe érve nem volt könnyű szállodát szerezni, mert mindenütt előre kell foglalni, amit elmulasztottunk. Végül mégis sikerült pontosan a Jantar Mantarral, tehát a régi csillagvizsgálóval szembeni szállóban helyet kapni. A szállót újonnan építették, legutóbbi utamkor itt még kopár terület volt. A szálló ablakából felülről csodálhattuk meg a Jantar Mantar különleges kőépítményeit.

Újdelhi is meg Ódelhi is sokat változott. Újdelhiben amerikai stílusú magas házak emelkedtek, szinte nem is keleti jellegű már a város. Csak az különbözteti meg valami nemzetközi metropolisztól, hogy a felhőkarcolókba is igyekeznek változatos és ízléses díszítést belecsempészni. Így nem olyan sablonosak, mint a nyugati városokban. Még a bankházaknak is van egyénisége, a többitől elütő érdekessége. Egy utcatömböt körbesétáltunk, hogy lássuk az utcaképet. Minden inkább csendes, és kihaltnak tűnik a benáreszi embertömeghez viszonyítva.

Másnap városnézésre taxit bérelünk, ami itt aránylag nem olyan drága. Vezetője idegenvezetőként előbb elkalauzolt Ódelhibe. Itt aztán láthattunk tömeget! Az autó- és motorfogalom megnőtt, csak a kora délelőtti órákban lehet közlekedni, később a forgalmi dugókban rengeteget ácsoroghatunk. Megnéztük a Vörös Erődöt, sajnos a levegőbe emelkedők most nem voltak ott. Majd a Birla templomba hajtattunk, ami Delhinek mindmáig leghindubb temploma. A templom előtt éppen óvodások lépkedtek, elöl a felügyelőjük, helyes hindu fiú, kézen fogva vezeti az első kislányt, a többiek mind az előttük lévő vállán tartják a kezüket. Szabályos sorban közlekednek. Távolabb kígyós emberek telepszenek, kobrával, óriáskígyóval.

A sofőr, politikailag tájékozott, kérdezősködik, hogy milyen a helyzet Magyarországon a szovjet megszálló csapatok kivonulása után. Felvilágosító helyzetképünk – hosszú politikai fejtegetések helyett – csak ennyi volt:

– Russians out, Americans in.

A hindu válasza még ennél is rövidebb volt: egy mosoly.

Szerettük volna a tibeti múzeumot is megnézni, sajnos vasárnap lévén zárva volt, nem engedtek be. A tibeti kultúrából már ízelítőt kaptunk Nepálban; amit még kevéssé ismerünk, az a kínai bölcseletek. Kínában három irányzat, a buddhizmus, Konfucse (Kong-cse) világnézete és a taoizmus művelte az emberek gondolkozását. A dalai láma legutóbbi budapesti látogatásakor, a Közgazdasági Egyetem előtt árusítottak néhány érdekes buddhista könyvet, köztük találtam a kínai taoizmus szent könyvének, a *Tao te king*nek egyik magyar fordítását és magyarázatát is. A *Tao te king* szerzője Lao-cse, a taoizmus atyja, eredeti nevén Li-pen-yang, 2600 évvel ezelőtt született, 604-ben és mint

könyvtáros-levéltáros dolgozott a Csen-dinasztia udvaránál. Bölcseleti verses könyvét, a *Tao te kinget* 80 éves kora után írta, amikor is nyugalomba vonult. Könyvét állítólag barátja, Yun-hi határőrparancsnok biztatására írta meg. A magas etikai szintű műből betekintést nyerhetünk az ókori Kína életébe. Érdekes olvasni Lao-cse hivatkozását a „régi bölcsekre", akiket már akkor is jó példaként lehetett idézni, és hihetőleg ugyanazt a szemléletet képviselték, mint Lao-cse maga. Még érdekesebb, hogy az általa vallott tanok alapjában nem sokat különböznek a mai jóga-szellemtől. Konfucse fiatalabb nála (550–478), de néhány évtizednyi eltolódással kortársaknak is tekinthetők. Konfucse elzarándokolt az idős Lao-cséhez, és visszatérve nagy elismeréssel nyilatkozott róla tanítványainak. Konfucse inkább szellemi, mint lelki vezető volt, a kínai hagyomány és az állam tiszteletét tanította.

A *Tao te kinget* olvasva újabb ösztönzést kaptam a már említett „folyamatos meditáció" technikájának továbbfejlesztésére. Azt vettem ugyanis észre, hogy e meditációs formához vezető akaratkorlátozás és a káros aktivitások elhagyása Lao-cse írásaiban gyakran megjelenik – ha jól értelmezem. Sajnos a kínai szimbolizmus nagyon megnehezíti a sokértelmű szavak helyes összefűzését, és a különböző fordítások helyenként a felismerhetetlenségig eltérnek egymástól. Nem beszélve arról, hogy a verses forma is nehezíti a mondanivaló leírását. Mégis az az érzésem, hogy a szövegben többször használt „nemcselekvés" kifejezés nem lustaságra buzdít, hanem segíteni akar abban, hogy elérjük a folyamatos cselekvéskényszertől való megszabadulás felemelő és egyensúlyos érzését. A *Tao te king* 43. verse így szól Karátson Gábor fordításában:

„az Ég alatt a leggyöngébb, legpuhább
a legkeményebbet úgy hagyja el vágtázva ügetve
a Nemlét behatol a réstelenbe
a Nemcselekvés hasznát így megismerem
ki tud szavak nélkül tanítani
A Nemcselekvés hasznát az égalattiban ki ismeri
Majdnem, hogy senkisem".

A tibeti múzeumban kínai kapcsolatokra is reméltünk újabb adatokat kapni, de ha zárva van, hát majd legközelebb folytatjuk a kutatást. A múzeumtól nem messze áll a Kutab Minar, oda hajtattunk. Az egyik útkereszteződésnél piros lett a lámpa, megálltunk. Rögtön koldusasszony jött az ablakhoz kéregetni, karján gyermekkel. A vezető elzavarta.

– Ezek naponta többet keresnek, mint én – s mondta az összeget is. A gyereket is bérelni lehet a kolduláshoz. Akkor ez még új adat volt számunkra, azóta Budapesten is hasonló lett a helyzet.

A Kutab Minar tornyát éppen renoválják, nem lehet felmenni az első emeletre sem. Szerencse, hogy még a hetvenes években fenn jártam, és felvételeket is készítettem a

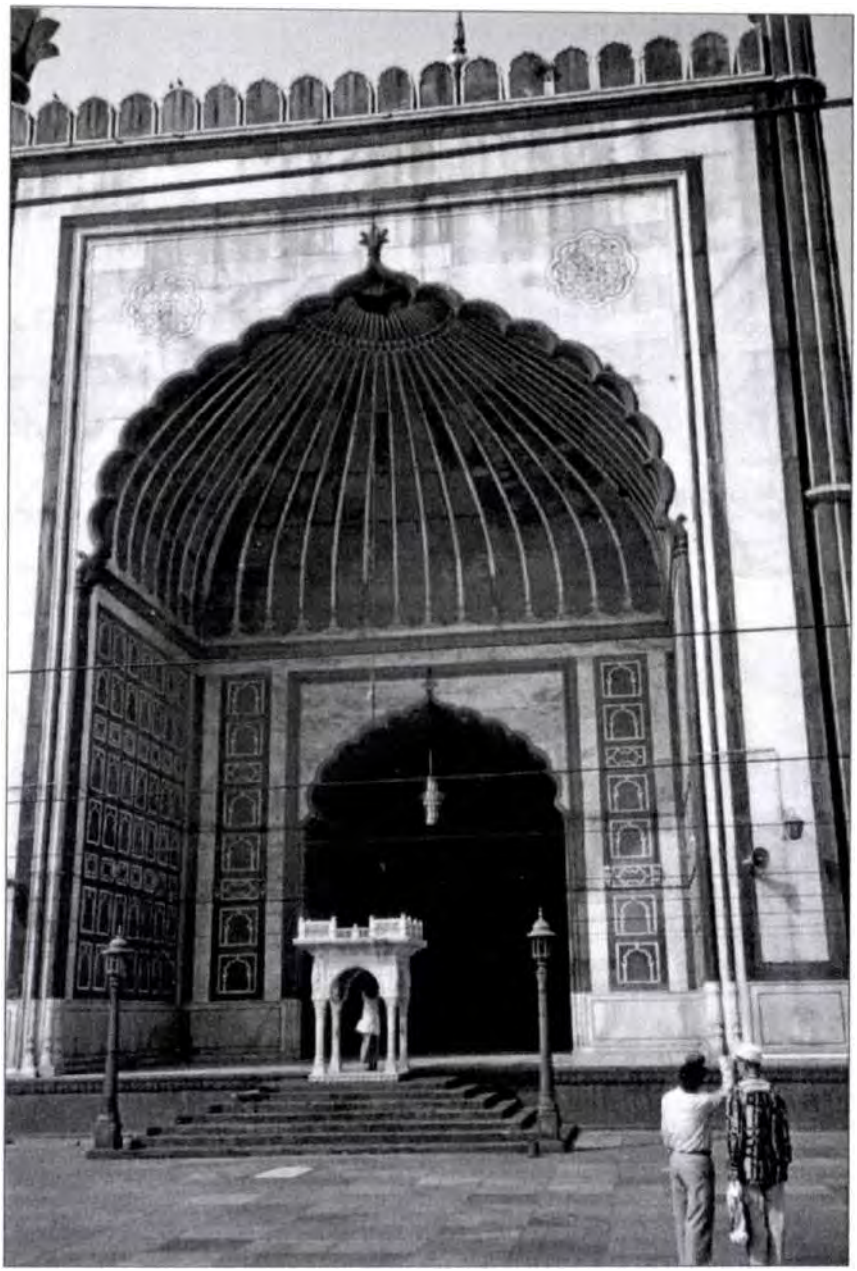

93. kép. Csodáljuk a Nagymecset főkapuját

94. kép. Meditáció a Szent Városban

kilátásról. Akkor még fel merték engedni az embereket odáig – de feljebb már akkor sem, azóta viszont nem tudtam feljutni.

Végül rövid bevásárlásra is jut idő, az ismerősöknek apró ajándék, köztük egy szép elefántos festmény, és saját célra szép jógaszőnyeg. Stílszerű lesz ezután eredeti indiai szőnyegen jógázni.

Minden jónak vége szakad egyszer! Indulni kell haza. Ez az indiai látogatás volt eddig a legrövidebb, viszont a legkellemesebb is. Nem csak mint turisták szaladtunk egyik látnivalótól a másikig, hanem közelebbi kapcsolatba kerültünk emberekkel, szokásokkal. Persze távolról sem ismerjük még Indiát, hiszen eddig csak Közép-India néhány nagyobb városában jártunk. A nyolcvanas évek végén Kasmirba terveztünk utat, de végül mégsem sikerült megszervezni. Indiai tanulmányutam sem realizálódott. 1991-ben, Vietnamba menet szálltam le egyszer Északkelet-India nagy városában, Kalkuttában, de a városból nem sokat láttam. Két éve viszont a benáreszi Zoológiai Intézet egyik munkatársnője – aki Benáreszben kalauzolt bennünket – volt laboratóriumomban kéthetes kutatómunkára. Mindezekből az következik, hogy hamarosan újra kell jönni. Nem beszélve eredeti célunkról, hogy Indiában jógaismereteinket bővíthessük.

AZ ÖTÖDIK ÚT

Irány Raipur!

Vegyes érzelmekkel telítve indulok újabb indiai–nepáli utamra. Előérzeteim később reálisnak bizonyultak, mert a legmozgalmasabb, de jógakutatás szempontjából talán a legeredményesebb utamra indultam. Ez alkalommal szintén tobozmirigy-kongresszusra kaptunk meghívást. Az öt évvel ezelőtt megrendezett benáreszi szimpózium folytatásaként most Raipur városában tartják a következő ülést, amire a teljes vendéglátás ígéretével hívtak meg. Az utazás mozgalmas jellege mindjárt az első percekben megnyilvánult:

– *1999. február 3.* Reggel 3.30-kor ébredek, és végiggondolom, hogy minden kész-e az utazáshoz. Álmodozás közben csak az jut eszembe, hogy a cipőmet nem tisztítottam ki, és nem voltam fogorvosnál. Este viszont bevettem az antimaláriás gyógyszert, nagy baj tehát már nem érhet.

– *6.30.* Csöng az ébresztőóra. Öltözés közben derül ki, hogy nincs az ingemen gomb. Gyorsan újat húzok elő, de az meg rövid ujjú, nem véd az indiai nap ellen. A harmadik nincs kivasalva. A negyedik sem. Milyen trehányság! Végre az ötödik használható!

– *7.00.* A repülőtéri taxi már a ház előtt áll, kerekes bőröndömet húzva loholok kifelé. Egy kilométernyi kocsikázás után megtapintom a zsebemet: nincs benne az útlevél! Gyerünk vissza!

– Kinyitom a megtalált útleveles tárcámat, benne lapul a bankkártyám. Azt is otthon hagytam volna.

– *11*-kor már Zürichben vagyok. Éppen odaérek a 81-es kapuhoz, ahonnan az indiai gép indulna, amikor kiderül, hogy nem indul. Delhiben ugyanis köd van, nem lehet majd leszállni, tehát meggondolatlanság lenne felszállni. Várni kell egy keveset.

– *11.30*-kor bemondják, hogy csak este fog indulni a gép! Hamarosan az is kiderül, hogy éjfél előtt nemigen startolunk, tehát 12 óra hosszat itt kell ácsorogni. Persze ezalatt kimehetünk a városba is, ellátnak ebédjegyekkel, telefonkártyával, vonatjeggyel, bemehetünk az exkluzív váróterembe is, csak várjunk türelemmel éjfélig.

– *12.10.* Hogy hasznosan töltsem az időt, előveszem a repülőjegyeket, és rendezgetem. Az egyik jegyet, amivel Indián belül kellene továbbutazni, sehogy sem találom. Növekvő sebességgel kutatom át holmijaimat, de hamarosan be kell látnom: az egyik jegy hiányzik! Biztosan elvesztettem.

– *12.20.* Odamegyek az egyik swissaires hölgyhöz, hogy tudakoljam, mit tesz az az utas, aki elvesztette a jegyét. Segítőkészen vigasztal, hogy más is elvesztette már, keressem fel a Malév-irodát, aki a jegyet kiadta, és újat fognak kiállítani.

A repülőtéri Malév-iroda zárva van. Egy másik swissaires úr megadja a városban lévő iroda telefonját. Milyen jó, hogy telefonkártyát is adtak a késés miatt.

Telefonálok Zürichbe, a Malév svájci alkalmazottja udvariasan felvilágosít, hogy nem ők, hanem a szervező American Express-iroda tud csak rajtam segíteni.

– *12.30.* Véletlenül nálam van a budapesti Express-iroda telefonszáma, újabb telefonkártyát veszek, és felhívom őket. Határozottan állítják, hogy nem vesztettem el a jegyet, hanem meg se vettem. Az egyiket megvettem, de a másikat nem. Még szerencsére nem törölték a számítógépből, tehát megvehetem, ha kell.

– Már hogyne kellene!

Lehet, egyébként, hogy igazuk van, mert a jegy magas ára megtévesztetett, azt hittem, hogy mindegyiket megvásároltam. Arra viszont biztosan emlékszem, hogy mindegyiket kértem tőlük. Ezen most nem érdemes vitatkozni. Meg kellett volna rögtön nézni, hogy mit kapok.

Újabb szerencse, hogy nálam van a bankkártyám, bediktálom az adatait – ők leveszik róla az árat, és a jegyet Zürichbe telepítik. Telefonáljak később újra.

– *13.30.* Újra telefonálok Budapestre. A jegy árát már levették, a jegyet pedig elküldték, egy-két órán belül Zürichben lesz.

Egy-két óra várakozás után persze még nincs itt a jegy. Újabb telefon Budapestre: a Malév közreműködésével már elküldték a jegyet, ne aggódjam, meg fogom kapni.

A zürichi swissaires alkalmazottak körbetelefonálnak, és keresik a jegyet.

– *15.00.* Újabb telefon Budapestre, megadják a jegy telepítési számát.

A számmal vissza a Swissairhez. Végre megtalálják, valóban megjött, de az nem olyan egyszerű – mondják, még ki kell nyomtatni, ellenőrizni stb., stb., egy óra múlva jöjjek újra.

– *17.00.* Megvan a jegy! Hála a modern technikának. Most már lesüllyedhet a megemelkedett vérnyomásom. Mi lett volna, ha például nincs köd Delhiben, és nem kell Zürichben 12 órát rostokolni!

A késés miatt csak másnap délben érünk Delhibe, a hajnali kettő helyett, így az a szállodai szoba, amit éjjelre foglaltunk elvész. A Swissair gondosan küldött egy faxot, hogy a szobát mondják le. Ilyenformán minden nehézséget leküzdvén, végre ledőlhetünk egy kényelmes padra, hogy kipihenjük az izgalmakat. Végül éjfél után felemelkedik gépünk a zürichi repülőtérről: irány Raipur!

***

Március harmadikán, magyar idő szerint reggel 7 felé – itt már délelőtt 11 óra van – közeledünk Delhi felé. A gép mind lejjebb és lejjebb ereszkedik, már nincs köd, a Kutab

Minart keresem, de nem látom sehol. A repülőtér állaga sokat avult 5 év óta. Sorban állunk az útlevélvizsgálatnál. A sarokban 8-10 alkalmazott ücsörög, beszélgetnek. Ha van fizetésük, akkor közben pénzt is keresnek.

Mivel Raipur M. P.-be utazunk tovább (itt M. P.-t tesznek hozzá, ami a közép-kelet-indiai Madhia Prades államot jelenti), egy kedves swissaires fiú mikrobusszal átszállít néhányunkat a Domestic Flights – belföldi repülőtér – területére. A raipuri gép csak este ötkor indul tovább, talán azalatt bemehetnénk Újdelhibe, hogy meglátogassuk a jógatelepet. Csak az a baj, hogy már 24 órája nem aludtunk, így csupán bóbiskolásra futja erőnkből.

Lemondunk a városba való látogatásról, hiszen még visszafelé is itt leszünk Delhiben. Átmegyünk a biztonsági vizsgálaton – külön ajtón a férfiak, külön a nők (mert közben motozzák meg esetleg vetkőztetik őket), majd letelepedve, álmosan figyeljük az egyes járatokra összesereglő népet. Az Indian Airlines alkalmazottai körbejárnak a nagy váróteremben egy-egy gép indulása előtt, és fennhangon buzdítják a népet beszállásra. Hirdetőtábla is van a kijáratok felett, de arra csak a járatszámot írják ki. Az utasok főleg jól öltözött úriemberek. A sorban állás szabályait viszont nem mindenki tartja be.

Lassan beesteledik, mire a mi gépünk is előáll. Beszállás közben látjuk, hogy a bal belső kerék még hiányzik, vagy öt szerelő birkózik vele, hogy helyre tegye. Csak aztán ki ne essen, mielőtt leszállunk! A gép belseje is elég idő rágta kinézetű, a belső borítás helyenként hiányzik, és kilóg a hőszigetelő üveggyapot. A fűtés se működik, jéghideg van a levegőben, mindenki magára húzza a kiosztott takarókat. Nem emlékszem, hogy ilyen elnyűtt gépen utaztam volna valaha is.

Másfél óra szendergés után már ereszkedünk lefelé a raipuri repülőtérre. Felülről nézzük a város fényeit. A kiszállás is akadályokba ütközik, mert beragadt a csomagtartó ajtaja, ahol az egyik csomagom volt. Sehogy sem akar kinyílni. Hosszú görbe csavarhúzóval feszegeti egy repülős az ajtót, de inkább a belső borítás válik le még egy darabon, viszont az ajtó nem enged. Már mindenki leszállt, mire végre sikerül kifeszíteni az ajtót anélkül, hogy a gép teljesen szétesett volna. Ki akarok szállni, de a személyzet feltartóztat, kérik a jegyemet. A gép Nagpurba repül tovább, és azt hiszik, hogy tévedésből szállok itt ki Raipurban. Hiába mondom, hogy ide jövök, csak a jegyem tüzetes megvizsgálása után hiszik el. Lemegyek a lépcsőn a sötét repülőtérre, senki sincs már ott az utasok közül. Egy alkalmazott mutatja, hogy merre menjek. A kijárat ajtaját az őr már becsukta, de szó nélkül kinyitja nekem.

Az épület előtt indiai, Tata gyártmányú kocsik várnak a kongresszus feliratával. Bevisznek a „városba", ami inkább község-jellegű a mi fogalmaink szerint. Fákkal kupolázott úton haladunk vagy 12 kilométert, mire megérkezünk az egyetem kertjébe, és a vendégház előtt megállunk. A szobák zsúfolva vannak szúnyogokkal! Milyen jó, hogy bevettem a maláriaellenes szert. Az ágyak szúnyoghálóval vannak borítva, talán ez segít rajtunk. Meggyújtanak egy csigavonalban hajlított füstölőpálcikát, amitől a szúnyogok odébb mennek. A fürdőszoba hagyományos. Angolvécé, zuhany és melegvíz nélküli.

Előbb még elpróbáljuk a másnapi kongresszus-előadásunkat, mielőtt bebújnánk a szúnyogháló alá. Előzetesen a szúnyogok 90%-át sikerül agyoncsapni, közben észrevesszük, hogy a hazai szúnyogoknál kisebb és jámborabb állatkák ezek, nem mutatnak akkora szúrókedvet, mint a magyar „szúrnyogok".

A harmadik és negyedik szem

Másnap fáradtan ébredünk. Körülnézve örömmel állapítjuk meg, hogy nappal szebb a környék. A vendégszobának kis terasza is van, körülötte szép park, gondosan nyírt gyeppel, színpompás virágokkal. A vendégház emeletes, több szobával, társalgóval, ebédlővel. Az ebédlőben már reggeliznek a többiek, mi inkább a magunkkal hozott ennivalót fogyasztjuk. A konyha ajtaja nyitva, a szakácsnő a földön ül, lábait kinyújtja.

Kocsival jönnek értünk, hogy átvigyenek az előadóteremhez. A regisztrálásnál megkapjuk a végleges programot. Abból derül ki, hogy az első az én előadásom. Na, jól nézek ki, még be sem gyakoroltam rendesen. Majd olvasni fogom, határoztam el gyorsan, de a terv füstbe ment, mivel nem volt külön világítás az előadónak, így miközben diapozitívjeimet vetítettem, sötét volt, fejből kellett az előadást mondani.

Állítólag ennek ellenére jól sikerült. Nagy szónoklatot vágtam ki, megköszönve a rendezőbizottság meghívását és buzdítva a hindukat, hogy mutassanak példát a tobozszerv-kutatásban. Saját vizsgálataimban azt találtam, hogy tobozszervünk az állatok két fejtetőszeméből alakult ki. Utaltam a hagyományos szanszkrit irodalomra, ahol a tobozszervet a harmadik, fejtetői szem utódának tartják. Tiszteletben tartva e hagyományt, annak továbbfejlesztését ajánlottam, mondván, hogy nem a harmadik, hanem a *harmadik és negyedik szem* utódát kell tisztelnünk a tobozszervünkben. Féltem, hogy talán szentségtörésnek tekintik, hogy a hindi hagyományt reformálni akarom, de nem így történt. Az utánam jövő előadók, váratlanul, azonnal átvették elméletemet, és ők is harmadik és negyedik szemet emlegettek – egyetlen kollégát kivéve, akiről később kiderült, hogy elkésett, és csak előadásom után érkezett a kongresszusra.

Az egyetem udvarán svédasztalt terítettek, és ott kínáltak ennivalóval. Az ebédet és vacsorát is ott szervírozták. Rossz indiai tapasztalatainkra emlékezve óvatosan válogattuk össze az ételeket. Főleg főtt rizst, sült lángosféléket, sós, zsírban sült fánkot ettünk. Elővigyázatos táplálkozásunknak hála – akár a legutóbbi utamon –, most sem lettem beteg. Csak hazafelé, a repülőn ehettem valami nem megfelelőt, így itthon, megérkezésem után kapott csak el egy rövid gyomorrontás. Az is sokat segített, hogy már mindenütt lehet Indiában – és Nepálban is – palackozott ivóvizet kapni, ami teljesen ártalmatlan. Szemben a csapvízzel, amit fogmosásra sem használtunk, csak zuhanyozásra.

A kongresszust az egyetem Zoológiai Intézete rendezte. Az intézet valaha szép lehetett és jól felszerelt, különösen az állatmúzeum. Talán még az angolok idejében szerelték fel,

de most már erősen elhasználódott. Éppen akkor ünnepelték India felszabadulásának 50. évfordulóját, tehát az angol uralom immár fél évszázada megszűnt. Sajnos az angol megszállásból eredő angol nyelv is kezd kimenni a divatból, ami nem előnyös, mert például az egyetemi hallgatókkal alig tudtunk szót érteni gyenge nyelvismeretük miatt. Pedig igen kedvesek voltak, és melegen érdeklődtek munkánk iránt.

A vacsorát már csillagfénynél fogyasztottuk az udvaron. Mutogatom a hindu kollégáknak a Szaturnusz, a Jupiter és a Vénusz együttállását. A három bolygó csodálatos fényben ragyogott egymás felett a tiszta indiai égen, jelezve azt is, hogy itt a levegő még tiszta. Kiderült, hogy kísérőnk, aki kocsival szállított bennünket nagy asztrológus, sőt jógaszakértő, amellett még az Ajurvéda, a hagyományos indiai orvoslás professzora is. Azért segít a kongresszus szervezésében, mert feladata az indiai hagyomány őrzése, amit kongresszusokon is figyelemmel kísér.

Nagyon örültünk a véletlen ismeretségnek, és hamar összebarátkoztunk. Ashok barátunknak – neve Ashokáéhoz, a nagy királyéhoz hasonló – megmutattam legújabb jógakönyvemet is, amit érdeklődéssel lapozott végig. A könyvben lévő jantra-ábra láttán elővett zsebéből egy kis jantra-ábrát, amit állandóan magánál tartott, és elmondta a vele kapcsolatos mondást: „Ha ez a jantra-kép nálad van, akkor sosem üres a zsebed."

Később megajándékozott a kis jantra-képpel, bár én nem akartam elfogadni. Azzal szabadkoztam, hogy ha nekem adja, akkor üres marad a zsebe.

Az igazgatóról is kiderült, hogy brahmin származású, és jól ismeri a jógahagyományt. Így elmondhatom, hogy jó társaságba kerültem Raipurban, Madhja Prades állam középkelet-indiai városában.

A raipuri jógaközpont

Másnap elnökösködni kellett az egyik kongresszusi szekcióban, majd délután Ashok barátunk városnézésre vitt körül bennünket Raipurban. Raipur hamisítatlan indiai város olyan értelemben is, hogy a turisták még nem rontották el. Az utcákon csak hindukat látni. Lopva, diszkréten megnézi mindegyik az európait, de kéregetők, eladók nem támadnak. Teljesen otthonosan érezheti magát az ember. Első dolgunk volt, hogy hazatelefonáljak, mert az egyetemről nem lehet külföldet hívni, csak hivatalosan. A főúton megálltunk néhány „telefonáló üzlet" előtt, ahol a tulajdonos a telefonkészülék mellett ül, és rendelkezésedre bocsátja, ha bemész. Ötperces beszélgetés Európába 250 rúpia.

Ezután a jógaközpont következett. Eddigi útjaim során csak Újdelhi egyik jógatelepét sikerült működés közben látni, ezért kíváncsian vártam, hogy milyen lehet a jógaiskola itt, India szívében. Elég messze van a telep az egyetemtől; besötétedett, mire a forgalmas utcákon átlavírozva megérkeztünk az épület elé. A kertkapu zárva, de észrevesznek bennünket, hogy be szeretnénk menni, és kinyitják. Az épületen a felirat hindi, tehát

nem turistákra specializálódtak. Az oldalajtónál vár valaki, és kér, hogy most ne menjünk még be, mert éppen meditációs gyakorlat folyik, ne zavarjuk őket.

Levetjük a cipőnket, és néhány perc múlva már be is léphetünk. Kis folyosóról tágas tornaterembe jutunk, ami rendezett és tiszta. Egyik oldala oltárszerűen van feldíszítve, középen kétszirmú lótusszal, az adzsna-csakra jelével. Előtte 8-10 ember ül négyszög alakba rendeződve, és éppen mantra-jóga „litániát" mond. A négyszög oltár felőli oldalán a guru foglal helyet. Vele szemben a négyszögön belül van a dobos, ölében hosszúkás dob nyugszik. Két oldalról ütögeti, azzal diktálja az ütemet, amit a többiek tapsolással kísérnek, miközben nehezen érthető mantraszöveget ismételgetnek. A mester fiatal, harminc év körüli ember, lehunyt szemmel mondja a mantrát. Mivel a négyszög túloldala hiányos, mi szó nélkül odasétálunk, és közéjük ülve kiegészítjük a négyszöget.

Látom, hogy a legtöbben csak szukhászanában, törökülésben ülnek. Rögtön ingerem támad, hogy lótuszülésben foglaljak helyet (hagy lássák, hogy meditál egy magyar úr). A dobos gyorsítani kezdi a ritmust, majd nagyot kiáltanak, és kisvártatva abbahagyják a gyakorlatot.

A guru most feltekint, és megpillantva minket namasztéval köszön. Illendően viszonozzuk. Ezután az veszi át a hengeres, két végén vékonyabb dobot, aki az imént az ajtóban várt minket, és egy másik mantrával újra kezdik a tapsolást. Egy mantra-vers elmondása nem tart tovább öt percnél, amikor rövid gyorsítás után ezt is abbahagyják.

Ekkor a mester barátságos és magas lelki szintet sejtető mosollyal felénk fordul, és megkérdezi, hogy beszélünk-e angolul. Én elmondom, hogy honnan jöttünk, és hogy Magyarországon több jógacsoport működik, túlnyomórészt hatha-jógát oktatnak. Ashok barátunk is tájékoztatja őt hindiül, és megbeszélik, hogy holnap lesz szabadideje a mesternek, szívesen fogad egy kis beszélgetésre, jöjjünk újra vissza. Elbúcsúzunk, és a ház előtt felvételeket készítünk egymásról, remélve, hogy a villanófény kellően megvilágítja a jógaközpont épületét is az esti sötétségben.

Visszaszállunk a kocsiba, hogy az egyik hinduista szentélyhez hajtsunk. Az erős forgalomban többet kell állni a raipuri főutcán, mint menni. Az autósok ügyesen vezetnek, kocsi, riksa, ember, állat áthatolhatatlan sorokat alkotva igyekszik mindkét irányban az üzletek fényeitől tarkán megvilágított esti félhomályban.

Megállunk a templom előtt, bent az udvarban hívők kis csoportja sűrű harangozás közepette mantra-éneket imádkozik. A szentély ajtaja előtt állnak, szövegüket meg nem szakítva, érdeklődéssel figyelik a nyugati vendégeket. Kint levetjük a cipőnket, bent a hívők udvariasan előreengednek, hogy benézhessünk a szentélybe. Megkérdezzük, hogy szabad-e fényképezni. Befényképezünk a fényesen kivilágított szentélybe is, ahol az istenség szobra mellett színes festékkel ékesített papi személy tevékenykedik. Amikor ránk pillant, namasztéval köszönünk neki, ő udvariasan viszonozza.

Pra daksina irányban (balról) megkerüljük a templomot, s a körülötte emelt kisebb mellékszentélyeket is megnézzük (az egyik hindu kolléga neveletlenül, jobb felől kerüli meg a templomot). A többiek rituálisan megérintik az udvaron álló kisebb szentély

rácsát, beköszönnek a feldíszített sokfejű istenségnek, és megkondítják az előtte függő kis harangot is. Én is követem példájukat, de a harangot gyerekkori harangozói gyakorlatom mintájára akarom megkondítani, és nem szól rendesen. A kollégák rögtön készségesen mutatják, hogy csak meg kell a kézfejjel billenteni a harangocskát, akkor szépen szól.

Az egyik szentély mellett érdekes szoborra hívják fel a figyelmemet. Kis rácskerítés közepén másfél méternél nem magasabb, phallikus formára kiképzett, kúpos fejforma látszik. Tantra-jógi, mondja Ashok barátunk, aki a szexuális, tantrikus jógában is járatos. Két irányzat van a tantrában – mondja –, a „balos" és a „jobbos", aszerint hogy a nemi energiát a szexualitás fokozására (balos) vagy az egészség és a közérzet állandó magas szinten tartására (jobbos) használja fel. Közben találkozunk a templom gondnokaival is, akik készségesen mesélik a templom múltját, több korszakra kiterjedő kialakítását.

Továbbautózunk, mert meg akarják mutatni nekünk a híres raipuri időszakos vásárt is, ahol a messze földről összesereglett iparosok sok szép holmit állítanak ki. Körülkerített területen állnak a vásár sátrai, kettős kapun lehet be- és kisétálni. Csak annyi embert engednek be az egyik kapufélen, amennyi a másikon kijött, mert az érdeklődők zsúfolásig megtöltik az utakat. Mi is végigjárjuk az emberáramlattal a karbidlámpa éles fényével megvilágított sátrakat. Művészi kivitelű dísztárgyak, edények, ruhák, szőnyegek vannak kiállítva. Az egyik sátor tele szép fafaragásokkal. Ashok tantrikus szobrot mutat, hosszú hajú remetét ábrázol, akinek ölében női holttest hever: szimbolizálja a Muládhára-csakra, a nemiszerv-érzőkör erőinek felhasználását a meditációban.

Végül elsétálunk Raipur legnagyobb víztárolójához, az Old Man Tankhoz, ami nagy tó, közepén sétányúttal kettévágva. Nyáron – mesélik –, amikor nagy a hőség, a fél város itt heverészik a tó közepén futó út két oldalán, mert itt elviselhetőbb a meleg.

Mire visszaérünk az egyetemre, már javában folyik a kultúrműsor, amit négyfős zenekar, énekesek, táncosok, prózamondók tesznek színessé. Előadás után felmegyünk a színpadra. Én az otthagyott dobokat próbálgatom, és a kollégák érdeklődésére egy dobszólót rögtönzök, messze elmaradva színvonalban a hindu zenészek virtuozitásától.

Utána vacsora a kertben. A kellemes, csillagfényes estében sorba jártuk az asztalra kirakott ételeket, és válogattunk, miközben a felszolgálók sűrűn és jó szívvel kínálgattak bennünket. Ashok barátunk hátára telepedett egy hatalmas zöld repülő sáska, azzal járkált fel s alá a vendégek között.

Eszegetés közben a kongresszus brahmin tővédnökével beszélgetünk a kundalini-jóga *csakra-tanáról*, ami a testben lévő hét erőközponthoz köti a szervezet jó vagy rossz működését. Kíváncsi vagyok az ősi brahmin kultúrában uralkodó nézetekre, ezért megkérdezem tőle, hogy vajon a legalsó, a Muládhára-csakra – vagy ahogy én hívom, a nemiszerv-érzőkör – adja-e az összes többi csakra erejét.

– A legalsó csakrából ered a fölötte lévő... (itt kis szünetet tart, láthatólag nem jut hirtelen eszébe a következő csakra neve).

– Svadisthána – segítem ki.

– Igen, a Svadisthána, a Manipura, az Anahat, a Visuddha, az Adzsna és a Szahaszrára

ereje. A legalsó – Muládhára csakrában nyugszik az életerő szimbóluma, a Kundalini-kígyó. Ha a kígyó felszállva az egyes csakrákat eléri, csodás képességek jelennek meg a jógiban.

A nyugati tudományos kultúra nyelvére lefordítva, én a Svadisthánát *bél-érzőkörnek*, a Manipurát *gyomor-érzőkörnek*, az Anahatot *szív-érzőkörnek*, a Visuddhát *garat-érzőkörnek*, az Adzsanát *szem-érzőkörnek*, a Szahaszrárát pedig *agy-érzőkörnek* nevezem, mivel a jóga e szervek területére helyezi őket, és feltételezhetően az ott érezhető, közismert „szerv-érzeteket" jelentik. Hogy egy kicsit ellent is mondjak a brahmin kultúra ismerőjének, megemlítem, hogy nem vagyok egészen biztos abban, hogy mindegyik csakra-szervünk a nemi energiából nyerné aktivitását. A modern élettan ismeretében valószínűbbnek tartom, hogy az említett szervek saját természetes „energiával", vagyis normális, kiegyensúlyozott élettani tevékenységgel is rendelkeznek, csak ezt a szexuális alapenergia konzerválása pozitívan befolyásolhatja, erősítheti, illetve egyensúlyba hozhatja, ami e szervekből jövő érzetek összességét – tehát a közérzetet – javítja.

Másnap vannak a kongresszus befejező előadásai. Ebéd után búcsúszertartások következnek sok beszéddel és ajándékozással: szép réztálat kapunk az Indiai Tobozszerv Társaságtól emlékbe. Ashok barátunk elkéri repülőjegyünket, hogy érvényességét ellenőrizze. 8 órára érkezik a gép Delhiből, addig még van két óránk. Betesszük a kocsiba bőröndjeinket, és ígéretünkhöz híven újra meglátogatjuk a jógaközpontot.

Szakadatlan dudaszó mellett haladunk át a városon, ami ma, vasárnap lévén, nem terhes közlekedési dugóktól, haladni is lehet. Hamarosan megérkezünk, és újra lefényképezzük a hindi feliratú bejáratot, hogy biztosan legyen felvételünk igazi indiai jógaközpontról. Belépünk az irodába. Az előszoba tiszta, 3-4 munkatárs, titkárnő dolgozik benne. A guru hellyel kínál bennünket szobájában, és a tegnap már tapasztalt mély emberi mosollyal válaszol feltett kérdéseimre.

– Ugye, amit tegnap láttunk, az mantra-jóga-gyakorlat volt? – kezdem kérdezősködésemet.

– Igen – feleli, láthatólag örülve annak, hogy nem ismeretlenek előttünk a jógairányzatok –, a mantraszövegek ismétlése egyensúlyba hozza az idegrendszert, és az ütemes dobkíséret és taps segít ebben.

– Miért gyorsították a ritmust a mantramondás végén?

– Mert az egyensúly mellett fokozott figyelmi állapot elérésére is törekszünk.

Itt hagy jegyezzem meg, hogy néhány nappal később, Nepálban buddhista meditációs magnókazettát vásároltunk, amit otthon meghallgatva, pont olyan gyorsítást találtunk a mantrák végén. Ez azt mutatja, hogy általános meditációs technikáról van szó, ami talán a módszer ősibb eredete mellett is szól. Az is megfordult az agyamban, hogy vajon nem még a régi sámándobolásra vezethető-e vissza ez a szokás?

– És miért kiáltottak a mantra vége előtt? – kérdezem tovább.

– A kiáltás az aktivitás csúcsát jelzi, és utána rövid, megnyugtató befejezés következik.

95. kép. Tantra-jógi lingam alakú szentélyoszlopa Raipurban

96. kép. A raipuri jógaintézet bejárata

97. kép. Mantra-jóga-gyakorlat a raipuri jógaintézetben, balra, háttal a jógamester, az előimádozó előtt mikrofon

– Két mantrán is részt vettünk tegnap. Hányat szoktak naponta mondani?

– Mintegy négyet.

– Mi a különbség az egyes mantra-mondatok között, amit ismételgetnek?

– Lényegében azonos a hatásuk, inkább arról van szó, hogy az egyik embernek az egyik mantra hangzása szimpatikus, a másiknak a másik.

– Egyéb jógagyakorlatokat is végeznek?

– Igen, és ezt is az egyének alkatához és esetleges betegségéhez igazítjuk.

– Milyen betegségeket gyógyítanak jógával?

– Például emésztési zavarokat, székrekedést, de legutóbb asztmásoknak végeztünk egy 10 napos kurzust, és magunk is csodálkoztunk a jó eredményen. A végén a légzés PEF-értéke (Piek Exspiratory Flow) négyszeresére nőtt a gyakorlóknál, és mindenki jobban érzete magát (ez a guru nem elmaradott, még a modern légzési spirometriát is ismeri!). Emellett gyógyítunk cukorbetegséget is, de csak időskorit.

– Mivel gyógyítják?

– Sós vizet itatunk a beteggel, majd jógagyakorlatokkal gyorsítjuk a víz útját, ami kitisztítja a beleket, és hat a hasnyálmirigyre is.

– Ez a kezelés nem a jógából, hanem az Ájurvédából ered – szól közbe Ashok, mint az ősi indiai orvoslás tanára.

– Nem fogynak le a kezelés alatt a kezeltek? – kérdezem a mestert.

– De igen, lefogynak.

Akkor ez lehet a terápia titka, mert az időskori cukorbetegséget nem elsősorban a hasnyálmirigy elégtelensége, hanem az általa termelt inzulint megkötő szövetek felszaporodása (elhízás) okozza. Ha a beteg lefogy, az egyensúly visszaáll.

– Ha a cukorbetegnek magas a vérnyomása, nem itatunk vele sós vizet.

– Honnan tudják, hogy magas vérnyomása van?

– Orvosokkal dolgozunk együtt, akik megvizsgálják a jógaterápiára jelentkezőket.

– Nők is részt szoktak venni a jógakurzusokon?

– Igen, és nem muszáj külön foglalkozni velük, a férfiakkal együtt is jógázhatnak. Speciális esetekben, például menstruációs zavaroknál, egyénileg is foglalkozunk velük. Egyébként nem önálló iskola vagyunk itt, Raipurban, hanem a bihari központhoz tartozunk (Bihar fent van Kalkutta közelében), velünk együtt 78 jógatelep tartozik ide – a főguru képére mutat a falon –, saját jóga-folyóiratunk is van, szívesen adok belőle néhány számot.

– Én is írhatok cikket a folyóiratba?

– Igen, Biharba kell küldeni a kéziratot.

– Végeznek jantra-jóga meditációkat is?

– Igen. Ott van Ön mögött a hét csakra szimbóluma, ha munka közben felnézek, pont azt látom (közben csöng a telefon az asztala mellett, felveszi a kagylót, én meg gyorsan lefényképezem, hogy legyen modern jógiról is felvételem).

– Van angol nyelvű jógakönyvük?

– Igen, öt-hatféle. Tessék, itt vannak, nézze meg őket.

Kiválasztottunk két könyvet megvételre, és kapunk ajándékba még csakra-jantra-füzetet is. Végül megköszönjük a beszélgetést, és elbúcsúzunk, mert már 6 óra van, a mesternek kezdeni kell a foglalkozást. Észrevesszük, hogy az irodában alattomos szúnyogok is vannak, beszélgetés közben összecsipkedték az asztal alatt a bokánkat. Bemegyünk a tornaterembe, ahol már várakoznak a jógatanulók. Bejön a guru is, és a segédjógi kezében megszólal a dob, tapsolva kezdik a mantrát. Közben újabb jógázók érkeznek, csendesen helyet foglalva a kialakuló négyszögben.

Több felvételt készítek a teremről, a jógázókról, akik között nők is ülnek, a fényképezésre figyelnek. Jobb, ha elmegyek, és nem zavarom őket tovább. Meghajlok namasztéval a jógázók, a guru és az oltár felé. A guru már nem látja, mert behunyta a szemét.

A jógaközpont után még rövid bevásárlás az üzletekben és a vásári kiállításon. Közben hamar fél nyolc lesz, indulni kell a repülőtérre. Újra végigkocsizunk a 12 kilométeres repülőtéri úton, majd szívélyesen elbúcsúzunk Ashok barátunktól. Sokat köszönhetünk neki a hagyományos indiai kultúra közelebbi megismerésében. Megadja címét, és kér, ha Indiába jövünk, látogassuk meg. Két év múlva újabb kongresszust szerveznek Közép-Indiában, akkor biztosan találkozni fogunk!

Két órát késik a Delhibe menő gép – ugyanaz a rozoga, amivel ideérkeztünk. A csomagtartó ajtaját nem javították még meg, inkább bezárták. Világítás sincs, az egyik polcra villany-kézilámpát tettek, annak a fényénél botorkálunk be üres helyet keresve, mert számozott helyek nincsenek. Egy turbános mellé ülök. Hamarosan felemelkedik a gép; első állomásunk Nagpur lesz, majd Delhi. Elrepülünk Raipur városi fényei felett, és szinte honvággyal nézünk a távolodó fénysziget felé: igen kellemes emlékeket viszünk magunkkal. Magas hagyományos kultúrát találtunk itt. Az volt az érzésem, hogy másik Indiát ismertünk meg, mint az eddig bejárt városokban. Szerényebb ugyan, de kiegyensúlyozottabb, kellemesebb, és amellett eredetibbnek is látszik, mint az északibb területek.

A katmandui jógaintézet

Negyven perc kellemes repülés után már le is zöttyenünk Nagpur repülőterén, ami nem messze van Raipurtól nyugati irányban. Felülről Nagpur szépnek, rendezettnek látszik; ha lehet, legközelebb ezt a várost is meglátogatjuk.

Delhibe éjjel kettőkor érkezünk meg. A repülőtéren már bevezették az előre fizethető taxit a vendégek oltalmazására. Sok az új közlekedési lámpa Delhiben, a város is mintha megnőtt volna. Udvarias, érdeklődő sofőrrel hajtunk a Jan Path-i hotelünkbe, ahol első utunk a Raipurban hiányolt zuhany alá vezet.

Másnap reggel időben kelünk, hogy még legyen időnk a Wishwajatan Jógaáshramot

98. kép. A mantra-litániát dobszó kíséri, a kezdők olvassák a szöveget

99. kép. A katmandui jógamester (jobbról) és segédje

100. kép. Ballag a katona… a nepáli király díszőrsége

101. kép. Katmandui közkút

is meglátogatni. Éjjel köd volt, reggel esik az eső. Fázunk. Szerencsétlenségünkre a taxis nem ismeri a jógatelepet, mi meg hirtelen nem találjuk a pontos címét, így kénytelenek vagyunk a vizitről lemondani. Rövidesen indul Nepálba a repülőnk, és mivel utána ismét visszatérünk Delhibe, reménykedünk, hogy akkor pótolhatjuk a látogatást.

A Katmanduba menő gépen a stewardessek fáradtak, szinte mindegyiknek karikás a szeme, ami az alvó Kundalini-kígyó egyik jele. Hétfő van, vajon itt is a hétvége meríti ki az emberek Muládhára-csakráját?

Ahogy kirepülünk Indiából, Nepálba, csalódottan vesszük tudomásul, hogy a ködtől nem látszanak a Himalája csúcsai. Itt-ott oszlik a felhő, így legalább az előhegyeket láthatjuk, amelyek majdnem a repülőig felérnek. Ezeken átrepülve felemelt csűrőlapokkal meredeken beereszkedünk a Katmandu-völgybe.

A repülőtér épülete új, még nem fejezték be teljesen. Itt kell vízumot kérni, mert Magyarországon nincs nepáli követség. A legközelebbi Bonnban van. Oda kellett telefonálni, hogy megtudjuk, megérkezéskor a repülőtéren is lehet vízumot váltani, csak egy fénykép szükséges hozzá, meg 15 rúpia. Amint azt a gyakorlatban láttuk: ha fizetünk, még fénykép nélkül is kiadják.

Ahogy kilépünk a repülőtér épületéből, egy taxis kiabálja a nevemet, és bemutatkozik, hogy az előrerendelt Annapurna hotelből küldték, mert azon kevesek egyike, akik angolul is beszélnek. Útközben elmondja, hogy napi ötven dollárért elkalauzol bennünket bárhová a Katmandu-völgyben, ami olcsóbb, mint a hivatalos városnéző buszok. Ha akarjuk, akár az északi határra is felvisz, ahol rövid sétát vízum nélkül is tehetünk tibeti területen. Tibetbe most nem akarunk menni, mert legalább Lhasszáig fel szeretnénk jutni, különben is május és október között kellemesebb odautazni. Ezt az utat talán legközelebb meg tudjuk szervezni, annál is inkább, mert Bécsből közvetlen járat megy Katmanduba, ahonnan repülővel elérhetjük Lhasszát. Viszont felfogadjuk Malla urat – így hívják a magántaxist – idegenvezetőnknek, ha elvisz Kirtipurba, a hajdanán izolált, csipkerózsika-városba, és megmutatja a katmandui jógaintézeteket. Meg is egyezünk.

Első utunk Kirtipurba vezet. Sajnos már nem a régi. Nem is önálló városka már, hanem összeépült Katmanduval. Kocsival fel lehet menni a városba. Kiszállunk, de alig megyünk néhány lépést, zavaros tekintetű útonálló kezdi az idegenvezetőt zsarolni, hogy engedje át az idegenvezetői feladatát. Visszaszállunk a kocsiba, és néhány száz méterrel odébb megyünk, de az útonálló jön utánunk. A régi palota és a sztúpa gyors lefényképezése után elmenekülünk, átmegyünk a Szvajambunath-sztúpához.

A Szvajambut körülzárták, és belépti díjat kell fizetni, hogy megnézzük. Siralmas állapotban van. Utolsó utam óta csak pusztulás nyomati lehet felfedezni rajta és környezetén. A parkolásra alkalmas helyeken szintén útonállók lézengenek, akiknek fizetni kell, hogy a kocsit békében hagyják.

Maga Katmandu is gyökeresen megváltozott, denaturálódott – ahogy vadásznaplójában Afrikáról írta Széchenyi Zsigmond (Széchenyi: *Denaturált Afrika*). A város környéke beépült, és régi faházainak nagy részét is lebontották, helyébe modern emeletes

házak épültek. Csak a városközpontot, a durbar teret érdemes még megnézni. Itt is mindenütt pusztulás nyomai. Az utcák forgalma megnőtt, az autók között töménytelen japán motorkerékpár robog minden irányban. Olyan sűrű kipufogógáz tölti meg a levegőt, hogy sokan szájkendővel vagy gázszűrővel az orrukon járkálnak. Rengeteg üzlet nyílt mindenütt, mandalákat, szent szobrokat árulnak a turisták számára.

Az egyik jógaintézet zárva van, a másikat viszont nyitva találjuk. Szűk utcácskákon jutunk el a jógaközponthoz. Egy fiatal gyerek fogad, és szalad, hogy a jógamestert hívja. A jógi szimpatikus idős hindu. Megmutatja a gyakorlatozó termet, ami kisebb, mint a raipuri jógatelep terme, de ugyanolyan tiszta. A falon jantra-ábrák és a gyakorlatokat bemutató rajzok.

A mester elmeséli, hogy elsőként nyitott itt jógaiskolát. Panaszkodik, hogy akkoriban telepe sokkal levegősebb volt, körülötte még egy ház sem állott. Most bezzeg úgy körül van építve, hogy alig lehet megközelíteni az egymás hegyére-hátára épült, össze-vissza toldott épülettől.

– Mikor tartják a foglalkozásokat? – kérdezzük.

– Reggel 5-kor kezdünk – válaszolja, majd amikor észreveszi, hogy tekintetünk elsötétül, gyorsan hozzáteszi, hogy reggel 7-kor is jöhetünk. Megnézhetjük a jóga tisztító eljárásait is.

– Jöjjenek holnap reggel.

Mi másnap reggel Pokharába, Nepál második nagyvárosába akartunk utazni, ezért harmadnap reggelben egyeztünk meg, és elbúcsúztunk a jógamestertől.

Pokharában régi tanítványom, Mukunda dolgozik most az egyik kórházban. Őt szeretnénk meglátogatni, és egyben tájékozódni az itteni orvosi ellátás rendszeréről. Pokhara, ahol a Himalája megmászói szoktak gyülekezni, Katmandutól nyugatra mintegy 200 kilométerre fekszik. Repülővel vagy kocsival lehet odajutni. A repülő elég drága. Idegenvezetőnk vállalkozik, hogy kocsiján elszállít oda. Mintegy négy óra az út a kanyargós szerpentinek, hegyi útvonalak miatt.

Este telefonálunk a pokharai kórházba, és kiderül, hogy Mukunda idejött Katmanduba, húgának esküvőjére. Húga szintén Budapesten végezte az orvosegyetemet. A baj csak az, hogy itteni címét nem tudjuk. Hosszas kutatás után kiderül, hogy öt hasonló nevű orvos van Katmanduban, de a jelek szerint egyik sem a mi ismerősünk. Le kell tehát mondani a meglátogatásáról. Egy szép levelet írok neki – bizonyára nem felejtett el még magyarul – és legújabb jógakönyvemből küldök egy példányt a pokharai kórházba.

Másnap reggel korán kelünk. Az idegenvezető telefonál, hogy előállt kocsijával. Ha Pokharába nem is megyünk, de szeretnénk néhány közeli nepáli városkát meglátogatni, hátha azokat még nem érte el a modern „fejlődés" denaturáló hatása. Mindenekelőtt az előhegyek egyikére vitetjük fel magunkat, ahonnan szép kilátás nyílik a Himalája hófedte csúcsaira.

Miközben azon álmélkodom, hogy miként lehet ebben a forgalomban gyorsan és balesetmentesen vezetni (csak egy ütközést láttunk ott-tartózkodásunk alatt), már ki

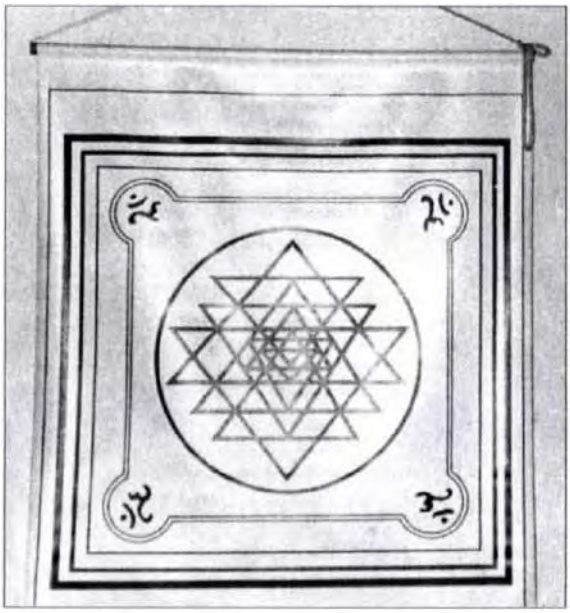

102. kép. Sri Jantra-ábra a gyakorlóterem falán

103. kép. Laztanak a jóginik a katmandui jógaintézet gyakorlótermében

104. kép. Így készülnek a mandalák és csakra-ábrák

105. kép. A szép fafaragványok egyik műhelye

is értünk a városból, és mély vízmosások, teraszosan megművelt, meredek dombok között emelkedünk a hegyek közé. Két határsorompó is állja utunkat, ahol átlépési díjat kell fizetni, majd fenyőerdők között kanyargunk felfelé *Nagarkot*ba, ahol a himalájai napfelkeltét szokták mutogatni. A nap már régen felkelt, de reménykedünk, hogy a csúcsokat azért szépen láthatjuk.

Nagarkot új idegenforgalmi településnek látszik, üzletekkel, kilátóval, hotellel, étteremmel – meg csinos kis szemes sztúpával. Minden a turistának. Csak éppen a Himalája nem mutatja magát, alig látszik néhány körvonala a felhőktől, a párás levegőtől.

Rövid körséta közben két kis páfrányt emelek ki a sziklából, hogy legutóbbi – közel negyed évszázaddal ezelőtti – páfránytelepítési kísérletemet megismételjem. 24 évvel ezelőtt, amikor erre jártam, és a himalájai napfelkeltéhez gyalogoltam fel az előhegyek közé, ugyanilyen kis páfrányokat emeltem ki a sziklák közül, hogy otthon, mint himalájai emléket, továbbtenyésszem. A növények annak idején elpusztultak, és már most meg kell mondanom, hogy ez az új kísérlet is kudarcba fulladt otthon, mert a páfrányok ismét elpusztultak.

Nagarkot után *Changu Narayan* városkába ereszkedünk alá a kanyargós hegyi úton. Ez a kis hegyi város még megőrizte eredetiségét; olyan, mint Kirtipur volt régebben. Végigsétálunk a középkori jellegű főutcán, miközben idegenvezetni vágyó ifjak csatlakoznak hozzánk. Egyik sem erőszakos, így elfogadjuk őket. Több érdekes dolgot mutatnak meg, többek között egy régi írás tábláját, amit állítólag még nem tudtak megfejteni. Kinézetre alig hasonlít a dévanagari íráshoz. Kis elefántszobrot is mutatnak, aminek csak az egyik oldala készült el, túloldala nyers kő maradt. Láthatunk kétfajta Síva–Sakti-domborművet is, ami speciális meditatív idegállapot szimbóluma.

A főutcán sétálva, az egyik árus kisméretű mani-köveket kínál. Tíz-egynehány centiméteres, lapos, szürke kövek ezek, szépen rájuk van vésve, az OM MANI PEDME HUM. Innen Badgaonba készülünk, amiről rögvest eszembe jut, hogy ott, a tibeti tábor előtt láttam kisebb dombot mani-kövekből, és azt is elhatároztam, hogy én is faragok egyet. Ezt az elhatározásomat sajnos mindmáig nem teljesítettem. Egy okkal több, hogy most legalább vásároljak egyet emlékbe e kövekből.

Máris megérkeztünk *Badgaon*ba, amit hindiül Bhaktapurnak hívnak, de minekutána Nepálban vagyunk, helyesebbnek ítélem a nepáli nevét használni. Aránylag tiszta, trolibuszos országút vezet ide, még nem épült egybe Katmanduval. Ez a város őrizte meg legjobban középkori jellegét. Előbb belépti díjat kell fizetni, csak azután mehetünk fel lépcsőkön a város kapujához. A jegyhez térképet is adnak, továbbá védik a turistákat az árusok zaklatásától, tehát aránylag nyugodtan lehet sétálni a festői utcácskákban. Van ugyan néhány gyalog-árus, de félve pillantanak körül, amikor áruikat zsebükből előhúzzák.

Bejárjuk a város főbb nevezetességeit, megtaláljuk a Nyatapolát, a házak fölé ívelő, ötemeletes pagoda-templomot. Igen kellemesen érezzük magunkat az ősi város falai

között. Lelkesedésünk odáig terjed, hogy a városkapu közelében, egy üzletben stílusos ágyterítőre alkuszunk. Kétezer rúpiánál indul az eladó, de még ezer rúpiánál is sarkon fordulunk – csupán csak a keleti alku kedvéért –, és tüntetőleg elhagyjuk az üzletet (800 rúpiát ígérünk érte). Lopva hátranézek, és látom, hogy szalad már utánunk az árus:

– Vigyék el 800-ért – kiabálja (néhány bekezdéssel lejjebb majd részletesebben elmesélem, hogy miként lehet kipuhatolni a reális alkuárat).

Malla úr, az idegenvezetőnk, mondja, hogy a város kitűnő állapotát új vezetőségének köszönheti. A legutóbbi választásokon – meséli – megbukott a régi korrupt vezetőség, és teljesen újat választottak helyette. Az új gárda azután felmérte a turizmus fontosságát, és ennek érdekében védi a várost és magukat a látogatókat is.

Visszatérünk a szállóba ebédelni. Jó erőnlétemet bizonyítandó beletöröm a zárható hűtőszekrénybe a kulcsot, amit a hotel 600 rúpia büntetéssel honorál. Magam vigasztalásául elküldöm a piszkos ruhát a mosodába. Örömöm is támad, mert a visszautunk Delhi és Bombay irányába nem volt biztosítva, és íme – potom 100 rúpiáért – elintézte a szállóban működő turistairoda. Most már megnyugodva indulhatunk a Bodhnáth-sztúpa délutáni meglátogatására.

A sztúpával szemben süllyesztett garázs van, oda tesszük a kocsit, és körülsétáljuk a hatalmas buddhista építményt. Megforgatjuk a körülötte sorakozó mani-kerekeket, és hátul találunk egy óriási – vagy két méter magas – mani-kereket is. Olyan nagy a tehetetlensége, hogy ha elindult, meg sem áll, csak forog, forog. Folyton-imádkozó kerék. Felmászunk a sztúpa tetejére is, ahonnan messze ellátni a házak felett. Mindenütt nagy a tömeg, közöttük sok a buddhista szerzetes. Ők is vásárolnak a sztúpát körülvevő mandalás boltokban.

A következő állomásunk a tibeti tábor, ami nem tábor már, hanem nagy épület. Szőnyegkiállításán elég drágán kínálják a szőnyegeket, el is megy a kedvünk a tibeti szőnyeg megszerzésétől. Patan felé haladva, benézünk az újjáépített Narajani hotelbe, ahol két ízben is megszálltunk korábbi utunk alkalmával. Akkor a portás jól ismerte Mukunda barátunk édesapjának címét. Most már sajnos nem tudnak semmit róla. Nem csoda, mert ahogy innen Patanba gurulunk be, már nem a meghitt, faházakból álló kisváros tárul elénk, hanem zsúfolt modern nagyváros. A nagy tömegben az emberek sem ismerhetik egymást. A faházak helyett modern épületek emelkedtek, eltűnt az utcák régies varázsa. A durbár tér környéke még a régi, és nyomokban a rézművesek utcája is megvan. Vásárolunk egy kis kosarat, megtöltjük gyümölcsökkel, mert holnap reggel vagyunk hivatalosak a jógamesterhez, ne menjünk oda üres kézzel.

Még a Baghmati folyóhoz is elmegyünk. Nagy forgalomban igyekszünk előre, közben felújítom ismereteimet a hindi számokról és írásjelekről. Az autók nagy része kétféle betűvel van feliratozva, jobbra angolul, balra dévanagari betűkkel, illetve számokkal. A számokat rövidesen újra el tudom olvasni, mert a rendszámtábla is kétnyelvű; a betűkkel lassabban megy, már csak a nagyobb mennyiségük miatt is.

Megérkezünk a Pasupatináth-templomhoz. A Bagmati folyó hídja előtt nagy parkoló-

106. kép. A Katmandu-völgyi kisvárosok utcai élete

107. kép. Engesztelő áldozat a portugál elődök szoborpusztításáért az elephantai barlangtemplom egyik Síva-szentélyében

108. kép. Swami Vivekananda, a híres rádzsa-jógi emlékszobra a bombayi kikötőben

helyet készítettek a látogatók számára. Tele van taxival. A parton nagy a tömeg, sok a kéregető. A jobb parton sorakozó halottégetők mindegyike füstöl, leginkább az innenső; ez lehet a legfrissebb. Átmegyünk a kőhídon és felkapaszkodunk a túloldal magas lépcsőzetén. Kétoldalt szent emberek, bénák, leprások üldögélnek. Felérve a platóra bolyongunk a szentélysorok között. Minden üreges szentélybe beköltözött valaki lakni. Egy látogató beszédbe elegyedik velünk, és mutatja, hogy melyik az itt épült utolsó Síva-templom. A Síva-kultuszra vall a számtalan kisebb-nagyobb Síva-lingam az út mentén. Még rendőr is van az egyik terecskén, ismerőseivel beszélget.

A folyótól felvezető lépcső fent útban folytatódik, aminek a végén nagyobb épület látszik toronnyal. Itt jelölték a régi útikalauzok a jógatelepet. Ez nem néz ki jógaáshramnak, felirat is van rajta, de csak hindiül. Inkább visszafordulunk, és lesétálunk a folyóra néző kilátó teraszra. Leülünk egy padra, és nézzük a félig kiszáradt, hordalékos folyót, a szemben emelkedő Pasupatináth-templomot. A lépcső mellett három óriáskígyót „szelídítenek" éppen. A híd bal oldala is tele van emberekkel. Belülről is meg szeretnénk nézni a Pasupatináthot, de a bejárat előtt lévő tábla határozottan megtiltja nemhinduisták belépését. Bánatosan visszasétálunk tehát a parkolóba, hogy hazainduljunk. Egy félkarú koldusnő kitartóan követ bennünket, kap is a végén néhány rúpiát.

Másnap reggel 6-kor ébresztő, mert 7-re vagyunk hivatalosak a jógaközpontba. Meredek csigalépcsőn mászunk fel a gyakorlatozóterembe: kicsit késtünk, mert a gyakorlat már folyik, de nem a jógamester tartja, hanem az inasa. Középkorú, nepáli jógázók töltik meg a termet, férfiak, nők vegyesen. Kapunk egy piros szőnyeget, és máris kezdjük a hatha-jóga-szerű gyakorlatokat. Ülés, lábemelés, gerinccsavarás fekve, félorrlyukas légzés, om-légzés, fújtatólégzés. A stílus nem sokban különbözik valamelyik budapesti jógaiskoláétól. 8-ig jól megtornáztatnak bennünket. A végén odaadjuk a fiúnak a gyümölcskosarat, és leereszkedünk a csigalépcsőn az irodába.

Ott ücsörög a jógamester középkorú gondnokával együtt, aki teával kínál bennünket, majd kér 10-10 rúpiát a tornaóráért. A mester röviden tájékoztat bennünket, hogy milyen gyakorlatokat szoktak végeztetni. Itt is divat a sokféle „tisztító" gyakorlat. Egyik fajtája vízivásból, „vízlökésből" (Wasserstoss) áll. Elsősorban székrekedés ellen vetik be a sok vizet. Mivel aránylag meleg éghajlat alatt vagyunk, a vízhiány és kiszáradás gyakoribb jelenség lehet, mint a mérsékelt égövön. A végbélből normálisan is sok víz szívódik fel, és a vízhiány súlyosbíthatja a székrekedést. Az orrtisztítást az egyik jógakönyv fényképein mutatják. Kis rézkannával öntik az orrukba a vizet. Annyira megtetszik a kis vörösréz kancsó, kiöntőjén az orr elzárására való gallérral, hogy veszek egyet emlékbe.

A gondnok invitál, hogy jöjjünk vissza délután, eltölthetünk itt néhány órát, és kikúrál a bajainkból. Sajnálattal tudatjuk vele, hogy semmi bajunk sincsen, csak érdeklődünk a nepáli jógakultúra iránt. A masszázsterápia is fejlett itt – fűzi tovább –, kaphatunk nepáli jógamasszást is, ha kívánjuk. De nem kívánjuk.

A mester, kérésünkre, jógakönyveket rak ki az asztalra – vagy egy tucatot. Egy részük nepáli nyelven van, más részük angolul. Ezekből hármat kiválogatunk, és megvesszük.

Közben – amikor a háziasszony behozza a teát – kis tányért is tesz mellé, amin szárított levelek és kis halom kristálycukor van. Cukorellenes gyógynövény szárított levele ez, mondja a mester, és kínál, hogy vegyünk belőle egy keveset, és rágjuk egy darabig. Félve rakom a számba, de nem akarom megsérteni azzal, hogy ellenkezem. Néhány perces rágás után a cukrot kínálja: ízleljük most meg a cukrot, nem fogjuk édesnek érezni.

Valóban nem édes a cukor, de ez nem azt jelenti, hogy például cukorbetegek ezzel segíthetnek magukon. Nyilvánvaló, hogy a „cukorellenesség" abból áll, hogy az édesízérzést zavarja a levél hatóanyaga, de attól a szénhidrát szénhidrát marad, és károsíthatja a diabeteszeseket. Ezért kell nagyon vigyázni, ha olyan szakmában tevékenykedik valaki, amelynek ismereteit csak részben sajátította el.

Buddhista kolostorok

A jógaközpont után Patanba kívánkozunk vissza, mert amikor a minap arra jártunk, már beesteledett, talán érdemes világosban is megtekinteni. A durbár téren járkálunk körbe-körbe, mert ez a legszebb hely. A rézművesekhez is benézünk, és vásárolunk egy Síva–Sakti-szobrot.

Az egyik sikátorban eltévedünk, helyesebben betévedünk hátulról a híres Aranytemplomba. Miután megcsodáltuk a látnivalókat, a főbejáraton jövünk ki, és észrevesszük, hogy itt belépti díjat szednek. „Kilépti díj" viszont nincs, vagyis aki rátalál a hátsó bejáratra, az ingyen tekinti meg a csodás, agyondíszített templomot.

Mandalákra is alkuszunk több üzletben, de a festett, színes fajtája igen drága; végül megelégszünk két kisebb színes mandalával és egy fekete-fehér lenyomattal, no meg a nevezetes páva-ablak miniatűr másolatával. Megszerzési reflexeinket további fotózással elégítjük ki, és minden szépet lefényképezünk.

Kíváncsiak vagyunk távolabb fekvő községek életére is a Katmandu-völgyben, ezért kikocsizunk Katmanduból. Ezúttal *Bugmatit* és *Kokanát* látogatjuk meg. Egyik érdekesebb, mint a másik. Turista e helységekben csak elvétve akad. A bennszülöttek az utcán élnek; emberek, állatok egyaránt a házak elé telepednek. Bugmatiban sok a fafaragó. Többedmagukkal guggolnak kis üzleteikben. Az ajtó mindig nyitva áll, meg lehet csodálni a fafaragó munkát.

Kokanában csak a nők dolgoztak, fonalat sodortak a házak előtti járdán üldögélve. A férfiak meg csoportba verődve beszélgettek. A házak igen kopottak, ablakaik farácsosak, de mindkét városka igen hangulatos, néhány szebb szentély is található mindkettőben. Az utcákat nagy kőlapok borítják, az árok egyúttal a kanális szerepét is betölti, ott folydogál a szennyvíz. Sok a szemét is, enyhe trágyaszag terjeng, viszont füstmentes a levegő. Mindenütt temérdek háziállat lézeng az utcán. Libák gyalogolnak az óvatosan előrenyomuló autók előtt. Sok a kecske, de van tehén is, tyúkok, egy helyütt páva kiabál, odébb bivaly hever az úton, az útszélen döglött patkány bomladozik. Iskolás gyerekek

udvariasan namasztéval köszöngetnek, ha elhaladunk mellettük. Meghitt, családias hangulat vibrál a melegen sütő nepáli nap alatt.

Ebédre visszahajtunk a katmandui szállóba, hogy 3-kor, rövid pihenő után, még távolabb merészkedjünk a Himalája előhegyei közé. Északkelet felé hagyjuk el Katmandut, és a Tibetbe, Lhassza felé vezető úton haladunk. Előbb elhajtunk Badgaon (Baktapur) mellett. Házai fölé magaslik az ötemeletes pagoda-tetejű Nyatapola. A határig futó út egyharmadát meg is tesszük. *Pananti* és *Okulikel* városkában állunk meg az előhegyek között. 1000 méter felett vannak (Katmandu is) e hegyi telepek. Körös-körül a Himalája középhegyei kéklenek, sajnos magasabb csúcsaikat itt is felhő takarja.

E városkákban már egy szál turista sincs – rajtunk kívül –, pedig mindkettő szép templomokat rejteget a főtéren. Az egyik utcán vallási mester ül, kezében könyvvel. Körülötte sok hívő, majdnem elrekesztik a járást, áhítatosan ülnek az utcán, hallgatva a szent szöveget. A városkák kicsinyek, gyorsan körbe lehet sétálni, megcsodálva a girbegurba, felkapaszkodó, majd lejtő utcákat, régi házakat. Lassan sötétedik, ideje lesz indulni vissza, mert még messze van innen Katmandu. Másnap még meg szeretnénk látogatni a buddhista kolostorokat. Ismét elhajtunk Badgaon mellett, búcsút intünk a Nyatapola pagoda-emeleteinek. Beérve a városi autóforgalomba folytatom a teherautók feliratain a dévanagari betűk, számok gyakorlását.

Még lefekvés előtt becsomagolunk, mert másnap február 11. – indulni kell haza. Odaadjuk a portán a Mukundának hozott könyvet egy szép levél kíséretében; megígérték, hogy elküldik. Nem tudom, hogy tényleg elküldték-e, mert válasz mind a mai napig nem érkezett.

Végre nem kell reggel hatkor kelni! A második éjjel alszom jól, a múlt hét eleje óta. Nyolc órára lesétálunk a szálló elé, majd behajtunk Katmandu központjába, mivel eddigelé csak este láttuk, akkor is röviden. Körülsétáljuk a durbar teret, és vásárolunk csakra-képeket az egyik üzletben. Egy utcai árus kínál Buddha-szobrot, kétezer rúpiát kér érte. Amikor látja, hogy nem kell, leengedi az árat 1550-re, de mi tüntetően faképnél hagyjuk. Kisvártatva szalad utánunk, de már csak ezer rúpia a Buddha. Szerintem még várni kell, mert amíg ilyen lelkesen kínálja, addig áron felül vagyunk. Mindig az eladó kínáló kedve jelzi a megfelelő árat: ahogy közeledik a reális haszonhoz, mind kisebb és kisebb lesz lelkesedése. Néhány száz méter után már hatszáznál tartunk. Itt talán már érdemes lesz kétszázat felajánlani. Erre sarkon fordul, jelezve, hogy közel a reális ár. Kisvártatva utána is megyünk, és megvesszük a szobrot, bár később kiderül, hogy nem figyeltünk eléggé, mert műanyagból van öntve – és mi fafaragványnak néztük.

Megtaláljuk a szexuális jelentekkel díszített templomot is, és bemegyünk Kumari, az élő istennő házába. Sajnos nem hívja ki nekünk senki, pedig elég soká várakozunk a belső udvaron. Bánatunkban veszünk róla egy képeslapot. Az utcákon sok a vidékről érkezett holy-man, színesre festett zarándok. Kéregetnek. Az egyik pompásan ki van festve, le is fényképezzük. Stílusosan odaáll az egyik templom elé, hogy megfelelő háttérrel vegyük fel. Egy másik sovány és szépen dekorált „szent bácsi" (nálam biztosabb

fiatalabb) tőlem kéreget. Adok neki egy nagy piros almát, aminek láthatólag megörül. Még virágszirmokat is tesz a kalapomra hálából.

Az utolsó programunk a Bodhnáth-sztúpa meglátogatása, de be szeretnénk jutni a körülötte lévő kolostorokba is, amelyek a sztúpa mögötti utcákból nyílnak. Hármat sikerül belülről is megnézni. A kapuk mindenütt nyitva vannak, a szerzetesek járnak-kelnek az udvarban. Ránk se hederítenek. Az egyiket megszólítjuk, hogy bemehetünk-e a kolostor épületébe. Udvariasan int, hogy lehet. Még fényképezni is szabad.

Bent éppen folyik a szertartás. A terem belülről dúsan díszített előkelő imaház. A padok tele vannak szerzetesekkel; mély hangon, kórusban éneklik a mantra-litániákat. Minden igen tiszta. Az egyik kolostorban, az ima alatt két gyerek-szerzetes állandóan a padló kövét törölgeti egy hatalmas ronggyal. Ahogy az ajtó mellett állunk, az egyik fiú a törlőrongyot véletlenül a lábunkhoz érinti – „sorry", mondja rögtön, elnézést kérve.

A másik kolostorból mély, ütemes dobszó hallatszik, ide nem megyünk be, hanem a sztúpa közelében lévő szentély felé igyekszünk, ahol az oltárt hatalmas Buddha-szobor foglalja el. Levetjük a cipőnket, és körülsétáljuk a szentélyt. Néma csend van, csak egy ügyeletes szerzetes ül oldalt. Ránk se néz. Lefényképezzük az óriás Buddhát. Szemünket körüljártatjuk a dúsan faragott díszítéseken; a sárga-piros színeket itt is a tömérdek aranyozás uralja.

Újra kilépünk a sztúpa körüli térre, amit körös-körül kereteznek az áruval dúsan megrakott bazár-üzletek. Az egyikben éppen egy buddhista szerzetes vásárol. Két papírpénzt húz ki a zsebéből, hogy fizessen. Újra felmászunk a hatalmas sztúpa domború hátára. Megpillantjuk, hogy mögötte néhány száz méterre még egy kolostor aranyozott teteje mutat az égre. Én már az előbb is e felé a kupola felé irányítottam lépteimet, de a sztúpa körüli zegzugos utcácskákban másik kolostorba tévedtünk be. Ez az előbbieknél is nagyobbnak látszik. Menjünk, keressük meg!

Ezt a messzi, nagy kolostort ezúttal sem találjuk meg rögtön. Ha a sztúpa kijáratától egyenesen akarunk odajutni, fal zárja el utunkat. Vissza kell egy darabon kutyagolni, és balra fordulva, poros, sáros úton lehet a központinak látszó kolostor kapujához érni. A kapun belül, az udvaron nagy tábla fogadja a vendéget, rajta pontokba foglalva állnak a látogató megkívánt magatartása iránti kérések. Nem lehet például fényképezni, cipőstől az imaházba lépni, a szerzetesek helyére ülni stb. Részt lehet viszont venni a szertartáson.

Az udvart cellák veszik körül. Hátul, függönyajtós szobában könyveket árulnak. Az árak ki vannak írva angolul, franciául, németül és spanyolul. Tehát nem mi látogatjuk egyedül a kolostorokat, sok nyugati turista is megfordulhat itt. Körbejárjuk az udvar közepén álló templomot, aminek magas kupolája idecsalt bennünket. Falát imamalmok fülkéi törik meg. Balról jobbra haladva megforgatunk néhányat. Könnyen forognak; látszik, hogy olajozva vannak. Mindegyik alatt fekete olajfolt árulkodik a gondos karbantartásról. Bentről hirtelen mély, mennydörgő hangú tibeti óriáskürt hallatszik. Menjünk be!

Levetjük a cipőnket, és a széles lépcsőt ellepő rengeteg saru mellé tesszük. Sokan lehetnek bent. Hatalmas terembe lépünk. Szemben van az oltár, előtte padok zsúfolva szerzetesekkel. Legalább százan lehetnek. Jobbra, közép tájt a főpapok ülnek, körülvéve az előimádkozót, aki mély, zengzetes basszus hangon énekli a szent szöveget. Mellettük al-főpapoknak kinéző, meglett korú szerzetesek. Mindenki áhítatosan mormolja-énekli a litániát. Egy cintányéros finoman jelzi a mondatok végét.

Középen dobosok sora ül. A dobok a fejük felett vannak felfüggesztve, kezükben hosszú, végén C-alakban hajlított dobverő bot. Egy-egy ötperces imaszakasz után zengő dobolást rendeznek. Ekkor szólalnak meg a hatalmas tibeti kürtök is. A bejárattól jobbra, két hosszú, vagy 4-5 méteres kürt nyugszik tartójában. Mellettük két kisebb, fuvolaszerű hangszer is van.

A kürtösök előtt – akárcsak a többieknél – egy-egy hosszúkás, harántfekvésű énekkönyv nyugszik, abból mondják a szöveget, és fújják a megfelelő időben a kürtöket. Mielőttünk, az utolsó sorban gyermek-szerzetesek ülnek, úgy 8-10 évesek lehetnek. Köztünk út halad, amin egy szerzetes jár körbe. Felügyelő lehet. Éppen előttünk halad el, amikor lehajol, és megigazítja az egyik gyerek kámzsáját. Nagy fegyelem uralkodhat itt. A felügyelőn gumiszandál van, a többiek mezítlábasok. Egy másik – fiatalabb – ügyeletes is van, aki a padok között járkál kezében rizsestállal, és kis adagokat osztogat a szerzeteseknek.

Ahogy áhítatosan nézelődünk, felfedezünk leghátul, a fal mellett egy hosszú ülőszőnyeget. Ez lehet a látogatóknak fenntartva, mert egy nyugati hölgy ül a végén, elmerülve a szertartás hallgatásába. Mi is leülünk, és meghallgatunk néhány verset. A mantraszövegek éneklése alatt megnyugtató, lazító hangulat áramlik a teremben. A szertartás alatt érzett kellemes megnyugtató ideghatásból arra kellett következtetnem, hogy a vallási rendszer jobban konzervál egyes meditációs jógatechnikákat, mint sok mai jógaiskola. Ha erre laknék, biztosan én is eljárnék ide a szerzeteseket hallgatni, és a napi rohanásból kikapcsolódni. Most viszont sajnos indulnunk kell tovább.

Visszamegyünk a sztúpához. Sok koldus is ügyeleg errefelé, leprások, meg egy féllábú ember. A sztúpa körüli tér, kis közzel, az egyik főutcára nyílik, ahol rendőrök strázsálnak. Nem engedik parkolni a kocsikat. Az utca másik oldalán viszont mély parkoló nyílik, ferde lejáróval. Fizetőparkoló. Az idegenvezető fizeti, aki itt várakozott ránk, míg mi ájtatoskodtunk a kolostorokban. Sőt ezalatt elintézte a repülőjegyek hely-bejelentését is, mert itt két órával a gép indulása előtt kell a repülőtéren jelentkezni, és a kilépési illetéket, ami 600 nepáli rúpia, kifizetni.

Az idegenvezető búcsúzóul biztat bennünket, hogy legközelebb is vegyük igénybe szolgálatait. E-mail címe is van, bármikor rendelkezésre áll. Az általa ismert hotelekben 40%-os árengedményt tud megszervezni, ami 70-80 dollár szobaárat jelent naponta. Most 130 dollárt fizetünk. A repülőtérre érve kezet rázunk, megköszönjük szolgálatait, és megígérjük, hogy ha Tibetbe megyünk – ami innen Katmanduból a leggazdaságosabb –, akkor vele szerveztetjük meg az utat. Itt-tartózkodásunk alatt meg voltunk vele

elégedve, intelligens, szolgálatkész nepáli úriembert ismertünk meg benne. Augusztust ajánlja a tibeti látogatásra, mert szeptemberben már esni szokott a hó Lhasszában. Bár engem nem ijeszt meg egy kis hóesés, biztosan kellemesebben lehet utazni Tibetbe a nyári hónapokban.

Mumbai, azaz Bombay

Még Nepálban vagyunk. A repülőtéren keressük a gépünket, ami előbb Delhibe szállít bennünket. Ma sajnos nem megy közvetlen gép Bombaybe. Viszont megtudtuk, hogy közvetlen járat van innen Bécsbe, tehát a legegyszerűbb osztrák géppel ideutazni. A beszállásnál meg kellett állapítani, hogy a nepáli-hindu utasok nem tisztelik a sorban állás szokásait. Mindenki a kijárathoz tömörül, alig lehet átvergődni a kapukon.

Nyugodt repülés után, másfél óra alatt érkeztünk Delhibe. A levegő párás, fülledt, 28 fok meleg van. A nemzetközi repülőtéren szálltunk le, innen autóbusz visz a belföldi repülőtér-részbe, mert onnan megyünk tovább Bombaybe. Csak öt órakor indul a busz, beszállunk, még van idő a naplóírásra. Nem kell sietni, mert a másik gép csak hét órakor indul. Van korábbi járat is, amit szintén elértünk volna, de biztonság kedvéért inkább a későbbit választottuk, hátha késve érünk ide Katmanduból.

Delhi–Bombay egy óra 55 perc repülővel, persze egy órával később indulunk; már teljesen besötétedett. Sok az utas; két gép utasait sűrítették egybe. Nagy nehezen elrendezzük meghízott csomagjainkat, s máris szolgálják fel az aránylag ehető vacsorát: babbal kevert lencsefőzeléket, ami a szokástól eltérően nem erős. Egyik tálkában színes rizs van kesudióval és mazsolával ízesítve, a mellé adott pörkölt viszont méregerős szószban úszik. Az egészet nem merem elfogyasztani, közben uborka- és paradicsomszeletekkel hűsítem égő nyelvemet. Jégkrémet is felszolgálnak, amit nagy meggondolatlanul elfogyasztok, szerencsére káros utóhatás nélkül (csak hazaérkezésem után kapott el könnyű gyomorrontás).

A repülőtér itt jártam óta modernizálódott, teljesen át van építve. Bejárata előtt még ott áll az 1975-ben, első „partraszállásomkor" épült szálló. Rendőrök által regisztrált taxiba szállunk, itt nincs előre fizethető taxi, mint Delhiben. Már kiépült a város egészen a repülőtérig, végigkocsikázunk rajta. Hamarosan megérkezünk a Marine Drive-ra, ahol meglátom a Jógaintézetet is, kapuja ki van tárva, nem úgy, mint első itt jártamkor. Külleme pont olyan, mint negyed évszázaddal ezelőtt. Mellette ott hűsöl az akvárium.

Úgy 300 rúpia múlva végre megérkezünk a Hotel Presidenthez. A földszintes bérház még ott áll előtte, de a többi szabad teret körös-körül 10-20 magasház nőtte be. Dohányfüstös szobába vezet be a londiner csomagjainkkal, de ez ellen tiltakozunk. Udvariasan leszalad a portára, hogy új szobát kérjen. Az új szoba már nem nikotinszagú, hanem dohszagú – ezt elfogadjuk, gondolva, hogy majd kiszellőztetünk, de az ablak

kinyithatatlan. Kondicionáló fújja be a levegőt. Az meg kikapcsolhatatlan. Egész éjjel zörög, még a füldugón keresztül is hallom. Mennyivel jobb volt ez a szálló régen, a modern berendezések nélkül.

Este kérdeztük a portán, hogy van-e városnéző busz. Reggel telefonálnak, hogy fél tízkor indul, ám lássuk, hogy mit változott Bombay. A neve biztosan hindi lett, mert most Mumbainak hívják, ami a portugál „bom baiá"-nak hindi, és nem angolos változata (éljen a nemzetiesítés?!). Elsőbb a belvárosban keringünk egyet. Érezhető, hogy egészen európainak építették – még az angolok. Ha csak felfelé nézünk a házakra, nem is érezzük magunkat Indiában.

Női idegenvezetőnk van, jobbára nő-jellegű nevezetességeket mutat. Láthatjuk a központi ruhamosodát, amit még sosem láttam. Állítólag 7000 (hétezer) ember dolgozik benne, szabadtéri medencék mellett szorgoskodnak. Egy hídról beláthatjuk a messzeségbe nyúló mosó-manufaktúrát. Nagy betontankokban mossák a fehérneműt barnás színű lében, majd a földre terítik száradni. Mosógép nincs, helyette férfiak csapkodják a ruhát a betonhoz.

A Malabar-dombokon végigsétálunk a Függőkertek állatformára nyírt bokrai között, és a Nehruéről elkeresztelt parkban megcsodáljuk a csizmaházat, de a mellette lévő kilátóból letekintve nem sokat láthatunk a városból a párás levegő miatt. Elrobogunk a Dzsaina-templom mellett; csak annyit láthatok, hogy ismét fel van állványozva, gyakran tatarozzák. Balra fordulok, hogy látszanak-e a Hallgatás tornyai, de csak a feljárót tudom lefényképezni.

Aprólékosan végignézzük Gandhi házát, minden emelet minden szobáját. Az egyik szobát Gandhi életéből vett jelentek díszítik, mégpedig kis, élethű bábukkal, apró berendezési tárgyakkal kialakítva. Megtalálom a magyar Gandhi-bélyeget is, amit legutóbb hiányoltam. Végül a walesi herceg palotájából alakított múzeum következik. Természettudományi állattárat is felfedezünk benne, sőt az Indus-völgyi kultúra tárgyait is láthatjuk Mohendzsodáróval és Harappával együtt, csak a jógaülést ábrázoló pecsétlő hiányzik ahhoz, hogy teljes legyen a kultúra bemutatása. Kár, hogy '75-ben nem néztem tüzetesen végig, talán már akkor is megtaláltam volna ezeket a termeket.

Kiérünk az India Kapujához. Körülkerítették; már nem ücsörögnek alatta a hajléktalanok. Másutt sem láttuk őket a városban, meg is kérdezzük az idegenvezetőt, hogy hová lettek. Szerinte a külvárosba települtek át. Benézünk a Tadzs Mahal szállóba is. Könyvesboltjában jógakönyveket keresünk, amit a raipuri jógamester ajánlott. Megvesszük Ramcharitra Manas *Poems Lord Rama* című könyvét.

A városnézés után Elephantára is el szeretnénk látogatni, veszünk is egy hajójegyet az egyik jegyárustól. Hajója a kikötő bal oldalán pihen. Bemászunk a bárkába, és elfoglalunk egy árnyékos helyet. Hinduk és európaiak vegyesen üldögélnek benne, hangos zene nehezíti utazásunkat. Kifutunk a tengerre, és falatozni kezdünk, mert majd a szigeten már nem lehet a sok éhes majom előtt enni, minduntalan ételért koldulnak.

Új mólót építettek a szigetre, de csak nagyobb hajóknak. Mi a régi mólón akarunk

szárazra lépni, de az apály miatt csak a vizes partra léphetünk. Odébb a parton 6-8 nagyobb hajó fekszik az oldalán. Éppen festik a feneküket.

Fellihegünk a fennsíkra vezető lépcsőzeten. Még vannak vízhordó nők, de már csak fotózásra kínálkoznak. A lépcső két oldala teljesen elbazárosodott, üzlet üzlet hátán áll. A barlangtemplomokat is körülkerítették, és jegyváltás ellenében lehet csak belépni. Ma viszont – péntek lévén – ingyen nézhetjük végig a templomot. Le is fényképezünk minden (portugálok által épen hagyott) szobrot, lingamot. Az egyik szentély lingamját – engesztelésül – meg is tiszteljük virágszirom-hintéssel, ahogy hívő hinduista nőktől láttuk. Különben férfiakat még nem láttam a lingam körül, talán nem az örök Teremtő Erő, hanem inkább annak korlátai jutnak eszükbe akaratlanul egy lingam láttán.

A fákon a majmok élénken figyelnek bennünket. Az egyik éppen azt nézi, hogy mi van a kezemben. Talán látja, hogy fényképezőgép – ami nem ehető –, mert nem támad. Az útszélen kutyák falatoznak valami ételmaradékon, mérgesen morognak a majmokra, nem engedik őket közelre. Visszaereszkedünk a partra. Közben az egyik üzletben veszünk egy szép, táncoló Síva-szobrot a családtagoknak emlékbe.

Amint a kikötőbe érünk, éppen kiindul az egyik bárka, azt hisszük, hogy a sajátunkat késtük le. Egy lélek sem maradt a kikötőben. Na most jól nézünk ki; ha nem jön másik hajó, úszhatunk Bombayig, akarom mondani, Mumbaiig! Szerencsére tévedtünk, nem utolsók, hanem elsők voltunk a kikötőben, hamarosan megjelenik a bárkánk, hogy visszaszállítson Mumbaiba.

Még egyszer betérünk a Tadzs Mahal szállóba, hogy búcsúvacsorát rendezzünk ötödik indiai utunk végén. Finom, eredeti, de nem túl erős fogásokat válogatunk, és a végén, a megjavult higiéniás viszonyokban bízva, még egy nagy adag fagylaltot is el merünk fogyasztani. Sokáig nem ábrándozhatunk, mert le kell pihennünk korán, hiszen éjfélkor indulnunk kell, hogy az éjjeli géppel visszatérjünk Európába.

Santinikétan, ahova (még) nem jutottam el

Elektronikus levél érkezett Indiából 2004 őszén: kongresszus lesz Santinikétanban, amelyre a rendezők szívélyesen meghívnak.

Santinikétanról Rabindranáth Tagore (olv.: Tágur, vagy Thakkur) jut rögtön az ember eszébe, mert itt volt – sőt van is – a Rabindranáth család birtoka. Még a nagy költő alapított itt magánegyetemet a nemzetközi kultúra terjesztésére. Santinikétan szanszkritül a béke otthonát jelenti, és az itt létesített iskola célja a keleti és nyugati szellemi törekvések összehangolása. Sok külföldi professzort tanított Santinikétanban, így Germanus Gyula is, aki több évig dolgozott itt ismertetve az iszlám kultúrértékeit, az iskola azon célját segítve, hogy az ősi indiai irányzatok mellett az iszlám is képviselve legyen az intézményben. Ugyancsak itt járt Baktay Ervin, a híres indológus. Ezért úgy gondoltam, hogy én sem maradhatok el e nemes elődöktől, nekem is meg kell látogatnom Santinikétant.

Rabindranáth egyébként Magyarországon is járt, Budapestre érkezve erős szívpanaszok gyötörték, Korányi professzor a balatonfüredi szívkórházba vitte, ahol rendbejött. Nem csoda, ha szép emlékeket vitt magával, Baktaynak a hévízi fürdőt és Budapest szép fekvését is dicsérte.

A santinikétani kongresszusra való meghívásom onnan ered, hogy ismerem az egyik ottani tudományos intézet igazgatóját. Közös tudományos témánk a tobozszerv működésének vizsgálata, és ezzel kapcsolatban rendeznek ott kongresszust. Az intézet 1968-óta működik mint a Siksa Bhavana, a Tudományos Intézet része, ami a Bolpur vasútállomásról mintegy öt kilométerre fekszik, éppen szemben a Ballavur erdő-rezervátummal és szarvas-parkkal. A kongresszust 2005 februárjára tervezték, ami a mérsékelt égövi vendégeknek is kedvező, mivel ilyenkor 15–20 C fok szokott lenni ezen a tájon.

Santinikétan Kolkatától – ami Kalkutta "hindisített" modern neve – mintegy 160 kilométerre északnyugatra van; néhány órai vonatozás után lehet Kolkatából odajutni. Az expressz vonat a Howrah pályaudvarról indul és két és fél óra alatt ér el Bolpurba, ahonnan Santinikétan megközelíthető. Londonból közvetlen repülőjárat van Kolkatába. Budapesttől London 2 órai repülés, Londonból Kolkata 8 óra, ehhez jön még a két és fél óra vonatozás, ami nem könnyen leküzdhető feladatnak látszik – különösen az indiai vonatokról eddigelé gyűjtött tapasztalataim szerint. Ennek ellenére szorgalmasan készülök a kongresszusra, ahol egy posztert szeretnék bemutatni. Poszter alatt falitábla-szerűen elrendezett szöveget és magyarázó képeket értenek, ami a tudományos kongresszusok kedvelt kommunikációs eszköze az előadásokon kívül. A hely egyébként azért is vonzó számomra, mert Santinikétanból Dardzsiling is könnyen megközelíthető, ahol Kőrösi Csoma Sándor nyugszik a temetőben. Ezt a helyet is illene egyszer meglátogatni. Már el is képzeltem, ahogy magyarországi virággal a kezemben lépek be a dardzsilingi temetőbe...

A mostani santinikétani egyetem helyén a 19. század közepén még csak néhány fa állt a pusztaságban, amikor Rabindranáth édesapja itt földet vásárolt, és az első házat Satinikétannak, a béke otthonának nevezte. A ház körül lassan kertek létesültek, újabb épületek emelkedtek, ahol még a gyermek Rabindranáth sétálgatott. Az egyetem jellegű nemzetközi iskola, Visva-Bharati alapkövét 1921-ben rakták le. 1922-ben mezőgazdasági rekonstrukciós intézettel, a Srinikétannal bővült. Rabindranath halála után (1861-től 1941-ig élt) a magánegyetem szervezését az állam segíti, és számos intézettel gyarapodva gazdagítja India kultúráját és tudományos életét.

Sajnos azonban hiába készültem a kongresszusra legújabb tudományos eredményeimről összeállítva poszteremet, mégsem sikerült eljutni – több probléma miatt sem. De hogy lélekben (és szellemileg) mégis ott legyek, feladtam gyorspostán a kész posztert, arra kérve a szíves vendéglátó professzort, hogy akasztaná ki azt a többi közé a megfelelő program alkalmával. A szöveg alá odaírtam elektronikus postacímemet, kérve az olvasókat, hogy esetleges kérdéseiket írják meg, és én azonnal válaszolok. Ki is alakult egy eszmecsere, ami mutatja, hogy hat-hétezer kilométer távolságból is lehet

kommunikálni kongresszusi kollégákkal. Az eredményekből egyébként egy cikket is kértek tőlem, amely a kongresszusról megjelenő kötetben fog megjelenni, mintha tényleg ott lettem volna.

Spirituális jelenlétemet teljessé tette a rendezők kedves ajándéka: egy CD-lemez, amelyen a kongresszus főbb eseményeit rögzítették. Nagy örömmel néztem már végig (többször) a kongresszusi híradót. Bemutatják Santinikétan szép környezetét, az épületeket és a kongresszusi előadásokat. Látszanak a poszterek is, hogy meggyőződhessek róla: az enyém is ott lóg a többi között és a kollégák érdeklődve nézegetik. Láthatom ismerős kollégáimat, ahogy nagy szónoki tehetséggel adják elő eredményeiket. A kameraman sem rossz, mert nem mulasztja el lencsevégre kapni az előadás alatt szendergő hallgatókat sem. Ha minden előadást nem is, de a szünetek érdekes folklórműsorait mind megörökítik. Láthatom a bengáliai vidék jellegzetes táncait, és hogy miként kell az igazi virtuóz dobszólót hindi módra ujjhegyekkel és csuklóval lepergetni. Nem hiányzik az ebédidő bemutatása sem, még a kollégák tányérjába is beleláthatok, hogy milyen indiai finomságokkal traktálták őket a kongresszus alatt (rossz tapasztalataim nyomán talán ezt sajnálom a legkevésbé). Az alapító Rabindranáthról sem felejtkeznek meg, több fotót mutatnak róla, sőt megtudhatjuk, hogy nemcsak mint költő és zeneszerző, hanem mint festő is értékeset alkotott.

Teljesen úgy érzem már magam, mintha valóban ott lettem volna, de éppen a látott szép és érdekes képek érlelték meg bennem az elhatározást: pótolni kell mulasztásomat, és valóban mielőbb meglátogatni Santinikétant. Búcsúzóul, ízelítőt adva a rabindranáthi stílusból, rövid verset idézek a nagy költő *Kertész* című kötetéből:

„Ki vagy te olvasó, ki dalomat száz esztendő után olvasni fogod?
Ennek a tavasznak pompájából egyetlen virágot sem küldhetek neked,
egyetlen aranyos sávot sem ama felhőkből.
Nyisd ki ajtódat és tekints szét a világba.
Virágzó kertedben szedjed csokorba a száz esztendő előtt elhervadt virág illatozó emlékét.
Ujjongó szívedben meglelheted az eleven örömöt, amely egy tavaszi reggelen dalolt és száz esztendő előttről ezt a vidám, üde hangot küldi."

***

Amikor távoli kontinensről hazafelé indulok, mindig első indiai utam utolsó napjai jutnak eszembe. A dzsaipuri Clark's Hotelben laktunk. Vacsora után a szobámba érve kinyitottam az ablakot. A szálló körül nagy, kopár, szemetes pusztaság terpeszkedett. A napégett síkon tücskök ciripeltek, kellemes meleg áramlott be az ablakon. Távol a dzsaipuri újváros felől színes ünnepi rakéták emelkedtek az ég felé. Gondolatban végigjártam utazásom addigi napjait, és próbáltam megbékélni Indiával. India ilyen,

helyenként csodálatos, másutt rémisztő, nekünk szélsőségesnek tűnik. Ha a jógát kutatjuk, ne feledjük azt sem, hogy a nép egy része a felgyorsult fejlődés miatt megváltozott. A mai Rómában is hiába keressük már a dicső rómaiakat. Az újkor embere – nemcsak Indiában – kissé visszafejlődött embernek látszik, legalábbis ami a lelki és egyben az igazi tudás mélységeit illeti.

Kétségtelen, hogy az indiai kultúra igen magasan áll a világról alkotott reális kép szellemi kialakításában. Európai viszonylatban talán a régi görög filozófusok kultúrája hasonlítható ehhez. Persze, ahogy ma a görög városok terein sem találjuk a platóni vagy szókratészi filozófiai iskolákat, úgy Indiában sem találunk a piacokon igazi jógamestereket. Meg kell szívlelni azt a bölcs mondást, hogy „a bölcseket ne keresd a piactéren – ők otthon vannak..." Sokan vidéken, csendes környezetben élnek. Egy-egy híresebb szent emberhez rengeteg hívő zarándokol el, testi-lelki vigaszt keresve. Van olyan, ahol napokig kell a sorunkra várni, hogy néhány percig fogadhasson bennünket a guru, amikor is a kommunikációs, nyelvi nehézségek folytán édeskeveset lehet profitálni komolyabb értelemben. Mindezek ellenére nem szabad felhagyni a kereséssel. Mindenképpen tanulságként szűrhető le, hogy a jógára az indiai kontinensen másként tekintenek, mint nálunk, inkább egyfajta gyógyító-megelőző lehetőséget jelenthet, amit a gyakori „jógagyógyintézet" elnevezés is mutat, akár Indiában, akár Nepálban járunk. Az persze nálunk sem ártana, ha a jóga betegségmegelőző erejét orvosaink is felhasználnák. E szellemben járok el, amikor az orvostanhallgatók számára is bemutatom a jóga alapelveinek orvosi értékelését a „Jóga és orvostudomány" című speciálkollégium keretében. Az indiai jógikeresés során számos ez irányú tanulság itt jutott osztályrészemül, amit utazási élményeim leírása közben – minden fejezetben – továbbadni is igyekeztem.

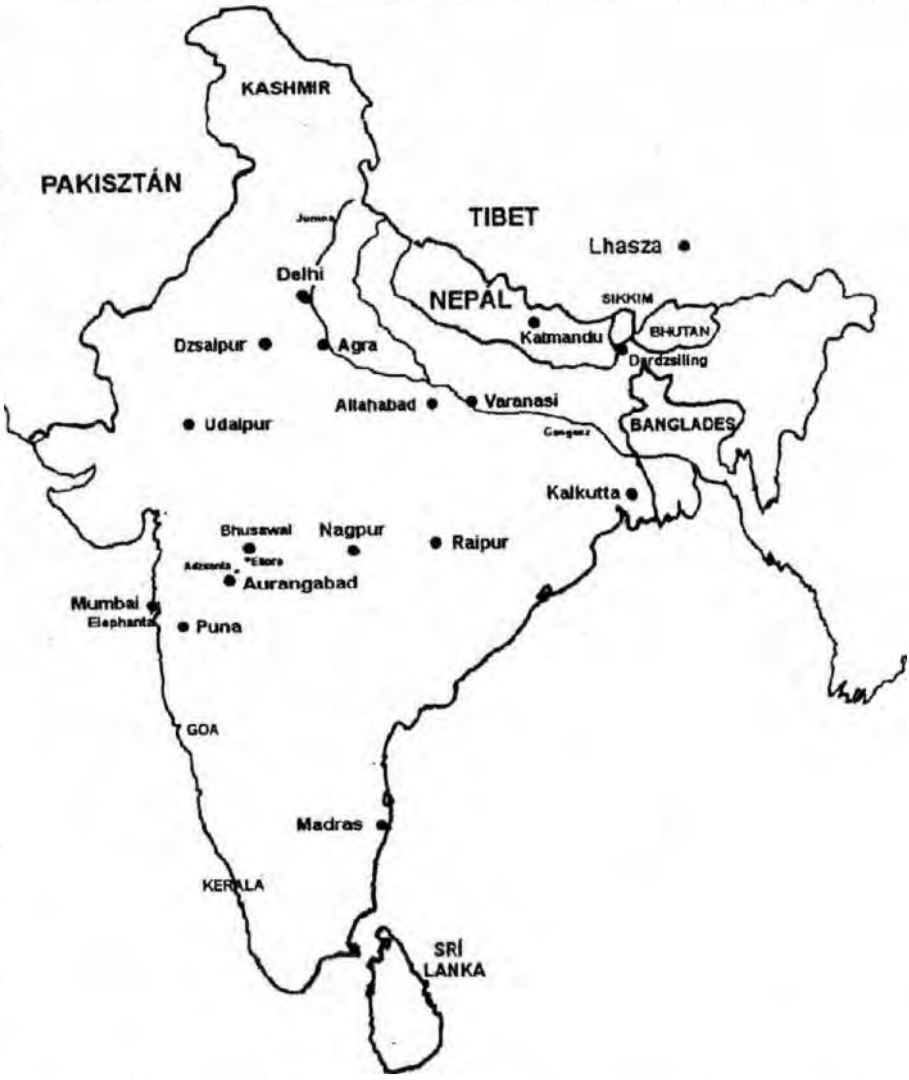
KASHMIR
PAKISZTÁN
TIBET
Lhasza
Delhi
NEPAL
SIKKIM
Katmandu
BHUTAN
Dardzsiling
Dzsaipur
Agra
Allahabad
Varanasi
Udaipur
BANGLADES
Kalkutta
Bhusawal
Nagpur
Raipur
Aurangabad
Mumbai
Elephanta
Puna
GOA
Madras
KERALA
SRÍ
LANKA

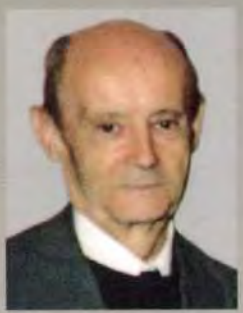

A múlt század negyvenes éveinek elején, tizenkét éves koromban kezdtem érdeklődni a jóga iránt, amikor szüleim Yesudian jógaelőadásaira jártak, és maguk is jógáztak. Később orvostanhallgató koromban sokat tanultam a jóga élettani hatásairól Dr. Weninger Antaltól, aki a jógát a gyógyításban is felhasználta. Jelenleg a Semmelweis Egyetem Általános Orvoskarán tanítok. A jóga és a modern tudomány összehasonlításáról írott tanulmányom 1972-ben jelent meg *Jóga és tudomány* címmel, majd 1979-ben *A jóga és az idegrendszer* című munkám. 1975-től többször jártam Indiában, az ott szerzett változatos tapasztalatokról számol be jelen útleírás.

2600 Ft

ISBN 963 7343 62 8

9 789637 343629

L'Harmattan